

NEVELÉSTÖRTÉNET folyóirat

2006. ÉVFOLYAM - 3-4. SZÁM

Felelős kiadó:

SZABÓ PÉTER rektor; főiskolai tanár, tanszékvezető

Szerkesztőbizottság:

SZABÓ PÉTER a szerkesztőbizottság elnöke

AMBRUSNÉ KÉRI KATALIN (Pécs)

BALOGH MIHÁLY (Budapest)

CSURGAI HORVÁTH JÓZSEF (Székesfehérvár)

HORVÁTH MÁRTON (Budapest)

NÉMETH ANDRÁS (Budapest)

KOVÁTSNÉ NÉMETH MÁRIA (Győr)

PUKÁNSZKY BÉLA (Szeged)

SZABOLCS ÉVA (Budapest)

Nemzetközi tanácsadók:

CHRISTOPH LÜTH (Potsdam, Németország)

LEONCIO VEGA GIL (Salamanca, strongyolország)

YASSINE ZOUARI (Rouen, Franciaország)

HARALD EICHELBERGER (Wien, Ausztria)

Szakmai támogatók:

MTA Pedagógiai Bizottság Neveléstörténeti Albizottság

MTA Veszprémi Területi Bizottság Neveléstudományi Szakbizottság

Neveléstörténeti Munkabizottsága

Főszerkesztő:

TÖLGYESI JÓZSEF

A szerkesztőség munkatársai:

PAPP JÓZSEF szerkesztő

BESSENYEI JÁNOS technikai szerkesztő

Szerkesztőségi titkár:

ZSARNÓCZAI ERIKA

Fordítás: A Kodolányi János Főiskola Idegennyelvi Lektorátusának tanárai

Szerkesztőség:

Kodolányi János Főiskola

8000 Székesfehérvár, Fürdő u. 1.

HU ISSN 1785-5519

Tanulmányok

A BÉKÉS VÁRMEGYEI POLGÁRI ISKOLÁK TÖRTÉNETE AZ 1920-30-AS ÉVEKBEN

Lipcsei Imre

A békés vármegyei polgári iskolák története az 1920-30-as években. - A magyarországi polgári iskolai oktatás léte időintervallumban is meghatározható: 1868-tól 1948-ig működtek ezek a középfokú iskolák, általában négy éves időtartamban. A tanulmány egy, az ország délkeleti, főképpen agrártérségű megye polgári iskolai hálózatát, ennek működését, változásait mutatja be. A néhány ezer fős lakosságszámú települések nem egyszer évtizedeken át küzdöttek azért, hogy a főképpen nem értelmiségi pályákra előkészítő polgári iskola létesítésével lehetőséget adjanak a település és környéke gyermekei számára a továbbtanulásra. E tanulmány alapján adatszerűen is megismerhetjük, hogy a központi régióktól távol eső településeken hogyan alakult a polgári iskolai oktatás helyzete.

A polgári iskolahálózat kialakulása Békés vármegyében

A polgári társadalom fejlődése Magyarországon is új feladatokat fogalmazott meg a közoktatással kapcsolatban. A gyakorlatias képzés igényére az 1868. XXXVIII. tc. adta meg a választ, amely az elemi népiskola fölé megszervezte a polgári iskolát. Ezt az iskolatípust alkotói „A magyar nemzet azon széles rétegének szánták, amelynek közoktatásunkkal szemben emelt igényeit az elemi népiskola a maga továbbképző kiegészítéseivel együtt sem elégíti ki, a felsőbb oktatásra előkészítő tanintézetek viszont túlszárnyalják. Azoknak van hivatva általános műveltséget és gyakorlati irányú képzést nyújtani, akik a művelt középosztály soraiba fognak lépni anélkül, hogy tudományos főiskolákon fejeznék be tanulmányaikat.”[i] A polgári leginkább a középiskola alsó négy osztályával állítható párhuzamba, azonban rendeltetése más volt. A képzéssel nem a további tanulást preferálták, hanem a tanulmányi idő végére befejezett tudás átadására törekedtek. Ez kedvezett a polgárság egyes rétegeinek, hiszen a négy polgári elvégzése lehetővé tette az alacsonyabb tisztviselői pályákra való bejutást. Ezért folyamatosan emelkedett a polgári iskolák és az ott tanuló diákok száma.

A polgári iskolák expanziója a XIX. század végén Békés vármegyében is jelentkezett, igaz, eleinte nem mindegyik intézmény bizonyult életerősnek. Volt, amelyik ideiglenesen meg is szűnt, de a XX. század első éveiben kialakult a békés vármegyei polgári iskolai struktúra. Kezdetben az intézmények jellegét tekintve a meglehetősen heterogén megoszlás volt jellemző a vármegyére. Az állam által fenntartott iskolák mellett felekezeti, társulati, községi és magán polgári iskolák működtek. A századfordulón azonban az anyagi nehézségek miatt több intézmény léte is veszélybe került, ezért a XX. század első évtizedében a polgári iskolák döntő többségét az állam tartotta fenn.

A polgári iskolák létszámadatai Békés vármegyében 1920-40 között

	1920-21		1930-31		1940-41	
	fiú	lány	fiú	lány	fiú	lány
Békéscsabai Fiú	444	--	334	--	451	--
Békéscsabai Leány	--	291	--	286	--	362
Békési Leány	--	148	--	119	--	165
Endrődi Koedukációs	--	--	72	56	85	79
Gyomai Koedukációs	129	109	81	81	119	152
Gyulai Fiú	43	--	172	--	221	--
Gyulai Leány	--	257	--	181	--	187
Mezőberényi Fiú, Leány	192	116	110	95	184	157
Orosházi Fiú	389	--	177	--	312	--
Orosházi Leány	--	--	--	182	--	267
Szarvasi Leány	--	231	--	174	--	218
Tótkomlói Fiú, Leány	--	--	131	75	178	118
Vésztői Fiú	--	--	101	--	--	--
Összes fiú/leány	1197	1152	1181	1246	1550	1705
Összesen	2349		2427		3255	

Forrás: Békés vármegyei polgári iskolákak értesítői

A számok megerősítik a polgári iskola létjogosultságát Békés vármegyében is, hiszen húsz év alatt csaknem ezer fővel nőtt a tanulók száma, ami közel egyharmados növekedést jelent. A táblázat jól szemlélteti, hogy a hatóságok igyekeztek a külön fiú- és lányiskolák működtetésével megfelelni a követelményeknek, az oktatásirányítás ugyanis középfokon elvárta, hogy a lehetőségekhez képest küszöböljék ki a koedukációt. Ennek megfelelően Békéscsabán, Orosházán, Gyulán külön iskolát tartottak fenn a fiúk és a lányok számára. Mezőberényben és Tótkomlóson egy intézmény keretén belül működött a fiú és a leány polgári, de itt külön osztályban tanultak a két nemhez tartozó diákok. A koedukált iskolákban, mint Gyomán és Endrődön, egy osztályban tanultak a fiúk és a lányok. Ezt az 1927: XII. törvénycikkben megfogalmazott feltétel tette lehetővé, mely szerint „Ahol a külön fiú vagy lányiskola kellő benépesítése egyelőre nem várható, kivételesen és átmenetileg a fiúk és a lányok együtt oktattassanak.”[ii]

A hatóságok szigorú feltételekhez kötötték és csak kivételesen évről évre újra elbírálva engedélyezték a két nem együttes oktatását. Mindegyik iskolában törekedtek a fiúk és a lányok lehetőségeihez mérten legmegfelelőbb különválasztására. A diákság erényeit megőrzendő a fiúk férfi tanár, míg a lányok nőtanár felügyeletével külön helyiségben gyülekeztek, az osztályteremben külön ültették őket, és szünetre, valamint haza is eltérő időben engedték ki a különnemű diákokat.

Az adatokat vizsgálva szembetűnik, hogy a lányok száma a vizsgált időszak második felében magasabb, mint a fiúké. Ennek az lehet a magyarázata, hogy az alsó-középosztályhoz tartozó családok inkább polgáriba járatják azokat a lányokat, akik nem akartak továbbtanulni, de fontosnak tartották számukra, hogy az átlagnál jobb tudással, műveltségi anyaggal legyenek felvértelve és a gyakorlati, kereskedelmi képzettség segítségével állást vállalhassanak, vagy egyszerűen megfelelő háztartási ismeretek birtokában jobb partit jelentsenek a párválasztásnál.

A táblázatban a vésztői polgári mellett csak egy adat jelenik meg, amely jelzi, hogy a vármegye északi részében nem sikerült meghonosítani ezt az iskolatípust. Először az 1924-25-ös tanévben Szeghalmon próbálkoztak a vármegyében addigra elterjedt polgári iskola beindításával. Ez a kezdeményezés azonban rövid idő után életképtelenné vált, hiszen 1926-ban megnyitotta kapuit a Péter András

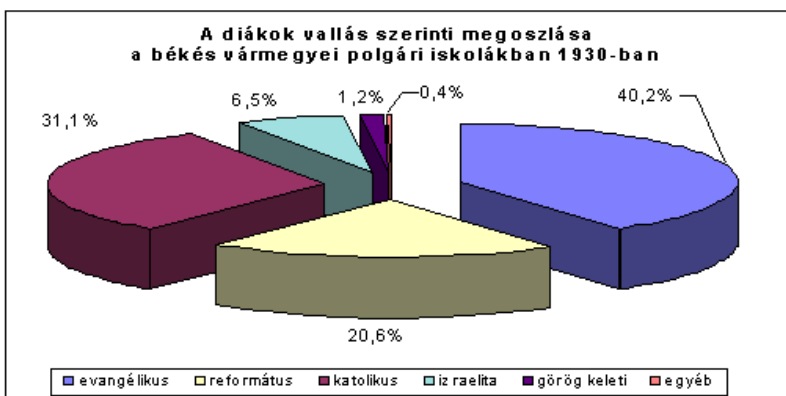
Református Reálgimnázium. A megszűnt iskola pótlására még ebben az évben Vésztő vezetése nyilvános polgári iskola engedélyezéséért folyamodott. Objektív okok miatt - melyek a megfelelő működés alapvető feltételeinek hiányát jelentették -, ideiglenesen csak egy évre kapták meg az engedélyt. Az induló három osztály elhelyezése nem volt megoldott. A református egyháztól kaptak egy rossz állapotban lévő iskolaépületet, melyben azonban csak egy osztályt tudtak tanítani. „A másik osztályt a róm. katolikus iskolában, a harmadikat az ipartestület székházának egyik termében helyezték el. Az egymástól távol eső helyiségek eleve nehézséget jelentettek a zökkenőmentes tanításban, ehhez járult még az is, hogy a róm. katolikus iskolában délelőtt az elemi iskolások tanultak, így a polgári iskolai tanítás az indulás évében csak délután folyt.”[iii]

A következő tanévtől a helyi Ipartestület nyújtott mentőövet az iskolának és vállalta a fenntartó szerepét. Az évtized fordulóján még jól prosperáló intézmény már 105 tanulót iskolázott be, de a folyamatos anyagi nehézségek miatt a '30-as évek első éveiben ez a létszám drasztikusan csökkent, míg végül a Szegedi Kerületi Polgári Iskolai Királyi Főigazgatóság felkérte a fenntartó szervet, hogy „az iskola fokozatos megszüntetését vigye keresztül”. [iv]

Ezért az 1937-38-as tanévben már nem indult el a tanítás. A vármegye északi területe polgári iskola nélkül maradt, ahol több kisebb település mellett a tízezer lakosnál nagyobb lélekszámú Szeghalom és Vésztő községek gyerekeinek kellett a vármegyében, illetve azon kívül megtalálni a gimnáziumi képzésnél alacsonyabb továbbtanulási lehetőséget.

A tanulók megoszlása felekezeti hovatartozásuk szerint

Ha a diákság vallási összetételét vizsgáljuk, nem találunk túlzott eltérést a lakosság vallás szerinti megoszlásától.

A diagram adatai alapján a lakosság felekezeti megoszlásához hasonlóan egyértelmű protestáns dominancia rajzolódik ki a békés vármegyei polgári iskolák diákjai között, s ezen belül az evangélikusoké a vezető szerep. Ennek az az oka, hogy a polgári iskolák zöme az evangélikusok által lakott településeken működött, Békéscsabán, Mezőberényben, Szarvason, Orosházán és Tótkomlóson.

A tanulók vallás szerinti megoszlása az 1940-41-es tanévben

	r.kat.	g.kat.	mf.	ev.	g.kel.	isz.
Békéscsabai Fiú	162	4	59	201	2	15
Békéscsabai Leány	116	1	44	168	0	24
Békési Leány	39	0	107	3	1	3
Endrődi Koedukációs	145	0	0	0	0	3
Gyomai Koedukációs	73	2	155	23	0	9
Gyulai Fiú	114	0	83	9	13	0
Gyulai Leány	115	1	71	6	10	12
Mezőberényi Fiú, Leány	37	0	112	181	1	3
Orosházi Fiú	79	1	33	189	1	7
Orosházi Leány	79	0	40	195	0	7
Szarvasi Leány	58	0	32	124	0	10
Tótkomlói Fiú, Leány	117	1	32	174	2	8
Osszesen	1134	10	788	1273	30	101
	34,2%	0,3%	23,2%	38,3%	0,9%	3,04%

Forrás: Jelentés a nyilvános tanulókról. Csongrád Megyei Levéltár VI.501.88.

Az 1927-es XII. tc. értelmében polgári iskolát állíthatott az állam, község, felekezet, társulat, magánzó, ha a törvényben megállapított követelményeket teljesítette. E széles paletta ellenére Békés vármegyében csak egy polgári iskola akadt, melyet egyház működtetett. Az Endrődi Szent Imre Koedukált Polgári Iskola a katolikus egyház fennhatósága alá tartozott. A többi intézményt három csoportba lehet sorolni.

1935-36-os tanévi állapot

Állami:

- Békéscsabai fiú
- Gyomai koedukált
- Gyulai leány
- Mezőberényi fiú és leány
- Orosházi fiú
- Orosházi leány
- Tótkomlói fiú és leány

Községi:

- Békési leány
- Békéscsabai leány
- Gyulai fiú

Társulati:

- Vésztői fiú [v]

Az állami polgári iskolákban is nagy figyelmet szenteltek a vallásos nevelésnek. A diákok tanári felügyelettel hétvégén megjelentek a templomban és mindegyik iskolában óraadóként hitoktatók is tevékenykedtek. Minden iskolában volt evangélikus, református, katolikus, izraelita hitoktató, míg a gyulai fiú és lány polgári iskolákban görög keleti pap is közreműködött. Több értesítőben külön kiemelték, hogy nagy gondot fordítottak a vallásos nevelés mellett a hazaszeretet, a magyar nemzeti érzés ápolására. Ez természetesen nem csak a hitoktatók, hanem az egész tanári kar feladata is volt.

A növendékek lakóhely szerinti megoszlása

A polgári iskolák nem rendelkeztek bentlakásos lehetőséggel, ezért főként a helyi, vagy a közeli településeken lakó szülők járták gyerekeiket ezen iskolatípusba, s ennek megfelelően a diákok lakhely szerinti megoszlása egységesebb képet mutat.

A békés vármegyei polgári iskolák diákjainak százalékos megoszlása lakóhely szerint

	1920	1925	1930	1935	1940
Helyi	78,3 %	87,9 %	81,6 %	83,1 %	77,9 %
Békés vármegyei	16,5 %	7,6 %	12,3 %	11,8 %	15,3 %
Más vármegyei	5,2 %	4,5 %	6,1 %	5,1 %	6,8 %
Összesen	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Forrás: Békés vármegyei polgári iskolák életrajzi

A nem helyi diákok vonattal, kerékpárral, vagy - alföldi vármegye lévén - gyalog jártak be az iskolába. A távolabb élők házhoz kerültek. Kizárólag igazgatói engedéllyel helyezhették el a szülők gyerekeiket házaknál, és az esetleges albérletváltást is engedélyeztetni kellett.

Az adatokat tallózva szembetűnik, hogy a más vármegyéből érkező diákok aránya 5-6% körüli. Ez nem azért volt így, mert az iskolák messze földön híresek voltak és ennek megfelelően vonzották a diákságot. Az ok sokkal prózaibb. A szülők az iskola választásánál inkább a földrajzi távolságot vették figyelembe, mint a megyehatárt. Szarvas Jász-Nagykun-Szolnok, Orosháza és Tótkomlós Csongrád, illetve Csanád-Arad-Torontál, Gyula pedig Bihar vármegye tőszomszédságában volt, ezért többen inkább a békés vármegyei, de közelebbi intézménybe járták gyerekeiket, mint ragaszkodtak volna a saját vármegyéjük iskoláihoz..

Békés vármegyét azonban nem teljesen fedték le a polgári iskolák. A vármegye tengelyében megfelelő volt az iskolák száma. Békéscsabán, Mezőberényben, Gyulán fiúk és lányok, míg Szarvason és Békésen lányok választhatták ezt az iskolatípust. Az utóbbi két település esetében a fiúk tanulási lehetőségei is adottak voltak, hiszen fiú középiskola működött mindkét helyen. Orosháza és Tótkomlós a vármegye déli részén nyújtott lehetőséget a tanulásra, de az északi területen csak a szeghalmi középiskola fogadta az elemi népiskola után a diákokat. Vésztőn a polgári csak tíz évig működött (1927-1937 között), így egy több tízezres régió gyerekei számára más megyék (Hajdú, Jász-Nagykun-Szolnok) polgári iskolái nyújtottak továbbtanulási lehetőséget.

A polgári iskolákban tanító tanárok iskolai és közéleti tevékenysége

A polgári iskolai tanárok között magas volt a tanítói oklevéllel rendelkezők száma. Ez főleg a nőkre és az idősebb férfi tanárookra volt jellemző, akik később szerezték meg a tanári oklevelet. Az igazgatók

törekedtek képzett tanárok alkalmazására, ez azonban a vármegyében nem mindig járt sikerrel. Betegségek, elköltözések miatt több esetben kellett helyettesítést alkalmazni, akik képzettsége ugyancsak elmaradt a szükségestől. Így a vezetők két lehetőség közül választhattak, vagy helyettesítésekkel túlterhelték a kollégákat, vagy engedtek a minőségből.

A békés vármegyei polgáris tanárok nemi megoszlása az iskola típusától függött. A leányiskolákban általában nők tanítottak a hitoktatókon kívül, s csak elvétve volt férfi tanár. Természetesen a fiúiskolákban többnyire férfi tanárok tanítottak, míg a koedukált iskolákban a diákság arányaihoz igazodott a férfi és a női tanárok aránya.

A tanárok között találunk ún. tudós tanárokat, akik a pedagógiai tevékenységüket kiegészítették tudományos munkával is. Többen publikáltak helyi és országos lapokban, valamint a Békés Vármegyei Népművelési Bizottság szervezésében előadásokat tartottak vármegyeszerte. A tanárok zöme tagja volt a Polgári Iskolai Tanárok Egyesületének, ezenkívül jelentős szerepet játszottak településük közéletében. Előfordult azonban, hogy a pedagógusok esetenként túllépték hatáskörüket. A túlzó politizálás ellen maga a kultuszminiszter, Hóman Bálint adott ki egy köriratot. „A legutóbbi képviselőválasztások alkalmával több tanintézetnél előfordult, hogy egyes tanárok a tanulóifjúságot politikai propagandára igyekeztek felhasználni, illetve a tanulók kioktatásával és irányításával a szülők politikai pártállására igyekeztek befolyást gyakorolni. [...] A jövőben a tanulóifjúságnak minden politikai tevékenységbe való bevonását megtiltom és a tilalmam ellen vétőket, adott esetben fegyelmi úton fogom felelősségre vonni.”[vi]

A tanárok tevékenységét az igazgatóknak kellett felügyelniük. Nem csak a saját intézményük hírnevének megőrzése motiválta a vezetőket, hanem a VKM 1936. július 16-án kelt 4370-1936. sz. rendelete is. Ebben megfogalmazták számukra, hogy „Jelenteni kell az alkalmazottak, tanárok neveit az észlelt kifogásokkal egyetemben, akikkel szemben a hivatkozott rendelet kiadása óta kifogások merültek fel, vagy a már azt megelőzően felmerült észrevételek velük közöltettek.”[vii]

De nem csak ellenőrizte a tantestületeket a tankerületi főigazgató, hanem különböző témákat is megjelölt számukra, melyeket a tanári értekezleteken dolgoztak fel. Dr. Kisparti János főigazgató nem sokkal hivatalba lépése után tájékozódni kívánt arról, hogy mi a polgári iskolai tanárság véleménye a polgári iskolát érintő legfontosabb kérdésekben. Az általa megfogalmazott négy témakört rendkívüli értekezleteken vitatták meg a testületek úgy, hogy egy-egy tanár felkészült az adott témákból. Az előadásokat és a hozzászólásokat tartalmazó jegyzőkönyveket az igazgatók egy külön igazgatói értekezleten elemezték.

A feldolgozott négy tétel a következő volt:

- „A polgári iskola helye iskolaszervezetünkben, tekintettel a nemzeti élet egészére.
- Mennyire befolyásolja a polgári iskola nevelő-oktató

munkáját az a körülmény, hogy szakiskolára (is) előkészít?

- Mi az a gyakorlati irányú általános műveltség, amelyet a polgári iskola nyújt tanítványainak?
- A polgári iskolai tanárképzés mennyiben készít elő a nevelői munkára? (Implom, 1937. 198. o.)

A kérdésekre a különböző tanári testületek természetesen más-más választ adtak. Voltak azonban olyan gondolatok, melyek összecsengtek a vármegye akkor működő 14 polgári iskolájában.

Az első kérdéskört az Orosházi Áll. Leány Polgári Iskolában úgy közelítették meg, hogy „A polgári, a népiskolával szemben egy másik tanulmányi rendszernek alappillére. Azt az ürességet, mely az elemi népiskola és a középiskolát végzettek között a nemzet egészében fenn áll a polgári iskola tölti be, szükségképpen helye és fontos jelentősége van a nemzeti oktatásban.”[viii] Ezt a gondolatot megerősítve az igazgatói grémium megfogalmazta, hogy a polgári iskola a nemzeti művelődésnek része, az élet által kijelölt területén önálló célkitűzéssel önálló úton jár, működésében egyetlen más iskolának sem függvénye, vagy vetélytársa.

A második tételre a Mezőberényi Állami Koedukált Polgári Iskola testülete adta meg az általunk leginkább elfogadható választ:

„A polgári iskola azt a gyakorlati irányú nemzeti műveltséget nyújtja, amire a nemzet legnagyobb százalékát kitevő polgári társadalomnak szüksége van, hogy munkakörét jól elláthassa, azok fejlődésével lépést tudjon tartani.”[ix] Azt azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a földművelő gazda életmódja és az iparos, valamint a kereskedő életformája között jelentős volt a különbség. Ezért a társadalmi igénynek megfelelően a pedagógusok helyesnek tartották azt a törekvést, hogy a városi polgári iskolák ipari-kereskedelmi irányú, míg a túlnyomó részben agrár lakosságú településeken mezőgazdasági irányú iskolák legyenek.

A harmadik kérdést a Szarvasi Állami Leány Polgári Iskola testülete a következő módon oldotta fel. „A polgári iskola nevelő-oktató munkáját az a körülmény, hogy szakiskolákra készít elő, nem befolyásolja, hiszen a nevelő-oktató munkánk gyakorlatias. Az általában és a korunkban mért elvárható tudáson kívül adjuk a tanítóképzőnek a neveléstant, a kereskedelminek a könyvvitelt, fizikai, vegytani ismereteket a felső iskoláknak, a mezőgazdasági iskoláknak a mezőgazdasági, a felső ipari iskoláknak a kézimunka tantárgy során gyakoroltakat.”[x]

A tanárképzéssel kapcsolatban többen szinkronban voltak a Tótkomlói Állami Koedukált Polgári Iskola testületének véleményével. „Akkor lenne igazán jó a tanárképzés, ha csak kiváló képességű tanítókat vennének fel. Nem szerencsés az a helyzet, amikor a középiskolai, kereskedelmi vagy mezőgazdasági

érettségi bizonyítvánnyal lépnek erre a pályára. Az ilyen egyén többnyire minden pedagógiai előképzettség nélkül kerül fel, pedig minden polgári iskolai tanárnak szüksége van a tanítóképzőben eltöltött pedagógiai inasévekre.”[xi]

A békés vármegyei tanárok az 1936-ban Szegeden megrendezett tankerületi értekezleten deklarálták, hogy a polgári iskolának egész életre szóló általános műveltséget kell adnia. Ez a tudás azonban gyakorlatias jellegű kell legyen, hiszen a középiskolával azonos tantárgyakban is gyakorlati szellem érvényesült. Ennek értelmében a polgári iskolának kettős célt határoztak meg. „A tanulóknak a gyakorlati életre, tehát ipari, kereskedelmi és földműves életpályákra való nevelése, illetve a középfokú szakiskolákra való előkészítése. Ehhez járul a polgári leányiskoláknál harmadik feladatképpen a művelt, magyar, polgári háziasszonyok nevelése.” (Implom, 1937. 197. o.)

Ebből következik, hogy a polgári iskola a feltörekvő néprétegek iskolája volt, akik csak rövidebb ideig tudták iskoláztatni gyerekeiket, de az iskolától kézzel fogható tudást vártak el. A polgári iskola megfelelt ennek a társadalmi követelménynek. Népszerűségét bizonyítja, hogy 1920-1925 között országosan több, mint 100 polgári iskola nyílt meg.

A polgári iskolák és a nemzetiségi képzés kapcsolata

A békés vármegyei polgári iskolákban csak magyar nyelven folyt az oktatás. Egyetlen idegen nyelvként a kötelező német jelent meg. Az a lehetőség, amely az elemi népiskoláknál adódott - miszerint nemzetiségi nyelven tartották a hittant, tanultak írni, olvasni -, a polgáriban nem realizálódott. Pedig egyes települések, régiók lakossági arányainak megfelelően a polgári iskolába is jártak nemzetiségi tanulók. A szlovák anyanyelvű diákok természetesen az evangélikus dominanciájú békéscsabai, szarvasi és tótkomlói iskolákat látogatták. Megjegyzendő, hogy a szlovákok magas arányban főként a fiúiskolákba jelentkeztek, amit Kovács Alajos korabeli statisztikai jelentése is alátámaszt. Az adatok szerint országos viszonylatban csak a tanulók 0,3%-a vallotta magát szlovák anyanyelvűnek. A jelentés kiemeli, hogy „Az elemi népiskolánál magasabb fokú iskolákban olyan kevés a tót anyanyelvű tanuló, hogy azok részére külön iskolát állítani nem érdemes. Az egész országban két polgári fiúiskola van, amelyben az 1935-36-os tanévben a tót anyanyelvű tanulók száma az 50-et meghaladta. Ezek: Békéscsaba, ahol 378 tanuló közül 71, vagyis 18,8% a tót anyanyelvű, továbbá Tótkomlós, ahol 127 tanuló közül 53-at, vagyis 41,7%-ot jeleztek tótnak. Mindkét helyen van leányiskola is, de itt már a tót tanulók száma nem éri el az 50-et.” (Kovács, 1936, 19)

A tót anyanyelvű diákok aránya a békés vármegyei polgári iskolákban

	1930-31	1935-36	1939-40
Békéscsabai fiú	18,7 %	18,8 %	14,9 %
Békéscsabai leány	13,8 %	2,9 %	1,9 %
Mezőcsény fiú	3,5 %	6,8 %	4,3 %
Szarvasi leány	nincs adat	nincs adat	nincs adat
Tótkomlói fiú	34,3 %	41,7 %	34,3 %
Tótkomlói leány	29,3 %	29,9 %	23,8 %

Forrás: Békés vármegyei polgári iskolák évkönyvei.

A százalékos megoszlás szerint legjelentősebbek a tótkomlói iskola adatai. A koedukált intézménybe mind a három vizsgált tanévben a legtöbb szlovák anyanyelvű tanuló járt. A fiúk aránya magasabb, de az országos statisztikai eredményektől eltérően a leányok százaléka is figyelemre méltó. Az adatok jól

mutatják, hogy az asszimilációs törekvések ellenére Tótkomlóson a lakosság identitása nem változott a '30-as évek végére sem, ezért a növendékek szülei is bátrabban vállalták hovatartozásukat a beíratás alkalmával. Erre utal az a tény is, hogy a fenti iskolákban a szlovák anyanyelvű diákok mellett még jelentős volt azok száma, akik magyar anyanyelvűként beszélték a szlovák nyelvet is. A statisztikák szerint a szlovák anyanyelvű tanulók mindegyike tudott magyarul.

Szembetűnő az adatok hiánya a szarvasi polgári iskola esetében. A helyi, illetve a környékbeli evangélikus növendékek magas száma ellenére nem jelöltek szlovák anyanyelvű tanulót az értesítőkönyv statisztikájában, sőt, még olyat sem, aki csak beszélt tótul. Ez a helyi viszonyokat figyelembevéve nehezen hihető. Az adatok hiányával kapcsolatban szándékosság feltételezhető.

A gyanút alátámasztja a következő adatsor:

Tud tótul:	1930-31	nincs adat
	1931-32	nincs adat
	1932-33	nincs adat
	1933-34	51 tanuló [xii]

Az első három jelzett tanévben Némethy Soma volt az igazgató. 1933-ban nyugdíjba vonult, a helyét Paál Samu vette át, és a tanév végén a statisztikában már megjelentek a nemzetiségi nyelven beszélő tanulók. Nem valószínű, hogy mindnyájan ebben a tanévben kerültek az iskolába.

Összegzés

A polgári iskola az 1868-as népoktatási törvénnyel nyerte el létjogosultságát, azonban több szerző véleménye szerint az 1927. XII. tc. hozta szinkronba a törvényt a valósággal. Ekkor csökkentették a fiú polgári iskola tanulmányi idejét a lányokéhoz hasonlóan négy évre. Feladata azonban nem változott, hiszen deklarálták, hogy a polgári „sajátos iskolafaj, mely a középiskola alsó négy osztályával állítható párhuzamba, bár célja és tanítás anyaga szerint ettől lényegesen különbözik. Midőn a tanítás körét szűkebbre szorítja, e körben befejezett egészét kíván nyújtani”. [xiii]

Ez az álláspont jelent meg a polgári iskolák munkájában is, hiszen a tanárok arra törekedtek, hogy a növendékeket fokozódó szellemi tevékenység mellett önálló kezdeményezőképessegre szoktassák. A polgári iskolák expanziója jelzésértékű, hiszen a társadalom hasznos iskolatípusnak minősítette, ezáltal az oktatás irányítóit országsszerte új iskolák megnyitására ösztönözte.

Békés vármegyében a két világháború közötti időszak első felére kialakult a polgári iskolai struktúra, ami néhány próbálkozástól eltekintve (Szeghalom, Vésztő) az államosításig nem változott.

A vármegyei polgári iskolák a vizsgált időszak első felében a szegedi polgári iskolai tankerülethez tartoztak, majd „1935-ben a VI. tc. a tanügyigazgatás egységes ellenőrzése céljából megszüntette a polgári iskolák külön főigazgatóságát, hogy átfogó, egyetemes nemzetnevelési elvek érvényesüljenek

az igazgatás és felügyelet rendszerének egyöntetűbbé tétele útján”. [xiv] Így a polgári iskolák főigazgatóságának hatáskörét átvette a tankerületi kir. főigazgatóság. A feladat nem változott, mint felügyeleti szervnek az intézmények munkája, működési feltételeinek rendszeres felülvizsgálatával biztosítani kellett a zavartalan, a törvényi keretek között folyó munkát. A főigazgatóság által delegált tanfelügyelő minden évben tematikus látogatást tartott, mely során a feltételrendszerrel, a működésről és az oktató-nevelő munkáról átfogó jelentést készített. E pozitív visszajelzések alapján megállapítható, hogy a békés vármegyei polgári iskolák megfelelően illeszkedtek a kor oktatási struktúrájába.

Felhasznált irodalom

Implom József (1937): Polgári iskolai kérdések. In: Nevelésügyi Szemle

Kovács Alajos (1936): A tótok helyzete Csonka-Magyarországon a statisztika megvilágításában. Hornyánszky Viktor RT. M. Kir. Udvari Könyvnyomda, Budapest.

Lugosi Mátyás (1996): Oktatásügy 1746-1944. In: Szincsek György (szerk.): Tótkomlós története. Tótkomlós Város Önkormányzata, Tótkomlós.

Mike Jánosné (1973): A közoktatás és közművelődés története Vésztőn. In: Szabó Ferenc (szerk.): Vésztő története. Nagyközségi Tanács, Vésztő.

Simon Gyula (1979): A polgári iskola és a polgári iskolai tanárképzés története. Tankönyvkiadó, Budapest.

Szentkereszti Tivadar (1933): Békés Vármegye népoktatásának története. Békéscsaba.

Tantó József (1939): Viharsarok Napsütésben. Békés Vármegye örvényhatósági Iskolánkívüli Népművelődési Bizottságának Évkönyvei I-IV. Körösvidék T. Nyomdája. Békéscsaba.

Tiltovszky Lóránt (1989): A szlovákok történetéhez Magyarországon 1919-1945. Budapest.

Tóth István (1994): Szlovák nemzetiségi törekvések a két világháború között. In: Regio, 1. sz. 156-175.

Vésztői Egyesületi Polgári Fiúiskola iratai. Békés Megyei Levéltár 102/1935.

Szegedi Tankerületi Polgári iskolák Kir. Főigazgatójának iratai. Csongrád Megyei Levéltár VI. 502. 51/1936.

Az 1927. évi július hó 4-én 1434/el. sz. alatt kiadott Polgári Fiúiskolai Tanterv és Utasítások helyesbítése tárgyában.

Hivatkozások

[i] Az 1927. évi július hó 4-én 1434/el. sz. alatt kiadott Polgári Fiúiskolai Tanterv és Utasítások helyesbítése tárgyában.

[ii] M. Kir. Kormány 1927. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és Statisztikai Évkönyv. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai RT Könyvnyomdája, Bp. 1929. 115.

[iii] Vésztői Egyesületi Polgári Fiúiskola iratai. Békés Megyei Levéltár 102/1935.

[iv] Vésztői Egyesületi Polgári Fiúiskola iratai. Békés Megyei Levéltár 102/1935.

[v] Szegedi Tankerületi Főigazgatóság iratai. Csongrád Megyei Levéltár VI. 501.39.

[vi] Szegedi Kerületi Polgári Iskolai Főigazgatóság iratai. Csongrád Megyei Levéltár VI. 502. 7428/1935.

[vii] Szegedi Kerületi Polgári Iskolai Főigazgatóság iratai. Csongrád Megyei Levéltár VI. 502. 24/1936.

[viii] Az Orosházi Állami Leány Polgári Iskola tanári értekezletének jegyzőkönyve.

Szegedi Tankerületi Polgári Iskolák Kir. Főigazgatójának iratai. Csongrád Megyei

Levéltár VI. 502. 234/1936.

[ix] A Mezőberényi Állami Koedukált Polgári Iskola tanári értekezletének jegyzőkönyve. Szegedi Tankerületi Polgári Iskolák Kir. Főigazgatójának iratai. Csongrád Megyei Levéltár VI. 502. 231/1936.

[x] A Szarvasi Állami Leány Polgári Iskola tanári értekezletének jegyzőkönyve. Szegedi Tankerületi Polgári Iskolák Kir. Főigazgatójának iratai. Csongrád Megyei Levéltár VI. 502. 235/1936.

[xi] A Tótkomlói Állami Koedukált Polgári Iskola tanári értekezletének jegyzőkönyve. Szegedi Tankerületi Polgári Iskolák Kir. Főigazgatójának iratai. Csongrád Megyei Levéltár VI. 502. 236/1936.

[xii] Szarvasi Áll. Kir. Leány Polgári Iskola Értesítői. Müller K. Könyvnyomdája, Szarvas.

[xiii] A VKM 27.398/928. VI. számú rendelete.

[xiv] Szegedi Tankerületi Polgári iskolák Kir. Főigazgatójának iratai. Csongrád Megyei Levéltár VI. 502. 51/1936.

Tanulmányok

Ó NÖLLY, ÉPŰLJ REMEK CSEMETE! TELEKI IMRE GRÓF NEVELTETÉSE AZ 18. SZÁZAD VÉGÉN

Hornyák Mária

Ifjabb gróf Teleki Imre (1782-1848) nem tartozik a régi, kiterjedt család ismert tagjai közé, (először e sorok írójának figyelmét is csak Teleki Blanka apjaként vonta magára), a vele kapcsolatos elbeszélő és levéltári forrásokból azonban egy olyan nem mindennapi személyiség képe tárul elénk, aki feltétlenül méltó arra, hogy őt az utókor önnön jogán is számon tartsa.

„Ó nőlly, épülj remek csemete!”[1] Fő forrásanyagunk: a hosszúfalvi Teleki család Kolozsvárott őrzött levéltárának[2] két, időben párhuzamosan futó levélsorozata; az egyik ifjabb Imre, a másik pedig a nevelője kezétől származik. Pedagógiatörténeti lapról lévén szó, ehelyütt a fent említett, közel 220 levél segítségével annak az 1780-as, 1790-es években felcseperedett erdélyi főnemesi ifjúnak a neveltetéséről és tanulmányairól szeretnénk szólni, aki történetesen a „kufsteini mártír” édesapja volt.

* * *

Idősebb Teleki Imre (1732-1805) és Krausz Mária (1765k.-1835) első gyermeke, Imre 1782. június 22-én Erdély peremén, Nagybányától délre eső kis faluban, Hosszúfalván[3] született. A fiúban „öreg atyja” nagy meglepődését lelte, „s ezért örömmel szenvedte maga körül”. Imre „erős fajnak késő sarjadéka” lévén, „gyermekéveiben sokat gyöngékedett”[4]. Mindez annál inkább aggodalommal töltötte el a szülőket, mivel megsejtették azt, ami utóbb (a két öccse elvesztésével) be is következett, tudniillik, hogy a család általuk képviselt ‘vonalának’ továbbvitele az ő sorsán áll vagy bukik.

Az ifjabb Imre világrajöttekor 50 éves grófnak számolnia kellett azzal, hogy nem éri meg a fia felnőtté válását, ezért „éltes és jártas” praeceptort (házitanítót, nevelőt), illetve – szükség esetére – ‘apapótlót’ keresett, s jó érzéssel ki is választotta Konnert István személyében. A Nagysinkről[5] származó szász fiatalember, akit Nagyszebenben ismert meg, 1787 tavaszán került a hosszúfalvi kastélyba, 23 évig állt a család szolgálatában.[6] Később ifjabb Teleki Imre magát (nyilván bécsi származású anyja miatt) „fél német”-nek mondta[7], apja tehát minden bizonnyal emiatt választott melléje németajkú nevelőt. Idősebb Imrét Konnert az 1787 és 1797 között hozzá címzett leveleiben a pártfogójának (Gönner’, patrónus) szólítja. A mintegy 70 levél közül az elsőben annak az örömeinek ad hangot, hogy „a minden értelemben nemes növendéke” mellett lehet.[8] Ekkor a kis Imre még nem volt ötesztendő.

Idősebb Teleki Imrét ügyes-bajos dolgai a családja mellől gyakran elszólítják, a fia pedig, aki láthatólag nagyon ragaszkodik hozzá, alighogy megtanul írni, nagy ákombákom betűkkel máris elkezd írni a hozzá címzett sorait. Az apjának írt 82 ismert levele közül az első hét, az utolsó tizenhét éves korában keletkezett. A levélírás, főként az első években (mint fogalmazási, helyesírási és szépírási

gyakorlat) a tanulmányainak is részét képezte. Ráadásul ily módon az egyes nyelvekben való jártasságáról is számot adhatott. (A 82 levél közül 49 magyar, 28 német, 4 latin és 1 francia nyelvű.)

Első magyar levele egy boldog kisgyermek megnyilatkozása: örül a „praeceptorától” kapott vásárfiának; ez egy „igen szép és rendes pixis” [doboz, a szerk.], amelyből, „ha kinyitják, egy rettenetes kígyó ugrik ki”. [9] Másfél évvel későbbi „írásotskájában” viszont a nyolcéves fiú ezt írja: „Én már a’ Declinatiót, Comparatiót és Pronoment [...] megtanulván, a’ Conjugatio mellett törölgetem izzadozó homlokom”. [10] [Azaz: a latinban a névszóragozás, fokozás és névmások után az igeragozásnál tart, a szerk.] Keze alól nemsokára egy szintén magyar nyelvű alkalmi vers is kikerekedik, amellyel a hétéves fiú Imre-nap alkalmából lepte meg édesapját. [11]

Apja sorainak mindig nagyon örült. Erről Konnert, látván, hogy a kisfiú édesapja levelét örömeiben „hol elolvasta, hol ismét a kebléhez szorította”, beszámol a grófnak. Ugyanitt írja: „Hogy az én kedves diákom kis levelét Méltóságod oly nagy meglepéssel és oly nagy tetszéssel venné, valóban nagyon jólesne egy tanítónak, aki minden tehetségét és idejét arra használja, hogy növendéke alakítható szívét és érzékeny lelkét formálja. Egy tanítónak, akinek legnagyobb bére, és egyedüli büszkesége abban áll, hogy a tisztességes szülőknek az ő igen reményteljes, egyetlen gyermekükkel kapcsolatos meglepését és örömét növekedni lássa, annak, mint mondám, nagyon hízogó lenne, ha nem tudná, hogy ama levélkének a kegyes és szeretetteljes fogadtatásához az atyai szív a mi szolgálatunknál sokkal inkább hozzájárult.” [12]

Konnert István nevelősködése 1790 nyarán három évre megszakad, ő tudniillik „a gróf felsegélésével” Bécsbe, majd Németországba megy tanulni, világot látni, amiért is 11 év szolgálatra kötelezi magát. [13] Szerződésük előtt apja, idősebb Konnert István levélben megkérdi Teleki gróftól, hogy (jóllehet fiának kezdettől fogva az a leghőbb vágya, hogy „a kis gróf tanítója” legyen), mi történik, ha külföldön meggondolja magát. [14] Erre azonban nem kerül sor. A fiatal ember távolléte idején is végig kapcsolatban marad Telekiékkel. Az idős grófhoz szóló leveleiben főként a tanulmányairól és tapasztalatairól ír, s közben az általa folyósított pénzről is rendre elszámol.

Témánk szempontjából jóval érdekesebb az a félszáz Konnert-levél, amelyek címzettje ifjabb Imre. Ezekben olykor a „Lieber Emmerich!” (Kedves Imre!), egyébként pedig „Geliebter Reichsgraf” (Szeretett Birodalmi Gróf [15]!) megszólítás szerepel. Egy francia levél kivételével az összes többi németül íródott. Idősebb Imre külön kérte, hogy levelezzen a fiával, ami Konnertnek, aki nagyon szereti Imrét, nem esik nehezére. Soraiban aztán nemcsak az élményeit osztja meg az „ifiúrral”, akit bensőséges kapcsolatukból eredően olykor le is tegezett, hanem őt, mint vérbeli pedagógus, a távolból is „pallérozza”. A Hosszúfalva elhagyása utáni első levelét Kolozsvárott fogalmazza. Ebben elmeséli, hogy találkozott egy kilencéves fiúval, akitől társalgás közben, mivel éppen esett, megkérdezte, hogy honnan van az eső. „Az égből talán, ahonnan azt Isten és a szent angyalok maguk egy nagy kútból edényekkel leöntögetik?” Levelében a kis gróftól is a kérdés megfejtésére buzdítja. „Azt pedig, hogy mit tanul ebből, a saját fejére és szívére hagyom” – teszi hozzá. [16] A válaszlevél, sajnos, nem ismert.

Októberben, immár Bécsből Konnert azt javasolja növendékének, hogy amennyiben a telet Nagybányán töltik, kérje meg a szüleit, hogy zongoratanítót és festőt járassanak hozzá.[17] A fiú válaszai nagyon mehatják. „Ezek mind oly jó, oly szeretetteljes tónusúak, mint amilyen az Ön ártatlan, nemes szíve. Naponta formálja a szívét, s én, ha akarja, ameddig élek, hűséges vezetője és barátja leszek” – ígéri.[18] Levelezésük során Imrét sok mindenre figyelmezteti: apja névnapjának megünneplésére, a napi jócselekedetek fontosságára stb. Kéri, hogy a deák nyelv gyakorlása céljából olykor írjon neki latinul, s hogy vegye elő az egyik kedvenc könyvét, s abból rendszeresen olvasson fel az édesanyjának. Amikor pedig arról értesül, hogy Imre új tanítót kapott, így biztatja: „Ugye, az új tanárhoz új szorgalom, és új szeretet és új szófogadás is társul?” Tanítótársát pedig általa arra kéri, hogy írja meg neki a tanítással kapcsolatos elképzeléseit.[19] Más alkalommal megjegyzi: „Többé nincs rá okom, hogy egy ilyen jó fiút, mint az én Imrém, szorgalomra intsek, Ön ezt magától megteszi. De: a tollat tartsa jobban, hogy az írása ismét olyan jó legyen, mint korábban!”[20] Amikor megtudja, hogy Imre szívesen foglalkozik öccsével, rákérdez: „Kedves kis tanítóm, mi van a hivatalával és a kis tanítványával, Elekkel?”[21]

Időközben a fiatalember elhagyta Bécset, és Prága, Drezda és Lipcse után 1791. május 23-án megérkezett a poroszországi Göttingenbe. Az 1734-ben alapított és kiváló professzori gárdát felvonultató ottani egyetem, a 'Georgia Augusta' az egyik leglátogatottabb német tanintézménynek számított, amelyhez több szeminárium (teológiai, filozófiai, filológiai, archeológiai stb.), orvosi és természettudományi intézet, botanikus kert, csillagvizsgáló, továbbá számos jeles gyűjtemény (régiség-, kép-, érem- stb.) és gazdag könyvtár tartozott. Göttingen ('Göttinga') hazánkból is kezdettől fogva számos diákot vonzott. (Bolyai Farkas, a Teleki, a Prónay, a Podmaniczky és más főúri családok sarjai – íme néhány név az 1800 körüli esztendőkből.[22])

Konnert István első göttingeni levelének dátuma 1791. május 25. A tanulandó tárgyakat („tudományokat”) idősebb Teleki Imre írta elő neki, ottani tanárai pedig igen elégedettek voltak a tanrenddel, amelyet magának összeállított. Először angoltanulásra is gondolt, erről azonban patrónusa akaratához igazodva lemondott. Először sajnálattal kellett megállapítania, hogy a társai nála jóval többet tudnak, lemaradását azonban nagy szorgalommal igyekezett behozni. Vágya volt, hogy filozófiát és természetjogot hallgasson.[23] Az erdélyi diák, „Stephan[us] Connert” neve 1791. június 3-án került be az egyetem anyakönyvébe; ebben főtárgyaként a matematika szerepel.[24]

A két Teleki Imrének nagy elfoglaltságai közepette is szorgalmasan írogat. Ragaszkodó tanítványának, aki türelmetlenül várja őt haza, megígéri, hogy visszatérte után megszakítás nélkül vele marad. Kiváltképp, ha Imre „ismét olyan szófogadó, kedves, szorgalmas kis ember” lesz, mint azelőtt.[25] Egyik alkalommal arra biztatja a kis grófot, hogy vegyen elő egy térképet, s annak segítségével kísérelje végig az ő német földön tett utazásait. Másfél évtizeddel később a Vay házaspár[26] a fiaik mellé nevelőül kiszemelt Váradi Szabó Jánost[27] Svájcba, Heinrich Pestalozzihoz[28] irányítja, Konnert viszont Göttingenből a Gotha melletti Schnepfenthalba siet, hogy a nagy hírnévnek örvendő Salzman[29] fiúnevelő intézetét és módszereit tanulmányozza.

Salzmann szerint a nevelés célja: az ember minden oldalú kiképzése, amibe a fizikai képességek kibontakoztatása is beletartozik. (Ennek jegyében a fizikai munkát még az előkelőbb származású tanulóktól is elvárja.) A természetet közvetlenül, szemlélet útján igyekezett a növendékekkel megismertetni. A büntetést, pláne a testi fenytést, mellőzte. Azt hirdette, hogy a nevelés legfőbb tényezője: a nevelő személyisége. „A nevelő önmagában keresse növendékei minden hibájának gyökerét” – hangoztatta. Ily módon pedagógiája, túllépve a filantróp nevelők tanain, Pestalozzi irányába mutatott.

Schnepfenthali élményeiről Konnert néhány sorban ifjabb Imre grófnak is beszámolt: „Salzmann, az ifjak és a gyermekek eme nagy barátja saját nevelőintézetet állított fel egy szabad terepen, a Tübingiai-erdőben. Mintegy 40 gyermek áll az ő felügyelete alatt, között hercegek, grófok és bárók vannak. Meglátogattam őt, nagyon barátságosan fogadott, és átadta azokat a módszereket, amelyek szerint a növendékeit képezi. Számos olyan dologra megtanított, amelyekkel én az Ön tanítását megkönnyíthetem, és hasznosabbá tehetem. Egy egész napot nála voltam” – írja.[30] Nem tudjuk, hogy az ottani tapasztalatait utóbb Imre nevelése terén mennyiben kamatoztatta. Egy biztos: a reggeli lovaglás, a friss levegőn tett séta és a tornagyakorlatok részét képezték növendéke napirendjének. Konnert a tornatanítás atyjaként tisztelt Guths Muthsnak[31], Salzmann munkatársának az elképzeléseit bizonyosan követésre méltónak ítélte. Erről tanúskodik a 13 éves Imre gróf 1795 karácsonyán apjához írt levele, amelyben a fenti szerző „gimnasztikáját” kéri, mondván, hogy a könyv számára „sok jót tartalmaz”. [32]

Konnert István 1793 nyarán tapasztalatokkal és könyvekkel megrakodva tért haza, s folytatta szolgálatát ifjabb Imre mellett. 1795 nyaratól a grófné a két fiával együtt jobbára Pesten tartózkodott, ahol az ötéves Elek súlyos baját (a csípőjén kialakult „csontbéli sebét”) próbálták gyógyíttatni. Konnert István lett a fő támaszuk, aki ezentúl a tanítványa előmenetele mellett a fiúk és a grófné egészségi állapotáról és ügyes-bajos dolgaikról is rendre beszámolt az idős grófnak. A 13 éves Imre a zongorázás mellett Pesten hegedülni tanult. Mestere a híres muzsikus, Lavotta János lett[33], aki „a legszebb magyarokat húzatta el vele”. [34] Emellett sokat sétált, lovagolt és játszott, az orvosdoktorok tanácsára ugyanis a gyenge fizikuma miatt a tanulmányait pár hónap szünet után folytathatta. A latin nyelv és irodalom (mindenekelőtt Ovidius költészete), a geometria, a földrajz és az egyetemes történelem „első áttekintése” szerepeltek tanrendjében. Vallási nevelésére két, ez időből fennmaradt levél utal. Imre maga írja, hogy 1795 karácsonyán, az úrvacsora utáni napon azzal a gondolattal ébredt, hogy miként legyen jobb ember. „Az ember jobbá lesz, ha a kötelességét teljesíti” – fogalmazza meg apjának.[35] Konnert pedig leírja, hogy az egyik vasárnap elvitte őt a templomba, ahol igen jó prédikációt hallottak: a lelkész a zsinagógában tanító 12 éves Jézusról szólva ugyanis a gyermekek szüleikkel és tanítóikkal szembeni kötelességeit taglalta.[36]

Ifjabb Teleki Imre mint magántanuló tanulmányi előmeneteléről időről időre nyilvános iskolákban adott számot. Erre 1796 elején Nagybányán került sor. Ekkoriban egyik rokonuk, Teleki Károly[37] azt írta idősebb Imrének, hogy jó lenne, ha Pesten a fia Konnerttel, „a Hofmesterivel” együtt bejárna „az Universitásra praelatiókra” [előadásokra, a szerk.]. „Tudom én, hogy jó reménységű ifjú; de

ugyanezért talám [!] nem árt néki nagyobb mezőt adni, szép Talentumának gyakorlására.”[38] Emma, Blanka húga később tényként ír arról, hogy apjuk 14 éves korában „a pesti egyetemen híres tanárokat hallgatott”. [39] A professzorok közül ifjabb Imre a leveleiben elsősorban Stáhlyt [40] emlegeti. 1796 júliusában alig győzi előszámlálni apjának a híreit: „a németben és a latinban” „ein ganzer Versenmacher” [‘igazi verscsináló’, a szerk.] lett [41], és az arra az évre előírt tanulmányait (poézis, algebra, geometria, történelem) a geometriát kivéve befejezte [42]. Közben magyarul tanul „szónokolni”, mondván, hogy ha majd egyszer „valami közönséges helyen” beszélnie kell, a mondandóját „ékesen” adhassa elő. [43] Pesti leveleinek sora szeptember 25-én megszakad, fivérének állapota ugyanis rohamosan romlik, ezért a család a hazautazás mellett dönt. (A kis Elek még az év decemberében elhunyt.)

A következő, 1797. év első hónapjaiban a 15 éves Imrét Kolozsvárott találjuk. Február első hetében levizsgázott kémiából és filozófiából, sőt, egy gyermekbálon is részt vett. [44] Nevelője szerint a visszahúzódozó fiú kezdetben szomorú volt, utána azonban felvidult, s „a kis gavallérok” tánctanuló csoportjának tagjaként a magyar táncot kifejezetten élvezte. Ugyanebben a levelében Konnert megemlíti a magyar tanárt, bizonyos Kiss urat is, akivel kölcsönösen elégedettek egymással. Az atyai óhajnak megfelelően a latin és a teológia szerepel még az úrfi tanrendjében. [45] Ugyanakkor Imre a következőket írja: „Szorgalmasan járok az itteni kollégiumba, ahol mindent latin nyelven tanítanak [...] A teológiát Méhesi [46] professzorral is tanulom. A magyar tanárom mindig velem jön, és itthon ismét átveszi velem a tanultakat. Azon fáradozok, hogy a vallás által jó szívű és helyesen gondolkodó emberré képezzem magam.” Megemlíti még, hogy őt a már említett rokonuk, Teleki Károly latinból és francia nyelvből sebtében ‘levizsgáztatta’. [47] A nagybácsi utóbb idősebb Imrének azt írta: „Nagy örömmel tapasztaltam Imre ötsémnek a tudományokban való gyarapodását. A többi között Ovidiust ahányszor kinyitottam in instanti exponálta. Ez csálhatatlan jele, hogy az ötsémnek kész fundamentuma vagyon a Deák nyelvben.” Véleménye szerint a fiú „csak a’ híjával vagyon”, hogy „a világi társalkodásra is szoktattassék”, hat év múlva pedig, „akármibe kerüljön, idegen országra kell kiküldeni”, s úgy „bizonyosan mind tudós, mind világra termett jó hazafi válik belőle”. [48]

1797-ben Kolozsvárott napvilágot látott egy szerény kis füzet, amelyről a hosszú címből sok minden kiderül: „Gyönyörködtető historiátskák és egynehány levelek, amelyeket ifjabb széki gróf Teleki Imre fordított franciából németre, s a maga költségén kibocsátva kínál ajándéku az Erdélyi ref[ormátus] Collégiumokban a’ Német nyelvet tanulni Kívánóknak”. Megjelentetését (ösztönzésül és/vagy jutalmul) minden bizonnyal az apa támogatta.

Ifjabb és idősebb Teleki Imre levelezésében 1797 februárja után közel egy esztendőnyi hézag tátong, ami talán abból ered, hogy egymás közelében voltak. Fennmaradt Konnert három Nagyszébenben kelt levele, s ezekből kitűnik, hogy az idős gróffal nézeteltérései támadtak. Az általa kikötött feltételek egyike az volt, hogy neveltje ne Debrecenben, hanem Kolozsvárott folytathassa tanulmányait. [49] Az ügy folytatása nem ismert, tény azonban, hogy helyette egyelőre Kiss, a magyar tanár maradt az úrfi mellett.

Ifjabb Teleki Imre 1798 februárjában arra kérte apját, hogy Kiss úr is vele mehessen Enyedre [50],

amiből kiderül, hogy időközben idősebb Teleki Imre az ottani tanintézet mellett döntött. A gróf betegeskedése ebben az évben kezdődött, (agyvérzést kapott, lebénult, később meg is vakult), úgyhogy fia előmenetelét már csak a betegágyból követhette nyomon. Így történt, hogy a 16 éves Imrét egyik rokonuk, Teleki Mihály[51] kísérte el Nagyenyedre[52], ahol az apja által „kigondolt bölcs tanulási plánum” szerint két évet kellett eltöltenie a nevelője felügyelete mellett.[53] Konnert István ugyanis visszakerült az ifjabb gróf mellé, miután Teleki gróf anyagiakban is kifejezésére juttatta, hogy őt „nem szerencsétlenné, hanem szerencsésé” akarja tenni.[54]

A nagyenyedi kollégiumot 1622-ben Bethlen Gábor eredetileg Gyulafehérvárott alapította és látta el „sok jószággal”. Az 1662-ben Enyedre költöztetett intézmény fokról fokra jelentős hírnévre tett szert. Tanárai mind „nagy tudományú, külföldön képzett, nagy tekintélyű egyéniségek” voltak. Újfalvy Sándor, aki 1799 őszén került a patinás intézménybe, visszaemlékezéseiben a nála tíz évvel idősebb ifjabb Teleki Imrét nem említi, a kollégiumról és a diákéletéről azonban érzékletes képet fest. Az alábbiakban tehát elsősorban őt idézzük.[55]

Az ottani tanoda „kilenc al-, és hat felső tanulóosztályra volt osztva”; az alsóbb osztálybeli növendékeket tanulóknak, a felsőbbeket deákoknak nevezték. Ez utóbbiak sötét színű egyenruhát viseltek, amelynek a legfőbb tartozékai voltak „a magos tetejű kalap” és a fekete talár (tóga), „báránnyal prézelve, széles övvel keresztülkötve”. Hajuk olykor a hátuk közepéig ért (lenyírása tilos volt), amelyet faggyúgyertyával bekenve kellett jól leszorítaniuk. Újfalvi negyven év távlatából erős kritikával illeti az intézmény avult tanítási rendszerét és nevelési elveit, mondván, hogy ott a mindennapi életben kevésbé használható tantárgyak („erkölcs-, mértan, ész- és gondolkodástan, hittudomány, a régi nemzetek történelme, államismerete s földirata”) „szorgalommal”, ellenben a természettudományok, statisztika, számvetés, kereskedés stb. „csak mellékesen tanítottak”, úgyhogy a diákok a tanodából „az igazi élettudomány” ismerete nélkül kerültek ki. Ráadásul a tanítás csak és kizárólag latin nyelven folyt; „aki latint beszélni s írni tudott, az volt a derekabb”.[56]

A kollégium „hasznos oldalai” közé tartozott, hogy ott „tisztán alkotmányos köztársasági lévén, törvény s nem egyes ember szeszélye uralkodott”, s diákjai között „születés- és vagyonossági kasztok helyett nagyobb ész, ügyesség”, vagyis „lelki és testi előnyök gyakorlának felsőbbbséget”. Mindezt csakúgy, mint Újfalvi emlékiratának következő passzusait is, Teleki Blanka apja szintén megtapasztalhatta. Enyeden „úrfi vagy szolga cím nem létezett”, és „az atyai háznál elkényeztetett úrfinak hajszállal sem volt több szabad, mint a szegény tanulónak”. Életüket szigorú törvények szabályozták; színházban, táncvigalomban megjelenniük büntetés terhe mellett tilos volt. A verés („bőrölés”), mint „a nevelés nélkülözhetetlen eszköze”, állandóan napirenden volt.

Újfalvival ellentétben ilyen fenyegetésben az eminens Teleki Imrének aligha volt része, azt azonban ő is gyorsan megtapasztalta, hogy nincs kivétel, s hogy neki, aki eddig a tanulásában nagy szabadságot élvezett, a többi diákhöz hasonlóan alá kell vetnie magát a rendszabályoknak. „Ugyan gonosz emberek laknak itt Enyeden! Bizony soha se hittem volna. Elég [alig, a szerk.] mentem fel háromszor négyszer Leczkére, már keményen megexamináltak abból, a’mit tanítottak. Minden nap meg kérdezik a’

tanítványtól, a' mit a' mult órán tanítottak" – panaszolja apjának. Kapott ugyan dicséretet is, de véleménye szerint az inkább „az új rekrutához” szólt, mind az ő tulajdon érdemének.[57]

Elkeseredése, szerencsére, gyorsan elszállt, s nemsokára úgy ítéli meg, hogy Benke Mihály[58] professzor „igen derék ember”, és a többiek is, akik – mint apjának üzenik –, igyekeznek belőle „jó embert formálni”. Benkén kívül név szerint főként a rektor Herepei Ádámot[59] emlegeti.[60]

Konnert, miután a tanítványával együtt tagja lett az enyedi „Magyar-Erdélyi Főcollégiumnak”, elhatározta, hogy az idősebb grófot, akinek addig németül írt, immár „magyar levelek által fogja tisztelni”. Elújságolja, hogy máris hallotta a professzorok néhány előadását. „Derék 's tanult emberek, szeretetre 's nagyra betsülésre méltó személyek azok” – írja. Közli, hogy felfogadott egy inast, aki „köntösüket és csizmájukat szépen tisztítja”. Ugyanitt említi a gróf által patronált „gyermekeket”, akiknek könyvet, papírt vett, s már egy praeceptor is szerződött melléjük.[61] Velük kezdettől fogva sokat bajlódik, „mivel ruhájukat és csizmájukat gyorsan szétszaggatják, tanulni viszont nem akarnak,” ő azonban megígéri: gondja lesz arra, hogy kellő előmenetelt tanúsítsanak.[62]

Az Enyeden történeteket idősebb Teleki Imre a fia levelei révén is nyomon követheti. Imre szerint lakásuk és „kosztjuk” közel vannak a kollégiumhoz. A tantárgyak közül elsőként a teológiát és a deák irodalmat vette fel.[63] Konnert örömmel újságolja, hogy az „úrfi” dolgai jól mennek, „csak a muzsika sántít”, ezért beszerzett neki egy kisebb fortepianót. Tanuló pajtásul pedig magukhoz vett egy szebeni szász fiút, aki ugyan rosszul hegedül, de annál szebben rajzol, és kiválóan beszél franciául.[64] Imre sokat tanul és „repetál”, a professzorok ugyanis „úgy kicsinálják óráit”, hogy június végén a próbatételre készen álljon.[65] Először azokból a tudományokból kell vizsgáznia, amelyeket ott „közönségesen tanítanak”, utána pedig azokból a tárgyakból, amelyeket tanítójával még otthon tanultak, e „privát cenzúra” nélkül ugyanis őt a kollégium professzorai „be nem vehetik”. [66] Nagyon szeretné, hogy a próbatételein apja, vagy (ha az ő utazását a betegség lehetetlenné tenné), legalább anyja jelen legyen. Végül ez utóbbi vágya teljesült.

Az első vizsgáira június 21-én került. A diákok között ő lett a legelső. A teológia, a latin és a „patria historia” (hazai történelem) vizsgák latinul zajlottak. „Az úrfimra sok szem nézett, 's minden embernek reménysége felett viselte magát, melyre nézve is hiszem, hogy eő rövid idő múlva egy kis attentiot serkent magára az Országban!” – írja Konnert, aki szerint addig nem nyugszanak, amíg Isten segítségével „mind tudományokban, mind pedig a jó erkölcsökben első nem lesz”. Csak azt sajnálja, hogy a grófnéval ellentétben „principálisa”, a gróf úr nem lehetett jelen, és így „szerelmetes fia” sikerén velük együtt nem örvendhetett. Megemlíti még, hogy a templom előtt újabb vizsga lesz azok számára, akiket jutalomra és promotióra terjesztettek fel, s hogy az úrfi is ezek közé tartozik.[67] Tanítványa júliusban minden vizsgáján sikeresen túljutott. „Bizony nagy gyönyörűségtől fosztatott meg Nagyságod, hogy jelen nem lehetett próbálására a fíjának. Mert én a' Professzorokat egy kis megszólításban kértem, hogy magok próbálják az Úrfit, mert tzélom az, hogy ők esmérjék az Urfinak tehetségeit, és aztán tanulásának folytatását ki rendeljék” – írja a praeceptor, akinek ez az utolsó ismert levele Enyedről.[68]

Abban, hogy Konnert nem tért vissza a kollégiumba, Telekiné Krausz Máriának is bizonyosan része

volt, aki – amint arra Konnert egy helyütt utal –, a fia nevelőjére féltékeny volt.[69] 1798 őszén aztán az Enyedhez nem messze lévő kackói[70] birtokukon folyó szüret ellenőrzése ürügyén hónapokig a grófné maradt Imre mellett, aki továbbra is szorgalmasan tanult. „Én Exameneimmel bajoskodom, hármát által éltem, 's azt tartom a' mint a Professzorok is bizonyítani fogják ezen Iskolai Cursusban nem hevertem... Még egy Examenem van hátra, aztat is ki állom ennek a' hétnek a végén” – ígéri apjának.[71]

Az egyetlen fia neveltetését szívügyének tekintő, ám a betegsége miatt egyre tehetetlenebbé váló idősebb Teleki Imre és az iránta őszintén tiszteletet és szeretetet tanúsító fiú kapcsolatának meghatározó dokumentuma ifjabb Imre két héttel későbbi levele, amelyből először is apját idézi: „A' Virtusnak illő pontja az, hogy magát az ember meg esmérje, tudjon [önmagán] uralkodni, és a' maga indulatit megzabolázní. Nem a' nyakasság, nem az álnok gondolat tészí az embert emberré, hanem a' Virtus, a' mellyhez semmi csalfaság nem fér.” Ez a „regula” ifjabb Imrének nagyon tetszik. Levelét így folytatta: „Szomorúsággal értettem N[agysá]god' vélekedését, hogy én a' Virtushoz nem tudok, 's nem is volt kitől tanuljam azt”. Ez nem igaz – vigasztalja nagybeteg apját, akinek nagyon hálás azért, hogy kicsi kora óta az ő „szemei, 's inspectiója alatt” nevelkedhetett.[72]

Ifjabb Imre 1799 nyarán a vakációját Teleki Mihály társaságában utazgatással töltötte. Marosvásárhelyen meglátogatták a tudós Aranka Györgyöt,[73] akinél a régi okiratok olvasásával is megpróbálkozhatott.[74] Utána tovább utaztak Brassóba. A közeli Zernyest[75] határában bácsikája megmutatta Imrének azt a helyet, ahol ősük, „a nagy Teleki Mihály” 1690-ben elesett, és a várat is, amelyben ellenfele, Thököly tartózkodott.[76] Ezt követően a Székelyföld beutazására is sort kerítettek, majd pedig Imre visszatért a kollégiumba.

Utolsó levele, amelyet Enyedről ismerünk, 1799. december 4-ről való, ő azonban még fél évet ott töltött, hogy az apjának tett ígéretéhez híven tanulmányait „szakadás nélkül” elvégezze.[77] A két kollégiumi esztendő alatt több olyan próbatétele volt, amely napokig tartott. Az egyik ilyen nyilvános vizsgájáról hallomásból a lánya, Emma is tudott. Elbeszélése szerint „az egész országból gyűlének össze a' legtudósabb emberek a hallgatására”, s apja teljesítménye mindegyikük várakozását felülmúlta.[78] Talán éppen ezen volt jelen a költő, Szentjóni Szabó László[79], aki utóbb „a kis grófot” versben üdvözölte.[80]

A 18 éves Teleki Imre Marosvásárhelyen, „a kir[ályi] tábla mellett való törvény-oskolában”, a már említett rokona, Teleki Mihály közelében tanul. Konnert újból vele van, ezekből az évekből azonban levelet sem tőle, sem Imrétől nem ismerünk. 1800 májusából fennmaradtak Telekiné Krausz Mária Kendilónán kelt és a hosszúfalvi tiszttartóhoz címzett sorai, akit arra kért, hogy a férje katonaruháját, pisztolyait, továbbá egy csákót és tarsolyt küldjön el a fia részére, mivel a főispán fogadási ünnepségére őt is „kiválasztották lóháton menni”.[81]

A külföldi tanulmányút, mint a főrangú ifjak neveltetésének betetőzője („koronája”), a Telekiek körében régen divatban volt. Ifjabb Imre „külső országokon való” utazására az apja halála (1802) utáni évben a világot látott Konnert társaságában került sor. Útjuk Göttingenbe vezetett, ahol a két

erdélyi jövevény 1803. október 19-én lett az egyetem hallgatója. Konnert neve mellé bejegyezték, hogy ő ott először 1791-ben nyert felvételt, s hogy most (nyilván a neveltjével együtt) a filozófia szakot választotta.[82] Ifjabb Imre göttingeni tanulmányairól más egyebet nem tudunk. Külföldi tartózkodása során egyébként Párizsban is megfordult.

Konnert István, a praepceptor, mentor, „Hofmeister”, „plenipotentarius” (teljhatalmú megbízott), azaz: a szó eredeti értelmében pedagógus (‘paidagogos’ - ‘gyermekvezető’) hasonló szerepet töltött be Teleki Blanka apjának életében, mint például a korán elhunyt Pataki Mózes ifjabb báró Wesselényi Miklós, vagy Döbrentei Gábor gróf Gyulay Lajos mellett. Nehéz feladatot vett magára, amikor a kis gróf nevelését elvállalta, mivel szinte mindenben az apa akarata érvényesült, aki ifjabb Imre nevelését és tanulmányait részletesen „kifundálta”. (Sajnos, a gróf írásos tervei és utasításai közül, amelyre a nevelő leveleiben többször történik utalás, egyet sem ismerünk.) Annyi bizonyos: idősebb Teleki Imre legfeljebb a rokonai véleményét vette tekintetbe, Konnert Istvánt viszont, annak ellenére, hogy külföldi egyetemekre járatta, a végrehajtó szerepére kárhóztatta.

A nevelő leveleiből kitűnik, idősebb Imrével időről időre heves összetűzései voltak. Pénzügyi vitáiknál, amelyek során a gróf a nevelő „szászai természetére” is célozgat[83], érdekesebbek számunkra azok a pedagógiai jellegű esetek, amelyekből némi ízelítőt adunk.

A viták egyik részének előidézője Telekiné volt, aki féltékenyen nézte, hogy a kis Imre mennyire ragaszkodik a nevelőjéhez. Egyszer azt mondta a fiának, hogy Konnert „egy parasztember”, akinek ne higgyen, mivel el akarja őt rontani. Konnert, aki mindezt hallotta, leírja az esetet a grófnak, majd hozzáteszi: „Azt, hogy az ilyen tanításoknak nála, s nem nálam lesznek következményei, Méltóságod elgondolhatja. Bizonyos, hogy ennek folyománya volt az a szokatlan pimaszság, amelyet nem sokkal utána velem szemben tanúsított, s amiért meg kellett őt büntetnem, pedig az nem egyezik a nevelési alapelveimmal és szívem érzésével.” Felpanaszolja még, hogy Telekiné erőszakkal elvett tőle egy könyvet, hogy a tűzbe vesse, holott abban „a kormány” nem talált semmi veszedelmet. A fiatalember önérzetesen tiltakozik az olyan kijelentések miatt is, mint pl.: „Magának oktatnia kell a fiamat, és oda kell adnia neki a használatra a könyveit, a hangszereit [...], mivel minden az enyém.”[84]

Az őt ért vádakot a nevelő a német leveleiben is magyarul idézgeti: „Hogy az én fiam malitiosuskodni [gúnyolódni, a szerk.] tud, azt Konnertnek köszönöm” – ismétli meg idősebb Imre kijelentését, aki a következőket is mondta: „... álljon a kötelessége mellé, de úgy, hogy a’ fiamat meg ne rontsa, rossz és vallástalan princípiumait belé ne öntse, Imrén bosszút ne űzzön”.[85] Az ügy folytatásáról csak annyit, hogy a mélyen megsértett Konnert, aki egy időre elhagyta Telekiéket, tíz hónappal később, amikor Imre Nagyenyedre készült, visszatért kedves tanítványa mellé.

Néhány hónappal később az idős gróf részéről az vád éri, miszerint „az úrfit” a tanulással túlságosan megterheli. „Én inkább [sic!] arra vigyázok, hogy egy erős ’s egészséges, mintsem hogy egy élehetetlen ’s tudós fiút adjam vissza N[agysá]godnak. Egy Úrfinak sints annyi recreatziója Lovaglással, sétálással és muzsikálással, mint az enyimnek. De hogy mégis eleget is tanulhatunk, onnat vagyon”, hogy „az Urfimnak igen áldott eszet adott az Isten, a’ dolgot megérti ’s meg is tartja”; másrészt „az Úrfinak” a

professzorok között van elég jóakarója, akik az ő munkáját ellenőrzik. „Ha én okoson nem bánnék véle, mindjárt tennének róla, annyival is inkább, hogy én önként engedelmességet nékiek ígértem” – magyarázkodik Konnert.[86]

A nevelő és a tanítvány egymás iránti szeretetét és ragaszkodását a fenti viták láthatóan nem befolyásolták. Ifjabb Teleki Imre és Konnert István kapcsolata fokról fokra barátsággá alakult, s azt követően sem szakadt meg, hogy a gróf családot alapított. Néhai idősebb Teleki Imre a nevelőnek tisztes nyugdíjat (évi 600 forintot) biztosított. Ezt a fia 1807-ben egy birtokérdekeltsége átengedésével toldotta meg. Adománylevelében írja: Nagysinkai Konnert István 23 éven át „jó nevelőmnek és hív barátomnak” bizonyult, aki „kisded koromtól fogva nem csak édes nevelőm, hanem valóban második Atyám volt... Az utaim a házi nevelésből való kilépésemmel, elsőben a N. Enyedi kollégyomba forró ifjúságomat... vezérlette a jó erkölcsökre...” Marosvásárhelyen, majd pedig „a külső országokon való utazásomban is vigyázó, takarékos, okos mentorom volt”.[87]

Felmerül a kérdés: Milyen felnőtt lett Konnert István számos talentummal megáldott növendékéből, akinek ő fényes jövőt jósolt? A választ a kortárs véleményeken túl a gróf munkásságára és levelezésére alapozva igyekszünk felvázolni.

Ifjabb Teleki Imre éles eszét, kimagasló műveltségét, jó szándékát, nagyvonalúságát minden ismerője aláhúzta. Döbrentei Gábor[88], miután „sok kedves órát” töltött az antik szerzők eme nagy barátjával, úgy nyilatkozott róla Kazinczy Ferencnek, hogy „nemes szívű, 's tiszta lelkű ember”.[89] Az egyik unokaöcs szerint a gróf „rendkívül eszes, okos és tudós ember volt, nagy zenész elméletileg és gyakorlatilag, jó és becsületes, jótékony és irgalmas”.[90] A németen és magyaron kívül még több nyelvet (latin, francia, román) elsajátított. Mint jeles műértőt és műgyűjtőt is számon tartották, aki különösen könyvekre áldozott sokat, s értékes könyvtára egy részét utóbb iskoláknak ajándékozta. A fentieket Brunszvik Teréz is elismerte, jóllehet neki a sógorával komoly nézeteltérései voltak. Főként azért neheztelt rá, hogy hűgának az életét egy Isten háta mögötti faluban kellett leélnie. Imre – mint Teréz írja –, „Szesélyes és elviselhetetlen otthon. Senkinek sem szabad írószobája küszöbét takarítás végett átlépnie. Ablakot kinyitni nem szabad. Mindenben csak az ő akarata érvényesülhet.”[91] Túloz ugyan, amikor kijelenti, hogy „a világ makacsabb zsarnokot még nem látott”, azt viszont, hogy sógora tele van „a legtarkabarkább furcsaságokkal”[92], mások is egybehangzóan állítják. A koltói unokaöcs szerint olyan különc volt, „milyet regényben is ritkán találunk”. Az idősebb Teleki Imre maga meséli, hogy őt a kedvenc gyermeke, Emma a „homme hétéroclite” [furcsa ember, a szerk.] rubrikában helyezte el”.[93]

Az ismerősök Blanka apjának másik jellemzőjét is kiemelik, ez pedig „a legcsípősebb satíra, mit Erdélyben akkor csúfondároskodásnak neveztek, s mint maga mondá: én az anyámon és feleségemen kívül senkit sem kímélek s legkevésbé magamat, nincsen is okom rá, mert tudom, hogy rajtam többet nevetnek, mint én a mások ostobaságain, én egyedül vagyok, és ők légió, pedig én elrejtőzöm, de ők piacra viszik számárságukat”.[94]

Idősebb Imre, mint említettük, a nevelőt okolta azért, hogy a fia „maliciózusoskodni tud”.[95] Konnert

ez irányú szerepét megítélni nem tudjuk. Ifjabb Teleki Imre különcségeinek eredetére viszont némi fényt vetnek Újfalvi Sándor sorai. Szerinte „az atyai háznál elkényeztetett” iskolatársainál „a házi neveltetés fonásai mindvégig ismerhetők valának. Követelők, elhittek, embert nem ismerők és bizalmatlanokká váltak”. Neki Wesselényi „többször panaszlá, hogy szülői tőle az iskolai társas nevelést megtagadván, születési elhittség, különtség, előítélet s ferdeségek nagy tömegével lépett az élet terére, melyeknek leküzdésére sok időt s erőt kellett elpazarolni[a]”. [96] Blanka apja ugyan 16 évesen Enyedre került, a „zsenge kori” hatások nyomait azonban az ottani nevelés „kisimítani” már nála sem tudta.

Maliciózusságát az önbizalomhiány, a kudarctól való félelem (nem tanult meg veszíteni) és az önvédelmi reflexek motiválták. Amikor egy-egy peres ügyét Bécsben kedvezőtlenül ítélték meg, ennek okát református voltával magyarázta. „Hiába, kálvinista embernek veszni kell” [97] – írta barátjának, a szintén református Wesselényi Miklósnak. [98] A kinézetével („hitvány physiognómiájával”) is elégedetlen volt. A köszvény, amely fiatal kora óta kínozta, egész testén nyomot hagyott. Amikor egy nőrokona megajándékozta őt az arcmásával, a 66 éves gróf a saját képe elküldésétől ódzkodott, mondván: „Az csak árnyékát adná annak, akit ábrázolni kíván”, mivel „a szenvedések eltompítják és letörlik azt a sajátos jelleget, amely minden olyan egyént jellemez, aki nem csupán állati tömegként él”. [99]

Márpedig Konnert neveltje nagyon is igyekezett emberként élni! Intézte uradalmi ügyeit, vitte a Telekiek birtokpereit, s néha közszereplést is vállalt (pl. az 1817. évi országos éhínség idején 130 fő ellátását irányította), a hivataloktól azonban távol maradt. Lánya, Emma szerint „éltének legszebb éveit” azért folytak le falun, mivel leginkább ott adatott meg számára „lelke legszebb tulajdonát, az igazságszeretetet gyakorolni. Védangyala volt az egész vidéknek, messziről folyamodtak hozzá az elnyomottak, a szenvedők, még a betegek is, és senkit sem hagyott vigasztalanul eltávozni magától.” [100] Mondván, hogy „a köz- és falusi iskolákból kél ki a nemzeti pallérozódás” [101], Hosszúfalván fenntartott egy ökumenikus „centrális iskolát”, amely a környék gyermekei számára is nyitva állt. Emellett más iskolák részére is adakozott.

Imre gróf „tudós munkálatait” sem hagyhatjuk figyelmen kívül. Sokoldalúságát a jórészt kéziratban maradt dolgozatai és forrásgyűjteményei szemléltetik. A múlt iránti érdeklődésére családtörténeti munkája [102] és két latin nyelvű összeállítása utal. [103] Számos verset írt. Közben éveken át bizonyos „Törvénytáron” dolgozott. („Eljutottam az O-ig, van már 14 kötet” – újságolja Wesselényinek. [104]) Az erdélyi lótenyésztésről írt dolgozatát francia veje, De Gerando az Erdélyt ismertető könyve toldalékaként (igaz, névtelenül, de) kiadta. [105] Munkálkodását ismerve Wesselényi jelölni akarta őt akadémiai tagságra, ami a grófnak igen jólesett, a megtiszteltetést mégis elhárította magától. Ezt pedig azzal indokolta, hogy mivel „Erdély Magyarországtól hátrébb kullog”, nem akar ő lenni „a tudósokat a tudatlanokkal összekötő láncszemecske.” [106]

A gróf leginkább testhezálló műfaja az „anti-utópia” volt. Ő ugyanis egy eszményi, de megvalósíthatatlan társadalom (utópia) csalóka képének felvillantása helyett szűkebb pátriája, az Erdély peremén fekvő Kővár vidéke messze nem ideális, hanem nagyon is valós viszonyaira akarta

ráirányítani a figyelmet. Ennek a korábbi katonai határőrvidéknek a társadalma az 1800-as évekre teljes zsákutcába került. Teleki Imre mélyen átérezte a sok teher által „porba görbesztett”, s ezért általa „por”-nak nevezett kővári nép gondját-baját, segíteni akarása során azonban rendre falba ütközött. Ezért az írásba menekült, s így született meg főműve, a Kővár-Utófia.[107] A szintén kővári birtokos Wesselényihez írt levele szerint „az utálatos megye hóhérló tisztjeiről” szóló értekezését felküldte Bécsbe egy „nagyúrnak”, hogy „lássa, miként nyúzzák a parasztot”. Elkérte tőle egy pesti könyvtáros is, s ő ingyen odaadta, kiadására azonban sem Lipcsében, sem Berlinben, sem Hamburgban nem vállalkoztak.[108] Így a mű, amelyet mint forrást azóta többen[109] felhasználtak, a maga korában visszhang nélkül maradt.

Teleki Imre, aki gondos nevelésben részesült, ezt a maga gyermekeinek is igyekezett biztosítani. A házitanítók, nevelőnők, zene- és képzőművészeti oktatók stb. kiválasztására nagy hangsúlyt fektetett. Fia, Miksa 1832-ben kezdte meg külföldi utazásait. Ugyanezt később a lányainak, Blankának és Emmának is lehetővé tette.

„Jó szüleimnek irántami határtalan szeretetéből oly nevelésben valék szerencsés részesülni, melly oda vala irányozva, hogy szívem és észtehetségem kiképzésében semmi fogyatkozás ne legyen” – áll Teleki Blanka 1846 decemberében József nádornak szánt kérvényében. Eszerint ő nem kis részben épp a neveltetésére hivatkozva vélte magát alkalmasnak arra, hogy nőnevelő intézetet alapítson.[110]

Tervét apja nagy felháborodással fogadta, később azonban, látva, hogy a 40 éves Blanka végre magára talált, véleménye megváltozott. „A hazafias szellemet mélyítsd el növendékeid keblében, mivel a női nem által jön el a nemzet, sőt az emberiség újjászületése.”[111] – buzdította lányát Konnert István hajdani növendéke.

Jegyzetek

1 Szentjóni Szabó László: Ifjabb Sz.R.B. Gróf Teleki Imrének midőn Exament tartott. A vers egészét ld. a 80. sz. jegyzetben!

[2] Román Állami Levéltár, Kolozsvár, A Teleki család hosszúfalusi levéltára [A továbbiakban RÁLKTcsHL] Levelezés

[3] Hosszúfalva, Hosszúfalu, Kővárhosszúfalu, románul: Satulung

[4] De Gerando Ágostné Teleki Emma: A kis Imre = Antonina és Attila könyve. [Írta: Anyjok] 1.köt. Párizs, 1851. [A továbbiakban: De Gerandóné i. m. 1851.] 55.

[5] Nagysink, Grossschenk, románul: Cincu

[6] Konnert István levele id.Teleki Imrének [a továbbiakban: Konnert – id. Telekinek], 1787. ápr.24. =

RÁLKTcsHL Levelezés

- [7] Ifjabb Teleki Imre levele ifjabb báró Wesselényi Miklóshoz [a továbbiakban: Ifj. Teleki Imre – Wesselényinek] Hosszúfalva, 1847. ápr.15. Magyar Országos Levéltár [a továbbiakban: MOL], Mikrofilmtár X 8769
- [8] Konnert – id. Telekinek, Hosszúfalva, 1787. ápr. 24. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [9] Ifj. Teleki Imre levele apjának, id. Teleki Imrének [a továbbiakban: Ifj. Teleki Imre – apjának] H.n. 1789. márc.18. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [10] Ifj. Teleki Imre – apjának, Nagybánya, 1790. dec.19. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [11] Ifj. Teleki Imre – apjának, [?] 1790. nov. 5. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [12] Konnert – id. Telekinek, [?] 1790 = RÁLKTcsHL Levelezés
- [13] Konnert – id. Telekinek, Nagyenyed, 1798. jún. 26. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [14] Idősebb Konnert István – id. Teleki Imrének, Nagysink, 1790. máj. 18. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [15] Utalás a Telekiek 'római szent birodalmi grófságára'. Főuraink közül ilyen rangra (a 17. sz. végén) csak ők tettek szert.
- [16] Konnert – ifj. Teleki Imrének, Kolozsvár, 1790. aug. 30. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [17] Konnert – ifj. Teleki Imrének, Kolozsvár, 1790. okt. 28. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [18] Konnert – ifj. Teleki Imrének, Bécs, 1790. dec. 23. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [19] Konnert – ifj. Teleki Imrének, Göttingen, 1791. nov. 12. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [20] Konnert – ifj. Teleki Imrének, Bécs, 1791. jan. 10. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [21] Konnert – ifj. Teleki Imrének, Göttingen, 1792. febr. 19. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [22] Borzsák István: A Göttingában nevelődött magyar diákok névsora (1734-1831) = Uő: Budai Ézsaiás és klasszika filológiánk kezdetei. Bp. 1955. 189-204.
- [23] Konnert – id. Telekinek, Göttingen, 1791. máj. 25. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [24] Borzsák i. m. 1955.
- [25] Konnert – ifj. Teleki Imrének, Göttingen, 1792. márc. 18. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [26] Id. báró Vay Miklós és felesége, Adelsheim Johanna (1776-1863), Brunsvik Teréz pestalozziánus barátnője, aki sokat tett a jeles svájci nevelő magyarországi népszerűsítésért
- [27] Váradi Szabó János (1783-1864) – nevelő, Pestalozzi tanainak egyik első hazai népszerűsítője.

Vayék támogatásával három évet Heidelbergben, majd 10 hónapot (1810-ben) Yverdonban töltött.

[28] Pestalozzi, Heinrich (1746-1827) – svájci pedagógus; mint a „nevelő szeretet apostola” az egyetemes pedagógiatörténet egyik legkimagaslóbb személyisége, a világsikert aratott Lénárd és Gertrúd c. könyv és számos más pedagógiai könyv és tanulmány szerzője.

[29] Salzmann, Christof Gotthilf (1744-1811) – kora egyik legjelesebb nevelője, a német filantrópizmus jeles képviselője, közkedvelt pedagógiai szakíró. 1784-ben alapított híres fiúnevelő intézete 1786 és 1849 között csak hazánkából 366 látogatót fogadott. (Brunszvik Teréz a húga, Jozefin társaságában 1808 őszén, vagyis 15 évvel Konnert után járt ott.)

[30] Konnert – ifj. Teleki Imrének, Schnepfenthal, 1793. ápr. 7. = RÁLKTcsHL Levelezés

[31] Guths Muths, Johann Christof Friedrich (1759-1839): jeles német pedagógus. Főműve: Spiele zur Übung und Erholung des Körpers und des Geistes (1793).

[32] Ifj. Teleki Imre – apjának, Pest, 1795. dec. 26. = RÁLKTcsHL Levelezés

[33] Lavotta János (1764-1820) – zeneszerző, a verbunkos zene úttörője, Bihari és Csermák mellett a neves „virtuóz-triász” tagja. Nevét Teleki Imre 1795-1796. évi levelei többször említik.

[34] De Gerandóné i. m. 1851. 57. (Lavottát Teleki Imre is több levelében említi.)

[35] Ifj. Teleki Imre – apjának, Pest, 1795. dec. 26. = RÁLKTcsHL Levelezés

[36] Konnert – id. Teleki Imrének, Pest, 1796. jan. 13. = RÁLKTcsHL Levelezés

[37] Teleki Károly gróf (?) – A ’nagy’ T. Mihály legkisebb fiának, Sándornak I. Miklós nevű fiától született. Katolikus, titkos tanácsos, kincstárnok

[38] Teleki Károly levele id. Teleki Imréhez, Dés, 1796. márc.17. = RÁLKTcsHL Levelezés

[39] De Gerandóné i. m.1851. 57.

[40] Stáhly György (1755-1802) – pesti egyetemi tanár, Stáhly Ignác orvosdoktor apja

[41] Ifj. Teleki Imre – apjának, Pest, 1796.júl. 3. = RÁLKTcsHL Levelezés

[42] Ifj. Teleki Imre – apjának, Pest, 1896. júl. 28. = RÁLKTcsHL Levelezés

[43] Ifj. Teleki Imre – apjának, Pest, 1796. aug. 11. = RÁLKTcsHL Levelezés

[44] Ifj. Teleki Imre – apjának, Kolozsvár, 1797. febr. 9. = RÁLKTcsHL Levelezés

[45] Konnert – id. Telekinek, Kolozsvár, 1797. febr. 10. = RÁLKTcsHL Levelezés

[46] ? Talán Méhes György (1773-1809) bölcséleti doktor, a kolozsvári ev. ref. főiskola tanára

[47] Ifj. Teleki Imre – apjának, Kolozsvár, 1797. febr. 23. = RÁLKTcsHL Levelezés

- [48] Teleki Károly levele id. Teleki Imréhez, Dés. 1797. márc. 4. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [49] Konnert – id. Telekinek, Nagyszeben, 1797. máj. 1. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [50] Ifj. Teleki Imre – apjának, [?], 1798. febr. 6. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [51] Teleki Mihály gróf (?-1816) – cs.kir. kamarás, titkos tanácsos, erdélyi kir. táblai ülnök, majd marosszéki főkirálybíró. Újfalvi szerint, aki két évig volt mellette patvarista, a gróf gőgös, indulatos természetét az ital még kiállhatatlanabbá tette. (I. m. 1990. 176-178.)
- [52] Nagyenyed (németül: Strassburg am Mieresch), románul: Aiud
- [53] Konnert – id. Telekinek, Nagyenyed, 1798. ápr. 26. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [54] Konnert – id. Telekinek, [Dátum nélkül] = RÁLKTcsHL Levelezés
- [55] Újfalvi Sándor: A nagyenyedi kollégiumról = Uő: Emlékiratok. (Bevez., jegyz.: Benkő Samu. Szöveggondozás: Benkő Samu, Ugrin Aranka.) Bp. 1990. (A továbbiakban: Újfalvi i.m.) 113-138.
- [56] Újfalvy i.m. 114.
- [57] Ifj. Teleki Imre – apjának, Nagyenyed, 1798. ápr. 28. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [58] Benke Mihály (1757k.-1817) – 1791-től az enyedi tanintézet bölcselet tanára. (Előtte Teleki Mihály fiának, Lajosnak volt a nevelője.)
- [59] Herepey Ádám (1756-1814) – ev. ref. lelkész és tanár. 1790-től Enyeden történelmet, poétikát és klasszikus irodalmat tanított.
- [60] Ifj. Teleki Imre – apjának, Nagyenyed, 1798. máj. 5. és máj. 14. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [61] Konnert – id. Telekinek, Nagyenyed, 1798. ápr. 26. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [62] Konnert – id. Telekinek, Nagyenyed, 1798. ápr. 26. és máj. 26. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [63] Ifj. Teleki Imre – apjának, Nagyenyed, 1798. ápr. 21. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [64] Konnert – id. Telekinek, Nagyenyed, 1798. máj. 24. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [65] Ifj. Teleki Imre – apjának, Nagyenyed, 1798. ápr. 21. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [66] Ifj. Teleki Imre – apjának, Nagyenyed, 1798. máj. 15. és jún.26.= RÁLKTcsHL Levelezés
- [67] Konnert – id. Telekinek, Nagyenyed, 1798. jún. 22. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [68] Konnert – id. Telekinek, Nagyenyed, 1798. júl. 26. = RÁLKTcsHL Levelezés
- [69] Konnert – id. Telekinek, [Dátum nélkül] = RÁLKTcsHL Levelezés

[70] Kackó (ma: Cîțcău, Románia). Ujfalvy Sándor szülei is ott laktak.

[71] Nagyenyed, 1799. jún. 23. = RÁLKTcsHL Levelezés

[72] Ifj. Teleki Imre – apjának, Pagocsa, 1799. júl. 2. = RÁLKTcsHL Levelezés

[73] Aranka György (1737-1817) – az erdélyi királyi tábla ülnöke, irodalmár, az Erdélyi Nyelvmívelő Társaság és a Régi kéziratok társaságának alapítója. Gazdag könyv- és kéziratára volt, amelyet 1811-ben ifj. Teleki Imre akart megvásárolni.

[74] Ifj. Teleki Imre – apjának, Marosvásárhely, 1799. júl. 27. = RÁLKTcsHL Levelezés

[75] Zernyest, Zernest (románul: Zărnești, R.) – helység a fogarasi járásban, Törösvár közelében

[76] Ifj. Teleki Imre – apjának, Nagyenyed, 1799. szept. 3. = RÁLKTcsHL Levelezés

[77] Ifj. Teleki Imre – apjának, Nagyenyed, 1799. febr. 25. = RÁLKTcsHL Levelezés

[78] De Gerandóné i. m. 1851. 58.

[79] Szentjóni Szabó László (1767-1795) – költő, Batsányi János barátja; mint a jakobinus szervezkedés tagját 1794-ben halálra, majd kufsteini várfogságra ítélték, ahol nemsokára meghalt. Szentjóni Nagyváradon, majd Nagybányán tanári állást vállalt, s ekkor kerülhetett kapcsolatba Telekiékkel.

[80] Szentjóni Szabó László: Ifjabb Sz.R.B. Gróf Teleki Imrének midőn exáment tartott

Kis gróf! Szüleid öröme,

A mint próbádat adtad,

Gyenge életed erejére

Magad fellyúl haladtad

Neked, a víg játékok között,

A mulatság ölébe,

Borostyánkoszorút kötözött

Apolló, jó kedvébe.

Rád mosolygottak vidám szemmel

A pindusi istenek,

Jó ésszel s egyéb kegyelemmel

Felékesítetttenek.

Kedves gyermek ennyi időre!

Jó szülék jó magzattya!

Virágod magát jövendőre

Melly kedvesen mutatja!

Ó nőlly, épülj, remek csemete!

Nőlly e nemes törzsfökre!

Kiket az ég veled szerete,

Boldog szülék örökre!

[Összes művei. (S. a. r., bevez., jegyz.: Debreczeni Attila). Bp. 1995. 86.]

[81] Telekiné Krausz Mária levele Jakab Gábornak, 1800. máj. 14. = RÁLKTcsHL Levelezés

[82] Borzsák István i. m. [1803. okt.19.: Stefan von Konnerth philos., Emericus S.R.I. Comes Teleki de Szék Transilvanus]

[83] Szavait Konnerth 1791. ápr. 28-án id. Telekihez Bécsből küldött levelében idézi = RÁLKTcsHL Levelezés

[84] Konnerth – id. Telekiné, Nagybánya, 1795. ápr. 25. = RÁLKTcsHL Levelezés

[85] Konnerth – id. Telekiné, Nagyszeben, 1797. jún. 3. = RÁLKTcsHL Levelezés

[86] Konnerth – id. Telekiné, Nagyenyed, 1798. jún. 26. = RÁLKTcsHL Levelezés

[87] Teleki Imre 1807. ápr. 19-én, Hosszúfalván kelt adománylevele Konnerth Istvánnak a tövisi birtoka átengedéséről = RÁLKTcsHL Birtokügyi iratok [Tövis talán az Alsó-Fehér vármegyei helységgel (románul: Teius) azonos.]

[88] Döbrentei Gábor (1786-1851) – az Akadémia rendes tagja és titoknok, pedagógus, író, költő, nyelvész, irodalomszervező

[89] Döbrentei levele Kazinczy Ferencnek, Kolozsvár, 1815. febr. 21. = Kazinczy Ferenc levelezése. 12. köt. Bp. 1902. 407.p.

[90] Teleki Sándor: Nagybátyám újévi ajándéka = – – emlékezései. (S. a. r.: Görög Lívia) Bp. 1958. 45-46.

[91] EML 53-54.

[92] EML 52-53.

[93] Teleki Imre levele Nádasdyné Forray Júliának, Hosszúfalva, 1847. máj. 12. = MOL P 507 Nádasdy család levéltára 78.cs. CXXV. 824.sz. levél

[94] Teleki Sándor i.m. 1958. 46.

[95] Idézi: Konnert levele id. Telekinek, Nagyszeben, 1797. jún. 3. = RÁLKTcsHL Levelezés

[96] Újfalvi i. m. 129.

[97] Ifj. Teleki Imre – Wesselényinek, Hosszúfalva, 1825. jan. 14. = MOL Mikrofilmtár X 8769.

[98] Ifj. Wesselényi Miklós báró (1796-1850) – politikus, a magyar és erdélyi reformellenzék egyik vezetője, az „árvízi hajós”

[99] Ld. a 93.sz. jegyzetet!

[100] De Gerandóné i. m. 1851. 59.

[101] Ifj. Teleki Imre – Wesselényinek, Hosszúfalva, 1832. febr. 12. = MOL Mikrofilmtár X 8769.

[102] Teleki Imre: A Gróf Széki Teleki család' származásáról [Kézirat] Toldalék a szerző Kővár-Utópiá c. műve 1847-ből való kéziratához, 147-170.= Román Akadémia Történeti Levéltára, Kolozsvári történeti levéltára Ms 548.

[103] Címük magyarul: Erdélyországi acták 17-18. sz[ázad], valamint: Curiositások. Erdélyországot illető irományok. (Ezek a korábban az OSZK Kézirattárában (a Fol. Lat. 66. és Fol. Lat.76. jelzet alatt) őrzött kéziratok a MOL állományába kerültek.)

[104] Ld. a 102. sz. jegyzetet!

[105] Note sur les chevaux de Transylvanie = Auguste De Gerando: Transylvanie et ses habitants. Paris, 1845. Vol.2. Appendix (366-400.)

[106] Ld. a 102. sz. jegyzetet!

[107] Az 1845-ből való kézirat teljes címe: Kővár-Utópiá. A' Kővár Vidéki pura fiscalitás' és Lakossairól (Ld.: Román Tudományos Akadémia Történeti Levéltára, Kolozsvár. Jelzete: Ms 548.)

[108] Ifj. Teleki Imre – Wesselényinek, 1847. ápr. 15. = MOL Mikrofilmtár X 8769.

[109] Ld.: De Gerando Attila: Kővár Vidéke 1874-ben. Bp. 1875; Szentgyörgyi Mária: Kővár vidékének társadalma. Bp. 1972.

[110] Közli Hornyák Mária: Brunszvik Teréz „szellemi gyermeke”: Teleki Blanka (1806-1862). Martonvásár, 2001. 27.

[111] 1847. febr. 2-án idézi: Brunsvik Teréz = Kiadatlan naplója J 28/132. (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár B 0910/55/1-9.)

Tanulmányok**TIKOS VERONIKA, EGY ÖNTUDATOS FALUSI TANÍTÓNŐ A 20. SZÁZAD ELEJÉN****Tatai Zoltán**

Tikos Veronika tanítói pályafutásának döntő részét Bódé községben (jelenleg Ajka város része) a múlt század első évtizedeiben végezte. Tevékenységének számbavételénél, megítélésénél számításba szükséges venni, hogy Bódé a Bakony szélén helyezkedett el, kis határú szegény parasztfaluból gyorsan változó, egyre inkább az ajkacsingervölgyi szénbányában dolgozók lakóhelyéül szolgáló településsé vált, ahol a népesség, az iskoláskorúak száma gyorsan növekedett.

A lakosság háromnegyede katolikus, a többiek evangélikusok, reformátusok és egy-két izraelita család faluban. Az iskolát a római katolikus egyházközség tartotta fenn, de a faluban templom nem volt, helyben lakott pap. Az iskolaszék elnöke, az egyházi szolgálatot ellátó plébános a szomszédos Tósokberénden lakott, a legnagyobb adófizetője evangélikus, gyermekei a szomszédos ajkai evangélikus iskolát látogatták. A legnagyobb munkaadó, a szénbánya nem vett részt az iskola működési költségének fedezésében. A fenntartás az egyházközségnek semmiféle vagyona nem létezett. Mindezek a körülmények magyarázzák az iskola nehézségeit, a népiskolai oktatás kedvezőtlen körülményeit. Azt is tudnunk kell, hogy a bányánál sok külföldi, hazából hazatérő szakember is dolgozott és a szocialista eszmék a bányászok között a század elején, de különösen az első világháború éveiben terjedőben voltak.

Az iskolaszék vezetői a szűkös anyagi helyzetre hivatkozva ódzkodtak a képzett tanítók alkalmazásától, így a tanítónőt meg kiváltképp nem kívántak foglalkoztatni. A faluban az első képesített tanítót 1902-ben választották meg, a felsőbb iskolaigazgatási szervek erőteljes nyomására és a tanítónak nyújtott támogatás kilátásával.

A képzett tanítókkal sem volt szerencséje a falunak. 1902 és 1907 között négy tanító fordult meg a faluban, az ötödik megválasztott tanító el sem foglalta állását. Ilyen előzmények és körülmények között került a faluba a fiatal, a fővárosban nehéz körülmények között tanuló és diplomát szerző tanítónő, Tikos Veronika.

Családi háttér

A Tikos család a Somogy megyei Kéthely községből származik. A falu a megye északnyugati részén, az Ókeresztúr és Marcali között félúton fekszik. A családi hagyomány szerint az ország déli részéből a török időkben menekülve kerültek a Dunántúlra. Tikos János 1714-ben III. Károly királytól kapta a címeres nemesi címet.¹

A XIX. század végén még több Tikos nevű család élt a faluban, ma már azonban csak a legöregebb családban fordul elő ez a név. A Kéthely községről készült helytörténeti munkában három helyen is találkozunk ezzel a névvel különböző helyzetekben a Tikos családnévvel.²

Tikos Ferenc, Veronika édesapja Kéthelyen született, de – mint sok más falusi lakost, már a XI. században is és azóta szinte megszakítás nélkül –, a jobb megélhetés reménye a városokba, jórészt a fővárosi külföldre sodorta. Kitanulta az asztalos mesterséget és Jascok Zsuzsannát választotta élete párjának. A házasságból született Budapesten 1886. március 27-én a Veronika névre keresztelt leányuk. Eddi forrásaink szerint testvére nem volt és az édesapa korán meghalt. Az 1900-as évek elején az iskolai anyakönyvekben az édesanyja özvegyként szerepel.³

Veronikának nem lehetett könnyű az ifjúsága. A polgári iskola elvégzése után középiskolai tanulmányait is lakosként magántanulónként végezte. Az első évfolyami vizsgát igazoló anyakönyvben a szülő vagy gyámsági felügyelőként a Kéthely község megnevezés szerepel. A későbbi években özvegy édesanyját jegyezték be ugyanezen a címen. Tandíjmentességet is megállapítottak a számára. A négy évfolyamos tanítóképzőt féléves időközönként végigjárta. Végül a tanítóképző alatt végezte el. Nem kizárt, hogy közben még munkát is kellett vállalnia. Kissé szokatlan ugyanis, hogy falusi lakosként külön engedéllyel magántanulónként és nem rendes nappali tagozatosként végezte tanulmányait. Az érdemjegyek is bizonyos mértékig tükrözik magánéleti nehézségeit, leginkább a zenét és a nyelvtanítást gyenge osztályzatok. A tandíjmentességet is leginkább anyagi helyzetével lehet indokolni.

A képesített tanítónő

1905. június 23-án szerezte meg a tanítói képesítést a Magyarországi Központi Fröbel Nőegyesület által Segített Óvó- és Tanítónőképző Intézetben. Az okmány magyar nyelvű iskolákban nyújt képesítést más országokra is. A képesítővizsgálati anyakönyvben az is szerepel, hogy tanulmányait a 82385/1903. számú rendelettel a fenti iskolában végezte.

Az ifjú tanítónő még a képesítő vizsga letétele előtt megkezdte tanítói munkáját. 1905. március 26-án helyettesítette a Hunyady Imréné által fenntartott zárdai elemi iskolában a III-VI. osztályosokat mint helyettesítő tanítónőt. A fiatal tanítónő természetesen többre vágyott, mint a helyettesi tanítónői állás, ezért jelentkezett tavaszán a Bódén meghirdetett állásra.⁴

Bódén a tanítói működését 1907. április 10-én kezdte meg a régi és igen rossz állapotban lévő iskolában, ahol a házban volt a szoba-konyhás lakása is, amelyet idős édesanyjával foglalt el.

Az időben kissé előregurva, de az ifjú tanítónő akaraterejét, törekvését jelezve, a további tanulmányait nem mutatjuk be. Az igen nehéz háborús évek közepette, az igen sok iskolai és iskolán kívüli teendő mellett Veronika 1915-ben az Angolkisasszonyok Budapesti „Sancta Maria” Nevelő Intézetében megszerezte a tanítói iskolai tanítónői képesítést a nyelv- és történelemtudományi szakcsoportban. Ezzel az Ajka térségében tanítók között a legmagasabb szintű képesítéssel, lényegében polgári iskolai tanári oklevéllel rendelkezett. Az Angolkisasszonyok Intézetében 1915 júniusában 24-en a nyelv- és történelemtudományi szakcsoportban, a többi szakcsoportban 20-an, tehát összesen 44-en szereztek diplomát. Érdekes és tanulságos a diplomások lakóhelyének ismerete, amely feltehetően nagyrészt vagy teljesen egybeesik munkahelyükkel. Háromuk budapesti, a többiek is zömmel nagyvárosok lakói voltak, azonban akadt köztük egyetlen falusi tanítónő, Tikos Veronika, aki olyan községben élt és dolgozott, amelyik még a térképen sem igen volt látható.

Bódéra kerülése

Az iskola korábbi tanítóját, Német Istvánt 1907. április 1-jei határidővel fegyelmi útján bocsátotta el az iskolai község. Ezért került sor szokatlan időpontban az új tanító választására Tósokberénden a plébánián 1907.

s 2-án. A Népnevelőben 1907. március 24-én megjelent pályázatra négy ajánlat érkezett: Tikos Veronika kéthelyi okleveles tanítónő és még három tanító kívánta az állást elnyerni.

Szobek Lóránt plébános, az iskolaszék elnöke ismertette a beérkezett pályázatokat. A jelen lévő Róth Gyula kerületi tanfelügyelő az egyházközség vezetőinek jóindulatúan tanácsolta, hogy a múlton okulva jobb vigyázat, óvatosság és körültekintéssel vessék latba szavazatukat, különösen arra figyelmezteti a tanácsot, hogy most – midőn a pályázók között van egy nő is –, jó alkalom lenne próbát tenni nőtanításával, annyival is inkább, mivel az eddig alkalmazott fiatal tanító urak több hajlamot mutattak a munkával össze nem egyeztethető, sokszor botrányos mulatozásokra, mint a komoly munkára. Egy nő szelídségével jobban megnyeri a tanulók szeretetét, nemes ambíciója pedig sarkalja, hogy a közepes vagy alacsony csekély eredménnyel ne elégedjék meg; továbbá egy szelíd nő vallásos lelkületével csak jó példát adhat a közelmúltban történt vallásellenes nyilatkozatok fölötti megbotránkozás szomorú emlékei, ha egész életében nem is, de azt legalább gyengíteni és elhalványítani képes.”

A tanácskozáson bemutatták Tikos Veronika tanítói oklevelét. A pályázat mellékleteként bemutatásra került Szobek Pál plébános, igazgató aláírásával a működési bizonyítvány, amely tanúsítja, hogy Tikos Veronika tanítónő az „Özveggy gróf Hunyady Imréné által fenntartott kéthelyi zárdai iskola III., IV. és VI-ik osztályában az 1906. évi márc. 26-ik napja óta, mint helyettes tanítónő kifogástalan jó magaviselettel, szorgalmasan és eredményesen jeles eredménnyel működik.” A kiadott bizonyítványt 1907. február 19-én keltezték.

A fentiek alapján az iskolaszék tagjai egyhangúlag Tikos Veronika kéthelyi okleveles tanítónőt választották. A képviselő-testület abban is megállapodott, hogy a tanító az egyházközségtől kapott eddig természetbeni támogatását ezután pénzben, havi előleges részletekben adja ki.

Tikos Veronika tanítónő Bódén a római katolikus egyház által fenntartott elemi népiskolában 1907. április 1-én kezdte meg működését.

Bódéra kerülésének körülményeivel kapcsolatban egy ma már ellenőrizhetetlen történet is fennmaradt. Kersner Lajos bódéi gazdálkodó felkereste a veszprémi püspökséget Tikos Veronika tanítónő bódéi elhelyezése érdekében. Kérésének megvalósítása esetére felajánlotta, hogy az egyházközség részére harangot rendeljen. A harangot elkészíttette és az új iskola melletti haranglábon helyezték el. A faluban templom nem volt, az időnkénti egyházi szertartásokat az iskolában tartották. Az emlékező szerint a harang felállítását Kersner Lajos fogadalmi adománya Szűz Mária tiszteletére”. (Kersner István ajkai lakos, Kersner Lajos emlékiratának előszava.)

Az első tanítónő Bódén

Tikos Veronika a bódéi iskola egyik kiemelkedő jelentőségű, nehéz sorsú tanítója volt, aki 1907. április 1-én kezdte meg működését, és 1918/19-es tanév végéig tanította a falu gyermekeit. Iskolai működését a mai ismert legrégebbi bódéi iskola tantervi és tanügyi kötetében, az egyházközség hiányos levéltára és a község lakóinak emlékezete őrízti meg számunkra. Tikos Veronika megjelenése Bódén, bekapcsolódása a község munkájába, kétségtelenül új szintet jelentett a falu életében. A tanítás hozott nemcsak az iskola, hanem a falu életében is. Működésének időszakában vált valóra a községben fennálló régi falusi követelményeknek, igényeknek megfelelő alapfokú oktatás és működésének időszakában épült meg a község új, szép iskolája és a tanítói lakás, amely teljes mértékben kielégítette a kor színvonalán az alapfokú oktatástól falun elvárható igényeket.

A falu közállapotát és az iskolairányítás színvonalát is némileg tükrözi az, hogy az 1908-as iskolaszék felállítását rögzítő jegyzőkönyv szerint Szobek Lóránt tósokberéni plébános iskolaszéki elnök

entette, hogy iskolaszéki tagoknak csak írni és olvasni tudókat jelöljenek”. Ez bizony azt mutatja, hogy ma már érdemes polgárai, vezetői között ez idő tájt, az iskola közel fél évszázados működése után is számolhatunk a nem írástudatlanokkal. Tudomásunk szerint a bódéi iskola fennállásának első fél évszázadának időszakában egyetlen tanuló sem került el még középiskolába sem. A földesurak gyerekei, a csingeri bányászok gyerekei, akik közül többen magasabb képzettséget szereztek, nem a bódéi iskolában végezték a szakfokú képzést, hanem az ajkai és a csingervölgyi - a bánya által finanszírozott - iskolákban.

Az iskola állapotának minőségét mutatják - a századforduló utáni többszöri javítgatás ellenére - az 1910 és 1915 közötti iskolaszéki tanácskozás történései. Felolvasták a vármegyei közigazgatási bizottság levelét, amelyben az iskola épületében és felszerelésében mutatkozó hiányosságok kiküszöbölését kérik. Azonban nem egyszerűen kérték a hiányosságok megszüntetését, hanem az időközben jelentős összegre felnövekedett államsegély megvonásával „zsarolták” az iskolaszéket az előírt feladatok teljesítésének elmulasztása következményeként. Az iskola olyan kis alapterületű volt, hogy az egyre növekvő tanulói létszám befogadását, leültetését sem tudta megoldani.

A hatósági felszólítás ellenére a hitközség ekkor új iskola építésére - szegénysége folytán - nem látta a lehetőséget, a felszerelési hiányosságok pótlására pedig két évi haladékat kértek. A valóságban azonban megvalósultak az események. Az 1910-es évek elején felépült Bódén az új, korszerű egytantermes iskola és mellette egy épületben a korszerű kétszobás tanítói lakás.

Az új iskola az égető szükség - hogy a tanulókat le tudják ültetni - és felső nyomás hatására gyorsan megvalósult, amelyben nagy szerepe lehetett Tikos Veronikának, az igen energikus fiatal tanítónőnek is. Az új bódéi iskola elhelyezése, külső és belső megjelenése a kor követelményeinek kiválóan megfelelt. Az alapozás kőből, a falak téglából készültek, a tetőt cserép fedte. A falu közepén épült, az iskola és a tanítói lakás között egy köztes épületben, az iskola és a tanítói lakás külön bejárattal készült. A tanterembe előtérrel kerestett bejutni, ahol könyvszekrény és oktatási szertári szekrény is elhelyezésre került. A tanterem 10 méter hosszú, 6 méter széles, 4 méter magas, 4, utcára néző nagy ablakkal. A tanítói lakást és a kertet a tanteremtől kerítés választotta el. Az iskola és a lakás közös kútja az iskola udvarán volt és itt épült a tanulóknak és a tanítói család WC-je is. A tanítói lakás két szobából, konyhából, kamrából, előszobából és padlásfeljáróval a padlásról a szobákból állt. Ez utóbbit használták éléskamrának és a konyhából nyíló kamrahelyiség cselédszobaként is funkcionált, összesen mintegy 70-80 m² alapterülettel. A lakás alatti részben pincetér volt, ahol kaptak ki, ezt a lejtős térszín jelentős költségnövekedés nélkül tette lehetővé. A pince az egész ház anyagának elhelyezését és a tanító élelmiszer-tárolási igényét is kielégítette. Az iskolát az utca felől díszes kerítésű beton aljzatú, vasrácsos kerítés határolta. A terület udvari oldalán folyt a Csinger patak. Az iskola udvar kicsi, de a minimális játszási és testedzési igényeket kielégítette. Az udvart egy kisebb szilvafa árnyékolta, ősrégi körtefa árnyéka tette kellemessé.

Az iskola felépítésének részleteit, pontos körülményeit nem ismerjük, de a beruházás költségeinek megfizetése évekig nehezítette az iskolaszéket, a községi képviselő-testület, illetve a község adófizető lakóinak életét. A következő sorok jól szemléltetnek. A pénzügyi gondok tovább gyűrűztek. A növekvő államsegély ellenére az iskola építése miatt a lakosságra kivetett egyházközségi adót nem kívánták elfogadni, kisebb fajta forradalom” jelentkezett. Az 1914. február 22-i iskolaszéki ülés jegyzőkönyve a következőkkel zárta: „A tavalyi kivetés ellen fellebbezők általános óhaja, amelyet a miniszterhez is eljuttattak, az volt, hogy a törlesztendő összegnek a felét az állami adó alapján vessék ki, a másik felét pedig az összes bódéi

kus párra egyenlő arányban. Az iskolaszék, hogy a felizgatott kedélyekre csillapítólag hasson, elfogad álláspontját..., hogy a törlesztendő összegre fedezetet találjon.”

Az iskola építésével kapcsolatos anyagi gondok enyhítésére az iskolaszék más megoldással is próbálkozott: a községi elöljáróságtól kérték az egyházi iskola községi kezelésbe vételét. Az egyházközségnek ez a törekvése a helyi pótdadó terheinek várható következménye miatt nem járt eredménnyel.

Tevékenysége az iskolában

Tikos Veronika működését a legidősebb bódéi lakók sem ismerhetik már közvetlenül, de szüleik elbeszélésein a szójhagyományok is megőrizték emlékét. A tanítónő írása szép, jól olvasható, határozott egyéniségű. Az iskolai dokumentációt, úgy látszik, szabályosan, az előírások szerint vezette. Felsorolta osztályonként használt tankönyveket, rendszeresen vezette az osztálynaplót, beírta osztályonként a tanult anyagot, jelezte a tanítási szüneteket és annak okait, vezette a hiányzásokat, és gyakran epés megjegyzéseket is beírt a naplóba. Az 1914/15-ös tanévben 66 tanulót írtak be az iskolába. A tanévet szeptember 12-én kezdte az I. osztállyal, október közepén még az I-II. osztály sem volt teljes létszámú, november 3-tól jártak rendszeresen az I. osztályos tanulók. A tanév végén a tanító, Tikos Veronika beírása; „Miután a gazdasági munka miatt nem tudtam mulasztottak, voltak hetek, amikor egyes osztályok tanulói közül egy volt jelen – így új anyagot sem tudtam vezetni, s a naplót sem vezettem minden napról, a tananyagot is csak nagy vonalakban végeztük el.”

Az 1915/16-os tanévben 85 tanulót írtak be. A tanítás szeptember 12-én kezdődött, de az első hetekben csak 8-12 tanuló járt, ezért csak ismételték. 1916. február 18-án Göndör Ferenc királyi tanfelügyelő hivatalos látogatást tett az iskolában, de a naplóba nem írt bejegyzést. Tikos Veronikának számos ilyen típusú bejegyzése található a naplóban: „M. I. szeptember-október nem járt, C. I. október végén jött először.” A tavaszi szünet napján 3 tanuló jelent meg, májusban 10-25 fő jelent meg az oktatáson. Az évvárót május 24-én tartották. Hasonló beírások, megjegyzések a következő tanévekben is találhatóak a naplóban. A háborús években ilyen jellegű bejegyzések is olvashatók: „S.Gy., L.J. egész évben nem járt iskolába, állítólag nem volt ruhája. Fa hiánya miatt nem volt tanítás.” Visszatérő téma, hogy a sok hiányzás miatt a tavaszi hónapokban csak ismétlésre volt lehetőség, a tanév hamar, május második felében hivatalosan is befejeződik.

Az 1918/19-es tanév bejegyzései a forradalmi időszakot tükrözik. Egy bejegyzésből tudhatjuk, hogy az iskolában délután este gyűlést tartottak, aminek következtében a következő nap délelőttén az iskolát ki kellett zárni. Más alkalmakkor tanítógyűlés vagy egyéb rendkívüli ok miatt maradt el a tanítás. Ezek a tanítási hiányosságok azonban nem tettek ki több napot, mint más években az egyházi ünnepek miatti gyakori iskolaszünetek. Az iskolaévet szokatlanul „későn”, június 10-én zárták.

A Tikos Verával kapcsolatos vélemények eltérőek. Néhányan szigorúságára, verekedő hajlamára panaszkodtak. Mások dicsérték, hogy a leányokat kézimunkázásra, gyakorlati ismeretekre tanította. Csaplakó János, a tanító édesapja elbeszéléséből tudja, hogy miután édesapja nagyon értelmes, jó tanuló fiú volt, a tanító elutasította a felkérést és kérte a szülőket, hogy taníttassák. Azok azonban hallani sem akarta róla, szükség volt rá a családjára otthon a gazdaságban. Még azt is felvetette a tanítónő, hogy a népes család tehetséges gyermekét nem örökbe fogadná és ő gondoskodna a magasabb szintű iskoláztatásáról. Természetesen erről sem akart beszélni a szülők.

Egy képes levelezőlap tudósítása

Tikos József készhelyi lakos féltve őrzött családi ereklyéje az édesapja Tikos Veronikától kapott képes levelezőlapja. A családi legendárium szerint a lapon lévő arckép a feladót ábrázolja, ezt hallotta gyerekkorában is elmesélten az édesapjától. Megörültem, amikor a létezéséről értesültem, gondoltam, így lesz legalább egy képes levelezőlapunk falunk első tanítónőjéről. A levelezőlapot megkaptam. Nem vagyok a témakör szakértője, de kis idő után rájöttem, hogy az orúnak tűnt a lap képes oldalának látványa, sokkal inkább egy század eleji dámát, mint egy falusi tanítónőt. A képeslapokban nagyobb szakértelemmel rendelkezők szinte azonnal felismerték ez egy nagy példányszámban megjelent és árusított postai lap, valószínűleg német hölgyet ábrázol. Így ez is egy családi legenda és egy szép elképzelés, hogy tanítónőnkéről képi emlék is maradt, összeomlott. Ennek ellenére a lap szövege és a postai bélyegzők sokat mondanak. Megtudjuk, hogy a tanítónővel azonos évben született Ernő nevű unokatestvérével jó baráti-rokoni kapcsolatban voltak. Fontosabb azonban számunkra, hogy Tikos Vera ekkor még kapcsolatban volt a kéthelyi lakosokkal, érdekelte azok sorsának alakulása, továbbá, hogy Kéthelyen, Pesten találkozott unokaöccsével. Vagyis Tikos Vera Bódéra kerülése utáni évben, 1908-ban Kéthelyen, Pesten di fészekben és a fővárosban is otthonosan mozgott, vagyis nem szakadt el korábbi lakó- és munkahelyétől. Kiderül a lapból, hogy azt Ajkán adták fel – Bódén akkor még kihelyezett postahivatal sem működött.

A tanítónő

A tanítónő iskolai, tanítói munkásságának elismerését feletteseinek sorozatos írásos nyilatkozatai igazolják számunkra. Első tanítói állomáshelye a gróf Hunyady Imréné által fenntartott kéthelyi zárdai elemi iskola volt. Az iskola igazgatója, Csucsai Pál plébános írta az 1907. január 17-én kelt működési jelentésében: „1905. évi március 26-tól mint helyettes tanítónő kifogástalan jó magaviselettel, szorgalmas munkával és lelkesítésben jeles eredménnyel működik.”

Új munkahelyén, a bódéi római katolikus 6 osztályos elemi népiskolában végzett munkáját feletteseinek elismerték. Szobek Lóránt plébános, az iskolaszék elnöke írta 1911. augusztus 6-án az 1907. április 1-én megválasztott tanítónőről: „Mint rendes tanítónő a vezetésére és gondjaira bízott tanköteleseket ritkán mulasztással, szelíd bánásmódjával a tanítókat és azok hajlamait jótékonyan befolyásolja, s minden tekintetben fontos, lelkiismeretes és hű teljesítője tanítói kötelességének.”

Az egyházközség vezetésében 1914-ben változás következett be, Szobek Lóránt, a tósokberéni plébános helyettese, a bódéi egyházközség elnöke, a kiemelkedő műveltségű paptanár 23 évi tósokberéni szolgálat után 1914-ben nyugállományba vonult. Utódja dr. Czapáry László, a nagykanizsai születésű, 63 éves szerzetes lett. Tósokberéni érkezésével kapcsolatban írta a Historia Domusban: „Tósokon és Berénden elégséges tapasztalatot találtam, de Ajkán és Csingerben semmit.”⁵ Ez nemcsak a plébánia területén lakókat, de bizonyos mértékben elődjét is minősíti. Ezután természetesen ő lett a bódéi egyházközség elnöke és a bódéi iskola első számú vezetője, felügyelője is.

A bódéi iskola munkáját rendszeresen ellenőrizte részben az iskolában időnként megtartott hittanórán, részben a tanítók, valamint az iskolai évnitőkon, évvárókon és más alkalmakkor. Tikos Veronika tanítónő tevékenységével kapcsolatban az iskolai dokumentumokban egyetlen negatív megjegyzéssel sem találkoztam.

Tikos Veronika miután 1915-ben magántanulónak megszerezte a polgáriskolai tanítói képesítést a nyelvtudományi szakcsoport tárgyaiból a budapesti Angolkisasszonyok „Sancta Maria” Nevelőintézetében az iskolában kívánt állást vállalni. Az ezzel kapcsolatos pályázatokhoz volt szüksége a felettese által kiállított ajánlására. A Tósokberénden 1915. december 5-én kiállított Működési bizonyítványban Tikos Veronika

ikának a bódéi elemi iskolában 1907. április 10-től végzett tevékenységével kapcsolatban a következők r. Czapáry László plébános, iskolaszéki elnök: „Tanítói kötelességének híven megfelelt, s szép sikereket és ársrésről pedig kifogástalan és példás erkölcsi életet tanúsított.”⁶

Fél évvel később, 1916. július 25-én dr. Czapáry László iskolaszéki elnök megismétli: „A fenteb mények még fennállnak a mai napig.”⁷ Ugyancsak plébános eljárója 1917. február 15-i dokumentum milag megismételte a korábbi állításait.⁸

A fellelhető dokumentumok és a falusiak emlékezete egyértelműen bizonyítja, hogy tanítói működés érték, abban működése időszakában semmiféle kifogást nem találtak és magánéletét is példásnak ítélt

A kálvária kezdete

Anélkül, hogy az 1918-1919-es forradalmi eseményeket taglalni kívánnám, tudnunk kell, hogy Ajkán, a csingervölgyi bányatelepen és általában a bányászok körében a háború mielőbbi befejezését, úzsás forradalmat, a proletárdiktatúrát elismerő nézeteket, intézkedéseket a lakosság jelentős rész gatta. Természetesen számosan voltak ezek ellen is. A proletárdiktatúra, majd a Peidl-féle szakszerveze ány bukása után az ellenforradalmi erők nyíltan és sok helyen brutálisan a felszínre léptek. A forradalmi kilengéseknek kívánt gátat szabni a magyar kormány 4.038/1919. M.E. számú rendelete nykezés ideiglenes szabályozásáról”, amelyet Friedrich István miniszterelnök jegyzett 1919. augusztus 19

Tikos Veronikát 1919. augusztus 12-én tartóztatták le és vitték a veszprémi ügyészségre azzal a váddal: részese volt dr. Czapáry László tósokberéni lelkész 1919. május elejei meghurcoltatásában. A tartóztatásáról és kiszabadulásáról így írt a plébános úr: „Május 1-jére virradó éjjel 3/4 12 órakor vertek le miből. Négy zubbonyos törrel és gránáttal fölfegyverzett terror-katona, kik közül egy zsidóforma volt ő, kocsin vittek Veszprémbe. Május 1-jén reggel 6 órakor már Veszprémbe értünk. A városba értoztunk egy zsidóforma terror-tiszttel. Megállította kocsinkat és a katonák vezetőjéhez így szólt: Nogtátok a vén betyárt? Meg – volt a válasz. Csak vigyétek be! A terror csapat tanyájára vittek. A dombi lutheránus templom alatt a második házba. A parancsnok nem volt otthon, de negyedóra múlva megjéngel Mihály, valamelyik börtönből kiszabadult vörös gazember, mélységes gyűlölettel végigmért és vette neki a vezető, hogy engem parancsa szerint meghoztak. Hát meghoztátok a gazember disznót? A gazember, aki szovjet köztársaságunk ellen izgatni mer, kötélre való. Vigyétek, csukjátok be a kutyáértek egy sötét, vasajtós, mélyen fekvő pincébe... Már ötödik napja ültem az ügyészségi fogházban, a úr sürgetésére végre május 5-én tárgyalásra került volna az ügyem, ... a vádbiztos, valami Simon nevű ulatú szabólegény ügyemet, mint csekélységet egyszerűen elintézte és 5-én délben kiadta az aktáimat sztettt. Kértem a vádbírót, szíveskedjen megmutatni, mivel vádolnak. Megmutatta. Olvastam a feljelentés y szerint a hittant újra be akarnám vinni az iskolába. Ez olyan csekélység, mondta a vádbiztos, hogy ilyen al többet ártanak a szovjet köztársaság gondolatainak, mint használnak. Ezzel fogságom véget éimnek és bántalmazóimnak szívemből megbocsátottam, hogy az Isten is bocsásson meg nekik.”¹⁰

Bár a plébános a vádlóinak és bántalmazóinak megbocsátott, a vélt feljelentőjének a tanácsrendszer sa után hamarosan megkezdődött és nagyon sokáig tartott szenvedése, kálváriája.

Az első stáció – börtön és tárgyalás

Tikos Veronika tárgyalását a veszprémi törvényszéken 1920. január 30-án tartották a 4039/1919. M.b.s. elnöklet szerinti nyilvános tárgyaláson. Ahhoz képest, hogy a tanács hatalom bukása után jó egy héttel később tartották, elég hosszú idő, közel fél év szükségeltetett a tárgyalás előkészítésére.

A vádindítvány szerint Tikos Veronika „a személyes szabadság megsértésének vétsége miatt” kerüld el az elnöki elhatározásra és bíróságra. A vádlott kijelentette: „A vádat megértettem, bűnösnek nem érzem magam. Ilyen bűnösökre ilyen ítéletet nem tettem dr. Czapáry László ellen, elfogatása körül nem fejtettem ki semmiféle féltékenységet.” Elmondta még: „Szocialista nem voltam, a szocialista pártba május elsején léptem be, meg az elnöki elhatározásban élelmiszert nem kaptam volna.”

A tárgyaláson hat tanú meghallgatására került sor, elsőként dr. Czapáry László plébános a vádlottra felróttakat a következőkkel támasztotta alá: „A bódéiak beszéltek, hogy a vádlott tette meg a feljelentést. Azt állították, hogy háromszor is ott volt Hetzl és tanácskoztak. Hallottam azt is, hogy a vádlott a gyűlés utáni nap azt mondta az iskolában a gyerekeknek, hogy holnap viszik el a papotokat.”

A második tanú, Horváth Kálmán 20 éves veszprémi lakos, római katolikus vallású detektív vallomása szerint Imre bányásztól hallottam, hogy a vádlott írta azt a jegyzőkönyvet, amelyet Hetzl jelenlétében vettek fel, és ő is diktálta azt. A jegyzőkönyv tartalmáról nem tudok. Az iskolában nem engedte a vádlott, hogy hittanórát tartson. Közismert, hogy az utóbbit nem a helyi tanító akaratából tették függővé, hanem a tanácskormányban tiltotta meg.

A harmadik tanú Holczinger Károly bányász, aki a törvényszéki börtönben volt letartóztatásban. A tanú elmondta, ismeri a vádlottat, de „azon a gyűlésen, amit a vádlott hívott össze, jelen nem voltam”. – A vádlott a vádlott ilyen gyűlés összehívásával nem vádolták, ilyesmire nem is került sor. Az ominózus plébánost feljelentésével a jegyzőkönyvvel kapcsolatban mondta még, hogy Tikos a feleségének mondta: „Te is aláírhatod, nem lesz szembesítve érte.”

A negyedik tanú az előbbi tanú felesége volt. „A plébános ellen volt valami gyűlés, dobolták, hogy ki menjen el... a vádlott mondta: hát te Giza nem írod alá? Erre megfogtam a tollat és aláírtam.”

Az ötödik tanú, Pintér István csendőr, főellenőr, ajkai lakos. A tanú Tikossal kapcsolatban elmondta, hogy ismeri, „a vádlott nem volt nálunk, vele nem is beszéltem. Hallottam azt is, hogy a sértett tartott egy gyűlést és hogy a vádlott jelentette volna fel őt”.

A hatodik tanú, Felber Károlyné bódéi lakos elmondta, hogy a „vádlottat ismerem, de az esetről semmit nem tudok”.

További bizonyításra indítvány nem érkezett, az elnök a bizonyítási eljárást befejezettnek nyilvánította az elnöki elhatározás alapján a vád teljes mértékben tarthatatlanná vált. A felvonultatott tanúk érdemben nem tudták megmagyarázni a vádakat alátámasztani. A közvádoló Imreh Géza államügyész nem tehetett mást, minthogy elmondta: „A vád indítványában előterjesztett vádját elejti.” A törvényszéki bíró, a tárgyalást vezető bíró, dr. József kihirdette a végzést: „A törvényszék Tikos Veronika 33 éves rom. kat. budapesti születésű bódéi községi tanítónő ellen mint a Btk. 69.§ 1.p. szerinti felbujtó ellen, a Btk. 323.§ 1. bekezdésébe ütköző személyes szabadság megsértésének vétsége miatt indított büntető eljárást a B.p. 323.§-a alapján megszünteti a vádlott azonnali szabad lábra helyezését elrendeli”.

Az első stáció összegzése: gyors letartóztatás, hosszas fogvatartás és a bírósági tárgyalás előkészítése nyilvános tárgyalás, a vád tanúinak felvonultatása, a sértett, a nyomozó, a csendőrparancsnok, egy fogva tartó

leségének, valamint egy bódéi lakos meghallgatása, a vád látványos összeomlása és a tanítónő szabadság helyezése.

A második stáció – internálás

A bírósági szabadságra helyezés után a katonai hatóság azonnal ismét „kezelésbe vette” a tanítónőt. Újra internálták olyan vádak alapján, amelyről előbb szóltunk és a bíróság felmentette. A hajmáskői táborban „spanyolban” szenvedett, majd maláriával a zalaegerszegi kórházba került. Az internálást vizsgáló bizottság 10 hónap múlva bocsátotta szabadon.¹¹

A harmadik stáció – az egyházi bíróság ítélete

Tikos Veronika nemcsak az ellenforradalmi bíróság elkerült, ahol végül is felmentették, nemcsak a kórházba került, ahol halálos betegségekben is szenvedett és 10 hónap után ugyancsak felmentették, de az egyházi bírósági tanács is tárgyalta az ügyét. E tárgyalás lefolytatását nem ismerjük, de Tikos Veronikának Rott Nándorhoz írott leveléből a vádakra és az azokra adott magyarázatokból jól látható a felhozott kifogások.¹²

A felhozott vádak

Az elemi iskolai tanulókat már az előző években is elhanyagolta.

E vád a működési bizonyítványokra is hivatkozik, amelyekben jó és kötelességtudó tanítónak minősítették. Azt is vádolták, hogy polgári iskolai magántanulókkal, vizsgára előkészítésükkel foglalkozik. Ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy a királyi tanfelügyelőtől 10-15 tanulóval való foglalkozásra engedélyt kapott, hogy azokkal szabadon és időn kívül foglalkozzon, mert a romló anyagi körülmények az iskolán kívüli munkára kényszerítik és hogy az elfoglaltsága a többi tanítónak is van.

Ezekhez még hozzátehetjük, hogy a Veszprém megyei Levéltárban megtalálható bódéi iskolai előmeneteli jegyzék az iskolai teendők elhanyagolását nem bizonyítja. Éppen ellenkezőleg, azokat rendszeresen vezette, az iskolai munka folyamatossága, de a háború okozta nehézségek is láthatók, továbbá az, hogy az iskolát az állam és egyházi felügyelők ismételtelen meglátogatták és semmiféle, a tanítónővel kapcsolatos hiányosságra utaló bejegyzés nem található.

Megjegyezhetjük még, hogy tudomásunk szerint a bódéi tanítónő volt a térségben az egyetlen tanító, aki a tanári szakra szerzett polgári iskolai tanítói képesítéssel rendelkezett, továbbá hogy Bódén az idős édesanyját is ellátta. A tanítónő semmiféle mezőgazdálkodással nem foglalkozott, mivel a falunak nem volt tanítói földje, miközben a környező falvak tanítói általában illetményfölddel is rendelkeztek és gazdálkodtak. E tényeknek különösen fontos szerepe egy alapvetően bányászattal foglalkozó faluban a hosszan tartó háború időszakában.

A 2. pontban azzal vádolta a plébános, hogy Tikos őt feljelentette. Az ezzel kapcsolatos tényeket a bírósági ítéletében, a bírósági felmentést az első stációban részletesen tárgyaltuk. Ezzel kapcsolatban Tikos Veronika megjegyzi, hogy bár a feljelentő jegyzőkönyvében a neve szerepel, de nem tudta, hogy azt miért készítették, hanem csak a tanítónő írásai alapján. Írásai szerint: „Nem tehettem volna másképp ellenkező esetben sem, mert akkor Hetzl terrorjának lettem volna a tanítónője.” Megjegyzi még, hogy „A gyűlés alatt pár percig beszélgettünk a lelkész úrral, aki akkor közölte a hírt. Rögtön átláttam, hogy erre a nép mostani hangulata nem alkalmas, s ezen nézetemnek kifejezést kellett találnom, s ezért hiszi a lelkész úr, hogy nekem előzetesen is tudomásom volt a dolgról.”

A 3. pontban az szerepel, hogy vallásellenes magatartást tanúsít. Ezzel kapcsolatban elmondja a levélben, hogy 12 éven át heti 16 órában végezte a hitoktatást, a gyerekeket felkészítette a szentségek felvételére

is részesült benne. Ő természetesnek tartotta, hogy a plébános a szomszéd faluban, Tósokberénden lakáshoz tudja az iskolát rendszeresen látogatni, a hitoktatást végezni, de hát a szomszéd faluba a mindennapi templomba járás neki is gondot okozott.

Említést tesz még a püspök úrhoz küldött levélben arra, hogy a lelkész úr másfél éve „Határozatunkkal szövegével viseltetik irántam, hogy ennek mi az oka, azt hosszú gondolkodás után lehetne tán megfejtetni, de megtehetem, ezen ellenszövegnek tudható be, hogy a megtörténekekért egyedül engem, a nőt vádol, s ugyanakkor meggyőződéses, erős férfiak tette fölött, akik a hitközségi gyűlésen hörcsög módjára szembeszálltak velük a durva kifakadásai és fenyegetései miatt a gyűlés befejezése előtt távoznia kellett – napirendre tér.”

A továbbiakban a püspök úr bölcsességére és jóindulatában bízva fejezi be a feljelentésre adott válaszában azonban nem a püspök úr döntött személyesen, hanem a távolban összehívott tanügyi bíróság. De még akkor is, ha a plébános, dr. Czapáry plébános, egyházközségi elnök feljelentésébe nem tartotta tette magáévá és Tikos Veronika bódéi tanítónőt állásából eltanácsolta. Az előzőekből következik, hogy a bódéi iskolafenntartó egyházközségi vezetőség megszüntette a munkaviszonyát.

Negyedik stáció – A bódéi tartózkodás megtiltása

A börtönből, az internálótáborból kiszabadulva súlyos, életveszélyes betegségekből nagyjából felgyógyult Mocsári Istvánnal kötött házassága után a sok meghurcoltatáson, szenvedésen átment tanítónő szeretetében, sikereinek és tragédiája kezdetének helyszínén próbál most már férjével együtt megnyugvást keresni. Talán arra gondolt, hogy a háború utáni fejlődésnek induló, a bevándorlással is növekvő népességben maga és férje munkához, megnyugváshoz juthat. Sajnos, tévedett.

A bódéi községi elöljáróság 1921. április 24-én rendkívüli közgyűlést tartott, amelynek egyetlen tárgya Mocsári István és Tikos Veronika székesfehérvári lakosok letelepedési engedélyének tárgyalása, elbírálása. A rendkívüli ülés politikai jelentőségét és jellegét a jegyzőkönyv egyértelműen tükrözi.¹³ A község vezetői, elöljárói, a községi elöljáróság tagjai szokatlanul nagy számban jelentek meg ezen a tanácskozáson. Ugyanakkor Hirschler István, akik más esetekben szorgalmas résztvevői voltak a képviselő-testületi tanácskozásoknak, nem voltak jelen az ülésen – talán a tanácskozás tárgya miatt?! Ez idő tájt a jegyzőkönyvet a választott hitelesítők szokták ellenőrizni, ezúttal valamennyi jelenlévő kézjeggyel látta el.

A rendkívüli közgyűlés által elfogadott határozatot szó szerint idézem: „Mocsári István és neje Tikos Veronika székesfehérvári lakosok kérésükkel elutasítatnak s a községi képviselő-testület egyhangúlag határozta, hogy számunkra letelepedési engedélyt nem ad, mert nevezettek rendőri felügyelet alatt állanak, mint munkások, a község megterhelése nélkül magukat fenntartani nem tudják s mivel a községben lakó lakosság a községi lakosság lakásigényeit sem képes kielégíteni, mert nevezettek letelepedését egyéb okok miatt sem tartják kívánatosnak. Felhívatnak a felek, hogy bár itt lakó rokonuknál vendéglátogatóképp tartózkodnak, ezen itt tartózkodásuk a szokásos vendéglátáson túl nem terjedhet, - a községet 8 nap alatt nem tartoznak.”

A határozat tartalma egyértelmű politikai megnyilatkozás, de ezt jelzi az is, hogy a közgyűlés jegyzőkönyvét jegyzőként aláíró Trshtyenzky Sándor neve csupán ezen az egyetlen közgyűlési jegyzőkönyvben szerepel. A községbe már évtizedek óta jelentős volt a bevándorlás, a valóban jelentős lakásszűke ellenére, ebben az időben nem akadályozták. Egyébként sem volt szokásos ez idő tájt, hogy a község bárkinek a lakásgondjával foglalkozzon. De nemcsak ez történt, hanem az is, hogy a község egyik tekintélyes gazdája, K. I., a község

selő-testület tagja – egyik idős bódéi lakos elbeszélése szerint – a házaspárral együtt Székesfehérvárra költözött, hogy azokat a község elhagyására „szelíd” erőszakkal kényszerítsék.

Tehát nem volt elég az előző két év szenvedése, megalázása, még az a falu is megtagadta befogadását, kizárta magából, amely igen sokat köszönhetett a tanítónőnek, akitől lényegében a legcsekélyebb ember is megtagadták. A letelepedést elutasító érvek csakis ürügyül szolgáltak a nehéz sorsú, üldözött, sokat szenvedett embernek.

Tikos Vera „bűne”

Bár nagyon szubjektív és nem bizonyítható, de mégis úgy vélem, a tanítónőnek igazából az volt a „bűne”, hogy fiatal volt, de sok küzdelmet megélt, nehéz gyermekkor (apa nélkül nőtt fel), munka melletti tanulmányok, idős édesanyjáról való gondoskodás kényszerűsége, az elzárt bakonyaljai bányászfaluban élés, városban élő művelt nő jobban felismerte a helyzetet a zavaros körülmények között Bódén, mint az idős, tapasztalatlan plébános, aki Tósokberénden, a tisztán katolikus vallású, az egyházat, papokat tisztelő és vallásgyakorlással telített földműves lakosú faluban, a parókia, a plébánia elzárttságában élt magányosan.

Nemcsak hogy felismerte a helyzetet, de a plébánossal közölte, hogy az április 24-én délutánra összehívott községi gyűlés megtartására, a tervezett napirend elfogadására, a hittan tovább oktatására és a plébánosnak a bódéi egyházközségre ruházására, és így az államosítás alóli kibúvás megtárgyalására nemcsak a körülmények és mindezt el is mondta a plébánosnak. Ráadásul a tanítónőnek igaza lett, a plébánosnak ugyanis be sem fejezhette a tanácskozást a zűrzavar, a rend felbomlása miatt. Ezt nem tudta elviselni a tanítónőként tiszteletre méltó egyházi személyiség, ezért kellett végül is a tanítónőnek lakolnia és évtizedekig szenvednie, lényegében a második világháború után bekövetkezett haláláig viselni a soha el nem követett „bűnöt”.

Ötödik stáció – Eltiltás a munkától

Az előzőek betetőzésére a veszprémi egyházmegye a tanítók fegyelmi tanácsának 148/1920. sz. döntésében Tikos Veronikát eltiltották a tanítói tevékenységétől, eljuttatták a Vallás- és Közoktatásügyi minisztériumhoz is. A minisztérium pedig az 1921. június 28-án kelt 147258 sz. döntésével megfosztotta Veronika munkavégzésének lehetőségétől, hivatkozva a kommunizmussal kapcsolatban hozott ítéletre.

Amint láttuk, a kommunizmus támogatásával kapcsolatos vádak alól a bíróság felmentette, tehát csakis az egyházi hatóság ítéletére támaszkodhattak a döntésnél. Az viszont különös, hogy egy, lényegét tekintve laikus dalmi szervezet, a római katolikus tanítók fegyelmi tanácsának döntését az állami szervek tabuként kezeli.

Veronika – ekkor már Mocsáry Istvánné – a miniszterhez címzett, de a Veszprém vármegyei ügyelőséghez 1922. április 24-i beadványában a minisztert kérte döntése megváltoztatására, hogy az állásával kenyérkereseti lehetőségének ne legyen akadálya.

A meghozott miniszteri döntés és a fellebbezési beadvány keltezése között eltelt háromnegyed év alatt, mert a beadvány mellékletében megismert dokumentumok megszerzésére fordított idő miatt végül nem sikerült. A miniszternek címzett levélben a tanítónő ismételten ártatlanságát kívánta bizonyítani. Véltlenségének meggyőző bizonyítását a csatolt öt dokumentummal próbálta megerősíteni.

Hatodik stáció – A kör bezárul, nincs bocsánat

A jogi és erkölcsi abszurdum ezután következik. A miniszternek szánt beadványt és mellékleteit Gáspár Veszprém megyei királyi tanfelügyelő nem a minisztériumba, hanem a veszprémi egyházmegyei elnökének, dr. Rott Nándornak továbbította. Mellékelt levelében arra hivatkozott, hogy „ez ügyben a veszprémi egyházmegyei k. tanítók fegyelmi tanácsa ítélezett”.

A miniszternek címzett, de a veszprémi püspöknek megküldött beadványt Kránitz Kálmán püspökhelyettes mon György apátkanonoknak, a Katolikus Tanítók Fegyelmi Tanácsa elnökének küldi meg mellékleteivel együtt azzal a kéréssel, hogy „az újrafelvétel iránt a Fegyelmi Tanács véleményét az egyházhatósággal közöljék”. Tehát a tanítónő kérelme ahhoz a szervhez, személyekhez került véleményezésre, ahol korábban galapozatlan és igazságtalan döntést meghozták.

A válasz nem meglepő. A veszprémi egyházmegyei r. k. tanítók fegyelmi tanácsa nevében a tanács elnöke mon György közli, hogy 1922. június 8-i ülésen megtárgyalta Tikos Veronika volt bódéi tanítónő perújítási kérelmét és egyhangúlag meghozta határozatát: „A fegyelmi eljárás újrafelvételét nem javasolja. Indoklás: az bizonyítékok, amelyeket nevezett újrafelvételi kérelmében előtár, egyáltalán nem alkalmasak arra, hogy a tanács hozott 148/1920. számon hozott fegyelmi ítélet indokait megdöntsenék.” A testület nem változtatta meg az évvel korábban hozott döntését.

Még az előzőeket is felülmúlja a veszprémi püspök nevében az időközben kinevezett új tanfelügyelő dr. József Rezsőnek küldött levél, amelyben a következő olvasható: a Fegyelmi Tanács „a fegyelmi eljárás újrafelvételét nem javasolja, mert részben annyira szertelen magatartást tanúsított a közművelődés alatt, hogy a bíróság elítélte, de másrészt főleg azok a bizonyítékok, amelyeket a nevezett újrafelvételében előtár, egyáltalán nem alkalmasak arra, hogy az ügyben 148/1920. sz.-on hozott fegyelmi ítélet indokait megdöntsenék”. A tanács hozott határozat és indoklása nem ismeretes számomra és lehetséges, hogy az ítélezőket sem győzték meg a tanítónő indokai. Az azonban tény, hogy a törvényszék nem ítélte el Tikos Veronikát, éppen ellenkezőleg, a bíróság alól felmentette és elrendelte szabadlábra helyezését.

Az általam hozzáférhető iratok áttanulmányozása, Tikos Veronika életkörülményeinek, tanítói tevékenységének a faluban élő hagyományának lehetőség szerinti ismeretében többször méltatlan döntésekkel több intézménynél egész életére kihatóan.

JEGYZETEK

[1] Nagy Iván: Magyarország családai T-Zs. 222. Tikos József budapesti lakos tájékoztatása szerint apja őrizte a nemesi okiratot, de az a háború alatt eltűnt. A nemesi viaszpecsét azonban jelenleg is a családban van.

2 Balla Mária, Jandrics István, Kis Zoltán: Kéthely hét évszázada. Kéthely Községi Tanács, 1990. Tikos Veronika géplakatos, nőtlen, 19 éves, 1906-ban Németországba kivándorolt (154.). Tikos Gyula neve az első világháborúban elhunytak emlékművén olvasható (158.). Tikos Sándor cipész 1914. II. 15-től a Kéthelyi Községi Ipartestületnek volt a tagja egy 1936-ban készült jegyzék szerint (122, 124.)

3 Fővárosi Levéltár Tanítónőképző Intézetekre vonatkozó iratok.

4 Kéthely községben kiadott „A népoktatás története Kéthelyen 1948-ig” című könyvben beosztás szerint a leányiskolában tanítóinak névsorában Tikos Veronika neve nem szerepel. Ennek feltehetően okai között lehet a tanítónő kisegítőként tevékenykedett, vagy a dokumentáció hiányossága miatt. Kiadó Kéthelyi Községi Tanács, 1994.

5 Tilhof Endre (2000): Tósokberénd és temploma. Ajka, 44.

6 Veszprémi Érseki Levéltár, 176/1915.sz.

7 Uo.

8 Tilhof András (2003): Ajkai életrajzi lexikon, 156.

9 Belügyi Közlöny, Bp. 1919. augusztus 24. 1204-1207.

10 Tósokberéndi egyházközség Historia Domus. Dr. Czapáry László feljegyzése

11 Tikos Veronika levele a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, 1922. ápr. 24. Veszprémi Érseki Levéltár

12 Tikos Veronika 1919. november 14-i levele dr. Rott Nándor veszprémi püspökhöz.

13 Veszprém megyei Levéltár. Bódé község képviselő-testületének üléséről készült jegyzőkönyv.

Tanulmányok

FEJEZETEK A MAGYAR TEHETSÉGGONDOZÁS TÖRTÉNETÉBŐL

Martinkó József

A magyar tehetséggondozás története régebbi korokra nyúlik vissza. Ez tény annak ellenére, hogy a magyar tehetséggondozás a XX. században teljesebben ki. A magyar történetírásban az első feljegyzések tehetséges ifjakról, és az őket felkaroló tanárokról, mecénásokról szólnak és nem elsősorban intézményszerű tudatos tehetségnevelésről.

Az első magyar iskola, a 996-ban alapított bencés kolostor Szent Márton hegyén (Pannonhalmán) bizonyítja Géza fejedelem és később István király bölcs előrelátását, hogy csak tanult emberek tarthatják fenn a nemzetet, illeszthetik be Európába. Az ezt követő évszázadokban sok egyszerű, de tehetséges gyermekből lett, pap, tanár, tudós, katona. Az esztergomi székesegyházi iskola – amelyet Budai János esztergomi kanonok alapított –, kifejezetten jó eszű, de szegény tanulók számára a XIV. században szegény tanulók kollégiumával gyarapodott, akik külföldön folytatták egyetemi tanulmányaikat, erre készítették fel őket. Mátyás király udvarában szolgált Csezmicsei János (Janus Pannonius). 13 éves korában árvaságra jutott, s bátyja, Vitéz János érsek neveltette tovább. Olaszthonban tanult Ferrarában, Firenzében, tanítója, a nagy hírű Guarino mester azt mondta róla, hogy hozzá hasonló kitűnő tehetséges tanítványa soha nem volt. Több nyelven beszélt és írt verseket, értett a zenéhez, a művészetek egyéb ágaiban is jártas volt. Janus Pannonius Mátyás király udvarának tudósa, kiváló költő, nyelvész, aki fiatalon pécsi püspök lett, s ő alapította a pécsi humanista gimnáziumot. Ennek az iskolának lett a növendéke Tinódi Lantos Sebestyén, a XVI. század híres énekmondója, akinek a szülei jobbágyok voltak. Az egyház segítségével emelkedhetek ki abban a korban, a tehetségük révén a szegénysorból. Több nagy alakja, mecénása van a középkori történelemnek, Szalkai László érsek (a foltozóvarga fia), Oláh Miklós, Pázmány Péter, Bakócz Tamás esztergomi érsekek (ez utóbbinak a szülei szintén jobbágyok voltak), akik sok jelentős cselekedetük mellett iskolaalapítók voltak. Többek között a nevükhöz fűződik a nagyszombati és a pozsonyi kollégiumok, jezsuita gimnáziumok, később egyetemek alapítása. Ők hitükből, kiemelkedő műveltségükből indítva karolták fel a tálumokat és juttatták ezekben a híres iskolákba. Jelentősek voltak a kor felvidéki piarista iskolái, Selmec és Nyitra, vagy a ferencesek erdélyi csíksomlyói kollégiuma, amelynek neves növendéke volt Kájomi János. A rendek, az egyház tudatos tehetségkereső, felkaroló tevékenységéről szólnak a canonica visitatio jegyzőkönyvei. A tehetséges növendékből pap és egyben tanító is lett, mert a kettő akkor egybeolvadt. Az egyházi iskoláztatás történetéből kiemelkedik a protestáns iskolák megjelenése nagy számuk és tanítványaik sokasága miatt. Ezek az iskolák elsősorban Erdélyben terjednek el (Gyulafehérvár, Kolozsvár, Nagyvárad), majd ezek filiái Sárospatak, Debrecen, Gönc, Pápa. Patakon tanult többek között 1597-ben a neves

zsoltárfordító Szenczi Molnár Albert, akit a heidelbergi egyetemi tanulmányai után visszahívtak tanítani volt iskolájába. Róla írták, hogy már kisgyermekként kiemelkedett társai közül, nyelveket beszélt, zenélt, verseket írt. Említhetjük a gyulafehérvári és a kolozsvári iskola neves tanárát, Apáczai Csere Jánost, aki a szegénysorból korán megmutatkozó tehetségével emelkedett ki. Szólni kell a nagy mecénásról, Bethlen János erdélyi fejedelemről, aki 1624-ben elrendelte a kiemelkedő képességű jobbágyfiúk iskoláztatását, aki a kor leghíresebb tanárait hozta az országba, Alstedius és Bisterfeldet. Megemlíthetnénk a nagy debreceni tanárokat, Martonfalvy Györgyöt, Maróthi Györgyöt, Hatvani Istvánt, vagy a nagy tanítványokat: Fazekas Mihályt, Csokonai Vitéz Mihályt, Kölcsey Ferencet stb. A nagyhírű iskolák alaptevékenysége ezekben a korokban a tudomány ápolása, a tehetségek felkarolása, a legjobb tanárok felfogadása, a végzetek külföldi egyetemekre való eljuttatása volt. A peregrináció, a külföldre járás felfogható egy sajátos tehetséggondozásnak. A magyar ifjak a kor legjobb egyetemeire juthattak el ezen a módon és hozhatták haza az élenjáró tudást, adhatták át a tanítványaiknak. A katolikus egyház Rómába a Collegium Hungaricumba (1575), Krakkóba a Bursa Hungarorumba (1487), a bolognai Collegium Ungaro-Illyricumba (1557), Bécsbe a Pazmaneumba (1623), a Terezianumba (1746) és a firenzei egyetemekre vagy a párizsi Sorbonne-ra küldte tanulóit. A református felekezet Utrechtbe, Leidenbe, Groningenbe, Franekerbe vagy Amszterdam és Harderwijk, Halle egyetemeire küldte tanítványait, de jártak Cambridgebe és Oxfordba is. Az evangélikus ifjak Bonn, Heidelberg, Wittenberg, Jena egyetemeit látogatták. A külföldön tanuló magyar ifjak számáról nincs hiteles forrás, feltehető, hogy a közel négy évszázad alatt több tízezer (egyes források szerint mintegy 80 ezer) ifjú tanult hosszabb, rövidebb ideig a külföldi egyetemeken. Ennek áldásos hatása elsősorban a magyar iskolaügy a tudomány a művészet színvonalában érhető tetten. A protestáns iskolakultúrában a 18. század végén és a 19. század első felében, pontosan 1777 és 1849 között –található – a kutatások szerint (Bajkó Mátyás) – a legtöbb tehetséges tanuló. Ez a korszak Sárospatakon, Debrecenben, Pápán, Nagyenyeden, Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Eperjesen, Sopronban, hogy csak a leghíresebb iskolakollégiumokat említsem, kiemelkedő szerepet játszott a tehetséges tanulók nevelésében.

Nem véletlenül írta Kossuth Lajos turini száműzetéséből származó levelében Kövy Sándor professzorról: „Től-csérrel töltötte fejünkbe a tudomány”. Bolyai Farkas marosvásárhelyi kollégiumi professzor pedig így vélekedett: „Meglátszik, hogy bő tapasztalatai voltak a tanítás fokán.” Ugyanis alsó fokon és az akadémiai tagozaton egyaránt oktatott. Ez utóbbiak között szerepeltek a „praeceptorok”, akik a tanítás tudományát is elvésték.

A magyar felvilágosodás korának ebben a periódusában, 1777-től, a Mária Terézia-féle első Ratio Educationistól az 1806. évi második Ratioig olyan események zajlanak le a protestáns kollégiumokban, amelyekben az oktatási tartalom és a nevelési szellem megújulása figyelhető meg. Mindenesetre a Ratiókkal szemben sorra elkészülnek saját tanterveik, s ezeket állítják szembe az állami dokumentumokkal. Debrecenben a Ratio Institutionist, Sárospatakon a Nemzeti Iskolát vezették be. „Ugyanakkor elhatározták, hogy a természettan, mennyiség-tan, természetrajz, neveléstan, mezőgazdaságtan, egészségtan magyar nyelven adtnak elő a tanárok által” – írja Szombathy János a sárospataki kollégiumról szóló tanulmányában.

Nem véletlenül, hogy a Martinovicsék kivégzésén részt vett, a debreceni kollégiumból kicsapott

Csokonait a pataki kollégium tanárai, diákjai egyaránt tárt karokkal fogadták. Bessenyei György, Kazinczy Ferenc ugyancsak itt diákoskodtak. Bessenyei, a felvilágosodás egyik legnagyobb magyar írója egyik levelében így vélekedett professzorairól: „Ha a munkájoknak mindent nem köszönhetek is, de erkölcsömnek tisztaságát érdemeknek, azaz Kegyelmetek nevelése módjának hálálom örökre. „A kolozsvári református kollégiumban – ahogy Benkő Sámuel írja –, „Szilágyi Ferenc... sajátos alakja volt a XIX. sz. eleje erdélyi értelmi világnak, mert 1797-ben, Göttinga szellemében kezdi tanítani a történelmet: Gaust eszményítve marosvásárhelyi kortársával, Bolyai Farkassal együtt.” Kimagasló egyénisége volt a kései felvilágosodás-kori Debrecen kollégiumának Sárvári Pál, az irodalom professzora, akiről a „Bolond Istók” második énekében Arany János emlékezik meg. Ha már a legnagyobb tehetségek-nél tartunk, akik a felvilágosodás korának szellemiségét szívták magukba a protestáns kollégiumi iskolakultúrában, akiket föltétlenül meg kell említenem, Pápai Petőfi Sándor és Jókai Mór. A kollégium híres professzoráról, Márton Istvánról írja Tóth Béla: „Felvilágosított modern filozófiája” a hazai kollégiumok szintjére emeli a pápai kollégiumot, ahonnan a reformkorban egyre több tehetség kerül ki. Ezt mondhatnám el az evangélikus kollégiumokról is, például a kolozsvári, a pozsonyi, a kismárki intézményekről, amelyek ugyancsak sok neves tanítványt bocsátottak ki falaik közül. Nem hagyhatom el Wesselényi Miklós nevét sem, aki a kolozsvári unitárius kollégium diákja volt.

Ez már nem a középkori kollégium, de még nem is a legújabb kor bentlakásos intézménye, viszont felépítése, struktúrája a mai iskolarendszer modern törekvései-hez, fejlesztési tendenciáihoz számos ponton hasonló.

Másik lényeges sajátossága a magyar kollégiumi iskolakultúrának a tehetségek nevelése szempontjából, mely kisebb-nagyobb mértékben minden egyházközségi régió minden kollégiumában kibontakozott: az intézményi autonómia. Olyan belső önkormányzat ez, amely védelmet nyújt a kollégium és tagjai számára azokkal a külső törekvésekkel szemben, amelyek uniformizálni akarják az oktató-nevelő tevékenységet.

A felvilágosodás korában az új eszmék, a racionalizmus, a nemzeti reformtörekvések széles körű hatást gyakorolnak a kollégiumi ifjúságra. A protestáns kollégiumokban ugyanabban az időszakban kiterjedt feladatkörük van a „coetus” választott diáktisztviselőinek (senior, contrascriba, oeconomus), amelyek által gyarapíthatják műveltségüket, alkotó munkájukat, tehetségüket.

A hazai intézményesített tehetséggondozó mozgalom a XIX. században, a reformpedagógia, a pszichológia fellendülésének időszakában bontakozik ki. A reformkor művelt értelmisége, élükön Széchenyivel, arra a felismerésre jutott, hogy a nép általános műveltségének emelésével, kiművelt emberfők sokaságával, a kiváló képességek megbecsülésével foglalhatja el Magyarország a méltó helyét az európai kultúrában. A kiegyezést követően Eötvös és Trefort minisztersége alatt európai tapasztalatszerző utakra küldtek ki „tanférfiakat”, hogy az európai fejlett országok eredményeit adaptálhassák.

A tehetségmozgalom első időszaka a századfordulótól 1931-ig, az állami intézményesített tehetségvédelem korszakáig főleg személyekhez kapcsolódik. A következő részben néhány nevet, néhány úttörőt említek, akik a tehetségkérdéssel foglalkoztak Magyarországon az elmúlt két évszázadban:

Fáy András (1786-1864). Ő kevésbé idézett a pedagógiai szakirodalomban. Fáy András a reformkor kiemelkedő alakja, akinek „a józan, gyakorlati életben tájékozódó polgár” a művelődési, nevelési ideája. A tehetség harmonikus fejlesztésének – Pestalozzi által megfogalmazott – gondolatáról a következőképpen ír: „A nevelés során a gyermek képességeinek fejlesztésére különös gondunk legyen, hogy azoknak az öntevékenység révén való gyarapításávalegyetértő aránya elősegíttessék”. Álláspontja szerint a nevelés célja a tehetség tökéletesítése által a boldogság. Vallja, hogy a természet törvénye minden egyes tehetségnek meghatározza a munkálkodása körét. Majd így folytatja: Az értelem felkutatja, az akarat végrehajtja a boldogság törvényeit. A tehetségek közt az értelem jár elől, „ő a parancsoló”, az emlékezet, a képzelet az értelem szolgája. „Úgy tökéletesítsd a nevelés által a növendékek tehetségeit, hogy veled annak összmunkássága kezdet fogva dolgozzék, egyenlő aránya elősegíttessék.. A józan ész kifejlesztését már kisdedkorban el kell kezdeni..... Jó ha többször feltesszük neki a kérdést:...Ha ezzel, s ezzel bírnál, ha ilyen körülmények közt volnál stb. ...mit tennél? ..Ha a gyermek ilyenkor önmagától találja ki a helyes választ, növekszik önbizalma, jobban rászokik józan esze használatára.....A gyermeki fejlődés második szakaszában kezdődik a tanítás. Azonban mindez csak akkor lehetséges ha a gyermek képességei kifejlődnek,... „korán nevelt gyermek beteges szokott lenni”írja. A tanításhoz jó nevelő kell, kinek értelme pallérozott, pszichológusnak, antropológusnak kell lenni, hogy növendéke tulajdonságait kiismerje.

Zákány József (1785-1857). A debreceni református kollégiumban 1825-ben alakult tanítóképző első neveléstani professzora, aki ezt követően 27 éven keresztül tanította az „illendőség tudományát”. Neveléseméleti rendszere a korabeli pedagógiai és lélektani irányzatok szintézise. Pedagógiai rendszerének legkidolgozottabb része a Cristian Wolf-féle képességlélektan továbbgondolása. Ebben a rendszerben érinti az emberi tehetséget (természetesen ő a tehetségfogalmat a mai felfogásnál szélesebben értelmezi). Szerinte az emberi tehetség a következő csoportosításban nyilvánul meg:

- értelem, amellyel az „esméreteket felfogja”,
- ítélőerő, melynek segítségével, helyes ítéleteket hoz,
- okoskodó tehetség, amivel a dolgokról „ következtetéseket húz”,
- emlékezőtehetség, ami a „dolgok sorainak” támasza,
- képzelőerő „ez által pedig magának mintegy dolgokat teremthet”,
- szívbéli érzés „mely szerint...embertársait a szeretet által felöleli”,
- szépségérzés, az „elrejtett szépség” iránti fogékonyság,
- erkölcsi érzés, ami az erény és a bűn között „örök határt húz”,
- vallásos érzés, amely a transzcendencia iránti fogékonyságnak felel meg.

Szitnyai Elek (1854-1923). Selmezbányai és nagybányai középiskolai tanár, filozófiai író. Több írásában foglalkozott a tehetség – ahogyan ő nevezi, a talentum – kérdésével. A tehetség értékelését igen fejlett és korrekt módon végezte el „A szellemi tehetség eredete” (1905) című művében. Mint a nevelési optimizmus képviselője, így ír az emberi talentumról a könyvében: „.....ami szép és nagy van a világon, s ami dicsőséget az emberi elme alkotott az mind a tehetségnek köszönhető....”. Korát megelőzve megállapítja, hogy a tehetség biológiai és társadalmi örökségen, valamint tanuláson, önkifejlesztésen alapul. Tehetségdefiníciója ma is érdekesnek tűnik: „.....A talentum vagy tehetség

annyt jelent, hogy valaki emberi tevékenység egy bizonyos körében éles felfogása, ítélete, szellemi alkotásai, szóval mintegy fokozott lelki ereje által válik ki társai közül. Ha szellemi működése, főként eredeti alkotásai révén, oly kiváló, hogy szinte csodálatunkat vívja ki, akkor a genie-ről beszélhetünk. A talentum olyan elmeműködés, amely bizonyos körben: 1. Kedvvel és élesen tud megfigyelni. 2. Tiszta és gyors ítéletű, s így éles felfogású. 3. Gyorsan feltalálja a hasonlóságot, s ezen réven jól következtet. 4. Termékeny a fantáziája. 5. Jó a memóriája. Mindez azonban csak a saját körében, abban az irányban, amelyekben diszpozíciókkal rendelkezik." A továbbiakban az iskola és a tehetség kapcsolatáról és a tehetségvédelemről ír. Kifejti, hogy a nép és a középiskola a talentumok csak egy részének tud táplálékot adni, sőt, számos tehetség nem is kap táplálékot: „...Sok tankönyv valóságos mérénylet.”

Dezső Lajos (1847-1904). Sárospataki tanítóképzős tanár, nagyon sokoldalú – a pedagógiai szakirodalmat gyarapító – gyakorlati nevelő. A tehetségtémában, Comenius: "A lelki tehetségek kiműveléséről" szülő sárospataki beköszönő beszédének (1650), magyarra fordításával vált ismerté (1881). Comenius tehetség nézeteit magáénak vallotta, gyakorlatban ezt valósította meg, ezt tanította. A fordítás nem volt egyszerű, mivel a latin nyelvű beszéd sok olyan szót tartalmazott – amit Comenius maga talált ki – aminek nem volt magyar megfelelője. Egy részlet a beszédből Dezső Lajos fordítása nyomán:"Senkit sem lehet műveltté tenni művelés, azaz képzés nélkül, azaz szorgalmas tanulás és gond nélkül. Ha valaki azt gondolná, hogy a szellemi tehetség Isten adománya és az ő jobbjának munkája bennünk, vajon hát Isten munkáját végezheti - e ember? – azt felelem: Isten munkáit, melyeket hatalmunk alól kivett a Teremtő, mi nem tudjuk megváltoztatni sem, nem hogy elvégezni, ilyenek: a világ képe, a csillagok futása, az ég viharai és hasonlóak. De amit kezünk és lelkünk hatalmában adott, azokat mintegy hatalmunk alá adta, hogy azokat hasznunkra fordítani, áthelyezni, átalakítani, átcsiszolni, azaz befejezni, tetszésünkre van bízva, értsd: a köveket, érceket, fűveket, fákat, állatokat, saját testünket. Hasonló módon tehát a tehetségnek, elmének, akaratnak, kéznek, nyelvnek tökéletesítését, hogy ezek közül mint egyik helyesen kicsiszolva ragyogjon.....Műveltségre tehát nekünk szükségünk van, hogy ezzel minden dologban a helyes értelemre, akaratra, cselekvésre képessé tegyük magunkat, hogy így végre, ha értelmünkkel, lelkünkkel, kezünkkel, nyelvünkkel, mintaszerűek leszünk, igazán embernek neveztecssünk".....

Révész Géza (1878-1955). A kísérleti pszichológia Európa hírvé művelője, a budapesti egyetem iskolateremtő magántanára, később egyetemi nyilvános rendes tanára. Sok minden érdekelte, sok területet nemzetközi szinten művelt a pszichológia- és a pedagógiatudományban. Ilyenek a gyermektanulmány, a pedagógiai pszichológia, a pszichofizika területei, ezek közül kiemelkedett a tehetség lélektana, a tehetségkiválasztás problémakörében elért eredménye. Egy tanulmányában foglalkozik a tehetség értelmezésével, meghatározásával, a tehetség és az intelligencia kapcsolatával, a tehetség fajtáival és típusaival, felismerésük lehetőségével. Arra a következtetésre jut, hogy a Binet-Simon által kidolgozott és W. Stern által is alkalmazott tesztek nem alkalmasak az intelligencia fokának megállapítására. Csak arra alkalmasak, hogy bizonyos társadalmi csoportok szellemi fejlettségéről tájékoztatást nyújtsanak. Jól alkalmazhatóak a tömegkísérletekben, ahol az egyéni különbségek elhanyagolhatóak. Egy előadásában arról beszélt, hogy a tehetség legjellemzőbb tulajdonsága a produktivitás, az alkotóképesség, vagyis az, hogy újat, eredetit hoz létre. Azt állítja,

hogyan korai gyermekkorban nem beszélhetünk tehetségről – kivéve a zenét – mert szerinte ebben az életkorban az „alkotás” tartalmilag és technikailag kezdetleges. Itt csak a különböző tehetségekre irányuló hajlamok jelenléte és foka vizsgálható. Alapvető tudományos kérdésnek tartja a különböző életkorokra kidolgozott vizsgálati eszköz- és módszerrendszer megalkotását.

Kemény Gábor (1883-1948). Pedagógiáját nagyon nehéz kategorizálni, mert széles területet ölel fel és nem alkotott egységes rendszert. Ha mégis megkísérelnénk, akkor olyan címszavakat lehetne használni, mint humanizmus, modern gyermekszemlélet, szociális irányultság, a közoktatás demokratikus átalakítása. Schneller István tanítványa, Imre Sándor és Nagy László eszmei kortársa, aki pedagógiai teoretikus és közoktatásszervező. A tehetségproblémával önállóan nem foglalkozik, de számtalan helyen érinti műveiben, többek között a Tehetség érvényesülése - jöjjön el a te országod című cikkében, amelyben a Magyar Gyermektanulmányi Társaság 1925-ben rendezett kiállításáról és szemináriumáról ír. Éles kritikával kezdi cikkét : ...,, A kiállítás sikere feltűnő volt, de a jövőbe kiható eredménye legalább is kétséges, az ország minden részéről összegyűjtött tárgyak a magyar tehetség dús virágzásáról tanúskodnak, de nem tudunk róla, hogy azóta bármily téren megindult volna a tehetségek tudatos kitenyésztése...." Maró gúnnyal folytatja : ...,,Az MGyT kiállítását megtekintette egyik vezető politikusunk – a tehetségnélküli érvényesülés egyik ékes példánya – és valósággal megdöbbsent: Mit csinálunk ennyi tehetséggel?! Azóta hat év telt el és az előkelő politikus magához térhetett a megdöbbenéséből: nem nőttek nyakunkra a magyar tehetségek. Ellenben nyakunkra nőtt....egy olyan méretű protekcionizmus, amely születési előnyöket, vagy janicsári készségeket tud támogatni s amely enyhe szóval élve: elnyeléssel fenyeget minden igaz tehetséget..." Még szerencse, hogy Kemény Gábor ezeket a sorokat 1931-ben írta és nem napjainkban.

Imre Sándor (1877 – 1945). Schneller István tanítványa, a szegedi egyetem pedagógiaprofesszora, közoktatáspolitikus. Neve összefonódott a nemzetnevelés eszméjével...,,A legfontosabb az a nevelés, amely a nemzet körében folyik és a nemzetre hat vissza"....A tehetségkérdésben főleg a tehetség társadalmi érvényesülése foglalkoztatta. Egy cikkében írja: ...,,Nem a zsenikkel, hanem azokkal kell foglalkozni, akikben általában meg van a munkára való képesség. Lehetőleg pontosan meg kell határozni a tehetség fogalmát, az iskolai oktatást kell olyanná tenni, hogy a gyermek képességei kifejlődhessenek."...Máshol ezt a kérdést részletezi, s kifejti, hogy szerinte a tehetségek támogatásában milyen szerepet vállalhat az iskola, a nevelés.,,A tehetségek nevelése nem különálló problémája a nevelésnek, hanem örök kérdése. A nevelés az egyén teljes kifejlődésének elősegítését jelenti, ezért a tehetségek nevelésében nem különleges nevelésre van szükség, hanem az egyének sajátos erényének kifejlődését szolgáló eljárásra. A nevelés mint tudatos társadalmi hatás, szándékos beavatkozás az ember fejlődésébe, és legteljesebben az iskolában valósítható meg. De a tehetség fejlődésére nagy hatást gyakorol a család is, amely segítheti és akadályozhatja is az egyéni erő kibontakozását. A családi légkör, a szülők becsvágya, műveltségi színvonala, a család anyagi helyzete ebben nagy szerepet játszik." Véleménye szerint az iskolai hatás esetleges, nem egy esetben gátolja a tehetség kibontakozását, az egyén fejlődési szabadságát. Erről így ír: ...,,A tehetség egyéni, az iskola munkája pedig tömegmunka."...,,Az iskola kénytelen mindig arra törekedni, hogy valamennyi tanuló valamely meghatározott mértéket elérjen. Ezért az iskola életének egyenes következménye, hogy lefelé egyenlíti ki a követelményeket, amiből az is következik, hogy teljesen kedvezőtlen a különféle tehetségek

kibontakozására.”...Imre Sándor nem csak írásaiban képviselte a tehetségmozgalmat, hanem oktatáspolitikusként kezdeményezője volt a Petőfi-ösztöndíjnak, támogatta a Zilahy-féle kitűnőek iskoláját, a klebelsbergi külföldi magyar kulturális intézeteket stb.

Nagy László (1857–1931). A hazai iskolaügy és a pedagógiai gondolkodás fejlesztésének kiemelkedő alakja. A gyermektanulmány első – nemzetközileg is elismert – képviselője, művelője, aki nem csak teoretikus, hanem aktív tanítóképző intézeti tanár, kultúrpolitikai szervező. A tehetségproblémával több megközelítésben foglalkozott: a közoktatási reform tervezetében mint szociális üggyel, a tehetségfelismeréssel a gyermekrajz-kiállítások szervezése kapcsán, tehetségvédelemmel a publikációin és felszólalásain, a hatalommal folytatott vitáin keresztül. Egy előadásán kifejtette:..., „A tehetségesek felkarolása és a gyermekvédelem egyaránt iskolai feladat, és ebben az egyéniségi lapok segítenek.”... Az általa kezdeményezett Magyar Gyermektanulmányi Társaság kertén belül 1925-ben megalakult a tehetségvédelmi és -vizsgálati szakosztály. Nagy László alapította a Gyermekek című folyóiratot, melynek 1922-es évfolyama A tehetséges gyermek, önálló számmal jelent meg. Iskolatervezetében írja:..., „Az iskolákban meg kell szüntetni az osztályrendszer merevségét, lehetővé kell tenni a hiper intelligensek számára a gyorsabb haladást, s a kevésbé intelligensek számára szintén át kell adni a tanítás anyagát.” Mit is ért Nagy László a tehetség fogalmán? „A tehetség általában normális átlagon felüli képesség” – írja. Szerinte a tehetségnek többféle fokozata van: tehetség, talentum, lángész. Nagy László értelmezésében „A tehetség a legmagasabb szintje a hajlamnak, amely alacsony szinten a készségek, képességek fokaiként jelentkezik. A tehetség fejlődése tehát a hajlam megnyilvánulása, megjelenése és megerősödése a tudatban: tehát fokozatosan emelkedés, hajlam egyre magasabb tudatszintre emelkedése”.

Somogyi József (1898-1948). A szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán a filozófia-pedagógia tanszék tanára. Egész életében tanít, nagyhatású iskolateremtő tudós, tanárnemzedékek nőttek fel keze alatt. Filozófiai, antropológiai, pszichológiai és etikai témájú művei külföldön is ismertté tették. Több művében foglalkozott a tehetség témával, többek között a tehetség és az intuíció kapcsolatával is. Azt mondta, hogy az intuíció (amit nagyon leegyszerűsítve alkotó képzeletnek, produktív fantáziának, teremtő gondolkodásnak értelmezhetünk), fontos kelléke a tehetség megnyilvánulásának, szinte erről ismerni fel. Ezt írja:..., „Az intuíció a nagy gondolkodók, nagy tudósok munkájára jellemző, akik már korán, vagy megkésve tehetségükkel tűntek ki a többiek közül. Ismeretes az a felfogás, hogy a tudományos gondolkodáshoz éppen annyi intuíció szükséges, mint a költői művekhez. Vagyis nem lehet megállapítani, hogy Newtonnak vagy Shakespearenak volt-e nagyobb alkotó fantáziája. Intuíció kell magához a problémalátáshoz (pl. Newton almája), ez az út vezet a tudományos felfedezéshez. A művész és a tudós munkája ezért nagyban eltér egymástól. Mert a művészet elsősorban szemléletes, a tudományos elsősorban fogalmi. Megegyeznek abban, hogy mindkettőt a valóság törvényei vezetik. Különböznek abban, hogy míg a tudóst kötik a tények, a művész ezt figyelmen kívül hagyhatja.”....

Ez a kiemelés önkényes volt, ezzel akartam egy keresztmetszetet adni a századforduló tehetségirodalmáról, a nézetekről, a tehetségügyben elkötelezettekről. Nem írtam Ranschburg Pálról, Weszely Ödönről, Nemesné Müller Mártáról, Szondi Lipótról és másokról, pedig ők is megérdemelnék, ugyanis ez a kor sok nagyszerű tudóst, pszichológust, pedagógust adott a nemzetnek.

A tehetséggondozás második korszakának Harsányi István az 1935-1947 közötti több mint másfél

évtizedet tartja, ez a tehetséggondozás – államilag támogatott – aranykora. A korszak 1935-től, a sárospataki „mandzárdszoba és Rácz-ház” néven illetett, népi tehetséggondozó nevelési kísérlettől kezdődött. A kísérlet lényege az volt, hogy tud-e együtt élni egy tehetségekből összeválogatott homogén csoport az angol internátusra jellemző viszonyok között. A kísérlet azt az eredményt hozta, hogy a tehetségekből kiválogatott homogén csoport nem hordoz önmagában törvényszerűen negatív elemeket, a csoportműködés a megvalósítástól, a szervezés minőségétől függ. A kiválasztott tehetségek természetesnek tartották a velük szembe támasztott magasabb követelményeket, azoknak igyekeztek megfelelni. Az internátus 1946-ig működött, messze felülmúlva megalkotói elképzelését, s az innen induló végzetek mind a szellemi és a politikai elit tagjai lettek vagy Magyarországon vagy külföldön. A sárospataki példa táplálta a kormányzat azon elképzelését, hogy tehetséges paraszt és egyéb rétegekből származó szegény gyermekek felkarolásával megújítja a magyar értelmiséget a kultúrfőlény és a revízió gondolata szellemében. Ennek az élharcosa Hóman Bálint kultuszminiszter és ideológusa Szekfű Gyula neves történész. A kormány 1941-ben Állami Tehetségvédelmi Alapot létesített Szombatfalvy György kezdeményezésére. A kormány példáját az egyházak is követték, pl. a református egyház évente mintegy 600 tehetséges parasztgyermek taníttatását vállalta (a református gimnáziumokba), de ettől nem sokkal maradt el a katolikus és az evangélikus egyház sem. Ettől az évtől kezdve országos képességmegállapító versenyvizsgákon válogatták ki a 11-12 éves gyermekeket, akik ezt követően állami pénzen középiskolába kerültek. A felmért és kiválogatott gyermekek száma a korosztály fél ezrelékét tette ki, ez mintegy ezer tanulót jelentett évfolyamonként. Az állami Horthy Miklós Ösztöndíjalap volt a fedezet a kiválasztott gyermekek taníttatására. Ez a pénzalap részben a nyilvános és a magántanulók tandíjának egy részéből, másrészt állami pénzekből keletkezett. A tehetségvédelem állami koncepcióját Szombatfalvy György dolgozta ki. A háború és a nyomában keletkező szűkösség sem csökkentette számottevően a tehetségmozgalom kiterjedését. A versenyvizsgák és a tehetség kiválasztás egészen 1948-ig folytatódott.

Sajátos helyet érdemelnek az országosan kibontakozó tehetségmozgalomban a népi és urbánus írók, művészek mozgalmi. Móricz Zsigmond és Németh László, népfőiskola- és internátuslétesítő akciókkal igyekeztek bekapcsolódni a népi tehetségeket pártoló munkába. Zilahy Lajos a „kitűnőek iskolájának” saját villáját és pénzét ajánlotta fel, elsősorban tehetséges mérnökjelöltek számára. Sajnos a tervét a háború megghusította.

Hosszú éveken keresztül eredményesen működő formát teremtett a szegény származású tehetséges gyermekek taníttatására, felzárkóztatására a Györffy István etnográfus, egyetemi tanár által 1939-ben alapított Bólyai kollégium, amely 1942-től az alapítója nevét vette fel. Ebből a kollégiumból kikerülők lettek az ötvenes évek új értelmiségi rétegei, ebből eredt a későbbi NÉKOSZ-mozgalom is. A harmadik időszakot Harsányi István 1948-1979 közzé teszi, és a bűvópatak időszakaként aposztrofálja (sőt, nem is nevezi önálló korszaknak). Nem kívánok vitatkozni az általam mélységesen tisztelt pedagógussal, a tehetségügy elkötelezettjével, a tehetségkutatás elismert szaktekintélyével, aki ezt egész élete munkásságával bizonyította. Csak legfeljebb árnyalnám egy kicsit ezt a negyven évet. Igaz, a tehetségvédelem két világháború között kiterjedett szakasza lezárult, a jól bevált formákat az új hatalom nem működtette, az egyházi iskolák államosításával megfosztotta fő bázisától a tehetségmozgalom. Egy más filozófiát kezdett érvényesíteni, a tömegoktatást, a tömegművelést. Ez

szakmailag önmagában nem lett volna hibás lépés, mert a tömegoktatás (pl. a 16 éves korig kötelező iskoláztatás), nagyobb merítési bázist adott volna a tehetségek felszínre kerülésének, persze ehhez kellett volna a régi elitiskolák, de ezek akkor már nem, újak alig voltak. A tehetségvédelem akkor nem volt már cél. A türelmetlenség, a régi teljes elvetése, a származási kategorizálás, a szovjet modell másolása, az uniformizálás, a napi politika bevitele az iskolába, nem szolgálta a tehetségek szisztematikus fejlesztését. De tehetségek akkor is voltak, és voltak ezeket felismerő és gondozó tanárok, sőt, voltak iskolák és kollégiumok amelyek tehetséggondozással hivatalosan, vagy a hatóság hallgatóságos engedélyével foglalkoztak. Ilyen kivételnek tekinthető a zenei képzés, amely általános iskolában és középiskolában – míg élt, Kodály Zoltán személyes támogatásával, halála után az ő nevében – magas színvonalra emelkedett. Így született például a Békés–Tarhosi bentlakásos zenei iskola, amely kifejezetten a kiválogatott tehetségeket képezte. Az 1956-ban alakult ének-zene tagozatú általános iskolák létesítésének a célja is a tehetségek korai felkarolása volt. A tehetségkiválasztást szolgálták az országos tanulmányi versenyek, az OTDK-k, a diákolimpiák. De a tehetségevelés szolgálatába álltak az 1949-ben megszüntetett és 1952-től ismét működő, egyetemi gyakorlóiskolák is. Az 1958-tól újból a régi néven működő Eötvös-kollégium, melyben a magyar tudomány nagyjai egy része nevelkedett, amely szintén a tehetséggondozás egyik meghatározó intézménye lett. Természetesen említhetném a matematika, fizika, kémia területén nemzetközileg is elismert színvonalat és eredményeket, vagy a szegénysorból kiemelkedett magyar színészeket, akik a magyar színháztudomány és filmművészet nagy korszakát alkották az ötvenes-hatvanas években. Említhetném a XX. század második felében a keleti irányú peregrinációt, számos tehetség az ötvenes-hatvanas-hetvenes években a moszkvai, leningrádi, kijevi, harkovi, varsói, berlini, prágai, szófiai egyetemekre járt és híres fizikus, olajkutató, balett művész, filmrendező, hadmérnök, társadalomtudós, diplomata stb. lett.

A tehetséggondozás - szerintem- negyedik korszaka 1979- 1989 között volt, amelyet a tehetségvédelem újjáéledésének korszakaként jellemeznék, amelyet főleg a kutatások és a publikációk feléléde fémjelzett. Az induló lépést Harsányi István tette meg, Kaposvárott, akit a megyei tanács pályaválasztási intézeti igazgatója tanácsadó pszichológusként megbízott azzal, hogy a tehetséggondozás témakörében segítse az intézetet. Tapasztalatait és a tehetségről alkotott nézeteit a megyei lapokban, később 1981-ben egy önálló tanulmányban adta közre „A tehetség felismerés és a tehetséggondozás mai feladatai” címmel. Vagy megemlíthetjük a Baranya megyei Bárdi László „Iskolai tehetséggondozás rendszere Baranyában” című cikkét, amely előfutára volt több, a helyi kezdeményezésekről szóló hasonló írásnak.

A fordulópont bizonyítékának az 1984-ben megfogalmazott Javaslat a köznevelési tehetséggondozás megvalósítására címet viselő dokumentumot tekinthetjük. A Művelődési Minisztérium 1984-ben felkért egy munkacsoportot (a munkacsoport vezetője Ranschburg Jenő, tagjai Geffert Éva, Halász László, Bolla István Károly, Herskovits Mária, Kozéki Béla, Kürti Istvánné, Sugárné Kádár Júlia), hogy foglalja össze a tehetséggondozás helyzetét és készítsen javaslatot arra, hogyan lehet a tehetségfejlesztést megvalósítani. A munkacsoport a következő 15 pontban foglalta össze azokat az irányelveket, melyeket négy fő területen – „tudományos” tehetség, vezetői tehetség, pszichomotoros tehetség, művészi tehetség – folyó tehetséggondozó munkában javasolt megvalósítani. Az 1984-ben a

tehetséggondozásról megfogalmazott javaslattevő, valamint az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény megjelenésével szinte egyidőben a neveléstudomány jeles képviselői és a pedagógiai gyakorlatban tevékenykedők is megfogalmazták a tehetséggondozásról vallott nézeteiket, a megoldásra váró feladatokat. Ebben az időben úgy tűnt, megértek a feltételek arra, hogy egy extenzív típusú oktatásfejlesztési stratégiáról egy intenzív fejlesztési szakaszra térjenek át. Az 1985. évi I. törvény a társadalmi-gazdasági viszonyokból és a fejlesztési programból kiindulva olyan szabályozásra törekedett, hogy a nevelési-oktatási intézményrendszer működését és hosszabb távú fejlődését egyaránt elősegítse. A törvényben megfogalmazódott, hogy az állam feladatának tekinti a kiemelkedő tehetségű fiatalok képességeinek fejlesztését és tudásának gyarapítását. Az intézmények szakmai önállóságot élveznek, és ez eredményezheti a differenciált segítségnyújtást a különböző, köztük a kiváló képességű tanulók számára. A törvény utat nyit a kreatívabb pedagógiai munkára, ez pedig lehetőséget teremt az átlagot meghaladó fejlődésre képes fiatalok számára. A törvény deklarálta, hogy a nevelést és az oktatást és benne az egyén fejlődését közös ügynek tekinti. Megfogalmazta, hogy anyagilag és erkölcsileg is támogatja az intézmények önálló kezdeményezéseit. Mindezeket az előzményeket, valamint a nemzetközi tapasztalatokat is figyelembe véve, a kutatás, az intézményi tehetséggondozó programok, a képzés és továbbképzés területén jelentős változások történtek. Ezt az időszakot zárta le az 1989-es rendszerváltás, amely gyökeres fordulatot hozott a politikában, a gazdaságban és az oktatásügyben.

A hazai kutatások a 80-as években, jelentősen hozzájárultak a tehetségmozgalom fejlődéséhez. A kutatások megindulásához a korábban megfogalmazott előzmények mellett nemzetközi kutatások eredményei is nagymértékben hozzájárultak. Az 1975-ben megalakult Tehetség Világtanács (World Council for Gifted and Talented Children, WCGTC), majd az 1987-ben megalakult Európai Teheségtanács (Europien Council for High Ability, ECHA) munkájában a magyar kutatók és gyakorló pedagógusok aktívan részt vesznek. Az ECHA és a WCGTC is a tehetséggel kapcsolatos kutatások, fejlesztő programok, szolgáltatások közti kapcsolatokat, információ-cserét, az együttműködést segíti elő. Az MTA Pszichológiai Intézetének munkatársai (Geffert Éva, Herskovits Mária, később Gyarmathy Éva) a tehetség témakörével már a nyolcvanas évek elejétől foglalkoztak. Részt vettek a tehetséggondozás javaslattevőjének elkészítésében is. 1986-ban, majd ezt követően 1990-ben az intellektuális területen megmutatkozó tehetség korai azonosítását célzó követéses vizsgálatokhoz OTKA-támogatást kaptak. 1988 és 1991 között MM támogatással a müncheni Ludwig Maximilian Egyetemmel együttműködve kutatás folyt a szabadidő szerepéről a tehetség alakulásban. Az elmúlt időszakban a képességek identifikációját szervesen egészítette ki a pedagógusok tehetségképzésre vonatkozó vizsgálat (Herskovits Mária).

A KLTE Pedagógiai-Pszichológiai Tanszékén (Balogh László, Polonkai Mária és munkatársai) csaknem három évtizedre nyúlik vissza a képességfejlesztés hatékony formáinak vizsgálata. A gondolkodási és a nyelvi képességek fejlődésének a kutatása a 80-as évek közepétől a tehetségfejlesztés témáival bővült. A főbb kérdéskörök: a szociális milió és a tehetségek fejlődése; csoportdinamikai folyamatok speciális tehetségfejlesztő osztályban; személyiségfejlődés és az értelmi képességek fejlődésének kapcsolata; hatékony szervezeti formák a tehetségek fejlesztésében. A kutatók eredményeikről az ECHA-konferenciákon, az MTT Társaság közgyűlésein számoltak be, valamint külföldi és hazai

folyóiratokban, egyetemi jegyzetekben, szöveggyűjteményekben publikálták azokat. A két kutatóhely az intézmények közötti együttműködés keretében 1988-tól szoros szakmai kapcsolatot alakított ki oktatási, kutatási feladatok (pl. külföldi tehetségidentifikációs teszt hazai standardizálására), kiadványok megjelentetésére, cseréjére, könyvtárközi együttműködésre, műszerfejlesztésre és szolgáltatások megoldására, valamint nemzetközi kapcsolatok erősítésére. Más felsőoktatási intézményekben is foglalkoztak kutatásokkal külföldi módszerek adaptálásával (pl. Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Eger; Janus Pannonius Tudományegyetem Pécs; Bessenyei György Tanárképző Főiskola Nyíregyháza; ELTE Főiskolai Kara Bp.). Természetesen nemcsak a tanárképző főiskolákon, a tudományegyetemen és az MTA Pszichológia Intézetében folyó kutatásokat kell a tehetség témában megemlíteni, hanem pl. az orvostudományban, más társadalomtudományban (teológia, szociológia stb.) folyó kutatásokat is. Kiemelhetjük ezek közül Czeizel Endre orvosgenetikus, a Magyar Tehetséggondozó Társaság későbbi elnökének genetikai kutatásait, valamint a tehetség témakörben megjelent publikációit. A kutatóhelyeknek, a felsőoktatási intézményeknek elvitathatatlan szerepük van az önálló kutatások végzésében, a külföldi kutatási eredmények ismertetésében, összegzésében, szelekciójában, a bevált identifikációs és fej–lesztési eljárások adaptálásában. A G-2000 Tudományos Tehetséggondozó és Gondozó Alapítvány támogatásával 1989. május 13-án Szegeden megalakult a Magyar Tehetséggondozó Társaság, s ezzel elkezdődött a magyar tehetségmozgalom XX. századi történetének ötödik szakasza.

A Magyar Tehetséggondozó Társaság civil szervezetként alakult, s ez a magyar tehetségmozgalom történetében egyedülálló megoldás. Az hogy egy társadalmi szervezet áll a tehetséggondozás ügye élén, sajátos működést és megoldásokat eredményezett az elmúlt tíz év során. Jelenleg az MTT taglétszáma 300 fő (főleg tanár és pszichológus). Központja Budapesten van, 1 régióban (észak-magyarországi), 2 tagozatban (Bács-Kiskun megyei, Győri) és 6 szekcióban (felsőoktatási, szülői, gyermek- és ifjúságvédelmi, vizuális nevelési, váci matematikai, kémia és környezetvédelmi) működik. Az MTT tagja az európai tehetségmozgalomnak, az ECHA-nak és a világszervezetnek, WCGT-nek, Magyarország az eltelt tíz év alatt két ECHA-kongresszusnak adott otthont, ez a magyar tehetséggondozás nemzetközi elismerését jelenti. Tehetséggondozó központ működik Budapesten a Vas utcában, itt az egyéni tehetséggondozást és a kutatás koordinálását végzik. 2000-ben a kormány (az OM) „beszállt” a tehetséggondozásba (nem az MTT-n keresztül), meghirdette az Arany János Tehetséggondozó Programot (200 millió forint összegben). Erre a középiskolák pályázhattak, évente kb. 20 gimnázium, szakközépiskola, kollégium kap – 600 tehetséges, kistelepülésen élő hátrányos helyzetű tanuló speciális felkészítésére – pénzt. Ezzel – mivel ez a program kormányoktól függetlenül tartósan bizonyult –, megkezdődött a magyar tehetséggondozás 6-ik korszaka reményt adva a magyar tehetségeknek. Az MTT történetének új, kevésbé látványos fejezete kezdődött. Ezt az időszakot Báthory Zoltán elnöksége alatt élte a társaság, melyben a stratégiai cél újból a tehetséggondozó központokban (Budapest, Győr, Miskolc) folyó egyéni tehetséggondozás, a tehetséggondozó-képzés és a kutatás felé fordult. Közben pótolhatatlan veszteség érte, a magyar tehetségmozgalom: 2002-ben meghalt Harsányi István, a XX. századi tehetségvédelem meghatározó személyisége.

Tanulmányok

A JAPÁN NEVELÉS A TOKUGAWA-KORSZAKBAN (1603-1867)

Harangi László

A japán nevelés a Tokugawa-korszakban (1603-1867). - A tanulmány bevezető részében Japán mai helyzetéről ír a szerző, s olyan országnak mutatja be, mint amely egyre jelentősebbé válik a világgazdasági környezetben. Ennek bizonyos történeti forrását a 17-19.. századi japán társadalomban találhatjuk meg. Az akkori, egy jellegzetes történelmi korszak különböző periódusainak nevelésügyével ismerkedhet meg az olvasó. Külön rész foglalkozik a szamurájok és a főrendűek nevelésével, s bemutatásra kerülnek a sógunátusi, az uradalmi, a sankin kótai és a shijuka iskolák. A közrendűek gyermekeinek nevelését és oktatását szintén különféle intézményekben végezték. A tanulmány végén forrásközlésként Kaibara Ekken A megelégedettség útja című művének egy részlete olvasható.

A XXI. század egyik legfejlettebb gazdasági nagyhatalma Japán. Az egy főre eső nemzeti jövedelme meghaladja az Amerikai Egyesült Államokét, és sikeresen halad előre az információs sztrádán. Az Európai Tanács 2000-ben elfogadott lisszaboni határozata célul tűzte ki, hogy Európa 2010-re a legversenyképesebb földrésszé váljék a világon, és amikor ezt eltervezte, azt tartotta szemelőtt, hogy produktivitása, hatékonysága haladja meg Japánét és Amerikáét. Azóta hat év telt el, de az elemzések azt mutatják, hogy a szakadék a kontinens és az elérendő célországok között nemhogy csökkent volna, hanem növekedett. A 90-es évek visszaesése ellenére a keleti szigetország most már a világelsőségért, annak megtartásáért verseng, és kompetitivitása nemcsak Európát múlja felül, hanem maga mögött tudja Ázsia többi „tigrisországát” is, hiába minden szankció, korlátozás, politikai igyekezet. Mindemellert vagy éppen ezért a japán társadalom egy tanuló-társadalom, ahol a fiatal generáció majdnem teljességgel középiskolai végzettséggel rendelkezik, társadalmi méretű a felsőfokú oktatás és az egész életen át tartó tanulás élő realitás.

A Felkelő Nap Országának ez a kimagasló gazdasági, társadalmi és emberi teljesítménye önmagában is egyedülálló, de még inkább különleges és példanélküli, ha arra gondolunk, hogy mindezt alig három-négy emberöltő alatt érte el, amikor az európai civilizációtól kétszázötven éven át elzárt, lényegében preindusztriális, feudális agrárország amely – az 1868-ban bekövetkezett Meiji-restauráció és nyitás után – elindult a modernizáció útján. A „Japán csoda” magyarázata sokféle lehet, de most bennünket az érdekel, hogy ebben a páratlan és gyors átalakulásban mennyire érhető tetten az oktatás és nevelés, hogyan hatott a tudatos és a kevésbé szándékos emberformálás az egyének és társadalomnak e rövid történelmi távlatban is ilyen hirtelen és gyökeres változásaira. Vajon voltak-e ennek korábban rejtett előzményei, indítékai, amelyből szinte kipattant ez kimagasló társadalmi, gazdasági produktum?

A kérdés megválaszolására nagyobb részt Herbert Passin: *Society and Education in Japan* című, több kiadásban is megjelent, e tekintetben kulcsfontosságú könyvét hívjuk segítségül, amely igen széles történelmi és társadalmi kontextusba ágyazva elemzi az oktatás és nevelés szerepét a japán gazdaságban és társadalomban, a feudalizmus megnyugvásától, azaz 1603-tól a Tokugawa-korszak kezdetétől a XX. század 60-as éveig, amikor létrejött a máig is érvényes japán nevelési modell. A több ízben is kiadott könyvet az amerikai Columbia Egyetem jelentette meg először 1965-ben. Mi az 1982-ben napvilágot látott paperback-változatot használjuk fel (Kodansha International LTD Tokyo, New York and San Francisco, 347.), amely bőségesen tartalmaz az állításokat alátámasztó dokumentumokat és glosszáriumot.

A szerző nemzetközileg is elismert szaktekintélye a japán társadalom kutatásának, szociológiai professzora volt a Columbia Egyetemnek. Több könyve jelent meg angol és japán nyelven az Amerikai Egyesült Államokban és Japánban, többek között: *In Search of Identity, The United States and Japan, Japan and the Japanese, and Encounter with Japan*.

A közel négyszáz évet átívelő társadalomtörténeti aspektusú neveléstörténetből azt a kétszázötven évet kitevő korszakot választottuk ki, amelyben Japán, mint egy klasszikus értelemben vett „fejlődő”, látszólag elmaradott ország jelenik meg előttünk a világ hátsó udvarában. Ez az önkényesnek tetsző döntés azért tűnik izgalmasnak, mert ebben a történelmi periódusban a szerző éppenséggel azt próbálja felderíteni, hogy az oktatás és a nevelés mennyire volt nyomravezetője, vagy esetleg akadályozója az új eszmék befogadásának, predispozíciója a később bekövetkezett ugrásszerű változásoknak

A megnyugodott hűbéri rendszer kétszázötven éve

A tizenhatodik században dúló feudális háborúskodásoknak végül is a Tokugawa család egész országra kiterjedő főúri hatalma vetett véget. Ezután a korábban is nagy tekintélyű földbirtokos a császár nevében mint sógun (legfelsőbb hadúr) és annak kormánya (bakufu) uralkodott. Alájuk tartoztak a kisebb-nagyobb fejedelemségek, a daimyók, mint a sógun vazallusai, akik bizonyos autonómiát élvezve saját birtokukon, mint tartományi hatóságok irányítási jogokat gyakoroltak. A legnagyobb tartomány a sógun birtoka volt.

A periódusra egészében véve egy megrázkódtatásoktól mentes, organikus fejlődés nyomta rá a bélyegét, amelyben a gazdaság, különösen a kereskedelem megerősödött, kibontakozott a japán hagyományos művészet és kultúra (lakkfestészet, kerámia fametszetek, kabuki színjátszás), a várépítésben pedig már nem a hadászati szempontok voltak az elsődlegesek, hanem a palotaépítés esztétikai igényei. A sóguni uradalomban nagy feudális polgárvárosok jöttek létre, és Eddo, a későbbi Tokió egymillió lakosú korabeli metropolisz lett.

A korszak harmadik harmada, japán terminológiával élve a „bakumatsu”, meglehetősen különbözött

az előzőektől, mert a tizennyolcadik század végétől, ha korlátozottan is, de az egyetlen létező legális csatornán keresztül (a kis Deshima szigeten át) a hollandok érintkezhetek az országgal, köztük az 1770-ben japán földre lépett Jelky András, aki ekkor a batáviai kormányzóságon magas tisztséget töltött be. Ezért az ország értelmiségi elitje fokozatosan rádöbrent arra, hogy a tengeren túl van egy fejlett nyugati civilizáció, s változást sürgetett. Perry hajóskapitány 1853-ban a japán partoknál történő megjelenése csak fokozta a külföldről irányuló nyomást. A szellemi erjedés időszaka volt ez, melyben az ország kimagasló gondolkodói és politikai vezetői a Nyugathoz való alkalmazkodás módozatait latolgatták. Az oktatás modernizálásának szükségessége is ebben a periódusban született meg.

A Tokugawa-kor nevelése alapvetően osztályok szerint különült el, amely meghatározta az oktatási intézmények célját, tartalmát, módszereit. A felsőbb rendű oktatás és tanulás a samurájok számára kötelező volt, hogy mint tradicionális harcoló és vitézi réteg, társadalmi pozíciójukat fenntarthassák és gyakorolhassák. Ezt a kötelezettséget a sógunok még több mint száz évig sorozatosan megerősítették, és a feudális urak is megkövetelték saját samurájaiktól, mint csatlósaitól a magasabb műveltséget. A közrangúaknak: parasztoknak, kézműveseknek, kereskedőknek, valamint a városi, falusi vezetőknek igényeiknek, szükségleteiknek megfelelően szintén saját iskoláik voltak. Az oktatás, nevelés nem volt tiltva számukra, de támogatást, hivatalos figyelmet azonban csak a korszak végén kaptak. Noha a társadalmi megosztottság dominált, mégsem volt általános érvényű, mert a későbbiekben jelentős volt az átjárás és a szociális keveredés mind a samurájok, nemesek, mind az alsóbb néposztályok számára fenntartott iskolák között.

A meghatározó nevelési doktrína a konfucianizmus chu-shi irányzata volt, amelyet Chu-Shi filozófus alapított meg Japánban a XIII. században, de csak négyszáz évvel később vált elfogadottá. A nagy kínai gondolkodó, Konfuciusz (i.e. 551-479) „Nagy Tanulás”-ából kiindulva oktatási koncepciója az volt, hogy a tudás birtoklásához öt lépcsőfokon lehet eljutni: széles körűen tanulni, elmélyülten kérdezni, alaposan megfontolni, világosan elemezni, tudatosan cselekedni. Azt vallotta, hogy az alapfokú és magasabb szintű nevelés végső célja az emberi viszonylatok feltárása, mélyebb megismerése, amelynek eredményeként megbonthatatlanabb lesz az emberek egymás iránti tisztelete és odaadása. Az uralkodótól az egyszerű emberig – az elmélet szerint – nagyon fontos az egyes egyén művelése, hogy a gondolatok őszintébbé váljanak és az értelem tökéletesebb legyen. A nevelési doktrína nagy súlyt helyezett az erkölcsi nevelésre, amelyben legfőbb értéknek az igazságosság, a barátságosság, a gyermeki jóság és az engedelmesség számított.

A samurájok és a főrendűek nevelése

A népességnek mintegy öt-hét százalékát kitevő, az európai lovagrendhez hasonló samuráj réteg, illetve osztály különleges helyet foglalt el a japán társadalomban, s ennél fogva oktatásuk, és

neveltetésük is magasabb rendű volt és kiváltságos helyet kapott. Tokugawa Ieyasu 1615-ben kiadott rendeletében előírta, hogy a samurájoknak el kell kötelezniük magukat a tanulással és a hadművészetekkel. A tanulás megkövetelése azonban e kettősségben mind nagyobb helyet kapott, és a hangsúly a bu-ról (fegyverek) meghatározó módon áttevődött a bun-ra (tanulás), és a samuráj osztály fokozatosan egy intellektuális hivatalnoki réteggé vált.

A sógunátus iskolái. 1630-létesült a „Shókeikó”, a sógun hatalmi rendszerének központi iskolája, mint a samurájok képzésének legfelsőbb intézménye, amely egyben az állam által támogatott oktatás kezdetét is jelentette. Ez az iskola vált a konfuciánus tanok művelésének és terjesztésének szellemi műhelyévé, befolyása kiterjedt az uradalmi iskolákra és a többi magánjellegű sóguni akadémiákra is, amelyek később alakultak. Akár olyan módon, hogy végzett hallgatói mint tanárok ezekben az iskolákban tanítottak. A samurájok közép- és felsőszintű nevelését a sóguni iskolák szolgálták, amelyeknek száma a korszak végére 27-re emelkedett, és sok közülük országos rangot vívott ki magának. A sógun zászlósrendjébe tartozó (hatamoto) és a nagy földesurakhoz kötődő középrangú samurájoktól elvárták, hogy gyermekeiket nyolctól legalább tizenöt éves korig ezekben az iskolába járassák, amely után sokféle nevelőintézmény közül választhattak, például a sóguni akadémiákat.

A sógunátus iskoláiban az írás-olvasás és némi matematika megtanítása után azonban nemcsak kizárólag hadművészetet és a nagy kínai gondolkodó tanait oktatták, hanem más ismereteket is, mert ez volt az egyetlen olyan intézmény az országban, ahol a nyugatról beáramló hatások is helyet kaptak a tananyagban. A hatalom ugyanis éberrel ellenőrizte a „felforgató” ismereteket, de ha azok hasznosnak ígérkeztek (pl. gyógyászat, lőfegyver-ismeretek, technológia, térképészet), engedélyezte azok oktatását. Ennek a zárt, de mégiscsak pragmatikus szemléletnek eredményeként jött létre az 1756-ban alapított első orvosi főiskola, amely a később életre hívott Tokiói Orvostudományi Egyetem elődjének volt tekinthető. A nyitás fontos állomása volt a Bansho Vage Goyó létrehozása 1811-ben, mint a „barbár” (értsd nyugati) szakszövegek fordításának hivatalos intézménye.

Uradalmi iskolák. A Tokugawa-korszakban Japán megközelítőleg 280 feudális uradalomra (han) oszlott, nagyokra és kicsikre, amelyek fölött a feudális urak (daimjó) gyakorolták a hatalmat. Minden egyes uradalom, kvázi tartománya – a sóguni iskolák példájára – legalább egy iskolát (hankó) tartott fenn. Ennek megfelelően több mint 300 ilyen intézmény gondoskodott a nagybirtokon élő, különböző rangú samuráj és nemes gyermekek alsó- és középszintű oktatásáról, neveléséről. Noha minden egyes iskolának sajátos arculata volt, a tanítás általában a klasszikus konfuciánus tananyagra épült, amelyek azonban különböző mértékben kiegészültek olyan tantárgyakkal, mint nemzetismeret, japán és kínai történelem, földrajz, írásművészet és fogalmazás. A korszak végére mind több iskola tanított kínai és nyugati gyógyászatot, sőt, egyre jobban fellelhetőek voltak az általános „nyugat-ismeretek”, sőt angol is, mint tantárgyak. A legnagyobb iskolák saját épülettel rendelkeztek.

Az iskolák többsége más-más tananyagot tanított a különböző rangú samurájok gyermekei számára. Az előkelőbbek lenézték a matematikát, amely csak a kereskedőknek való, ugyanakkor az alacsonyabb rendűeknek ez kötelező volt. Valamilyen tanszabadság értelmében azonban némely iskola a számtant a „hat konfuciánus művészet” egyikének tekintette, és így megfelelt a rangosabbaknak is.

Az uradalmi iskolák elsődlegesen a szamurájok és a nemesek jellemét kívánták formálni, de az alacsonyabb származásúak számára fokozatosan bevezették az európai ismereteket is a „nyugati tudományok, keleti erkölcs” tanítási elv szerint.

Oktatási szintek tekintetében e tartományi, kvázi megyei iskolák nagymértékben különböztek egymástól. Egyesek csak alapfokú oktatást nyújtottak, kötelezve a tehetséges és ambiciózus gyerekeket, hogy máshol folytassák tanulmányaikat, de szép számmal voltak középszintű uradalmi intézmények is, amelynek tanulói előzetes ismereteiket az igen elterjedt otthoni tanulás útján szerezték, akiket házitanítók oktattak. Összességében az uradalmi iskolák a hét-tíz-tizenhat éves korú fiatalokra terjedtek ki, amely azonban nem jelentett azt, hogy minden szamuráj és főúri gyermek középfokú iskolai végzettséget szerzett, de azt igen, hogy iskoláztatásuk a fiúk körében valamilyen mértékben teljes volt.

Sankin kótai. Számos főúr az ország fővárosában, Edoban, a mai Tokióban, az ott lévő rezidenciájukhoz kapcsolódóan középiskolákat és akadémiákat hozott létre, ahol udvari körének, családtagjainak és hivatalnokainak több nemzedéke kapott igényes művelődést, látókörbővülést. Meghatározó nevelő, oktató és jellemformáló hatása volt annak, hogy a fővárosban eltöltött évek alatt vidéki fiatalok ezrei látogathatták a sógunátus akadémiáinak, létesítményeinek, könyvtárait, elsősorban a „Sókeikót”, és részt vettek a főváros kulturális életében.

Shijuku. Növelte az oktatás tartalmának, szintjeinek, irányzatainak sokféleségét, hogy a sógun és a daimyók által támogatott iskolákkal egyidejűleg a magánakadémiáknak, a shijukuknak széles és sokirányú hálózata épült ki. Noha többségükre főképpen mint a szamurájok számára létesített felsőoktatási intézmény volt a jellemző, az oktatás és képzés valamennyi szintjét is magukba foglalták – kezdve az írás-olvasás tanításától a kor szellemének megfelelő kutatásokig –, de sok közülük megnyitotta kapuit az alacsony származású fiatalok előtt is. Tanulólétszámuk a kicsiny, húsz-harminc fős intézményektől – vetekedve az uradalmi iskolákkal és a sóguni akadémiákkal – a több ezer tanuló is felölölő, hatalmas, mamut létesítményekig terjedt, és a Tokugawa-korszak végére számuk elérte az 1500-at (!).

A legjelentősebb shijukukon speciális tananyagot oktattak, úgymint: orvostudományt, holland tanulmányokat, nyugat-ismereteket, katonai tantárgyakat, navigációt stb. Mivel privát szervezetek voltak, szabadabban terjeszthettek nem ortodox tanokat is, mint például a konfucianizmus tiltott változatait. A nemkívánatos eszmék hirdetésének egyik központja többek között a chóshúi akadémia volt, amely jelentős részt vállalt a sógunátus megdöntésében. Az oktatók általában köztisztviselőknek örvendő tanárok, gondolkodók voltak, akik korábban valamelyik uradalmi központban tanítottak, majd onnan megválva megalapították saját iskolájukat, s nemcsak szamurájok, de orvosok, buddhista papok, az oktatást hivatásuknak tekintő más értelmiségiek, közrangúak is.

A shijuku volt az az oktatási intézmény, ahol az érték és a teljesítmény először került összeütközésbe az osztály és rang által megszabott előjogokkal. A tanulói beszámolóik, vizsgák és végzettségek már az egyént, a megszerzett tudást hangsúlyozták, nem az osztályt, ahonnan a

növendék származott. Az előkelő családból jött fiatalok a kereskedő és más alacsonyabb szülői háttérű hallgatókkal a kollégiumokban együtt laktak, ami még inkább növelte a versenyszellemet, és a társadalmi különbségek egyre inkább elhalványultak. A hagyományok által megmerevedett fikciókat tovább gyöngítette a sógunátus és az uradalmi hatóságok részéről megnyilvánuló korai érdeklődés a tehetségfejlesztés, az „emberi erőforrás” szükségessége iránt, amely szemlélet leginkább a magánakadémiákon volt tettenérhető. Noha ezek a felismerések a Tokugawa-éra alatt még nem váltak általános gyakorlattá, de mindenképpen részeit alkották az 1868-as Meiji-restaurációt megelőző szellemi erjedésnek, amelyek előkészítették az átmenetet az osztály- és rangszemléletű társadalomból az értékelvű, teljesítményközpontú szociális felépítmény felé.

A legpatinásabb shijukuknak a kyotói és edoi illetve tokiói akadémiák számítottak, de nem lenne helyes lebecsülni a nagy számú kisvárosi főiskolákat sem, mert ők képezték a legfelvilágosultabb falusi vezetőket, és segítették elterjeszteni a nyugati eszméket.

A közrangúak nevelése, oktatása

A parasztok, kézművesek, kereskedők különböző iskoláit a Tokugawa-éra alatt többnyire a nép felemeléséért felelősséget érző polgárok, községi, városi vezetők, tehetősebb parasztok és egyéb magánszemélyek hozták létre. Az oktatás tananyagát a gyakorlatiasság, a mindennapi élethez való közelség jellemezte, amelyben nagy helyet kaptak az „affektív” elemek, ezért a lakosság az iskolákat szerette és támogatta. A népoktatás intézményei idővel mindenki számára hozzáférhetővé váltak, és fokozatosan elérhetőek voltak mindenhol. Ennek eredményeként az iskoláztatás a XIX. század közepére elérte a 80 százalékot.

A terakoyák. A közrangúak legfontosabb és legelterjedtebb intézményei a terakoyák voltak. Noha a szó eredeti jelentése a Burmából származó buddhista templomiskolákra utal, a Tokugawa-korban a terakoyák már a legteljesebb mértékben szekularizált szervezetekké váltak, és elvesztették kapcsolatukat a buddhista egyházal.

Annak ellenére hogy a sóguni hatalom elsősorban csak a samurájok oktatását kísérte figyelemmel és a közrangúak iskoláztatását lényegében magára hagyta, a terakoyák mégis viszonylagosan gyorsan fejlődtek, mert azokat a falvak, városok lakói magukénak érezték. Az iskolákat egyfelől a tudás iránti valamilyen általános társadalmi felelősség hozta létre, másfelől a városi és falusi kereskedőknek, kézműveseknek, a magasabb rendű közrangúaknak az a konkrét igénye, hogy gyermekeik érvényesüléséhez a tudás feltétlenül szükséges, amelynek megtestesülését a terakoyákban látták. A korszak végére a terakoyák száma meghaladta a 14.000-et, ahova mindenhol, mindenkor naponta bejárhattak a tanulók. Csak magában Edoban 1.200 ilyen iskola nyújtott úgyszólván minden gyermek számára elemi ismereteket.

Vidéken a tanulás lehetőségének a biztosítását elsősorban a falvak vezetői szorgalmazták, akiknek faluvezetési, irányítási feladataik ellátásához szükségük volt bizonyos alpműveltségre, tudásra, túlmenően az alapismereteken is. Ez a hiányérzet nemcsak a község jegyzője (shóya) részéről mutatkozott meg, hanem a ranglétrán lefelé menve ide sorolhatók voltak az öt háztartásból álló szomszédsági csoportok (gonin-gumi) felelősei is, akik a rendszabályok betartásáról, az adóbeszedésről legalsóbb szinten gondoskodtak, amely szintén megkívánta az írástudást. A falvak előjáróinak szemlélte, életvitele sok vonatkozásban megegyezett a samurájokéival, nagyon gyakran a helység egyetlen magánkönyvtárával is a falu shóyája rendelkezett. Nemegyszer, igaz, eleinte csak ennek a közrangú vezető rétegnek a gyerekei látogatták a terakoyákat, de egy idő múltán a korábban érdektelen földműves és iparos családok is követték vezetőik jó példáját.

Milyen volt az oktatás a terakoyákban? A mintegy későbbi 14.000 intézményben (közel 20.000 tanítóval) a feltételek nyilvánvalóan rendkívüli módon különböztek egymástól. Egyes iskolák épülete, felszereltsége megközelítette az uradalmi iskolákét, míg mások szegényesen tengődtek. Elhelyezésük általában a település üres és rendbe hozott helyiségeiben, magánházaknál, templomokban történt, világi alapon, vagy egyszerűen a tanító saját házában.

A tanulólétszám a legtöbb esetben 30 és 60 között mozgott, általában két tanítóval, akik rendszerint rokonok, családtagok voltak. Fiúk és lányok egyaránt jártak az iskolákba. A fiúk hatéves kortól általában tizenhárom éves korig, ami után elmentek dolgozni a földekre vagy tanoncok lettek valamely iparos családnál. A lányok valamivel később végeztek, tizennégy éves korukban. Összességében a fiúk öt-hat évet jártak iskolába, a lányok valamivel többet. Az iskolai tanulás a mezei és bolti, az iparosmunka tennivalóitól függött, mert a szülők megkövetelték gyermekeiktől, hogy részt vegyenek a család közös tevékenységében.

Az iskolákban a tanulók nem osztályok szerint különültek el egymástól. Ha egyáltalán létezett valamilyen csoportosítás, akkor ez a tanító saját belátása szerint történt, a gyermekek képességei, személyi tulajdonságai alapján. A napi elfoglaltság négy-öt óra hosszán át tartott, amelynek folyamatában a nevelő sorjában foglalkozott a gyerekekkel, miközben a többiek egyéni feladataikat oldották meg vagy az írás és az olvasás készségét önállóan gyakorolták. Hivatalos vizsga vagy osztályzat általában nem volt.

Az oktatás középpontjában az írás-olvasás állt, amelyet a harmadik „R”, a számtan követett. Ezekhez az alaptantárgyakhoz kapcsolódóan az egyes iskolák az életkornak megfelelő szakmai ismereteket, erkölcs- és illemtant oktattak, míg mások a legfontosabb közismereti tárgyakat, úgymint történelmet, földrajzot, fogalmazást részesítették előnyben. Később a mind jobban erősödő nyugati hatás eredményeként, egyre általánosabbá vált a természettudományi nevelés, sőt néhány helyen angol nyelvet is oktattak. A nagyon ambiciózus és meglehetősen gazdag kereskedők ugyanis ugyanazt a nevelést akarták biztosítani fiaiknak, lányaiknak, amelyet a samurájok nyújtottak gyermekeiknek. Lányok esetében ez a virágkötészetre, zeneoktatásra (úm. koto, citerához hasonló japán népi hangszer) és a költészetre is kiterjedt. A Tokugawa-korszak végére ezek az iskolák a társadalmi,

politikai kérdések iránti fogékonyságot is kialakították a tanulóknál. A fő cél azonban mindenképpen a meglehetősen bonyolult és nagy erőfeszítést igénylő hagyományos írás, az értő olvasás és az alapfokú matematikai alapismeretek és készségek biztonságos és maradandó elsajátítása, valamint a társadalom által megkövetelt erkölcsi magatartási normák betartatása volt.

Az alaptantárgyakat egyfelől a tanítók által készített jegyzetektől, másfelől nyomtatott olvasókönyvektől, az óraimmonokból tanították. Az óraimmonok szorosan kapcsolódtak a mindennapi élethez, a gyermekek napi teendőihez, a falusi és a városi élethelyzetekhez. Néhány cím a XVIII-XIX. században használatos falusi olvasókönyvek közül: Falusi olvasókönyv (1758), A földművelés (1789), A gazdag termés (1836). Ugyanígy pragmatikus jellegűek voltak a városi tankönyvek is, például: Kereskedelmi olvasókönyv (1693), Navigációs és hajózási olvasókönyv (1823), A jó ruhaárus (1825). A matematikai olvasókönyvek használata különösen Osakában és Edóban, a két nagy városban volt általános.

Kik voltak a terakoyák tanítói? Lelkes szamurájok, róninok (gazdájukat vesztett szamurájok), buddhista vagy sintoista papok, orvosok, falusi tisztségviselők, (munkájuk mellett vagy nyugalomba vonulásuk után,) általában mindazon főrangúak vagy műveltebb közemberek, akik hivatástudatból vállalták a népoktatás áldozatos munkáját, és szerettek gyerekekkel foglalkozni. A nagyvárosokban és a megyeszékhelyeken, ahol a közműveltség előrehaladottabb volt, a közrangúak gyakrabban előfordultak, míg az elszigetelt, távol eső helyeken ez a feladat elsősorban a papokra és az orvosokra hárult. Felkészülésük spontán módon történt, bárki lehetett tanító, aki erre elhivatottságot érzett, és a helyi közösség elfogadta, munkájukat hivatalosan nem ellenőrizték. A legkiválóbb tanítómestereket a sógun is megjutalmazta, és a korszak vége felé néhány uradalom, a „megye” is felfigyelt a terakoyákra, pénzbeli adományokban részesítve azokat. Ezek a jóhiszemű támogatások azonban némi beleszólásokkal is jártak, és az uradalmak, illetve a sógunátus iskoláinak kissé merevebb szellemiségének elfogadását, tankönyveinek használatát sugallták.

Mindazonáltal a terakoyák tanítóit, oktatóit a falvakban és a városokban nagy megbecsülés és tisztelet övezte. „Ők olyanok, mint a nap és a hold. Árnyékukba nem szabad lépni.” - olvasható a korabeli tankönyvekben. „Mennydörgők”, akiknek hangja az egész faluban hallatszik. Rendszeres havi vagy évi javadalmazást nem kaptak, az a falu vagy város tartotta el őket, ahol éltek, dolgoztak. A támogatások rendszerint természetbeni juttatások voltak az adományozók rangjától, vagyoni állapotától függően. A tehetősebbek például szárított halat, édességeket, vég vásznat, helyenként pénzt adományoztak, a gazdák pedig mezőgazdasági termékeket: rizst, lisztet, baromfiakat. Mások személyes szolgálatokat vállaltak kétékezi és iparos munka formájában, például megjavították a tanító házát, lakását, elkészítették gyékénybútorait. Sok iskola kosztosokat is fogadott, akik segítettek a tanító házkörül munkájában.

A gógakuk. Az alsó-, közép- és felsőszintű modern közoktatás előzményei már a Tokugawa-korban láthatók voltak, amennyiben az alapfokú oktatás intézményeinek a terakoyák számítottak, a felsőfokú oktatást a shijukuk és részben az uradalmak, valamint a sógunátus akadémiái képviselték, a középiskoláknak pedig a gógakuk, a „helyi iskolák” feleltek meg. Ahogy ugyanis a közrangúak

lényegében alulról építkező alapoktatása fejlődött, a hatóságok úgy látták jónak egy olyanfajta iskola támogatását és kifejlesztését az alsóbb néposztály gyermekei számára is, amely – hasonlóan az uradalmi iskolákhoz –, már meghaladja a terakoyák szintjét. A gógakukat az uradalmak alapították, de a községek, városok népi közösségei tartották fenn és működtették. Ez a közös gondoskodás sok esetben azonban azzal a következménnyel is járt, hogy a támogató uradalmak igyekeztek kiterjeszteni befolyásukat az iskolákra és erősíteni a konfucianizmus szellemét. A korszak végére számuk már a háromszázat is meghaladta.

A gógakuk elsődleges célja az volt, hogy a közrangú néesség tehetségesebb gyermekeit felkészítsék falu- és városvezetői feladataik ellátására. Ezt bizonyítja például egy ilyen intézmény megalapítása alkalmával 1671-ben kiadott oklevél, mely elvárta, hogy a községek, városok vezetői a gógakukba járassák gyermekeiket, akik, ha majd felnőnek, a helyükbe lépnek. Ennek megfelelően az iskolákba magasabb szintű olvasást, írást és számolást tanítottak, valamint olyan erkölcsi és közéleti alapismereteket, amelyek a községek, városok vezetésének ellátásához feltétlenül szükségesek voltak. A samuráj gyermekek is egyre nagyobb mértékben látogatták ezeket az iskolákat, végül is az intézmények hasonlatosak lettek az uradalmi iskolákhoz. A középiskolai jelleg megmutatkozott abban is, hogy külső megjelenésük impozánsabbá vált, felszerelésük gazdagodott és rendelkeztek könyvtárral.

Tanoncképzés. A magasan fejlett és kifinomult kézművesség megkövetelt egy elmélyült szaktudásra felkészítő, hatékony tanoncképzést. A különböző mesterségekre oktató elméleti és gyakorlati képzés, amint ezt várni lehetett, részben a dinasztikus iparoscsaládokon belül történt, tekintve, hogy túlnyomó részt a gazdálkodás funkcionális egysége a család volt. Az ilyen népes kézműves famíliák vagy „házak”, hasonlóan a kiterjedt kereskedőházakhoz, a kollektív tulajdonú, meglehetősen népes műhely vagy vállalat körül jöttek létre, amely saját maga gondoskodott fiataljainak képzéséről, neveléséről. Ebbe a konkrét mesterségbeli fogások megtanítása éppen úgy beletartozott, mint a szigorú fegyelem, a kötelességtudás és a helyes viselkedés spontán és tudatos bensővé tétele.

A családon kívüli szervezett tanoncképzés a kereskedelem területén elsősorban a kereskedőházakban folyt. Itt tizenhárom éves korukban, a terakoyák elvégzése után kezdték el tanulmányaikat a családok legfiatalabb tagjai, mivel a tapasztalatok szerint ők voltak a leghűségesebbek a szakmához. A fegyelmet itt is megkövetelték, a tanonc minden perce reggeltől estig, a legapróbb részletekig be volt osztva, amikor is a közismereti tárgyak tanulására, a 3 „R” még mélyebb elsajátítására került sor. Tizenkilenc éves korban történt meg a felszabadulás, amelynek tiszteletére nagy családi ünnepséget rendeztek, és a felavatott ifjú mestert a keblére ölelte a rokonság. Az asztalfőn a mester és a hatóság képviselője, a „bantó” ült, nyomatékot adva az esemény jelentőségének. Az ünnepeltet gazdagon megajándékozták, köztük olyan tógával is, amely a mester rangjának szimbóluma.

Hasonlóan a kézműves és a kereskedelmi tanoncképzéshez, az egyszerűbb iparos szakmák tanuló- és mesterképzése is nagy gonddal történt. „Tudnak órát is készíteni, 's a' könyvnyomtatás mestersége a' XIII. század óta gyakoroltatik nálok, de fametszetekkel, s nem mozgó betűkkel, miként Chinában is”

- írta Bajza József 1834-ben a Tudománytár című akadémiai folyóiratban. Így aztán nem csoda, hogy a mesterrel való szoros együttélésben a képzés tizenhárom éves kortól huszonegy, huszonkét éves korig tartott, amelyben a szorgalmas szolgálataiért az „inas” szállást, ellátást és ruházkodást kapott.

A japán tanuló társadalom gyökerei a Tokugawa-korszakban

Japán a Tokugawa-korszak végén már készen állt a modernizáció befogadására. Igazat adhatunk Bertrand Russelnek, korunk kiemelkedő filozófusának és Nobel-díjas tudósának, akinek definíciója szerint Japán a XIX. század közepén csak gazdaságilag volt elmaradott, kulturálisan nem. A még mindig lényegében feudális ország a modernizáció küszöbén már egy több évszázados világi irodalomra tekinthetett vissza, szellemi életét egy új iránt fogékony, jól képzett értelmiség tette dinamikussá és adaptívvá. A műveltség és a tudás rangját, társadalmi méreteit mutatja, hogy a XVII. század végén már kiépült egy modern könyvkiadási hálózat, és a könyvek, mint korabeli médiák, 10 ezres példányokban jelentek meg, ehhez kapcsolódóan a kereskedelmi alapon működő kölcsönkönyvtárak pedig a társadalom színtereire jutatták el az általános és a szakmai tudást.

Ennek megfelelően általános volt az írástudás, és a közműveltségnek egy viszonylagosan magas szintje virágzott nemcsak a nemesek és szamurájok körében, hanem jellemző volt az alsóbb néposztályok különböző csoportjaira is, elsősorban a kereskedőkre, kézművesekre és a tehetősebb paraszti rétegekre. Az iskoláztatás a fiúk 80, a lányoknak pedig több, mint 20 százalékára terjedt ki, és a korszak végére 17.000 ezer alsó-, közép- és felsőfokú oktatási intézmény szolgált az iskolarendszerű oktatást és képzést a terakoyáktól a sógunátus akadémiáig. Edóban, Osakában és a többi nagyvárosban egy értékekben gazdag fővárosi illetve nagyvárosi kultúra született, ahol a legmaradandóbb tudományos és művészeti alkotások jöttek napvilágra, és kisugárzó erejük messzire kihatott. A gyakorlati, technikai oktatás is polgárjogot kapott, a tanulási kedv a gyakorlati, technikai képzés iránt is igen intenzív volt, és a praktikus ismeretek a közműveltség szerves részét alkották, készen állva a modernizációra. Ebben a mindennapisághoz közel álló forró és pezsgő művészeti, kulturális és tudományos életben a tanítók, tanárok, oktatók, mesterek, a falvak vándorelőadói mind a nép, mind a hatóságok részéről nagy közmegebecsülésnek örvendtek.

Összességében a Tokugawa-korszakban egy sajátos tanulási kultúra szötte át a társadalmat, amely a feudális korlátok zárványain belül és a nemzeti elzárkózás határai között is önépítésre, tanulásra inspirált. A polgárháborúk megszűntével a szamurájok harci erényeit felváltotta a tanulás és a tudás megkövetelése, mint legmagasabb rendű erkölcsi magatartás, amely példát mutatott az egész társadalom számára, a közrangúak tanulását pedig a helyi közösségek vezetőinek felelősségtudata és tenniakarása gerjesztette. A tudás tisztelete vallási erőként hatott, amelynek megszerzéséért érdemes volt áldozatokat vállalni. A kétszázötven éves izoláció ellenére a hatalom és a japán tudományos körök élénken érdeklődtek a nyugati civilizáció eredményei iránt, és ami hasznosnak ígérkezett, azt feltétel

nélkül átvették és adaptálták. Ez szintén a korabeli japán társadalom pragmatikus tanulási magatartását és adaptivitását tükrözte, ennek alárendelve a vélt és valóságos nemzeti érdekeiket. Az önépítés eszmei alapját a konfucianizmus „Nagy Tanulás” elmélete alkotta, valamint hasznos kategóriái a természetfilozófia, a tapasztalati megismerés és a pozitívizmus számára.

1868 után a Meiji-korszak felvilágosult abszolutizmusa megszüntette a feudális kötöttségeket, és az eddig korlátok közé zárt tanulási attitűd és mentalitás szabad utat kapott, az ország elindult a kapitalista iparosodás útján, és az 1970-es évekre elkészült a mai japán oktatási modell. Mindez nem lett volna lehetséges a Tokugawa-korszak tanulási kultúrája nélkül. Meggyőződésünk, hogy napjaink japán tanuló társadalmának szilárd elkötelezettsége az egész életen át tartó tanulás iránt erőt merít a Tokugawa-kor spontán készítésre épülő és külső inspirációk által vezérelt tradicionális, de mégis modern tanulási kultúrájából. Számunkra ennek üzenete az, hogy tudásalapú, versenyképes társadalmunk felépítéséhez, a japán példához hasonlóan az egész társadalom által támogatott tanulási kultúra szükséges.

Források és irodalom

- Herbert Passin (1982): *Society and Education in Japan*. Kodansha International LTD. Tokyo, New York and San Francisco. 347.
- Tsutomu Shibata (ed.) (2005): *Japan, moving toward a more advanced knowledge economy*. 0-8213-6672-6. vol.1-2., 56o. World Bank Publications.
- Conrad Totman (2006): *Japán története*. Osiris. Budapest. 54.
- Ito Nobuo – Maeda Taiji – Miyagawa Torao – Yoshizawa Chu (1980): *Japán művészet*. Corvina Kiadó. Budapest. 263.
- Ferenczy László (1981): *Japán iparművészet a XVII-XIX. században*. Corvina Kiadó. Budapest. 339.
- Kokubu Tamocu (1985): *A Japán színház*. Gondolat Kiadó. Budapest. 185.
- Faludy Görgy (2000): *Japán költészet*. Glória Kiadó. Budapest. 95.
- Harangi László (1982): *Átrajzolt kép Japánról*. Han Bengoro alias Benyovszky Móricról Kobajasi Ken Icsiroig. In: *Magyarország*. 33. sz. 26-27.
- Herbert Plutschov (2006): *Fillip Franz von Siebold and the Opening of Japan: A reevaluation*. 1-905246-20-X. 192 .
- The Illustrated London News* (2006) complete, *Record of the opening and modernizing of Japan, 1853-1899*. Compiled by Terry Bennett. 1-901903-26-5. 496 .

Herbert Plutchow (2005): A Reader in Edo Period Travel. 1-901903-23-0. 352 .

Torbjorn Loden (2005): Rediscovering Confucianism. A major philosophy of life in East Asia. 1-901903-53-2. 224.

Handbook to the life in Medieval and Early Modern Japan (2006). 0-8160-56-22-6. Texts, maps, Facts on File. 460.

Stephen Addiss et al. (2006): Traditional Japanese Arts and Culture. An Illustrated Sourcebook. 0-8248-2887-X. 344 .

C.P. Thunberg (2005): Japan Extolled and Decried. Carl Peter Thunberg's Travel in Japan. 1775-1776.; 0-7007-1719-6. 352 .

Isaac Titsingh (2005): Private Memoirs of the Shoguns. Isaac Titsingh's Travels in Japan 1780-1794. 0-7007-1720-X. 256.

FORRÁSKÖZLÉS

Kaibara Ekken: A megelégedettség útja (1672)

Kaibara Ekken, irodalmi és tudományos munkásságán túlmenően, maradandót alkotott a korbeli népművelésben is, mert nagy számmal jelentetett meg népszerű írásokat az egyszerű emberek számára, különös tekintettel a nőkre és a gyermekekre, amelyekben a tanulás irán igyekezett kedvet és érdeklődést kelteni. Az alábbi szemelvény ezek közül az útmutatások közül való. Ez is, mint a többiek, egyszerű nyelven íródott, eltérően a konfuciánus tudományos írásoktól, amelyeket gyakran teletűzdeltek kínai eredetű szavakkal.

A tanulásnak két aspektusa van, az ismeret és a cselekvésre alapozott gyakorlat. A tanulás hasonlatos a szemhez és a tethez, amelynek lába van. Hiába tiszta azonban a látásunk, ha nem tudunk menni, mert a lábunk megbénult, és hiába erős a lábunk, ha vakok vagyunk és a járásunk nehézkes. Tudni és nem cselekedni olyan, mintha látnánk az utat, de a lábunk megtagadná, hogy menjünk rajta. A tudás fontosabbnak látszik, mint a cselekvés, de a cselekvés nélküli tudás haszontalan.

Amint az Chuyo könyvében olvasható, hogy előre haladjunk tanulásunkban, és az beváltsa a hozzá fűzött reményeinket, széles körben kell ismereteket szereznünk, percenként kell kérdeznünk,

elmélyülten kell gondolkoznunk, világosan kell látnunk, és meggondoltan kell cselekednünk...

Először keressük azt az igazságot, ami a szívünkben van, azután azt a tágabb valóságot, amelyet magunkévá akarunk tenni a külső dolgokra vonatkozó ismeretek összegyűjtögetéséből. A széleskörű ismeretszerzés legjobb módja a könyvek olvasása, de ne ragaszkodjunk túlságosan az egyes szavakhoz, kifejezésekhez, mert így nem fogjuk megismerni azok igazi értelmét a műnek (ld. „szövegértés”, HL.), így tanulásunk csonka lesz.

Elmélyült gondolkodás nélkül nem tudjuk megismerni az igazságot. Ha bármikor zavarba jössz tanulásodban, kérdezd meg tanárododat vagy barátodat, amíg kételyeid el nem oszlanak.

Ha tanulásunkkal, érdeklődésünkkel és gondolatainkkal a tudás birtokába jutottunk, át kell ültetnünk azt a gyakorlatba, mind szavainkban, mind tetteinkben. Amit mondunk, legyen mindig igaz, cselekedeteink legyenek okosak és józanak. Uralkodjunk érzelmeinken, nyomjuk el haragunkat és önző vágyainkat. Ismerjük meg hibáinkat, és igyekezzünk kijavítani azokat.

Másokkal szemben legyünk előzékenyek, és ha ez nem talál viszonzásra, az okot ne másokban, hanem magunkban keressük Mindig tartsunk önvizsgálatot. Keressünk jó barátokat és kövessük jó tanácsaikat. Mivel a tanulásnak fontos célja hibáink kijavítása, ne féljünk azok beismerésétől, beleértve azokat is, amelyeket másokkal szemben elkövettünk. Nem vagyunk a nagy bölcsek, így nem lehetünk tökéletesek. (Ld. Konfuciusz és tudós tanítványai, HL.)

A tanulás azzal kezdődjék, hogy megismerjük az öt fő erényt (pl. kötelességtudás) és az azokhoz vezető utat, valamint az öt fő emberi kapcsolatot és ezek viselkedési szabályait (pl. a szülő és a gyermek közötti kapcsolat legyen bensőséges), majd az otthon, a háztartás vezetésének mikéntjét és a nép (pl. a falu népe vagy az állam lakói) irányításának a tudnivalóit kell elsajátítani. Ezután a tanulásunknak ki kell terjednie minden dologra és teremtvényre, amely körül vesz bennünket, de a közeliből a távolabbi felé kell haladnunk, és figyelemmel kell lenni a rangbeli különbségekre. Amikor egy dolgot vagy egy okot tanulunk, nem szabad részrehajlónak lennünk, szívünknek hűvösnek kell maradni. Ne elégedjünk meg azzal, hogy csak a felületét hántjuk le a dolgoknak, mert alatta még sok réteg húzódhat, amelyet szintén fel kell tárnunk...

Az igazi tanulás a magunknak való tanulás, míg a másoknak való tanulás dicsekvés. A tanulásnak nem az a célja hogy híresek legyünk, hanem, hogy fejlesszük önmagunkat és igaz emberek legyünk....Az ember tanulásának végső célja, hogy az alapvető három erénnyel: a bölcsességgel, jóakarattal és bátorsággal nemesebbé tegyük az emberek együttélését. A bölcsességgel jobban megismerjük az emberi kapcsolatok lényegét és értelmét, a jóakarattal létrehozzuk, a bátorsággal pedig hitelesen gyakoroljuk együttműködéseinket.

Konfuciusz mondta: Tanulj, és ne hagyd abba haláloedig. Tanuljunk hát folyamatosan és legyünk igaz emberek utolsó leheletünkig.

A tanulásban legyünk tisztelettudóak tanárainkkal szemben. Tanáraink felmagasztalásával

felmagasztaljuk az Utat (ld. Kofuciusz tanításait, H.L.). Az Út felmagasztalásával tisztelettudóvá tesszük az embereket az Úttal szemben. Éppen ezért az urak, magas rangú tisztségük ellenére is, sohasem tekintsék tanáraikat alattvalóiknak...

Amikor a tanuláshoz hozzákezdünk, gondosan válasszuk meg az iskolát, amelyben tanulni szándékozunk. Mert ha egy csapnivalóan rossz iskolát választunk, egyre inkább eltávolodunk attól a céltől, amit magunk elé tűztünk. Éppen ezért a jó tanárok és a megbízható barátok segítségével válasszuk ki a megfelelő iskolát... Ha valaki több évtizeden át szüntelenül tanul, végül is messzire jut, és szép eredményeket ér el. Ha egy kereskedő naponta csak egy sent (azaz. 1 forintot, HL.) takarít meg, végül is gazdag ember lesz.

Van egy fajtája a tanulásnak, éspedig a szövegek bebiflázása. Azok, akik elmerülnek az ilyenfajta tanulásban, nem jutnak el a dolgok lelkéig, hiába tarják magukat az erkölcsi tanítások tudorainak és ebben a hitben ringatják magukat. Ha egy tanulás csak a mi szívünkben keresi az igazságot, ugyanakkor ignorálja a bölcsek tanításait és a régiek tanácsait, fabatkát sem ér.

Az a tanuló, aki szereti ugyan a könyvet, de erényekben nem gazdagszik, olyan, mint aki esküszik a sake (rizsbor, HL.) hitvány seprőjére, miközben a finom bort kiönti.

Az emberek születésüknél fogva lehetnek okosak vagy buták. Némely ember lehet okos tanulás nélkül is, mások tanultak, de nem nagyon okosak. A tanulatlan ember az ő természetes képességével csak annyit tud, amennyit szemével lát és fülével hall. Nem tud semmit a világ eseményeiről, ezért amit lát és hall, nagyon korlátozott, tudása is csekély. Egyik napról a másikra él, otthonát éppen csak hogy fenntartja. Nem tudja megkülönböztetni a jót a rossztól, és kiszolgáltatottá válik (sic). Ugyanakkor, ha a hatalommal bíró ember gyér tudással igyekszik az állam ügyeit eredményesen intézni, olyan, mintha valaki nádszálcsövön vizsgálná az eget, és így akarná megtalálni a kívánt csillagot.

Vannak családok, akik gazdag vagyont örököltek, és el vannak látva minden jóval, finom ételeket esznek, és pompás ruhába járnak, de tudásuk vajmi kevés. A kormányzáshoz sem értenek, nem tudják, hogyan bánjanak a nyereségekkel és veszteségekkel. Olyanok ők, mint a részeg emberek, vagy az orvos, aki kizárólag a maga feje után gyógyítja a betegeket, anélkül, hogy orvosi könyveket olvasna, vagy tanulmányozná és felhasználná a régi módszereket. Mi lehet az eredménye az ilyen tudatlanságnak? Csak egy csomó hiba, melléfogás!

Azokat, akik szeretnek tanulni és jó képességűek és tisztességesek, bőkezűen kell támogatni. Így a kevésbé művelt, de tehetős emberek is jobban fogják ösztönözni gyermekeiket, unokáikat a tanulásra. Az embereket, ha tanulnak, támogatják, az alsóbb néposztályok minden bizonnyal buzgón fognak tanulni.

Fordította: Harangi László.

Forrás: Herbert Passin (1982): Society and Education in Japan. Kodansha International LTD. Tokyo, New York and San Francisco. 347.

Közlemények

A MAGYAR KIRÁLYI JÓZSEF NÁDOR MŰSZAKI ÉS GAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM ALAPÍTÁSÁRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT PARLAMENTI ÉS SAJTÓVISSZHANGJA

Szécsényi András

A Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem alapításáról szóló törvényjavaslat parlamenti és sajtóvisszhangja. - Az 1930-as évek első felében Magyarországon is erős gazdasági visszaesés következett be, amely következményeként át kellett alakítani a felsőoktatás szerkezetét is. A szerző a budapesti egyetemek, fakultások átrendeződésének, centralizálásának folyamatát mutatja be a parlamenti viták valamint a korabeli sajtó írásai alapján. A kormánypártiak támogatták, mások elleneztek az addig külön működő intézmények összevonását. Végül is a kormány akarata döntött: centralizált egyetem jött létre.

Hóman Bálint oktatáspolitikájában fontos helyet foglalt el a felsőoktatás, melyet öt törvény,[i] több rendelet és az 1936-os Országos Felsőoktatási Kongresszus bizonyít. Hóman az egyetemeket és a főiskolákat ugyanúgy nevelési koncepciója alappilléreinek tartotta, mint az alsóbb fokú oktatási szinteket: a szelekció, a nemzethűség itt is kulcstényezőkké váltak.[ii] Hóman szerint, ha a megfelelő feltételek megvannak, az oktatásban a tudományos munka mellett erkölcsileg is nevelni kell az ifjúságot. A kollektívizáló szellemnek itt is érvényesülnie kell: „Az egyetemi tanár nagy nemzeti feladatok megoldására hivatott tagja az egyetemes nemzeti munkaközösségnek”, de hűséggel tartozik az egyetemnek is. „Nemzetnevelőket kell nevelni” elsősorban, nem pedig tudósokat – hangoztatta 1940-ben.

A kormány és a tárcavezetés már 1933-ban eldöntötte több felsőoktatási intézmény összevonását. Hóman 1933-ban a Felsőoktatási Egyesületben elmondott beszédében leszögezte, hogy az egyetemösszevonás nem jár majd az intézmények anyagi leépítésével. Egyébként is a Pázmány Péter Tudományegyetemet kell leginkább támogatni, hiszen ez az egyetlen nemzetközi szintű egyetem Magyarországon,[iii] továbbá a létesítendő gazdasági egyetemet is annak szánta.

1934. március 2-án terjesztette be a miniszter a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem alapításáról szóló törvényjavaslatot.[iv] A törvényjavaslat indoklása szerint – amint azt a javaslat parlamenti benyújtásakor Farkas Elemér miniszteri előadó részletesen ismertette –, a tárca új egyetemet kívánt a létrehozni.[v] Eszerint történelmi alapokon nyugvó racionális, gazdaságkímélő okok indokolják ennek megszületését: gazdasági és műszaki képzés Magyarországon a 18. század óta létezik, egyre inkább intézményesült, utóbb egyetemi formában. 1871/1872-ben a műszaki és gazdasági képzés már egybeforrt a József Nádor Műegyetemen. Ezzel

paralel alakult meg (1920. évi XXXI. tc.) a Budapesti Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara. Ennek léte, jóllehet megfelelően működik, nem indokolható. Anyagi szempontok is utóbbinak a patinás Műszaki Egyetembe olvasztását követelik, továbbá németországi példák is erre mutatnak és Klebelsberg Kunó is tett rá javaslatot, pedig a legjobb lenne – úgymond –, ha létrejöhetett volna az önálló Közgazdaságtudományi Egyetem. De ez sem elég: szükséges lenne – annak érdekében, hogy a szoroson vett műszaki és gazdaságtudományi részlegek jól összetartozzanak és az élettel kapcsolatba kerüljenek –, több más, látszólag teljesen eltérő tudományterületet művelő intézményt egybevonni: az említett két intézményen túl a soproni Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskolát és az Állatorvosi Főiskolát (utóbbiak egyetemi rangban) (1.§). A javaslat 1. §-a szerint az új egyetemmonstrum a VKM alá tartozik, bizonyos kérdésekben azonban megmaradt a Földművelésügyi Minisztérium hatásköre. Ilyen értelemben tehát látszólagos reformról van szó, hiszen Hóman nem tudta teljesen saját ellenőrzése alá vonni az intézményt. A M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, melyet a beterjesztett javaslat következetesen és sokatmondóan József Nádor Műszaki Egyetemnek^[vi] nevezett, mintha a gazdasági oldal kevésbé fontos lenne, öt karból áll, karonként két-két osztállyal (2. § 1.): Mérnöki és Építészeti Kar (a. mérnöki osztály, b. építészeti osztály), Gépész- és Vegyészmérnöki Kar (a. gépészmérnöki osztály, b. vegyészmérnöki osztály), Bánya-, kohó- és Erdőmérnöki Kar (a. Bánya-, kohómérnöki osztály, b. erdőmérnöki osztály), Mezőgazdasági és Állatorvosi Kar (a. mezőgazdasági osztály, b. állatorvosi osztály), Közgazdaságtudományi Kar (a. közgazdaságtudományi és kereskedelmi osztály, b. közigazgatási osztály). A 3. § kimondja: Az egyetem „közigazgatási testületi és önkormányzati körébe tartozó” ügyeit az egyetem Tanácsa intézi, elnöke a rektor. Több paragrafus példázza, hogy Hóman jelentős intézmény alapítására tett kísérletet: a 11. § 1. pontja értelmében 1934. július 1-jétől az integrált intézmények felsőházi választott tagjainak helyét megtartják, mégpedig úgy, hogy karonként egy-egy, összesen öt tagot választ az egyetem a felsőházba (melyet a közoktatásügyi bizottság ki is bővített).^[vii] A javaslat 12. § 1. pontja alapján a külföldi ösztöndíjakról szóló 1927. évi XIII. tc. akként módosul, „hogy ez a jelen törvény 1.§-ában felsorolt felsőoktatási intézmények által kiküldött tagok helyett az 1934/35. tanévtől kezdve a József Nádor Műegyetem minden osztályának egy-egy küldöttje lesz az Ösztöndíjtanács tagja”. A 13. § 1. pontja kimondta, hogy 1934. július 1-jétől kezdve minden jog és kötelezettség, amely az integrált karokat és főiskolákat, egyetemeket illetve, ezentúl a József Nádor Egyetemet illeti. További erőt kívánt nyújtani a minisztérium azzal, hogy a fenti dátumtól kezdve doktorrá avatásra és egyetemi magántanárrá avatásra csak a tudományegyetemeknek és a leendő egyetemnek lesz joga (16. §). A 18. § rámutat, hogy néhány esetben, illetékes karok kérdésben a kultuszminiszter a pénzügyminiszterrel vagy a földművelésügyi miniszterrel együtt dönthet, a többi kérdésben viszont nagy felhatalmazást kap.^[viii]

A tervezet nem titkolt célja az volt, hogy még nagyobb hangsúlyt kapjon a gyakorlati képzés. Nem jó, ha a fiatalok, főleg a középosztálybeliek a jogi pályát preferálják, mert sokkal hasznosabb a nemzet számára („a kultúrpolitika a nemzetnevelés kérdése”), ha technikai, közegészségügyi, közgazdasági pályát választanak, „amire olyan nagy szükség van ebben az országban. [...] Mindez erős idealizmustól áthatva és erős nemzeti alapon állva: csak ez lehet a magyar kultúrpolitikai jövő útja.” – állította

Farkas Elemér előadó 1934. március 21-én az országgyűlésben.[ix]

Ezt követően több mint egy tucatnyian szólaltak fel a parlamenti vitában, amelyben a törvényjavaslat sok bírálatot kapott.[x] A vita kicsúcsosodása ott érhető tetten, hogy számosan a felülről erőszakolt, össze nem illő tudományterületek, karok egybeforrasztásáról beszéltek, néhányan viszont az új „szerves” egyetem előnyeit ecsetelték. Petrovác Gyula, a Keresztény Gazdasági Párt képviselője 1934. március 21-én hozzászólásában[xi] felrótta Hóman Bálintnak, amiért nem mondott igazat, mivel nem történeti és kulturális okok indokolják ezt, hanem egyszerűen nincs pénz egy önálló gazdasági egyetem létrehozására. Az „egészségtelenül összekapcsolt egyetemi fakultásoknak” nincs valódi nemzetnevelési értelme, hacsak nem a centralizáció. Találón jegyzi meg Petrovác, hogy a kormányzat megszüntette a Gyűjteményegyetemet (ld. III. fejezet), most viszont létrehozna egy „egyetemgyűjteményt”. A világhírű Műegyetem autonómiájának megszüntetése káros következményekkel fog járni. Az állatorvosi főiskola rektora is tiltakozott e lépés ellen, leszögezve, hogy az állatorvoslás orvosi tudomány, nem pedig műszaki vagy gazdasági, ilyenformán az Állatorvosi és Mezőgazdasági Kar létrehozása nem indokolt. Petrovác Gyula a javaslatot elutasította. Sándor Pál szabadelvű képviselő az egész javaslatot „szándékosan előráncigált tervnek” tekintette.[xii] Ő is kárhóztatta a felettébb szokatlan összevonást, ám ő inkább a közgazdaságtudomány elsovadását tartotta fő problémának, ráadásul, szerinte a javaslat infrastrukturális költségei felettébb magasak lesznek. A részletes vita során (1934. április 5.) ugyanő arra kérte a minisztert, hogy a törvényjavaslat 4. §-ának 2. pontját úgy módosítsa, hogy az egyetem belső szervezeti szabályzatába, tanulmányi vizsga- és fegyelmi rendjébe az intézményen kívüli egyéb szakmai szervek is beleszólhassanak. A Ház ezt is elutasította.[xiii] Vázsonyi János beszédében (1934. március 22.) az önálló Közgazdaságtudományi Egyetem megalapítását követelte, erős mezőgazdasági fakultással.[xiv] Továbbá bírálta Hómant, hogy az egyesítés után meg kívánja szüntetni a közgazdasági tanszékeket és helyettük politikai, filozófiai, történelmi tanszékeket akar beiktatni, melyek a hallgatók egységes szellemiségét hivatottak megerősíteni. Végül elutasította a törvényjavaslatot, főképp azért, mert az Állatorvosi Főiskola és az Erdő- és Bányamérnöki Főiskola szervezetére is kiterjedne a numerus clausus. Malasits Géza szociáldemokrata honatya még élesebb szavakkal lépett fel:[xv] nézete szerint nem összevonni, hanem tagosítani kellene. Malasits az önálló mezőgazdasági szakintézmény felállítását tartotta volna kívánatosnak és mivel ez nem történt meg, véleménye szerint Hóman valójában a nemzeti célok ellen cselekszik: „...ha a mezőgazdasági oktatással továbbra is ilyen fukar módon bánnak, mint eddig, akkor az utódállamok kivétel nélkül felül fognak bennünket múlni. Ha tehát kultúrfölényt akarunk, akkor ezen a téren kell kultúrfölényt mutatnunk”. A javaslat csak álca, hogy eltereljék a figyelmet a nyolcosztályos népiskolai oktatás bevezetésének égető problémáiról.

A bírálatok mellett természetesen akadtak e kerettörvényt üdvözlő, sőt, dicsőítő megnyilatkozások is. 1934. március 21-én Söpkéz Sándor kormánypárti honatya, a Műszaki Egyetem tanára megvédte a törvényjavaslatot.[xvi] Petrovác-cal vitatkozva rámutatott, hogy a Műegyetem nemcsak műszaki tárgyakat, hanem gazdaságiakat, sőt, jogi stúdiumokat egyaránt tart. Ugyanígy pl. az Állatorvosi Főiskola is tanít gazdasági ismereteket. Söpkéz szerint a szétesőnek tűnő egyetemi karok valójában nagyon is egységesek. Schandl Károly NEP-képviselő másnapi hozzászólásában[xvii] ugyanakkor –

jóllehet ő is elfogadta –, „felemásnak” illetve a törvényjavaslatot, elismerve, hogy az igazi cél egy önálló Közgazdasági Egyetem lenne. Üdvözölte viszont a nemzetnevelés szellemében megvalósuló centralizációt. Továbbá javasolta, hogy az egyetem neve (integratív és semleges jellege miatt) József Nádor Egyetem legyen. A parlament e felvetését nem támogatta. Bud János kormánypárti képviselő szerint „A törvény a nemzeti nevelés alapjait igyekszik lerakni”.^[xviii] Odáig ment el, hogy egy önálló gazdasági egyetem alapítása egyenesen káros volna. A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem olyan intézmény, mely „a nemzet lelkéből fakad” és képes lesz egységbe hozni a különböző tudományterületekhez tartozó hallgatók (a későbbi értelmiségi elit) szemléletét. Úgy tetszik, hogy ez Bud János szerint is előbbre való volt az oktatási szempontoknál. Ha „a négy sajtóság: a nemzeti alap, az erre támaszkodó jellemszilárdság, a kötelességteljesítés és az erős fegyelmezettség az alapos tudással találkozik, kivívja a győzelmet a maga részére az egész vonalon”.

A vita eredményeit Hóman Bálint 1934. március 22-én foglalta össze.^[xix] Az ellenzéki felszólalásokkal kapcsolatban megjegyezte, hogy pl. Sándor Pál csak a mezőgazdasági érdekeket, Petrovác pedig a műszaki érdekeket védte. Én viszont [mármint Hóman] „az egyetemes nemzeti kultúrpolitika, az egyetemes nemzetnevelés szempontjait is nézem egész működésében és ez teszi időszerűvé ezt a javaslatot is, amelynek időszerűségét kétségbe vonták. Én egy nagy cél felé kívánok haladni, a racionalizálás felé, [...] amelyet nem pénzügyi szempontból, hanem kultúrpolitikai értelemben kell felfogni”. Hóman szerint ez a leendő törvény egy átfogó oktatási reform része lesz. Azokra a felvetésekre, miszerint az új egyetem össze nem illő intézményeket von egybe, nem jó érv, hiszen a kiválóan működő Pázmány Péter Tudományegyetemen sem esik közelebb egymáshoz „a pasztorális teológia és a szülészet, esetleg a kísérleti fizika és a jogbölcselet vagy – ha úgy tetszik –, a nemzetközi jog és a kórbonctan.” Ezenkívül a tanárképzési egységesülés miatt is jobb, ha több kar azonos szempontok szerint működik. A miniszter tehát nem ismerte el a szigorúbb ellenőrzésre, tudományos- oktatási szempontból céltalan egységesítésre irányuló kritikákat, sőt, zárszóként a törvényjavaslat ellen tiltakozó közgazdasági, műszaki és állatorvos hallgatók megbüntetését határozta el, cinikusan mondván, hogy e mozgalmakat „a tudatlanság vagy az önérzet szította”. Ezután az országgyűlés a javaslatot – a Nemzeti Egység Pártja (NEP) hathatós támogatásával – általánosságban elfogadta.^[xx]

A részletes vita során számos hozzászólás érkezett, melyek jobbra marginális kérdésekről, illetve pedagógiai kérdésekről szóltak. Noha március 22-én Petro Kálmán pártunkívüli képviselő – többszörös képzavarral élve – üdvözölte Hómant, hogy a „nagy Darányi utódjának sikerült elhozni ezt az új mezőgazdasági egyetemet a Földmívelésügyi Minisztérium felügyelete alól”, a nyílt vita ekkor robbant ki.^[xxi] Az idős Sándor Pál ismét hangoztatta félelmét a Közgazdaságtudományi Kar beolvasztása miatt, és javasolta, hogy az egyetem neve legyen József Nádor Egyetem, ne pedig műszaki egyetem; Schandl Károly kormánypárti képviselő is – a kari paritás jegyében – ezt kívánta.^[xxii] Söpkéz Sándor viszont helyesnek vélte az eredeti megszövegezést (József Nádor Műegyetem), mert ennek külföldön is igen jó csengése van.^[xxiii] A következő ülésnapon, 1934. április 5-én többen a gazdasági akadémiák elsorvadásával járó kockázatot vélték felfedezni, ha a „csúcseyetem” létrejön. Sándor Pál, Vázsonyi János, Pintér László, Gallasz Ágost Rudolf pl. úgy vélték,^[xxiv] hogy a 8. §-ban 1936. december 31-ig megszabott intervallum nem elég a gazdasági akadémiák egyenlő hatályára. Ezt ki kellene tolni vagy

külön bizonyítványban lehetne garantálni, hogy az egyes intézményeken szerzett diplomákat egyenlősítik a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen szerzett oklevelekkel.

A kritikus hozzászólások azonban nem voltak elegendőek ahhoz, hogy a gömbösi politikát támogató parlamenti erőkkkel szembeszálljanak. A Ház április 5-én egy módosítás mellett (1. § Magyar Királyi József Nádor Műszaki Egyetem helyett Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem név) elfogadta a javaslatot,[xxv] és április 6-án harmadszori olvasás után a felsőház elé terjesztette.[xxvi]

A törvényhozás második kamarájában Hóman tipikus nemzetnevelési javaslata jóval kisebb ellenállásba ütközött.[xxvii] 1934. május 1-jén Balogh Elemér kultuszminisztériumi előadó ismertette ezt (a beszéd tartalma azonos a képviselőházban elmondott előadói ismertetéssel, illetve a nyomtatvánnyal), persze ismét a történelmi és nemzetnevelési okokra hivatkozva.[xxviii] Tíz hozzászóló méltatta az új egyetem-összevonást, mint „grandiózus és történelmi jelentőségű alkotást” (köztük a Pázmány Péter Tudományegyetem, a Műegyetem és az Állatorvosi Főiskola által delegált tagok), azonban ezek egyike sem jutott túl a felszínes elemzéseken. Tóth Lajos szerint a Műszaki Egyetem lesz az alapja, mert ennek patinája áthatja majd az integrált karokat is.[xxix] Zelovich Kornél a magyar művelődés „egyesített fáklyájának” aposztrofálta az öt karból álló intézményt, nem véve észre, hogy ezáltal épp a tudományterületek szakosodása szenved csorbát az állami központosító akarat javára.[xxx] Ludány Mihály annak ellenére elfogadta a javaslatot, hogy elismerte, elsorvasztja a vidéki gazdasági akadémiákat, noha Hóman kifejezett célja volt, hogy a vidék felemelkedését erősítse. [xxxi] Sommsich László gróf pedig kifogásolta, hogy az 1894 óta követelt mezőgazdasági egyetem nem fog megvalósulni, helyette viszont egy szerteágazó egyetem igen.[xxxii] Másnap, 1934. május 2-án (hatásuknál fogva) leginkább Teleki Pál gróf, a pesti tudományegyetem professzora és Marek József állatorvos professzor szónoklatai érdemelnek említést. Teleki szerint az oktatási és nevelési szempontokból egyaránt jelentős lesz a leendő egyetem.[xxxiii] Marek véleménye szerint nincs ugyan példa arra, hogy állatorvosi intézmény ne tudományegyetembe, hanem műszaki egyetembe olvadt volna be, ezért kérte a minisztert, hogy legyen a neve Magyar Királyi József Nádor Műszaki, Állatorvos- és Közgazdaságtudományi Egyetem, továbbá az állatorvoslás nyerjen önálló kart változatlan tanszéki felállással.[xxxiv] Marek József módosító indítványa végül nem került bele a törvénybe.

A hozzászólásokat ismét Hóman Bálint foglalta össze: mivel leginkább az összevonás ténye ellen érveltek, kiemelte, hogy az integráció fejlesztő hatású, különösen azért, mert egy struktúrában, paralel tanítanak elméleti és gyakorlati szakokat. Ha csupán mezőgazdasági egyetemet vettek volna tervbe, akkor ez valójában szélesebb keretű gyakorlati szakfőiskolát jelentett volna.[xxxv] Ezután a felsőház megszavazta a javaslatot.

A Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem alapításáról szóló törvényt 1934. június 2-án hirdették ki az országos törvénytárban (1934. évi X. tc.).[xxxvi]

A javaslat sajtóvisszhangja elsősorban azokat a véleményeket gyűjtötte össze, amelyek értetlenül fogadták a „csúcseyetem” megszületésének tervét. Az egyes orgánumok parlamenti tudósításai

jószerevel csak az ellenzéki véleményeket közölték. Legélesebben a Népszava fogalmazott és részletesen beszámolt a törvény ellen irányuló egyetemi megmozdulásokról. 1934. március 20-án a műegyetemi diákság tiltakozó tüntetést tartott. Röplapjaikon ez állt: „A műegyetemista ifjúság megdöbbenve és elkeseredéssel értesült azokról a sérelmekről, amelyek egyetemünket a közgazdasági egyetemmel tervbevetett egyesítéssel kapcsolatban érték. Előttünk ismeretlen okokból kontár kezekkel nyúltak a Műegyetem ősi intézményéhez. Meg akarnak fosztani bennünket. Meg akarnak fosztani bennünket még a nevünktől is egy mondvacsinált intézmény béklyóiba akarják silányítani a technikus önérzetet.”[xxxvii] A hallgatók két napos tüntetése alatt készített petíciót eljuttatták a kultuszminiszterhez[xxxviii] és a miniszterelnökhöz, azonban Hóman és Gömbös ezeket elutasították. [xxxix] 21-én a budapesti tudományegyetemi Közgazdasági Karon, majd 23-án az Állatorvosi Főiskolán és a debreceni egyetemen lángolt fel a tiltakozás egyetemi oktatók részvételével: mindannyian autonómiájukba való durva beavatkozásnak tartották a tervezetet. Ugyanekkor a Hungária bajtársi egyesület is emellett szállt síkra.[xl] Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület is véleményt nyilvánított, amennyiben elítélte a kultusztárca takarékoságból fakadó tervezetét és nem hoz létre ehelyett egy autonóm Mezőgazdasági Egyetemet, jóllehet már 1918 előtt tervbevették.[xli] Ennek ellenére üdvözölte, hogy erős közgazdasági képzés jön majd létre. Bár a tiltakozásoknak rendőri erővel egyhamar véget vetettek, ezután is több kritikai hangvételű cikk jelent meg. A szociáldemokrata újság szerint leginkább a Műegyetem „néhány elfogult tanára” vette védelmébe, a parlamentben viszont egyedül Malasits Géza merte bírálni a felesleges, centralizáló jellegű törvényt. [xlii] Az Esti Kurír „antidemokratikusnak” minősítette azt a lépést, hogy Hóman ismét felülről, az érintett iskolák megkérdezése nélkül akart dönteni e kérdésben.[xliii] Több polgári lap szerint is felesleges a tervezett József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem. A Pesti Napló szerint Magyarországon, mint agrárországban, inkább önálló Közgazdaságtudományi Egyetem lenne szükséges, illetve autonóm Pedagógiai Egyetem.[xliv] A pedagógiai sajtó nem nyilvánított érdemi véleményt a vitában.

A „csúcseyetemet” a háború utáni koalíciós kormányzat szétbontotta, így ez másfél évtizedes epizódnak bizonyult a magyar neveléstörténetben. Az 1934. évi X. tc.-t a mai történeti irodalom inkább adminisztratív lépésnek tartja, semmint jelentős reformnak, jóllehet egységesítő mivolta, az egyetemek száma csökkentésének igénye és a megvalósulás autoriter, felülről vezérelt módja miatt és hallgatóinak társadalmi összetételét tekintve tagadhatatlanul illeszkedett Hóman Bálint nemzetnevelési koncepciójába[xlv], egyik legjellegzetesebb példáját adva az 1930-as évek törekvéseinek.

Bibliográfia

Források

Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház - Napló. XX. köt. Bp. 1934. Athenaeum.

Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház – Napló. XXI. köt.

Bp. 1934. Athenaeum.

Az 1931. évi július hó 18-ára összehívott országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház – Irományok. IX. kötet. Bp. 1934. Athenaeum.

Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Felsőház - Napló. III. kötet. Bp. 1934. Athenaeum.

Az 1931. évi július hó 18-ára összehívott országgyűlés nyomtatványai. Felsőház - Irományok. V. kötet. Bp. 1934. Athenaeum.

Magyar Törvénytár. 1934. évi törvénycikkek. Bp. 1935. Franklin.

Hóman Bálint (1942): Magyar sors - magyar hivatás. Bp. Athanaeum.

Hóman Bálint (1938): Művelődéspolitiká. Bp. Magyar Történelmi Társulat.

Magyar Országgyűlési Almanach. 1931-1936. Ötszáz magyar élet. Szerk. Lengyel László dr. és Vida Gyula dr. Bp. é. n. Globus.

Országgyűlési Almanach az 1935-40. évi országgyűlésről. Szerk. Haeffler István. Bp. 1935. Magyar Távirati Iroda.

Esti Kurír, Függetlenség, Népszava, Pesti Napló

Feldolgozások

Andorka Rudolf (1972): Az egyetemi és főiskolai hallgatók társadalmi összetétele 1898-1942. Statisztikai Szemle. 2. sz.

Borbándi Gyula (1997): Magyar politikai pályaképek 1938-1948. Bp. Európa.

Kardos József (2002): Hóman Bálint oktatáspolitikája. In: Neveléstörténeti kaleidoszkóp – a középkortól napjainkig. Szerk. Balogh László. Bp. OPKM.

Mann Miklós (1997): Oktatáspolitikusok és koncepciók a két világháború között. Bp. OPKM.

Szabolcs Ottó - Mann Miklós (1970): Az ellenforradalmi korszak felsőoktatási politikájának fő vonásai. Felsőoktatási Szemle. 1. sz.

Jegyzetek

[i] 1934. évi X. tc. a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem szervezéséről; 1935. évi V. tc. a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem alapításának háromszázadik évfordulójáról; 1938. évi XIV. tc a tanítóképzésről; 1940. évi XXVIII. tc. a szegedi és kolozsvári tudományegyetemek szervezéséről; 1940. XXXIX. tc. az egyetemi és főiskolai

hallgatók felvételének szabályozásáról.

[ii] Hóman Bálint (1938): Művelődéspolitikai. Bp. Magyar Történelmi Társulat. 208-209.

[iii] Uo. 307-309.

[iv] Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház – Napló. XX. kötet. Bp. 1934. Athenaeum.

[v] Uo. 172-178; Az 1931. évi július hó 18-ára összehívott országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház – Irományok. IX. kötet. Bp. 1934. Athenaeum. 717. sz. 367-381.

[vi] Uo. Csak a közoktatási bizottság szövegezte át a pontosabb M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemre a törvényjavaslat szövegében, melyet 1934. március 9-én terjesztett a Ház elé. A bizottságnak ezen kívül csupán nyelvtani kifogásai voltak. Uo. 721. sz.

[vii] Uo. 409-413.

[viii] Uo. 717. sz. 367-381.

[ix] Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház – Napló. XX. kötet. im. 4.

[x] A képviselők pártadatait ld. Magyar Országgyűlési Almanach. 1931-1936. Ötszáz magyar élet. Szerk. Lengyel László dr. és Vida Gyula dr. Bp. é. n. Globus; Országgyűlési Almanach az 1935-40. évi országgyűlésről. Szerk. Haeffler István. Bp. 1935. Magyar Távirati Iroda; Borbándi Gyula (1997): Magyar politikai pályaképek 1938-1948. Bp. 1997. Európa.

[xi] Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház – Napló. XX. kötet. im. 6-10.

[xii] Uo. 15-16.

[xiii] Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház - Napló. XXI. kötet. Bp. 1934. Athenaeum. 76; Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház - Irományok. IX. kötet. im. 76.

[xiv] Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház - Napló. XXI. kötet. im. 52-53.

[xv] Uo. 58.

[xvi] Uo. 12-13.

[xvii] Uo. 52-57.

[xviii] Uo. 48-49.

[xix] Uo. 60-65.

[xx] Uo. 65.

[xxi] Uo. 67.

[xxii] Uo. 68; 70-71.

[xxiii] Uo. 70.

[xxiv] Uo. 81-85.

[xxv] Uo. 89; Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház – Irományok. IX. köt. im. 717. sz. 367; 721. sz. 406.

[xxvi] Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház – Napló. XX. köt. im. 93.

[xxvii] A felsőház közoktatásügyi bizottsága változatlanul és maradéktalanul elfogadta a törvényjavaslatot a képviselőház szövegezésében. Az 1931. évi július hó 18-ára összehívott országgyűlés nyomtatványai. Felsőház – Irományok. V. köt. Bp. 1934. Athenaeum. 247. sz. 506-507.

[xxviii] Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Felsőház – Napló. III. köt. Bp. 1934. Atheneum. 172-178.

[xxix] Uo. 179-182.

[xxx] Uo. 192.

[xxxi] Vö. III. fejezet.

[xxxii] Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Felsőház – Napló. III. köt. i. m. 192-195.

[xxxiii] Uo. 201.

[xxxiv] Uo. 208-210.

[xxxv] „Mi az egyetemen tudjuk, bár a külvilág előtt talán különösnek tetszik, hogy az, hogy az orvostanár, mondjuk a szülészeti tanára és a teológia tanára, vagy a filozófia tanára és a fülgyógyászat tanára találkoznak és egy szervezetben működnek, rendkívül szélesíti a látókört, rendkívül nagy perspektívákat nyit meg a tudományok fejlődésére is, amelyek végeredményben egy összességet alkotnak.” Uo. 21.

[xxxvi] Magyar Törvénytár. 1934. évi törvények. [X. törvény a Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem szervezéséről.] Bp. 1935. Franklin. 71-82.

[xxxvii] Esti Kurír. 1934. március 21.

[xxxviii] Népszava. 1934. március 21.

[xxxix] Pesti Napló. 1934. március 21.

[xli] Népszava. 1934. március 22.

[xlii] Függetlenség. 1934. március 4.

[xliv] Népszava. 1934. március 23.

[xlv] Esti Kurír. 1934. március 23.

[xlvi] Pesti Napló. 1934. április 5.

[xlvii] Szabolcs Ottó-Mann Miklós (1970): Az ellenforradalmi korszak felsőoktatási politikájának fő vonásai. Felsőoktatási Szemle. 1. sz. 134-145; Mann Miklós (1997): Oktatáspolitikusok és koncepciók a két világháború között. Bp. OPKM. 84; Kardos József: Hóman Bálint oktatáspolitikája. In: Neveléstörténeti kaleidoszkóp - a középkortól napjainkig. Szerk. Balogh László. Bp. 2002. OPKM; Andorka Rudolf (1972): Az egyetemi és főiskolai hallgatók társadalmi összetétele 1898-1942. Statisztikai Szemle. 2.

Közlemények

A KÖZÉPISKOLAI KÉPZÉS KIALAKULÁSA EGY ÉSZAK-MAGYARORSZÁGI VÁROSBAN

Mészáros Ilona

Borsod-Abaúj-Zemplén megye második legnagyobb városában végeztem a kutatásomat. Ózd középiskoláinak történetét mutatom be a változások tükrében. Ezek a változások különösen élesen jelentek meg addig, amíg virágzó iparváros volt. Miután a korábbi iparszerkezet megszűnt, a társadalmi igény új utakra kényszerítette és kényszeríti az oktatás szakembereit is. A városban évtizedek óta négy középiskola működik. Ezek kialakulását és jelentőségét, a változásokat és a jövőképet mutatom be.

Ózd és környéke

Az Ózd környéki községek – kevés kivételtől eltekintve –, XIII. századi keletkezésűek. Ózdhoz hasonlóan ekkor említik okleveleink a falvak nevét. A táj legtöbb helynevéből arra lehet következtetni, hogy korán, még azelőtt került magánkézbe, mielőtt a királyi vár és népe helyhez kötött települései kialakulhattak volna.

Ózdon a lakosság egy része a földesúr gondozásában működő vasolvasztó-kemencéknél kereste és találta meg megélhetésének javulását, más része pedig a teljes megélhetését.

A település elnevezése népnévből ered. A XI. század második felében az Al-Duna tájékán és az orosz sztyeppéken élt az a kunokkal rokon nép, akiket uzoknak neveztek. Sok pusztítást vittek végbe, ezért a besenyők és a bolgárok szétverték őket. Az uz nép a vándorló, kalandozó népek sorsára jutott. Szétszóródtak, egy részük hazánk különböző vidékein telepedett le. A történelmi, tárgyi emlékeken túl erről tanúskodnak a Baranyában lévő Ózdfalu, a Nógrád megyében lévő Ózdin, és Erdélyben a Maros és Kis-Küküllő-hegy alatt az Ózd patak völgyében fekvő Magyarózd. A mi vidékünkre is került egy uz népcsoport, s az ő nevükből alakult ki a „d” kicsinyítő képző hozzáadásával az Ózd név.[i]

A magyar államalapítás korai századaiban itt terült el az úgynevezett észak-borsodi vasvidék. Upponyban (amely közeli település), 1961-ben tártak fel egy ősrégi vasolvasztó kemencét.

„Ózd, magyar falu, Borsod vármegyében, hegyek között tágas völgyben, Várkony, Sáta, Omány, Csokva, Arló, Csépány, s Bolyok helységek határaitól körülvéve. Határkiterjedése 2200 hold, melyből majorsági föld 1639 hold. A föld sovány, kétszereset, rozstot, zabot, burgonyát, kukoricát terem. A határ 3 nyomásra levén osztva, egy nyomást fekete ugarul legelőnek használják. Dézsma egy részben kilenced, a másikban heted helyett harmad divatozott, a királyi dézsmát évenként 100 váltó forintért váltotta meg a helység. Lakóház van a községben 51, köztük egy pár cserepes, mit szinte parasztok

bírnak, lakos 346 lélek, a katolikus leányegyház kereszt felmagasztalására szentelt templomával Várkonyhoz tartozik. Van a határban egy kőszénbánya, mit a helybeli vasgyár-egyesület bír és műveltet, különben birtokosai a helységnek a Sturmán örökösök, s a Császár család, mint haszonbérő a gyár-egyesület”. [ii]

A gyáralapítás

Ózd szociális és kulturális fejlődését – törvényszerűen – a gyár létrejötte és növekedése szabta meg. Az 1600-as évek elején egy svéd stellár család, a Sturmán költözött erre a vidékre. Itt megtalálta a vasgyártás alapjait, melyeket fejlettebb technikával gyümölcsözővé tehetett. Hogy a Sturmánok – miként elődeik is – itt, az erdőrengetegben építették ki a hámort, nem pedig a vasércbánya közelében, annak oka az volt, hogy a helyben lévő erdők a fatüzelés könnyű lehetőségét kínálták. Olcsóbb és egyszerűbb volt az érc ideszállítása Rudabányáról, mint az érclelőhelyhez szállítani a szükséges famennyiséget. Később a helyben feltárt és kibányászott szénnel ugyanez volt a helyzet.

A Sturmán család egyik ága Ózdon, a másik ága Nagyrőcén telepedett le. Ózdon és Nagyrőcén működő hámoraikban 1720-ban már a család gyártotta a legtöbb vasat Magyarországon. A vasgyártás hasznosnak bizonyult, a család gazdagodott. Hamarosan birtokosa lett az ózdi és a csernelyi földeknek, erdőterületeknek, később pedig vezetője annak a pénzcsoportnak, amely a busás hasznot hajtó vasgyártás lehetőségeinek – az akkor legkorszerűbb módon történő – kiaknázására összeállt.

Az ózdi gyár létrejötte a reformkorszak harcaihoz kapcsolódott. A gazdasági élet rohamos fejlődése következtében az 1840-es években nyilvánvalóvá vált, hogy az évszázados feudalista társadalmi rendszer Magyarországon nem maradhat fenn tovább és rövidesen át kell, hogy adja a helyét a haladóbb, feudális előjogoktól, köztéttségektől mentes új társadalmi rendszernek. A reformnemzedék célkitűzéseiben főszerepet játszott a jobbágyfelszabadítás, valamint a korszerű nagyipar kifejlődését leginkább akadályozó céhes és földesúri kiváltságok eltörlése.

Az ország északi megyéiben a társadalmi viszonyok feszültségét súlyosbította az, hogy a mezőgazdaság már kevesebb családot tudott eltartani a hegyvidéki sovány földek terméséből. Ilyen körülmények között itt csak az erdőgazdaság, a bányászat és a vaskohászat adhatott munkaalkalmat. A felvidék vasművelői a kialakult helyzetben azt kezdeményezték, hogy egyesült erővel hozzanak létre egy új gyárat, amely képes lesz majd az ország vasigényeit is kielégíteni. A Sturmán család vezető szerepet játszott a Gömöri Vasművelő Egyesület létrehozásában, melynek egyik vasgyártó telepe az ózdi volt.

A gyáralapítás gondolata 1843. szeptember 6-án Hosszúréten, az Andrássy-kastélyban megtartott tanácskozáson vetődött fel. Az cél az volt, hogy újabb fejlesztéseket hajtsanak végre Ózdon, és a vasútépítések számára olcsó és nagytömegű vasat szállíthassanak.

Jelentős szerepe volt a Rimai Coalítio tisztfőnökének, Rombauer Tivadarnak. Az ő tanácsára választották a létesítendő gyár telephelyéül Ózdot, ahol hosszú időre biztosítottnak látszott az

energiaszükséglet is. A tervek alapján 1846-ban megkezdték a gyár építését, és már a következő év végén megindulhatott a kavaró- és a forrasztóüzemben a termelés. Ebben az időben mintegy 200 dolgozója volt a gyárnak, jelentős részben külföldi szakmunkások. A helybeliek és a közvetlen környék lakói főleg segédmunkásként dolgoztak, kivéve az építkezéseknél alkalmazott munkásokat, mint a szentsimoni, hangonyi és a domaházi kőműveseket.[iii]

Ózd iskolái az 1856 és 1945 közötti években

A település első iskolái

A gyár fellendülése 1856-ban Volny József nevéhez fűződik. A termelés fokozása, forrasztó- és kavarókemencék építése vált szükségessé.

A gyáralapítás legelső éveiben a külön iskola felállítása még nem volt olyan sürgős, mert a munkások nagy része külföldi volt, akik csak addig tartózkodtak a gyárban, amíg a magyar munkásokat betanították. Ebben az időben a város mai területén 4 elemi iskola volt. A tanulók létszámát pontosan nem ismerjük, de a közoktatás elmaradottságára utal, hogy a lakosság túlnyomó többsége még a nevét sem tudta leírni.

A gyorsan fejlődő vasgyár mellett 1856-ban a társulat létrehozott egy osztatlan, egy tanerős elemi iskolát. A tantermet az egyik lakótelepi lakásból alakították ki. Erről az alábbi bejegyzés tanúskodik: „Kezdetben a gyári munkásoknak nem volt iskolájuk, s gyermekeik az ózdi katolikus iskolába jártak. A rimamurányvölgyi egyesület pedig a gyártelepen rendezett be egy iskolatermet, ahol a gyermekeket a r. k. tanító oktatta, 1865-ben még evangélikus vallású tanítói állást is szerveztek.” [iv]

A gyors ipari termelést követően 1881-82-ben már két vállalati elemi iskola működött. [v]

A munkát keresők a gyári lakóterületeken, az ún. Kolóniákon nem kaptak lakást. Vasvár volt az a terület, ahol viszonylag könnyebben meg tudták szerezni azt a kis telket vagy lakásrészt, ahol megtelepedhettek. A lakók számának növekedésével együtt járt a gyermekek számának növekedése is. A gyártelepi iskolába pedig csak a gyári lakásokban lakókat iskolázták be. Ezért 1905-ben a korábban már működő izraelita felekezeti iskolát bővítették több tantermes iskolává, amelyben a folyamatos működés mellett 1913-tól működhetett a nagyobb iskola.

Középiskolák Ózdon

A tanonciskola megszervezésétől napjainkig – avagy a Gábor Áron Ipari Szakképző Iskola története

A társulat életében fontos szerepet töltött be a tanonciskola, amely a mai szakképzés úttörőjének is nevezhető, és a középiskolához vezető útnak az eleje is. Az ózdi vasgyár vezetősége 1889. szeptember 1-jével szervezte meg a tanonciskolát. Feladata az volt, hogy a helyi és környékbeli lakosság köréből

kinevelje a szakmunkásokat.

Az 1889-90. évi Értesítőben olvashatjuk: „A társulat munkáslétszáma jól kiiskolázott fiatal munkásnemzedékkel pótolassék oly módon, hogy képzettebb munkásoknak a külföldről való behozatalát szükségtelenné tegyük.” Az iskola célja: „A család, a társadalom és a haza köréből vett lényegében gyakorlati példák által a tanulóknak a vallás és erkölcsi érzelmek nemesítése, a hazaszeretet fejlesztése. Az értelmes olvasás alapján a tanulók ipari foglalkozására való tekintettel a fogalmazás, a könyvvitel, földrajz, történelem, magyar, alkotmánytan, nemzetgazdaságtan, természet és vegytani tárgyak köréből merített és legnépszerűbb ismeretek elsajátítása. – Munkakörükben előforduló számítás és mérésbeli szükségesebb gyakorlatok megszerzése. A rajzolásnak olyan irányú képzése, mely az ipari foglalkozás körül gyakorlati haszonnal értékesíthető legyen.”[vi]

A tanonciskola sok-sok érdekes adatot hagyott ránk. Ezek közül még néhány:

- A tanoncok felvételi korhatára 12 év volt. Ezt az első világháború utáni években a 14. életévre emelték. 1928-tól a gyártelepi elemi iskolában is megindult a nyolcosztályos képzés. A tanoncok felvételéről a gyárigazgató döntött a művezetők javaslata alapján.
- Az 1930-as évektől növekedett a választható szakmák száma. (Bádogos, tekercselő, nyomdász, csőszerelő, ács, szíjártó, cipész, szakács.) A szakmákat a szükséglet határozta meg.
- Az iskola megalakulásától a tanulóknak két tankönyvük volt. Egy általános olvasókönyv és egy ipari jellegű könyv. 1948-ig viszont bővült, pl.: Csapody-Gerlóczy: Egészségtan, Vaday József: Közismereti Káté.
- Az oktatás már a kezdetekben is a helyi viszonyokra kidolgozott társulati tanterv szerint történt. Az országos átlagot messze megelőzve magas fokú volt a szakrajz és a technológia oktatása.
- 1947-től egyre szervezettebb és önállóbb lett az iskola. Létrejött a szakszervezeti és tanoncmozgalom (SZIT), amely segítséget nyújtott, ill. összefogta a tanulókat (kiállítások, ünnepségek szervezése). A gyárvezetőség pedig elrendelte a nagyobb létszámú szakmák tanoncainak az összevonását. Egy idősebb, jó szakmunkás irányításával 1949. május 2-án megindult a tanoncok gyakorlati oktatása a 242 m² területű műhelyben, ahol 44 db satupadot és 5 db Slézinger típusú esztergapadot szereltek fel. A 44 lakatostanoncot két, a 21 esztergályost 1 mester oktatta, amely még nem tanmenet szerint történt.
- Az állami szakmunkásképzés 1950-56 között több változáson esett át az elnevezésben és a működésben is. A rohamos fejlődést az 1961. évi III. sz. törvény segítette. Az intézményben 2 éves esti vagy levelező képzés keretén belül érettségi bizonyítványt szerezhettek, ezzel egyidőben megindult a szakközépiskolai képzés ruhaipari és gépész szakmában. A szakközépiskola rövid szüneteltetésekor emelt szintű (B tagozatú) képzést indítottak. 1964-től már kereskedelmi osztályokba is vettek fel tanulókat.

- 1976-tól a tantárgyi változásoké lett a főszerep. Az iskola megyei irányítású lett egészen napjainkig. Épült, szépült és több ezer szakmunkást és érettségizett fiatalot nevelt, oktatott és képzett a magyar és a nemzetközi munkaerőpiacra. Az iskola tudatában van annak, hogy a pályakezdő fiatalok elhelyezkedési esélyeit jelentősen növeli, ha az oktatás a munkaerőpiacon feltehetően keresett szakmákra szerveződik. Ezért is szükséges a nevelő-oktató munka társadalmi reformja mellett a megfelelő szakmai struktúra kialakítása.
- A megyei fenntartó 2005. szeptember 1-jével a város hatáskörébe adta az iskola működtetési jogát.

József Attila Gimnázium és Egészségügyi Szakközépiskola[vii]

Az 1922-ben megjelent Révay Nagy Lexikon csak a hatosztályos elemi iskolákról tesz említést. A továbbtanulni kívánó ózdi fiatalok más városban kényszerültek középiskolai tanulmányaikat folytatni. Viszont az 1945-46-os években Ózdon rekedtek a középiskolások, s felmerült az igény arra, hogy itt helyben készítsék fel őket a tanév végi magánvizsgákra. Rubovszky Ferenc katolikus plébános kezdeményezésére Bellér Béla magyar-történelem szakos tanár végezte a szervezőmunkát, s 1945 március elején már lelkes tanári gárdával meg is kezdték a rendszeres órai tanítást. A szülőkből és a felkészítést irányítókból felmerült a helyi, állandó jellegű középiskola létrehozásának igénye, melyet a háború utáni rossz szociális helyzet is erősített. A plébános és a tanár a szülőkkel együtt a Nemzeti Bizottsághoz fordultak elsősorban egy gimnázium, de egy kereskedelmi iskola megszervezése érdekében is. A Nemzeti Bizottság 1945. június 18-án terjesztette fel kérelmét a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz az Ózd területén létesítendő gimnázium ügyében. Júniusban megérkezett az elvi bejegyzés azzal, hogy az anyagi feltételeket a községnek kell biztosítani. Előírták, hogy az épületnek 8 tanteremmel, tornateremmel, 120 férőhelyes internátussal, fűtéssel és világítással kell rendelkeznie. A minisztérium az 1945. október 19-én kelt gimnáziumi előkészítő tanfolyam létesítését engedélyező okiratban magára vállalta a tanárokról, az igazgatóról való gondoskodást és a fizetésük biztosítását. Igazgatónak dr. Peja Győzőt, az újpesti Könyves Kálmán Gimnázium tanárát nevezték ki. A tanítás november elején szükségteremekben indult meg közel másfélszáz tanulóval.

Az önálló iskola tervét a Magyar Tervezőiroda készítette. Az épület 11 hónap alatt készült el, melyet 1950. szeptember 17-én avattak fel. Kezdetben a létszám még nem volt annyi, hogy minden terem megtelt volna, egyes helyiségeket ideiglenesen a kohóipari technikum is használhatott. Itt kapott helyet a dolgozók gimnáziuma is.

1946. október 7-én megkezdhette működését az Ady Endre Népi Kollégium. A gimnázium és a kollégium kölcsönösen jó kapcsolatát a tanulók és a pedagógusok biztosították.

Az ötvenes évek első felében itt kezdte meg működését a Gépipari Technikum, a jelenlegi dunaújvárosi főiskola jogelődje, a Bányaiipari Technikum levelező és esti tagozata és a Közgazdasági Technikum kereskedelmi tagozata.

Az ózdi gimnázium életében is nyomot hagytak a politikai és társadalmi változások, amelyek hatásai a

szervezeti felépítésben is megfigyelhetők. A gimnáziumban indult el az ipari szakközépiskolai képzés, amely 1967-ben vált ki és vette fel a Bródy Imre nevet. 1968-tól mint általános és egészségügyi képzéssel foglalkozó intézmény, szerepet játszott a Sajó-völgyi két gimnázium (Putnok és Kazincbarcika) elindításában is. 1992-től a hatév folyamatos képzés is elkezdődött. A hagyományos gimnáziumi képzés mellett 1998 szeptemberétől humán szakcsoportos szakközépiskolai, valamint érettségire épülő általános ápoló- és asszisztensképzés is indult.

Széchenyi István Közgazdasági Szakközépiskola[viii]

A városban élők számára ma már fogalomvá vált a „SZIKSZI”, azaz, a Széchenyi István Közgazdasági Szakközépiskola, amelynek története szintén messzi múltra tekinthet vissza.

Amikor a három községet, Ózdot, Bolykot és Sajóvárkonyt egyesítették, csak ekkor válhatott nagyközséggé Ózd. Természetesen megnövekedett az igény az iskolákat illetően is. Az iskolatípust tekintve nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt sem, hogy az akkor még prosperáló gyárnak nemcsak munkásokra, hanem középkáderekre is meglehetősen nagy szüksége volt. A jelentkező nagy igényre, valamint az iskola létrehozásán munkálkodók lelkesedésére egyaránt utalhat az, hogy az iskola megszületésének dátumaként megnevezhető 1945. szeptember 17, amikor az ózdi Római Katolikus Kereskedelmi Középiskola alakuló értekezletén dr. Rubovszky Ferenc plébános, érseki tanácsos, az egyházközség elnöke bejelentette egy Ózdon létesítendő kereskedelmi középiskola első évfolyamának megnyitását, bár az engedélynek még nem is voltak birtokában. Csak később érkezett meg a Kereskedelmi és Szövetkezetiügyi Miniszter rendelete, amely 49.829/I./3./1945. szám alatt engedélyezte a kereskedelmi középiskola előkészítő tanfolyamként való működését.

Az oktatás szeptemberben négy elsős osztállyal a római katolikus egyházközség által emelt 10 tantermes iskolaépületben – ideiglenes elhelyezéssel – indult meg nem kis nehézségek közepette. Gondot okozott az, hogy a tanári karból 3 szaktanár hiányzott, az iskolának nem volt felszerelése, írógép- és tankönyvhiánnyal küszködött. Mindezek azonban senkinek nem szegték kedvét, amit az is mutat, hogy október 2-án létrehozták az Önképzőkört, a december 15-i szülői értekezleten pedig megalakult a Szülők Szövetsége.

Az iskola fenntartója a Római Katolikus Egyházközség lett. A fenntartási költségek nagy részét az egyházközség és a szülők viselték, állami fizetésben csak az iskola igazgatója részesült. A különféle adományok azonban nemcsak az iskola fenntartási költségeihez járultak hozzá, hanem a már az első évben bevezetett jutalmazások is az adományokból történtek.

A következő években létrejöttek az ifjúsági egyesületek. Először a Mária Kongregáció alakult meg, majd a Vöröskereszt Egylet, a Gyorsírókör és annak ellenére, hogy a sportmunkát a tornaterem és a felszerelés hiánya nehezítette, a Sportkör (labdarúgó, úszó, atlétikai, télisport, játék és kosárlabda szakosztályok) is megkezdte működését.

1947. szeptember 1-jétől Római Katolikus Kereskedelmi Középiskola lett. Ez a név csak az első volt azok közül, melyeket az elmúlt 60 év alatt az iskola viselt. A gazdasági és politikai változások szelei

neveket hoztak és vittek:

- Az államosítások után neve Állami Kereskedelmi Középiskola lett.
- 1949-ben a Közgazdasági Gimnázium nevet kapta azzal a céllal, hogy megszüntessék a szakadékot a gimnáziumok és egyéb szakiskolák között.
- 1951-ben Közgazdasági Középiskola lett.
- 1951-52-ben változtattak a képzés tartalmán is, inkább a szakemberek képzésére került a hangsúly: Ózdi Állami Közgazdasági Középiskola.
- 1952-ben ismét átszervezés történt, immár a szakosodást vették figyelembe. Az iskola Közgazdasági Technikum lett ipari tagozattal.
- Az 1961. évi III. törvény hatására az iskola jellege újra megváltozott: Közgazdasági Szakközépiskola lett, s az 1991-ben történt névfelvételtől eltekintve ezt a nevet viseli a mai napig.

A „KERI”, ahogyan 1987-ig becézték, mint szakmát adó és érettségi képzési forma már a hatvanas években is népszerű volt. Ekkor sokéves várakozás után új épületet kapott az iskola. A képzés gazdasági-szolgáltatási szakterületen folyik és érettségit ad, de kiegészül az érettségi utáni szakképzéssel menedzserasszisztens, mérlegképes könyvelő és számviteli ügyintéző szakterületeken.

A Bródy Imre Szakközépiskola fejlődése

A közel negyven éve működő iskola a Borsod–Abaúj–Zemplén megyei Közgyűlés fenntartásában végzi nevelő-oktató munkáját.

Ez a szakközépiskola a demográfiai hullám következményeként jött létre.

Az 1961-62-es tanévtől indult a gimnáziumban két osztállyal az úgynevezett 4 + 2 szakmunkásképzési célú szakközépiskolai oktatás. Mivel évenként 2 párhuzamos osztály indítása vált szükségessé, a négy év alatt 8 osztályos iskolává nőtte ki magát. Ezért merült fel az iskola önállósítása.

Az önálló Ipari Szakközépiskola átadása és megalakulása 1967. szeptember 1-jével történt meg. Az új intézmény 8 szakközépiskolai osztállyal, villanyszerelő és szabályozástechnikai műszerész szakmákkal indult. Két évvel később megszűnt az Ózdi II. sz. Gimnázium, amelynek 4 osztályát az Ipari Szakközépiskola vette át, így az Ipari Szakközépiskola és Gimnázium nevet vette fel. A kezdeti 279 tanuló- és 12 nevelőlétszám 437 tanulóra és 20 nevelőre emelkedett. Ekkor már 14 osztályt kellett indítani. Ebből 10 szakközépiskolai volt.

Az 1969-70-es tanévtől kezdődően az intézmény új tantervű osztályokat indított. A szakmunkásképzésről áttért a középfokú képzésre villamos gép- és készülékgyártó, valamint a

finommechanikai és műszeripari szakokon. A gimnáziumi osztályokat csak a kifutásig működtette.

1972-től ismét ipari szakközépiskolaként működött. Megkezdődött az új tanműhely építése s ez lehetővé tette a műszaki szakmai ismeretek iskolai keretek között történő elsajátíttatását. Ekkor az iskola 12 osztállyal és 373 tanulóval, 29 fős tantestülettel működött.

Az 1978-79-es tanévtől kezdődően ismét új tantervű képzésre tértek át, mégpedig a szakmunkás képzési célú szakközépiskolai osztályok indításával. Az 1981-82-es tanévtől az intézményen belül csak szakmunkás képzési célú osztályok működtek. Akkor 5 féle szakmában képeztek. A sokrétű képzés helyett az intézmény azonos szakirányú képzést kívánt kialakítani. Ezek a villamosszakmák voltak. Az iskolában folyamatos volt az esti és a levelező képzés szakmaterületen és a dolgozók gimnáziumában is.

1990-91-től technikusképzés is folyt a mindenkori szakképzésre vonatkozó előírásoknak megfelelően. 1998-ban az Ifjúsági Szakképzés Korszerűsítésére kiírt pályázat megnyerésével bekapcsolódtak a világbanki képzésbe az elektrotechnika-elektronika és az informatika szakmacsoportokban.

* * *

Minden korszakban színvonalas nevelés és oktatás folyt a városban, amely mindig a gyár és a térség igényeit kívánta kielégíteni. De hogyan is van ma? A város megítélését befolyásolja, hogy a népesség összetétele az elmúlt időszakban jelentősen megváltozott. A műszaki értelmiség és az eladható szakképzéssel rendelkezők nagy számban hagyták el a térséget. A fiatalok kényszerűségből ingázók, illetve külföldön próbálnak dolgozni.

A város középiskoláinak struktúrája is változáson ment át. A megyei fenntartótól a város veszi át a jogkört.

A város és térsége a hosszan tartó, elmélyült gazdasági válságból lassan, de kilábal. A város általános iskolái és középiskolái évek óta minden pályázati és egyéb lehetőséget megragadnak, hogy működési feltételeiket javítsák, a jelentkező hátrányokat csökkentsék és megszüntessék. Az intézmények többségében megyei és országos szinten is elismert nevelő-oktató munka folyik. Az ózdi középiskolák tantestülete pedagógiai és szakmai elkötelezettséggel, a megújulás hitével végezte és végzi ma is a munkáját.

Irodalom

A Keri 50 éve. Polip Nyomda Kft. Ózd, 1997.

Az Ózdi József Attila Gimnázium és Egészségügyi Szakközépiskola Évkönyve 1995-2000. Kazincbarcika, 2001.

Benedek András (2003): Változó szakképzés. OKKER, Bp.

Dobosy László (1988): Az Ózdi Szakmunkásképző Intézet története. Ózd.

Fejezetek Ózd történetéből. Ózd, 1975.

Mészáros István (1997): Magyar iskola: 996-1996. Eötvös Kiadó, Bp.

Ötvenéves az Ózdi Gimnázium 1945-1995. Polip Nyomda Kft. Ózd. 1995.

Pálmai Zoltán (1970): Népművelés Ózdon. Ózd.

Szabolcs Éva és Mann Miklós (2002): Magyar neveléstörténeti tanulmányok I. Eötvös Kiadó, Bp.

Szűcs Pál (1994): A magyar szakképzés ezer éve I. Műszaki Könyvkiadó, Bp.

HIVATKOZÁSOK

[i] Kiss L.: I. m. 489.

[ii] Fényes Elek (1851): Magyarország geográfiai szótára, Budapest, 175.

[iii] Nagy Károly (1999): Ózd város és környéke. Ózd.

[iv] Római katolikus plébániai Hivatal, Sajóvárkony (Ózd III) Historica Domus 1830. OLZ 964.

[v] OLZ 366. 80. cs. 2315. sz.

[vi] Az ózdi gyártelepi iskola évkönyve, 1957. 17.

[vii] Ötvenéves az Ózdi Gimnázium 1945-1995. Polip Nyomda Kft. Ózd. 1995.

[viii] A Keri 50 éve. Emlékkönyv. Polip Nyomda Kft. Ózd, 1997.

Közlemények

AZ OKTATÁS TARTALMI ÉS MÓDSZERTANI SAJÁTOSSÁGAI A LUDOVIKAAKADÉMIÁN

Miklós Zoltán

Az oktatás tartalmi és módszertani sajátosságai a Ludovika Akadémián. - A 19. században és a 20. század negyvenes éveinek első feléig a Ludovika Akadémia volt a hazai katonatiszt-képzés intézménye. A szerző ennek az iskolának az oktató munkáját, valamint az ehhez kapcsolódó oktatás- és nevelésmódszertani kultúráját elemzi és mutatja be a korabeli dokumentumok alapján. Megfogalmazza, hogy számos olyan pedagógiai eljárást alkalmaztak az oktatók, amelyek nem csak az oktatott katonai tantárgyakra, hanem a hallgatókra is tekintettel voltak. A második világháborúhoz közeledve az intézmény oktatási színvonala csökkent, a gyors kiképzés előnyt kapott a képzés minőségével szemben.

A dualizmus korában a polgári fejlődés igényeit szem előtt tartó kármáni pedagógia korszerűsítésre törekedett az oktatás módszereiben is. Az emlékezetet terhelő oktatási módszerek helyett és ellen az önmunkásságra serkentés, a tanítás helyett a tanultatás került előtérbe. A megértést az emlékezetbe vésés elé helyezték, s egyre inkább tért nyert az a nézet, hogy a tanár tevékenysége az egész osztályra kell, hogy kiterjedjen.[1]

A dualizmus korában számos változás történt. A tanárok figyelmet fordítottak a tanulók eltérő tudásszintjére és felfogóképességére. A didaktikát az egyszerű és életszerű megoldások jellemezték: az ismerttől az ismeretlen, a könnyebbtől a nehezebb, az egyszerűtől a bonyolult felé haladtak. A követelményszint meghatározásában a fokozatosság, az egymásra épülés jelent meg. Előtérbe került a megértetés, a gondolkodás fejlesztése: összefüggéseket és törvényszerűségeket láttattak meg, nem csak adathalmazokat tanítottak a tanárok. Megkövetelték tőlük, hogy tisztában legyenek az ismeret, a jártasság, a készség és a tudás fogalmi között meglévő különbségekkel. A módszerek is megújuláson mentek keresztül: a szemléltetés és a szemléletesség, a világos és tagolt órafelépítés egyre inkább követelménnyé vált. A formai elemek megújulása a neveléstudomány megújulására épült. A tanítás gyakorlata is megváltozott, a minisztériumi tantervi utasítások egy általános, az egész magyar oktatási rendszerre kiterjedő módszertani kultúra kialakításában játszottak szerepet.[2]

A Ludovika Akadémián is a korszak módszertani elveiből levezetett elmélet és gyakorlat alakult ki, noha a katonatiszt-képzés jellegéből adódóan és a közoktatásban megszokotthoz képest az erősebb szakminisztériumi irányítás miatt kevésbé tudtak tekintettel lenni az életkori sajátosságokra és az eltérő értelmi, érzelmi, fizikai fejlettségre. A dokumentumok alapján kirajzolódik egy koherens, a képzés során vaskövetkezetességgel alkalmazott módszertani elvrendszer, amelyet a siker egyik zálogaként tekintettek.[3] Ezt a rendszert három szempont szerint tárgyalom: a tanórák elosztásának

szempontjait, a „tanmódot”, valamint a tanári közösségnek az egységesség érdekében folytatott belső kapcsolatrendszerét vizsgálom.

* * *

A tanórák elosztása során a hatékonyság és a „szellem élnkítése” érdekében számos változatosságra vonatkozó szempontot vettek figyelembe. A német és a francia nyelvek óráit, valamint a testgyakorlatokat elosztva építették bele a napi tanrendekbe; az elméletigényes tantárgyak óráit délelőtt, a fizikai megterhelést igénylő tantárgyakéit délután vagy a kora esti órákban tartották meg. Elegendő ismétlő órát iktattak be, ezek időtartama egy óránál kevesebb nem lehetett, s mindig tanári segítséggel, a korábban készített jegyzetek felhasználásával, de egyénileg folyt ezeken az órákon a tanulás.

A változatossági szempontok mellett az egészségügyiekre is figyelemmel volt a Ludovika mindenkori vezetése. A tanítási órák elosztása során figyelembe vették a fényviszonyok alakulását, a tantermek természetes fényvel való megvilágítását. A délelőtti és a kora délutáni órákban került sor a szemet inkább igénybe vevő tárgyak oktatására (pl. rajz).

Számos további szempont került előtérbe. A tanítást a napirendben megszabott idő után legkésőbb 5 perccel el kellett kezdeni, az órákat harangjelre pontosan be kellett fejezni. Gondot fordítottak arra, hogy az órák között 5 perc, a XX. század elejétől 10 perc szünet legyen. Az eredményesség érdekében 60 percben, később már 45 percben határozták meg a tanórák minimális időtartamát, maximális időtartamát pedig – indokolt esetben – 90 percben. Kivételt egy-két tantárgy képezett: a rajzot 90–120 perces órán tanították, a későbbiekben pedig már 180 perces is lehetett a rajzóra időtartama; a harcászatórák időtartamát heti egyszeri 120 percben, a második félévben pedig a szabadban megtartott teljes két napban határozták meg. A téli félévben került sor a tananyag zömének elsajátíttatására, a nyári félévben több volt az ismétlésre fordított idő. Az oktatási órák nemcsak a tanítási órákat jelentették, hanem a tanulási órákat is. Kiemelkedő figyelemmel szervezték meg azt, hogy a „magántanulmányozásra” elegendő idő jusson. A kötelező ismétlést, tanulást csöndben és egyénileg kellett teljesítenie mindenkinek. A Ludovika parancsnoka szükséges esetekben, rossz tanulmányi eredmény esetén külön ismétlési órákat is elrendelhetett. Ekkor az érintett szaktanárnak is jelen kellett lennie az ismétlési órákon.

* * *

A „tanmód” fogalmát a vizsgált dokumentumok a tananyag mennyiségével és minőségével összefüggő kérdésekből vezetik le. A tananyag mennyiségére vonatkozó alapelv a „keveset, de alaposan” volt. Amíg a tanár meg nem tanított egy konkrét tananyagot, addig azt kellett tanítania, nem mehetett tovább. Figyelemmel kellett lennie az idő gondos kihasználására és a „tehetséghez” (képességhez) kellett szabnia az oktatás tartalmát és ütemét. A tanároknak törekedniük kellett arra, hogy „élénk és vonzó” legyen az oktatásuk, hogy tanítványaik „szellemi látkörét” fokozatosan tágítsák, hogy a tanulási kedvüket és az érdeklődésüket felkeltsék. A tanári felkészülés során külön szempontként határozta

meg az akadémiaparancsnokság, hogy a korábbi tananyagrészekkel össze kell vetni az új anyagot, s a jellemzőt, a lényegest minden esetben ki kellett domborítani. Az ismétlések szerepe rendkívül jelentős volt, a tanároknak nem lehetett az ismétlő órákat megcsonkítaniuk, tan- vagy vizsgaórává átalakítaniuk.

* * *

A tanítási módra vonatkozóan is számos kitévelt tartalmaznak a tantervek. A szó szerinti felmondás és a tollbamondás tilos volt. Logikus, világos gondolkodásra, fesztelen, helyes beszéd kialakítására kellett törekedni. Éppen ezért a tanári előadásmód sem lehetett „összefüggően értekező”, hanem „kérdezve fejtegető”. Mindennek célját a gyakorlatiasságban határozták meg a tantervek, a háborúra és a gyakorlati életre nevelés miatt az alkalmazó („applikatorisch”) módszer volt a kívánatos. A tanároknak meg kellett tanítaniuk a „tanulás és ismétlés módját”, és nem volt szabad „házi feladványokat” adniuk. A szemléltetésen kívül a gyakorlati értékkel bíró tudás elvét kellett szem előtt tartaniuk. A nyelvoktatásban a Berlitz-módszert alkalmazták, így adott nyelvórán csak az adott idegen nyelven folyt a kommunikáció.

* * *

A tanári magatartás alapvető összetevője volt az órákra való készülés elsődlegessége. „Rendeznie” és a tanítványai képességeihez „didaktikailag idomítania” kellett a tananyagot. A tanári magatartás fontos jellemzőjeként nevezték meg a tantervek a türelmet, hiszen a nyugodtság hatott a növendékekre. Ugyancsak fontos összetevő volt a lelkesedés és a személyes példaadás, az önállóságra és az öntevékenységre nevelés, „a tudvány és az igyekezet” támogatása. A biztos fellépés és az igazmondás megkövetelése, az engedelmességre nevelés és a határozott következetesség, az egyenlő bánásmód elve és a jóakarát ugyancsak a tanári magatartás részei voltak. A tehetségesebb növendékeket a gyengébbek mellé kellett állítani, hogy segítse alakítani a bajtársiasságot, de a tanárnak magának is bajtársként kellett bánnia tanítványával. Az akadémiaparancsnokság fontosnak tartotta, hogy a tanárok tudomást szerezzenek tanítványaik olvasmányairól, hiszen a nevelő munkához ez jó adalék lehetett, s azt is fontosnak tartották, hogy a kellő nevelési irány érvényesítéséhez a szülői befolyást is fel kell használni.

* * *

A tanári közösség működése a fentiek megvalósulásához nyújtott segítséget, s kialakultak az egységes eljárások is. A Ludovika Akadémia működésének idejéből származó első olyan tanulmány, amely a tanári tevékenység összetevőit több szempontra kiterjedően is vizsgálta, a jó tanár ismérveit az alábbiakban határozta meg: tantárgyát és a tantárgyával összefüggő tudományokat ismeri, az innen szerzett ismereteket alkalmazni is tudja, jó előadó, a tanítványaival türelmes, ismeri a csapatszolgálat igényeit. Nem a tanár tiszti rendfokozata, hanem a tanári képessége számít, hiszen az oktatás minőségétől függ a tisztjelöltek, így az egész m. kir. honvédség gyakorlati haszna. A tanulmány szerzője, Kápolnai P. István szerint „vezérfonalat” kell kiadni, s a tanárokat kötelezni kell a követésére

annak érdekében, hogy egységesen a helyes irányban haladjon az oktatás.[4] A később megszületett tantervek kiemelték a tanári odaadást és kötelességet, valamint azt, hogy ezeket a tanárookra egyenként is jellemző sajátosságokat érvényesíteni kell az „összműködésben és a tantárgyak közötti összhangzásban”. A közösen követendő elvek között nevezik meg a tantervek a növendékek túlterhelésének elkerülését, az ismétlés fontosságának és a hibák megbeszélésének elvét, valamint a tantárgyak egyenértékű mivoltának elfogadását. Ezeknek az elveknek a figyelembe vételével kellett kidolgozniuk a tanároknak a tantervezeteiket, amelyekben a logikai felépítés mellett az ésszerű tananyagfelosztásra is figyelemmel kellett lenniük.

* * *

A „tantárgyak közti összhangzást” elsősorban a tanulmánycsoportok létrejötte segítette. Már az 1898-as tanterv említést tett a tanulmányvezetők szerepéről, az 1908-as tanterv pedig minden részletre kiterjedően szabályozta a tanulmányvezetői intézményt.[5] A tanulmányvezetők ellenőrizték az adott tanulmánycsoportban az oktatást és az osztályozást, felülvizsgálták a tantervezeteket. Megtervezték a napirendet és a tanórarendet valamint a gyakorlati tanidőszak napi beosztását. Figyelembe kellett venniük tevékenységük során a tanárok egyéniségét, tapintatosan kellett bírálniuk, és az egységes pedagógiai elvek kialakítására kellett törekedniük. A tanulmányvezetői intézmény bevezetése után az addig megszokott tanári értekezletek helyett főként az adott tanulmánycsoport számára fontos, gyakorlati jellegű csoportértekezleteket tartottak a Ludovikán, s ezeket a tanulmányvezetők irányították. [6]

Az intézmény parancsnoka volt az oktatás és a nevelés vezetője, ő felelt a tanterv betartásáért. A tanulmányvezetők javaslatait figyelembe véve tervezte meg az órák látogatását, a vizsgák és az írásbeli munkák megtekintését. A tanulmánycsoportok közti együttműködés megteremtése mellett kiemelkedő figyelmet fordított a tanári kar továbbképzésére, az új tanárok és tanárjelöltek beilleszkedésére, s az ő feladata volt a tanári főértekezlet megtartása is.

Az értekezletekre rendszerint havonta került sor. Három értekezlet típus alakult ki a monarchia korában a Ludovikán:

1. A tiszti gyűlések témája a katonai szellem, a rend, a fegyelem kialakítása volt.
2. Az osztályozási értekezletek a tisztjelöltek összeredményeit állapították meg, illetve döntöttek az intésekben és az elbocsátásokban.
3. A kiképzési és a tanulmányi kérdésekben a fő- és csoportértekezletek döntöttek. A főértekezletet évente legalább 4 alkalommal kellett a parancsnoknak megtartania, a csoportértekezletek a tanulmányvezetők hatáskörébe tartoztak.

A fentiekén kívül évente egy-két alkalommal sor került a katonai tanintézetek parancsnokainak értekezletére is, amelynek témája tájékoztatás, vita, eszmecsere volt. Az értekezletek határozatai felett állt a HM által kibocsátott iránymutatások, utasítások, rendeletek sora, hiszen a képzés

valamennyi alkotóelemét (tanmód, tanrendszer, időbeosztás, taneszközök stb.) szigorú felsőbb jóváhagyás előzte meg.[7]

A tantervek szabályozták a tanárok adminisztrációs kötelességeit is. 1883-tól az elméleti időszak kezdetére a tanároknak előadási tervezetet kellett szerkeszteniük, amelyben rögzítették az időbeosztást, az előadandó anyagot és a használandó taneszközöket. 1894-től kezdve munkanaplót kellett készíteniük, ebben tantárgyanként havi és heti bontásban meg kellett jelölniük az általuk oktatott tananyagot. [8]

A két világháború közti időszakban a Ludovikán folyó tanítás módszerei a monarchikus hagyományokra épültek. A korszak tanterveiben a dualizmus korabeli szempontok köszöntek vissza a tanórák elosztása, a „tanmód” és a tanári közösség „összmunkájának” megszervezése tekintetében is.[9] A korszak közoktatásában is nagy figyelmet fordítottak a tananyagok feldolgozására, metodikai elveire. A hangsúly a tananyag elsajátításán, megértésén, valamint a szellemi erő és az értelem fejlesztésén volt. A szemléltetés elevevége és világossága, a megfigyelés és a pontos emlékezetbe vésés, az órai közös munka és a „növendékek önmunkássága”, az ismétlések és a gyakorlások, összefoglalások egyre nagyobb jelentőséget kaptak. Az 1930-as években egyre jobban előtérbe kerültek a tantárgyközi kapcsolatok és a koncentráció is. Ezek a megoldások az oktatás egyre hatékonyabbá válását eredményezték.[10] Teleki Pál kultuszminiszter hangsúlyozta a „tantárgykapcsolások” szerepét, valamint azt, hogy nem a „mit”, hanem a „hogyan” tanítunk kérdése a fontosabb.[11]

A Ludovikán a dualizmus korához képest csak árnyalatnyi eltérések: megerősítések, hangsúlyosabbá válások jelentkeztek a módszertani elvek alkalmazásában. Az első ilyen változás a túlterhelés elkerülésének elve volt. Egy 1928-as OKT-elemzés a túlterhelés okait a tantervi nehézségekben, a műveltségi anyag növekedésében és az elvont fogalmakat, sok adatot tartalmazó tankönyvekben, a rossz órarendekben és a túlzó tanári követelményekben, a túlszűfolt osztályokban és a helytelen tanulási módszerekben, valamint a megrövidült tanulmányi időben és számos iskolán kívüli, délutáni elfoglaltságban látta.[12] A Ludovikán már az 1923-as tantervben megjelent, és a későbbi tantervekben is folyamatosan jelen volt a túlterhelés elkerülésére néhány szempont: az órák 6 napra egyenletesen legyenek elosztva, ugyanez az egyenletes elosztás érvényesüljön a fizikai megterhelést igénylő foglalkozások rendjének meghatározásában, elég idő jusson a „magántanulmányozásra és az üdülésre”[13]. Ez a hangsúlyváltás az egészségesebb életmód, a testnevelés előtérbe kerülésével is összefüggésbe hozható.

Jelentős, sok vitát kiváltó kérdéssé vált a kötelező ismétlő órák léte is. Az 1920-as évek elején végül eltörölték ezeket az órákat, mivel a főiskolai képzés miatt úgy látták, hogy nincs szükség rájuk, de a későbbiekben a tanulmányi eredmény javítása végett újra bevezették ezeket. Az ismétlő órákon nem az értelmes tanulás módját tanították meg – ez hiányzott a korszak oktatásmódszertanából –, hanem csak mennyiségi növeléssel kívánták javítani az akadémisták tudásán. Ez azonban növelte a már amúgy is meglévő túlterhelést.

A két világháború között a tanárok számára adott módszertani instrukciók sokkal markánsabbakká

váltak a dualizmus korához képest. Az alaposág és a rendelkezésre álló idő gondos kihasználása voltak a legtöbbször említett szempontok. Ezt a dokumentumok azzal indokolták, hogy az elemi ismeretek kezdetben elhanyagolt tanítását a későbbiekben rendkívül nehéz pótolni, valamint azzal, hogy minden elpazarolt perc pótolhatatlan. A tanároknak nem volt szabad bizonytalan tudást adniuk, mert „nem lehet cél értelmetlenül szélesre tágított, de meg nem emésztett tudással félművelt, örökké okoskodó, magával és a körülményekkel soha meg nem elégedő, a csapatélettől idegenkedő tisztisarjadékot nevelni”. [14] Ennek az elvnek megfelelően józan munkabeosztással és oktatási–nevelési móddal, „egyszerűen” kellett tanítani. A tanítás eredményeként az akadémistának a tananyagból fel kellett ismernie a szükségest, a lényegest és a jellemzőt.

Az alaposág és a gondos időkihasználás mellett egy másik szempont volt a tanár felkészülésének fontossága és tanórai előadásának szakszerűsége. A tanároknak nem volt szabad felkészületlenül bemenniük az órákra, nem tarthattak könyvből előadást, és nem diktálhatták le a tananyagot. Ezeket a tiltásokat azzal indokolták a tantervek és az utasítások, hogy a tanítás menetét nem szabad megingatni, a tanárok a saját órájukon nem „tapogatózhatnak”, a helyes módszert ismerniük kell. Az órákat úgy építették fel, hogy először a könnyebb, majd a nehezebb részek következzenek. Először „hangulatba” kellett hozniuk a hallgatóságukat, majd példákkal színesített „magyarázatot” adtak, végül a rövid lényegyet foglalták össze. Az állandó ismétlések és számonkérések az órák elengedhetetlen részét képezték. A feleletekbe nem szólhattak bele, a hibákat utólag javították ki. Törekedniük kellett a gyakorlatias, a lehetőség szerint szemléltető, színes, a lényegyet kidomborító előadásra, s a tárgyalandó anyagnál annyit időzhettek csak, amennyi az elsajátításhoz szükséges volt, és csak akkor léphettek tovább, ha az osztály a tananyagot már elsajátította.

További szemponttá vált az akadémisták egyéni sajátosságainak figyelembe vétele, hiszen gondolkozásukat módszeres, logikai gondolkozássá kellett fejleszteni. A kevésbé tehetséges akadémistákra külön figyelmet kellett fordítani, s őket segíteni kellett a tananyag elsajátításában. Az adatok értelem nélküli tanulása, a szóról szóra való megtanultatás helyett az emlékezőképesség élesztése lett a tanárok feladata. Számolniuk kellett azzal, hogy a figyelem képessége egyénenként más és más, ezért a gyakorlásokat is úgy építették fel, hogy a feladatok az egyéni képességekhez alkalmazkodjanak. Az egyéni gondolkozás fejlesztését a dokumentumok az írott és beszélt magyar nyelv helyes használatában, önálló feleletek megkövetelésében is látták. A típushibákat megbeszélték és kiemelkedő figyelmet kellett fordítaniuk arra, hogy megértessék: ami rossz, miért az.

* * *

A két világháború között a dualizmus korához képest többféle tanügyi dokumentumot használtak. [15] A legfontosabb a tanterv volt, amelyben megjelölték az alap- vagy a szakkiképzést, a tárgy nevét, a tancélt, évfolyamonként csoportosítva a tananyagot és a tanítási órák számát, valamint azt, hogy hány írás- vagy rajzbeli feladatot kellett megoldani. A tantervekből alkották meg a tanárok oktatási tervezeteiket. A tantárgy, az évfolyam, a tancél és a heti óraszám megnevezése után havi bontásban következett a tananyagbeosztás. Ez után az írásbeli dolgozatok száma, a tan- és a segédkönyvek, valamint a rokon tantárgyak következtek. A végleges és részletes oktatási tervezetet november elejére

kellett elkészítenie minden tanárnak, mivel az első hónapban meg kellett ismernie tanítványai tudását. Az oktatási tervezetek elkészítését a tanulmányvezetők felügyelték, változtatni bennük csak a Ludovika parancsnokának engedélyével lehetett. Az oktatási tervezetekből készültek el az óravázlatok. Ezek egy-egy füzetben óránkénti beosztásban tartalmazták a „cél, az eszközt, az utat és a módot”. Az óravázlatokban a következő sorrendiséget megtartva jelentek meg az adott óra alkotóelemei: mennyi időt szánt a tanár az előző órai anyag ismételtesére és számonkérésére; az új anyag „vezérszavas” vázlata példákkal és szemléltető ábrákkal; az új anyag ismételtesére szánt idő.

Az osztálykönyv az egyes tantárgyak tananyagában való előrehaladást, valamint az óráról hiányzókat és hiányásaik okait rögzítette. A tanulmányvezetők, a parancsnok vagy más tárgyat tanító tanár látogatását is tartalmazták ezek a könyvek. Sajátos dokumentum volt a tanári előjegyzés. Ezekben pontos időmeghatározással az akadémisták magatartására, szorgalmára, öltözködésére és szükségleteire vonatkozó tanári megjegyzések szerepeltek. Az észrevételeket a századparancsnokok láttamozták. A kézilajstrom szolgált az akadémisták tanulmányi előrehaladásának rögzítésére. Ebben rögzítették havi bontásban az érdemjegyeket, valamint a félévi és az évi zárlat, a vizsgák osztályzatait.

* * *

A korszakban nagy szerepet játszó herbartista–zilléri didaktikai elvek váltak uralkodóvá a Ludovikán is, s e módszerek alkalmazása az oktatás sikerének egyik legfontosabb záloga lett. A következetesség és az előrelátás megjelent a tanítási órák elosztásának elveiben, a tanítás módjában, valamint a tanári kar közös eljárásaiban is. Ezek az elvek a képzés előrehaladtával egyre átfogóbban és árnyaltabban jelentkeztek.

Jegyzetek

[1] Köte Sándor (1975): Közoktatás és pedagógia az abszolutizmus és dualizmus korában (1849–1918). Budapest, Tankönyvkiadó, 190–194.

[2] Horánszky Nándor (1999): A tanulók adottságainak, sajátosságainak figyelembe vétele a polgári iskolai tantervekben (1868–1948). In: Művelődéspolitikai és pedagógiai szempontok a hazai iskolatípusok tanterveiben (1868–1945). A tantervelmélet forrásai 21. Szerk. Ballér Endre, Horánszky Nándor. Budapest, OKI, 83–124.

[3] A dualizmusban kialakult módszertani elveket az alábbi források alapján dolgoztam fel: Tanterv a m. kir. honvédségi Ludovika-Akadémia számára. Az 1895–6. tanévre. Tervezet. Budapest, Pesti nyomda 1895. 104.; Tanterv a m. kir. honvéd Ludovika Akadémia számára. Tervezet. Budapest, Pallas ny. 1898. 48.; Tanterv a m. kir. honvéd Ludovika Akadémia számára. Bp., Pallas ny. 1908. 46.; Utasítás a m. kir. honvéd nevelő és képző intézetek tanterveihez. Tervezet. Bp., ny. n. 1910. 34.; Tanterv a Ludovika Akadémia számára 1915–17. In: HL V.6. fond 105. doboz, 95.

- [4] Kápolnai P. István (1878): A tisztek és altisztek elméleti kiképzésénél jelenleg követett rendszer. In: Ludovika Académia Közlönye (a továbbiakban: LAK) 106.
- [5] Vö. Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) HM 2187/el. 11. - 1908. sz. rendelet
- [6] Sárói Szabó Lajos (1908): Katonás nevelés. In: LAK, 398.
- [7] Vö. HL HM 55221/el. I.- 1895. sz. rendelet
- [8] Vö. HL HM 2827/el. I.- 1894. sz. rendelet
- [9] A korszak módszertani elveit az alábbi források alapján dolgoztam fel: 1923-as tanterv. In: HL V. 6. fond 105. doboz; Évi zárjelentések. In: HL V. 6. fond 233. doboz; 1930-as tanterv. In: HL V. 6. fond 108. doboz; Az Országos Közoktatási Tanács jelentése 1936 (az ún. Kornis-jelentés). In: HL Tanulmánygyűjtemények I. 2603. sz.; Kiegészítő utasítás a tantervhez (a továbbiakban: Kiegészítő utasítás) 1939–1940 és 1940–1941. In: HL V. 6. fond 111. doboz.
- [10] Ballér Endre (1999): Tantervelméleti megközelítések a két világháború közötti magyarországi gimnáziumi tantervekben. In: A tantervelmélet forrásai 21., 125–162. (a továbbiakban: Ballér), 136., 152.
- [11] Teleki Pál beszéde a VKM költségvetési vitájában, 1938. In: Mann Miklós (2003): Oktatáspolitikusok és koncepciók a XX. században. Budapest, Önkonet, 84–86.
- [12] Ballér 140.; valamint Kornis Gyula: Kultúra és túlterhelés. In: Válogatás Kornis Gyula tanterv-vonatkozású írásaiból. Összeáll., szerk. és a bev. tanulmányt írta: Mészáros István (1984). Budapest, OPI 97.
- [13] A szó jelentése itt: pihenésre.
- [14] Kiegészítő utasítás 1939–40. In: HL V. 6. fond 111. doboz
- [15] Vö. HL V. 6. fond 108. doboz

Közlemények

KÉT 60 ÉVES ÉVFORDULÓ S AMI MÖGÖTTE VAN**Derzsi Ottó**

A két világháború között a cserkészeké volt a legjelentősebb gyermekszervezet. 1945 után működésükben zavar támadt, s ebben nagy szerepe volt annak, hogy az új társadalmi formációval - az új hatalom törekvésének megfelelően - létrejött a baloldali gyermekszervezet, az úttörőmozgalom. A szerző a Cserkészszövetség utolsó éveinek történéseit és a két gyermekszervezet kényszerű egyesülésének krónikáját vázolja fel, majd - mint egykori cserkészvezető -, megbékélésre szólít fel az 1990-es évek elején újjáalakult cserkészmozgalom érdekében.

60 évvel ezelőtt, 1946. június 2-án bontott zászlót a Magyar Úttörők Szövetsége, s alig telik el másfél hónap, július 20-án felosztatják a Magyar Cserkész Szövetséget.

A két esemény között megvan az ok és az okozat, a hatalomra törekvő kommunista párt húzódik meg a háttérben. Az akkori baloldali közvélemény úgy vélhette (vélte), hogy egy „maradi”, „konzervatív”, „klerikális” szervezet helyébe egy „haladó”, „demokratikus” szövetség kerül. Csakhogy e kérdés bonyolultabb, mert a cserkészlet és az úttörők nem azonos „terepen” tevékenykednek. A cserkészlet az egész ifjúságra, valamint a felnőttekre is kiterjeszti tevékenységét, míg az úttörő kizárólag a gyermekek, az általános iskolások szervezete.[1]

A politika erre az életkori különbségre fittyet hány. Taktikából az elődszervezetnek még ad két évet, s aztán 1948-ban „egyesíti” az úttörőkkel. Így az utókor kétszer is megemlékezhet az úttörőszervezet alapításáról.

Mind a két, az úttörő- és a cserkészévfordulóról megemlékezik a Magyar Pedagógiai Társaság Mozgalompedagógiai Szakosztálya, s a vitát és ehhez kapcsolódó dokumentumokat kiadványban teszi közzé.[2]

E két szervezetről megjelent kiadványok[3], s a különféle publikációk alapján összeállítható a 60 évvel ezelőtti események története, háttere, azzal a megjegyzéssel, hogy még akad homályos rész, vitatott kérdés, s az ezek feltárásához, az igazság megközelítéséhez a ma még élő tanúk visszaemlékezését is figyelembe kell venni, mert a megmaradt forrásanyagok eléggé hiányosak. Ez az írás – több évtizedes tapasztalatok alapján – állást foglal néhány vitatott kérdésben is. Természetesen, ezek egyéni magyarázatok.

* * *

Baden-Powel (Bi-Pi) 1907-ben egy angliai ifjúsági táborban találja ki a cserkészletet. Elgondolásait Scouting for Boys című könyvében közreadja és e kezdeményezés nemsokára, 1910-ben már

Magyarországon is gyökeret ver. A valláserkölcsi alapon álló pedagógiai jellegű, iskolán kívüli független ifjúsági tevékenységet a katolikus és a református egyház egyaránt felkarolja – a polgári irányzat is már a kezdetben hozzájuk csatlakozik –, egymással versenyezve, majd a Magyar Cserkész Szövetségbe tömörülve: csoportok, eszmék, vélemények ütközése során születik meg a magyar cserkészzet, amely Bi-Pi szellemiségét nemzeti sajátosságokkal ötvözi.

A mozgalom az első két évtizedben mennyiségi és minőségi fejlődést mutat, melyet csak az I. világháború és az azt követő forradalmak lassítják. Létrehozza intézményeit[4], szakági tevékenységét, szervezeti hálózatát, és az idősebb, 18 éven felüli cserkészek társulásait. Fiatal Magyarság címmel a magyarság sorskérdéseivel foglalkozó csoportot, lapot támogat és országos mozgalommá terjeszti ki a regőséget.

Sikert sikerre halmoz a nemzetközi és nemzeti táborokban, amelyek betetőzése 1933-ban a gödöllői jamboree 30 ezer hazai és külföldi cserkész részvételével. A lányok Parádon a világon elsőként megalakítják saját szervezetüket és 1939 augusztusában, a II. világháború előestéjén ugyancsak Gödöllőn megrendezik a Pax Tinget, amelyen négyezer külföldi lány vesz részt.

Egy beszámoló szerint 1942-ben a 889 fiúcsapat 326 helyiségben működik, s tagjainak száma 53500.

A szakirodalom a cserkészzet első 35 évét többnyire két szakaszra osztja. Az első évtizedei viszonylag problémamentesek, de „1938-1942 között kényszerűen jobbra tolódott, 1942-1944 között pedig katonai vezetés alá került”.[5]

Köztudott, hogy minden szervezet, közösség, mozgalom a saját korában él, és annak hatása alól, ha csak nincs illegalitás, nem tudja magát teljesen kivonni, annak törvényei rá is vonatkoznak. A kényszer hatására engedményeket is kell tennie, ennek mértéke vezetőinek taktikai érzékétől függ.

Most utólag sokan úgy látjuk, a főcserkészeknek, Teleki Pálnak és Kisbarnaki Farkas Ferencnek a háború vérvizataros éveiben sikerült megóvniuk a cserkészzetet. Nem áll be a háború szolgálatába és nem lesz a náci-fasiszta rendszer kiszolgálója.

Természetesen, az akkori valóság sokkal árnyaltabb és az utókor szubjektív okokból sem mindig objektív. Például az akkori szabálmódosításokat utólag félremagyarázzák. Azt, hogy a búrkalapot bocskai sapkára cserélik, a „farkaskölyköt” apródnak keresztelik. Ebben a jobboldal, sőt a szélsőjobboldal térnyerését vélik, holott ezek csak egy-egy hosszabb folyamat epizódjai, mely során a cserkészzet elnyeri magyar arculatát.

Lényeges, tartalmi változás is történik e problémás szakaszban. Kristó Nagy István szerint a regősmozgalomban a mennyiségi fordulat 1936-ban következik be. Akkor jelenik meg az öregcserkészek monográfiája, az „Elsüllyedt falu a Dunántúlon, Kemse község élete”, amelyhez Teleki Pál ír előszót, aki bár később ellehetetlenítette a táj- és néprajzkutatást, de ugyanezt a cserkészzet körében erőteljesen támogatja. Egy kisebb csoport útja a népi táborba, onnan a Márciusi Front irányába vezet, a többség azonban a politikamentességet választja, a nemzeti tudatosodás útját, s e

mozgalom is hozzájárult ahhoz, hogy a cserkészzet a külső nyomás ellenére nem fasizálódott. Nem véletlen, hogy a regösség beépül az 1942-es próba- és szakági rendszerbe is.

Ismert, hogy a cserkészcsapatok a legfelső irányítóiktól eltérően a napi politikától távontartják magukat, a cserkésztvörvények szellemében élnek. A háborús években mégis utat tör hozzájuk egy „harmadik utas” politizálás, amely a regösség szellemiségét tágítja, mélyíti. A lényege: egyik oldalról a nácik, a másik oldalról a bolsevikok fenyegetik a magyarságot, s a példakép Zrínyi, a politikus-költő.

A katonai irányításra a legfőbb érv az, hogy a szövetség mozgalommá alakul, s ezért bevezetik az egyszemélyes, utasításos rendszert. A háborús helyzet idézi elő a hasonló, vagy azonos struktúrát. Bonyolítja a képet az, hogy Báldy Alajos országos leventeparancsnok sietteti ezt a döntést, mert csak ilyen körülmények között hajlandó tárgyalni a magyar főcserkészzel.[6] Ugyanakkor e változás a cserkészcsapatok életét nem befolyásolta. A 3. számú parancs[7] az új próbarendszert tartalmazza. Megtudjuk, hogy több tervezet alapján dolgozták ki, majd rajtisztképző és tisztjelöltképző táborban megvitatják. Ezután került az Ábrám-hegyi országos értekezlet elé. De csak tervezetnek tekintik és elvárják a csapatparancsnokoktól, hogy egy év múlva – 1943 szeptember 1-ig – a rendszer tapasztalatairól jelentést tegyenek, s csak ezután véglegesítik.

A honvédő-honvédelmi nevelés az új próbarendszerben valóban kiemelt téma, a történelmi múlt felidézésével párhuzamosan az erőnlét fejlesztését tűzi ki célul. A test edzése különben is kezdettől fogva a cserkészzet fő feladata, a rendszeres túrázás, táborozás s a szakági tevékenységek ezt a célt szolgálják. A háborús években a fiatal nemzedék felkészítése az esetleges megpróbáltatások átvészelésére nemzeti ügy, függetlenül attól, hogy a háború melyik oldalán áll az ország.

A cserkészzet egyértelműen a zsidókérdésben marasztalható el. Az is igaz, hogy nem „kezdemenyező”, nem tör az „élre”, sőt „félgőzzel” hajtja végre a zsidótörvényeket, ahogy Gergely Ferenc monográfiája részletesen foglalkozik e tragédiával. Azonban mégis vét a 4. cserkésztvörvény ellen, mely szerint „A cserkész minden cserkészt testvérnek tekint”.

A cserkészek, cserkészsövetségek vészorszak alatti segítőkészségéről kevés az információnk. A háború befejeződése után részletes jelentést kívánnak összeállítani, azonban feloszlásuk ebben megakadályozza őket. Csak feltételezni tudjuk, hogy a cserkészszelemben élő fiatalok, vezetők ahol – s ahogy tudtak –, segítettek.

Már 1945. február 4-én megalakul az Országos Ideiglenes Intéző Bizottságuk, s e hónap közepén működési engedélyt kapnak a Szövetséges Ellenőrzési Bizottságtól, mely szovjet befolyású, vezetésű, és az illetékes Budapesti Nemzeti Bizottságtól.

Résztesznek a romeltakarításban, a vöröskeresztes tevékenységekben, a nyári mezőgazdasági munkákban. Csakhamar 500 csapatban 50 ezer cserkészt tartanak nyilván. (Ez a háború előttihez hasonló létszám!)

Az első hónapokban a protestáns, népi irányzatú Jánosi Sándor és a polgári-zsidó cserkészeket

képviselő Färber József – a kommunista cserkészek és ifjúkommunisták közreműködésével – kerülnek a vezető tisztségekbe, de 1945 novemberében – a Kisgazdapárt győzelme után – a cserkészközgyűlésen, ahol hivatalosan ismét megalakul a Cserkészsövetség, leváltják őket, s a továbbiakban egy katolikus többségű, akkori szóhasználatlaltal „jobboldali, klerikális” vezérkar irányítja a cserkészetet.

A vezetésből kikerült irányzatok képviselői „ellencsoportokat” szerveznek, amelyhez ismert közéleti személyiséget is találnak Karácsony Sándor személyében. Ettől még nem roppan össze a cserkészet, legfeljebb frakciókban él tovább, noha az ellenzék összetétele gyanúsán változik és elfogultan kritikus.

A megsemmisítő csapást a hatalomra törő párt diktatúrától kapja. A kommunista párt 1945 májusában egyértelműen állást foglalt az ifjúsági egység megteremtéséről és idő kérdése – a belső és külső politikai helyzet függvénye –, hogy akarata mikor hajtja végre. Többnyire „szalámitaktikával” halad – mint a politika más területén – célja elérésére.

A békekötést követő napon a párt lapja, a Szabad Nép éles támadást indít a cserkészet ellen: „... Németországban és Olaszországban a cserkészetet betiltotta a fasiszta politika. Nálunk azonban ilyesmire nem volt szükség, mert a Cserkészsövetség – egyes vezetőinek túlbuzgalmából – önként gleichschaltódott a fasiszta kormányzathoz. Először irredentásodott, majd a fasiszta militarizmus kiszolgálójaként 'leventéskedett'...”[8]

A támadás a novemberi közgyűlés után felerősödik. A helyi cserkészcsoportok munkáját nehezítik, akadályozzák. Vezetőik egy részét – mert cserkészek –, állásukból elbocsájtják. Aztán rágalmazni kezd a vidéki sajtó, állítólagos cserkészszebesküvésekről írnak, s a cáfolatokat nem közlik. De még ezt is túlszárnyalja Péter Gábor, a politikai osztály vezetője, aki azt nyilatkozta, hogy a Teréz körúti „fasiszta gyilkosság” elkövetője valószínűleg egy cserkész vagy KALOT szervezet tagja volt”.[9]

Ilyen „előkészület” után kerül sor az 1946. július 20-i eseményre. Rajk László belügyminiszter – a Szövetséges Ellenőrző Bizottság nyomására – rendeletileg feloszlatja a Cserkészsövetséget.

Két napra rá egy rendkívüli – az összcserkészet vonatkozásában törvénytelen – közgyűlésen, amelyen a kilenc cserkészkörletből csak egy vett – vehetett – részt, megalakítják a Magyar Cserkészfiúk Szövetségét, de a franciaországi jamboree után 1948 áprilisában ki is léptetik a „nemzetközi imperializmus és nagytőke ügynökévé lett” nemzetközi cserkészirodából s a cserkészkonferencia tagjai sorából.[10] Ezt az aktust Karácsony Sándor és Jánosi Sándor már nem éli meg, mert korábban, különböző időpontokban távoznak e bábszervezetből.

A cserkészet egységét gyengítő csoportosulások indítékára ma már feltételezhetünk némi magyarázatot. A vészkorszakot túlélő magyar-zsidó cserkészek érzékeny reakciója elvitathatatlan, még akkor is ha ma sokak számára szélsőségesnek tűnik.

A protestánsok tevékenységének többféle indítéka lehetett. Mint a népi baloldal képviselői – egyre nagyobb társadalmi háttérrel – hisznek, bíznak az új rend megszületésében. A két egyház közti

évtizedes vetélkedés is motiváció lehet.[11] Kristó Nagy István arról informált, hogy református személyiségek egy szűk köre 1945 nyarán részt vett Bereczky Albert államtitkár bizalmas tájékoztatóján, amelyen értesültek a szovjet befolyási övezet végleges meghúzásáról. Ennek tudatában kompromisszumok árán is vállalkozni kell arra, hogy a cserkészet értékei minél tovább fennmaradjanak, a csapatok mennél tovább éljenek.

A cserkészet „utószervezetében” ezenfelül nagy érdemük, hogy a hárshegyi vezetőképítés még két évig zavartalanul működik, s az előző éveket is fegyelembé véve a regösvezetők százait képezik ki, akik majdan az úttörőknél, s a kulturális élet más területén a népi-nemzeti szemlélet terjesztői lesznek, vállalva a „narodnyik”, majd a „nacionalista” vádakat.

A mai napig tisztázatlan, hogy az antidemokratikusan létrehozott Cserkésziúk Szövetségét miért igazolja a Nemzetközi Cserkész Iroda. A jamboree előtt Bernadotte svéd főcserkész személyesen tájékozódott Budapesten, végül is Wilson ezredes, az iroda vezetője dönt. Állítólag a volt szövetségről terjesztett rágalmak is hozzájárultak elhatározásához.

1948 májusában az első országos úttörőkonferencián jelentik be, hogy az úttörők „egyesülnek” a cserkészekkel.

Az „egyesülés” hírére külföldön megalakul a Magyar Cserkészszövetség, amely biztosítja a folyamatosságot a rendszerváltozásig, amikor ismét zászlót bont a hazai cserkészet.

* * *

1945-ben az MKP először „pionírmozgalmat”, „kismagyarok” gyermekmozgalmat akar alapítani, majd a szociáldemokrata Gyermekbarát Egyesületben közösen egy úttörő gyermekcsoportot hoznak létre, amely 1946. június 2-án egy szocialista ifjúsági felvonuláson zászlót bont, de most már kommunista irányítással. 1948 májusában az Úttörővezetők I. Országos Konferenciáján feladatul tűzik ki az ideológiai nevelést, s ősszel Ortutay Gyula kultuszminiszter intézkedik arról, hogy az általános iskola egyetlen gyermekszervezete – és a volt öntevékeny közösségek vagyonának örököse – az úttörőmozgalom legyen.[12]

Az úttörőszövetség (mozgalom) tehát szocialista környezetben születik s irányított politikai szervezet. A kommunista ideológia s a pártpolitika az ifjúsági apparátusokon (MINSZ, DISZ, KISZ, DEMISZ) keresztül valósul meg. Az úttörőapparátus tagjait az érvénybenlévő káderfejlesztési elgondolások szerint javasolják és választják meg a színleg demokratikus testületeikben. A legfőbb vezetők jelölésekor (elnök, titkár, főtitkár, ügyvezető elnök) a szakmai jártasság nem játszik szerepet.

Az úttörőapparátus létszáma a legkisebb, miközben ez a legnagyobb szervezet. Millió körüli tagsága van. Feladatuk, hogy az úttörőcsapatokat (3000 körüli) marxista ideológiával és a napi politikával átszőtt feladatokkal lássák el, amelyeket tanévi programokon, módszertani kiadványokon, az úttörősajton keresztül és a csapatvezetői értekezleteken próbálják érvényre juttatni.

Fő módszerük az évenként, két- vagy többévenként meghirdetésre kerülő akciók, mozgalmak. A

teljesség igénye nélkül, az egymást követő programok: Jó tanulással előre hazánkért!, A dolgozó népért, a hazáért – Rákosival előre!, Légy munkára, harcra kész!, A forradalom nyomolvasói, Hősök Könyve, Úttörő-expedíció a jövőbe, A vörös zászló hőseinek útján, Szabad hazában – Lenin útján, Őrizzük a lángot, Tettekkel nyakkendőnk becsületéért, Riadó -77, Riadó 19-65-74, Riadó 57-30-87.

A közvélemény előtt általában az úttörők politikai arca jelenik meg, protokollrendezvényeiről, az úttörőszemlékről, köszöntőikről a média rendszeresen hírt ad, s az utókor is többnyire ezekre emlékszik.

Egyidejűleg egy másfajta – pedagógiai jellegű – tevékenység is lejátszódik a háttérben, amely értékeket, teremt, maradandó élményben részesíti a gyermekek egy részét.

Ez a gyermekkorosztályhoz igazodó mozgalmi pedagógia a kezdettől jelen van az úttörőapparátus szándékától függetlenül, időnként az ő tudtukkal, néha-néha a kezdeményezésükre, amikor a politika szorítása enyhül körülöttük. Ennek van észszerű magyarázata. Az úttörővezetők nagy többsége az apparátusban is pedagógus.

A pedagógiai irányzat világosan, egyértelműen az iskolákban, a csapatoknál érvényesül, amelyhez egyéb okok is hozzájárulnak. Egy 1975-ös felmérés szerint[13] 3942 csapatvezető közül csak 1616 az MSZMP tagja, tehát a vezetők többsége pártonkívüli, s közülük 1090-en már tíz évnél több ideje látják el ezt a tisztséget. Feltételezhető, hogy egy részük a cserkészettől került az úttörőmozgalomba. Utólag „behódolt” cserkészeknek nevezik őket, akik „idővel belátják”, hogy a szocialista erkölcs és a vallás erkölcsi alap nem fér meg egymás mellett. Az ilyen vélemény és feltételezés szemben áll a valósággal. A volt cserkészek a múltbeli tapasztalataikat igyekeznek megvalósítani – többnyire ugyanolyan színvonalon, mert önállóak, s legtöbbször még az iskolaigazgató felügyeletét is lerázzák magukról – ideológiai tudatuktól függetlenül.

Ugyanígy cselekszenek a nem cserkész vezetők is. A legfőbb korlát, hogy kevesen vannak. A nagyobb iskolákban jó, ha két-három önkéntes akad e hivatásra, s ők is legfeljebb 8-10-15%-nyi iskolás gyermekkel tudnak csak eredményesen foglalkozni. A táborozók, túrázók, száma körülbelül megegyezik ezzel az aktív körrel.[14]

Az úttörőszervezet – ahogy a cserkészlet is –, évtizedek során nyeri el sajátos arculatát. Jegyeinek egyik forrása az 1848-as forradalom (kisdobos, 12 pont, Előre-köszöntés), a másik forrása a cserkészlet (próbarendszer, egyenruházati és alaki szabályzat stb.). Ez utóbbi forrást nem másolja, hanem átalakítja a maga számára. Egyedül a vörös nyakkendő (s az ünnepekkor a fehér ing, blúz) viselését veszi át a pioniroktól. A legsikeresebb: a táborozó úttörő látványképe. (Kevesek előtt ismert az, hogy az úttörőinduló zeneszerzője Kodály Zoltán.)

A párt és az állam számos intézménnyel (úttörővasút, csillebérci és balatoni nagytáborok, sporttelep, úttörőházak stb.) segíti, amelyek ma is jelentős értéket képviselnek.

A Rákosi-rendszerben a „szovjet minta” átvételekor s „virágzásának” korában is teremt szellemi

értéket. A Révai-féle „kulturális forradalom” keretében úttörő népművészeti csoportok, együttesek százai jönnek létre, s sikeresen szerepelnek a helyi, járási, városi, megyei, országos szemléken.

Az úttörőkrónikások szerint is az 1946-47-es hőskort az 1957-58-as követi. Ez utóbbinak a társadalmi háttere igen feszült. 1957 februárjában megújhódik a mozgalom[15], ekkor nyeri el végleges arculatát; előtérbe kerül pedagógiai jellege, programja a gyerekek életkori sajátosságához igazodik. A jelszó: Ki a szabadba!

Alig telik el néhány hónap, s a politika visszakozót fúj. „...A cserkészlet ideológiai hatásának eredménye, hogy több helyen, minden tartalomtól megfosztott, üres romantizálás folyik, csak csomóznak, sátrat vernek, vagy vízitúrát szerveznek, miközben ennek a célja, a kommunista nevelés elmarad. Ez a jelenség a mozgalmunk munkáját fenyegető legfőbb veszély...”[16]

Ámde a játékosság, a romantika szellemét nem lehet már visszaszorítani határozatokkal, átszervezésekkel, politikai mozgalmakkal, akciókkal. A megújult úttörőélet az iskolákban – legalábbis nagy részében – tovább él és helyi hagyományokkal gazdagítja, tökéletesíti eszköztárát. Az úttörőapparátus is felfigyel erre az ellentmondásra, s noha a politikai irányzatot szorgalmazza, s különböző eszközökkel terjeszti, „mellékesen”, utolsó „pontként” támogatja a táborozást, a turisztikát is.

Sátrakat juttat el az igénylőknek, a táborhelyekről, kulcsosházakról két-három évenként – a legfontosabb információkkal – javított, bővített útmutatókat ad ki, a kezdő táborvezetőket segítő új táborozási formákat (összevont csapattábor, váltótábor) vezet be, az erdőgazdaságokkal közösen 100 férőhelyes – állandó, közös létesítményekkel ellátott – táborhelyeket alakít ki, s nemzetközi viszonylatban is egyedülálló hálózatot, a vándortábor útvonalakat indítja el 1972-ben.[17] Ugyancsak a 70-es évektől – politikai célzattal, a KISZ-szel közösen – állandó jelegű járási, megyei táborok nyílnak.

Az iskolán belüli úttörőéletben a protokoll jellegű rendezvényektől élesen elváltak a hétköznapi, folyamatos vagy alkalmi tevékenységek, amelyek kiegészítik a turisztikai, táborozási és más programokat.[18] Eredményes a szakági munka, s részt vesznek a politikai akciókban.

2006. június 3-án Csillebércen emlékeztek meg az Úttörőszövetség 60. évfordulójáról. A szabadtéri nagyszínpadon egy felirat, egy mazsorettcsoport lobogói közt felvillanó úttörőzászló és a felolvasott rövid köszöntők emlékeztetnek a múltra. A több száz résztvevő egy szokványos „gyermeknap bulin” vett részt. Egy röplapon ez volt olvasható: „...szervezeti egységeink saját szabályaik szerint döntenek nevükről, jelképeikről, tevékenységükről, tagdíjukról, valamint követelmény- és jogrendszerükről...”.

Most már érthető, hogy a „szülinapra” ideérkezett (autóbuszokkal vidékről ideszállított) „szervezeti egységeknek” miért nincs úttörő tudata. Mert – tudathasadásos állapotban vannak.

A Magyar Pedagógiai Társaság Mozgalompedagógiai Szakosztálya megteszi az első lépést. Tény, hogy az „egyesülést” tárgyaló konferenciáján csak néhányan vannak a cserkészek részéről (nem az ő

hibájuk), de a párbeszéd megkezdődött, s folytatódott a sajtóban. Legutóbb a közvélemény is értesülhetett[19] a cserkészteret ért anyagi károkról. Bár az elmúlt időszakban kaptak némi támogatást, de a teljes leltárt az államnak kellene elkészítenie.

A megbékéléshez ez az első lépés. De ennél lényegbevágóbb az erkölcsi jóvátétel.

JEGYZETEK

[1] A 8. osztályt már a KISZ-be történő felkészítési tanévnek tekintették.

[2] A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és az Úttörőmozgalom „egyesülése” 1948-ban. Magyar Pedagógiai Társaság, Bp., 2006.

[3] Gergely Ferenc (1989): A magyar cserkészteret története 1910-1948. Göncöl Kiadó, Bp.; Mészáros István (1986): A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége. Neveléstörténeti füzetek 4. Bp.; Bodnár Gábor (1989): A magyarországi cserkészteret története. Püski Kiadó; Záhonyi Ede szerk. (1981): Fejezetek a magyar úttörőmozgalom történetéből. Ságvári Endre Könyvszerkesztőség, Bp.; Nádházi Lajos (1999): A magyar úttörőmozgalom történeti kronológiája 1945-1998. Magyar Úttörők Szövetsége, Bp.

[4] Magyar Cserkész, Vezetők Lapja, Hárshegyi Cserkészpark, Cserkészszékház, Cserkészbolt Szövetkezet, cserkészkerületek székházai, vízi telepek, vitorlázó-repülőterek, cserkészcsapat-otthonok stb.

[5] Mészáros István (1986): A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége. Neveléstörténeti füzetek 4. Bp.

[6] Kisbarnaki Farkas Ferenc (1967): Rövid visszapillantás az emigrációban immár 20 éve működő cserkészteretünk első és otthon felosztatott cserkészteret utolsó éveire.

[7] Kisbarnaki Farkas Ferenc 3. számú napiparancsa, 1942 október

[8] Szabad Nép, 1945. május 10.

[9] Szabadság, 1946. július 19.

[10] Cserkészfiúk, 1948. 8-9.

[11] A katolikus és a református cserkészcsapatok a már a 30-as években megalakítják saját csoportosulásukat. 1945 előtt – a taglétszámhoz viszonyítva – a katolikus befolyás a vezetésben erőteljesebben érvényesül. 1988-ban – hasonló indokok alapján – két irányból indul meg a szervezkedés.

[12] A VKM 101.840 – 1948 IV. 2. számú rendelete, 1948. szeptember 23. Ortutay Gyula sk.

[13] Adatok és tények a Magyar Úttörők Szövetségének helyzetéről és tevékenységéről. Fejér megyei Nyomdaipari Vállalat, 1975.

[14] Az 1976. évi statisztika adatai szerint 776 önálló csapattáborban 42 486-an, a váltótáborokban 63 810-en, a vándortáborokban (237 csapatból) 7988-an és a vizitáborokban (43 csapatból) 805-en vettek részt. Összesen 115 089 úttörő táborozott.

[15] Előre az úttörőcsapatok megújulásáért. Magyar Úttörők Szövetsége, 1957.

[16] Úttörőink kommunista neveléséért. Útmutató az 1957-58-as tanévre, 1957.

[17] Június közepétől augusztus elejéig egy-egy meghatározott útvonalon gyalog, hátizsákkal kétnaponként indultak a 30-35 fős csoportok, s általában két-két éjszakát töltöttek az egyes szálláshelyeken. Az útvonalak 14-12-10 naposak. 1984-ben már 30 vándortábor-útvonal fogadja a 750 csoportot 22 000 fős létszámmal.

[18] Nyári-téli úttörő olimpiák (1965-től 87-ig), két-három évenként kulturális szemlék, úttörő természetjárók, hagyományőrzők, bélyeggyűjtők, szakácsok stb. találkozói, Vár a természet közösségi turisztikai játék (1978-tól), ezermesterek szemléi stb.

[19] A cserkészlet szemszögéből. (Bokody József cserkész-történeti kutató levele. Népszabadság. 2006. aug. 9.)

Közlemények

**POLITIKAI KÜZDELMEK AZ IFJÚSÁGÉRT 60 ÉVVEL
EZELŐTT**

Székely Lajos

1944-45-ben a harcok idején Fóton tartózkodtam a Svéd Vöröskereszt gyermekotthonában. Főiskolai hallgató voltam, harmadévesként kerültem Fótra, helyettesíteni kellett. Gyógyszerész, orvos, pap se volt a faluban. Először egyházi szolgálatot láttam el, majd nevelőtanár lettem a Svéd Vöröskereszt fóti gyermekotthonában. Az ifjúsági mozgalom történeteiről e perspektívából tudok számot adni.

Tudomásunk volt arról 1945-ben, hogy Pesten a Horánszky utcában egy regőscserkész csapat létezik és mozgolódik Jánosi Sándor, Juló irányítása alatt. Ezeket a cserkészeket ismertük, nekünk is volt egy kis regőskezdeményezésünk, amely már foglalkozott népdalgyűjtéssel, táncokkal. Molnár István segítségével valósítottuk meg mindezt, hozzá tanfolyamra is jártam, elsajátítottam a regősmunkához szükséges képességeket, s egy raj létrehozását vállaltam. Megjegyzem, hogy a hárshegyi Örsvezetők Körében alapító tagként mindig, vagy 10-12 alkalommal jelen voltam.

A cserkészlet szerveződésében sok belső nehézség volt, ellenségek alakultak ki a rivalizáló csoportok közt. Jánosi és Ferber, akik gyakorlatilag az újjászervezést megkezdték, csak arra építettek, aki a Karácsony Sándor befolyásolta KIE-ből érkeztek – lényegében a fennálló Cserkészszövetség (ahogy ekkor nevezték: mozgalom) ellenében. Cserkészigazolványainkon a szövetség szót áthúzták, s mozgalmat írtak a helyébe, ez még hagyatéka volt a régi emlékeknek 1942-ből. Két táborra szakadtunk, én Sík Sándor-párti voltam, a nagyobbik tábor Jánosival az élen a másik oldalon állt. Január vége felé volt egy előkészítő bizottsági ülés, oda küldtünk a fóti regősöktől képviselőt, bizonyos Rákóczi Ferit. Valamikor februárban volt Ideiglenes Intéző Bizottság-ülés, ez előírta, hogy a csapatokat igazolni kell. Megpróbáltuk mi is, hogy kapjunk engedélyt. Szeptember 30-án tiszti gyűlés volt. Ezen már ott voltak saját embereink, a fóti regőscserkészek is.

Mi nagyon elfoglaltak voltunk. 1945-ben zsidó cserkészcsapatot alakítottunk, hiszen különböző gyerekcsoportokat kaptunk a svéd követségtől. Ekkor ugyanis a fóti Károlyi-kastélyt svéd oltalom alá helyezték. Mi megindítottuk az oktatáson kívüli nevelést, mozgalmi lehetőséget biztosítottunk az eddig elzárt, problémás gyerekeknek. (Erről írtam is És akkor mi volt? című könyvemben.) Szóval, engedélyt kértünk, hogy a 933-as gróf Károlyi István cserkészcsapat és a 117-es János Vitéz cserkészcsapat (amely Újpesten a gimnázium pincéjében működött), együttműködhessen. A 117-es rajaként működtettük a háború után először megszervezett zsidó cserkészcsapatot.

Így érkezett el 1945. szeptember 30. A tiszti gyűlésen Sík és Karácsony javaslatára új programot fogalmaztunk. November 15-én közgyűlést tartottunk, s ekkor a cserkészmozgalomból újra szövetség lett. Teleki Géza (Pál fia) lett a főcserkész, az elnökök Sik és Karácsony, az Intéző Bizottság elnöke Nagel Eduárd, Pintér Pál orvos lett az országos vezetőtisz, az ügyvezető elnök Fónyai Géza, országos

vezetőtisztt dr. Surján László. Igazoló főbizottság alakult: előttük kellett igazolni magunkat. Ennek Kéri Emil lett az elnöke.

Így jött el az 1946-os esztendő. Az év elején a MIOT (Magyar Ifjúság Országos Tanácsa) jött létre, ebben a cserkészszövetség is részt vett. Ez volt az első halvány jel arra nézvést, hogy a cserkészszövetség elindulna a „demokratikus ifjúság” irányába.

Belső harc kezdődött, a „pártütőket” úgy hívták, hogy „Ferber-őr”, össze is jöttek. Megalakult a nagy ellenzék: a Haladó Szellemű Cserkészek Munkaközössége. A protestánsok Ichtüsz szervezete és a Népi Csapatok Munkaközössége jött létre az év első negyedében. Elnöke Karácsony Sándor lett, s ők kérték a feloszlátást.

Áprilisban volt az első IB-ülés, erre meghívtak. Országos helyettes tisztté választottak április 10-én. A 117-es csapat kihelyezett rajának igazolását már Surányi László írta alá.

Egy körlevelet őrzök 1946 áprilisból. Beszámoló, határozatok. Ebben olvasható, hogy lemondott az ügyvezető elnök. Június 25-én egy vezetői ülésen az a terv született, hogy továbbvisszük a Cserkészszövetséget, s nem kapcsolódunk a szerveződő Cserkészfiúk Szövetségéhez. Előbbi inkább katolikus, utóbbi inkább protestáns volt. Nem is vállaltuk a csatlakozást. 19-én megjött a feloszlátási belügyminiszteri határozat (Rajk a belügyminiszter). Egy hónapon belül megalakult a Magyar Cserkészfiúk Szövetsége. A Magyar Cserkészszövetség irodája bezárta kapuit. Surjánnal együtt jöttem el, kivonultunk a Nagy Sándor utcai központból.

Augusztus végére a Magyar Cserkészfiúk Szövetsége minden csapatot igazolásra szólított fel. Mi még 1933-ban szerveztük meg a csapatot, amelyet a katolikus egyházközség alapított a KALOT mellé. Részt vettünk minden programon. Egyetlen református cserkészünk volt, őt mutogattuk. (Hagyományosan nagy vallási feszültség volt a faluban. Aki a főutca jobboldalán járt, az csak református lehetett, a másik oldalon pedig csak katolikus, véletlenül sem ment át senki a túloldalra.) Mi jelentkeztünk: szeretnénk folytatni. A Magyar Cserkészszövetség megszüntetéséről egyébként nem kaptunk papírt, senki nem tudta „hivatalosan”, hogy megalakult a Cserkészfiúk Szövetsége. Ott akartunk maradni, látni szerettük volna, mivé fejlődik.

Mi zajlott házon belül? Torzsalkodások. Bementem a Nagy Sándor utca 6-ba, akkor már nem volt vitatkozás, veszekedés, ez a háttérben folyt le erős vallási konfrontáció keretében. Már eldőlt, hogy a név Magyar Cserkészfiúk Szövetsége lesz. Mégis újrakezdődött a harc. Azt szerették volna, hogy a Sík Sándor-féle vonulat maradjon, s ne a Karácsony Sándor-féle. Nem szűnt a vita. A katolikus cserkészvezetők Assisi Szent Ferenc Munkaközösséget alapítottak. Én nem mentem el. Ez a gyülekezet a Sík Sándor-féle csoportot erősítette volna. Ezeken az üléseken ott volt a protestáns Karácsony is. Akkor az egész katolikus vonal illegalitásba készült, s úgy döntöttünk: nem lépünk közös akcióra a cserkészfiúkkal.

1947. Megkezdődött a készülődés a Centenáriumra. Nagy országos mozgalom indult, a Pedagógusok Szabad Szakszervezete és mások kezdeményezték. Ez beépült a MIOT programjába is. 48-as ifjúsági bizottságokat indítottak. Mi is megalakítottuk a 48-as Fóti Bizottságot. Ortutay miniszter is eljött. Voltaképpen nálunk a cserkészlet helyébe a katolikus irányvonalnak egy elágazása lett. Ebben a bizottságban külön rajként újjáalakultak a regösök. A MIOT támogatását megkaptunk, s ettől kezdve 48-as címszó alatt egységben készítettük elő Fóton a KALÁSZ-tól a KIE-ig a centenáriumi

eseményeket.

Megkezdődött az országos vezetőségválasztás is. Március 23-án kaptuk az instrukciót: próbálkozzunk az úttörőkkel való együttműködéssel. Az 1947-es esztendő nehéz volt. El kellett kezdeni a franciaországi jamboree-ra való készülést. Jánosi és Ferber ügyködtek. Galambos páter a mi oldalunkon állt. Októberre Galambossal összehozták a katolikus cserkészvezetők értekezletét. Ott voltunk. Mit lehetne csinálni? Vigyük-e tovább a harcot? Enyhébb légkör következett, ha nem is tartott sokáig. A MIOT kezdeményezésére Cserkész-Úttörő Összekötő Bizottság alakult. Karácsonyt és Julót tiszteletbeli úttörővé avatták. Ez a csoport került ki győztesen, s evvel a cserkészlet lényegében „átalakult” úttörőszervezetté.

Ehhez sok támogatást kaptunk. Hatékonyan támogatták a NÉKOSZ. Vezetőképzést szervezett saját magának, s egyben a cserkészvezetők számára is. Az első képzésen részt vettem. (Rögtön be is szerveztek a népi kollégiumi munkába. 1948 szeptember elsejei hatállyal nevelőtanári, igazgatói kinevezést kaptam, megbíztak a Sopron-Szombathely-Zalaegerszeg körzet instruktori teendőivel.) Ebből a képzésből nőttek ki a vezetők, az úttörők vezetői is.

Az utolsó közgyűlésünkön - ez volt a NÉKOSZ III. közgyűlése -, július 10-én velem mondták el, hogy a NÉKOSZ-ra nincs szükség. 1949. július 10-én elmondtam: szükségünk van egy állami gyermekotthoni és kollégiumi szervezetre. Ezt velem mondták el. Ha nem mondom el, rég rossz. Beosztottak a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Diákjóléti Csoportjába. Itt nagy fegyelem volt. Emlékszem a békekölcsönjegyzésre. Elmondták, hogy jegyezzen ennyit és ennyit, mert akkor majd a többiek is rólam mintázzák. Nem is volt annyi pénzem. Azt mondták, nem is baj. Majd kihúzzák. Ez kifejezetten Rákosi elvtárs követelése – mondták. Nem húzták ki, évekig nyomtam a törlesztéseket.

Térjünk vissza az alapkérdésre: Hogyan lettek a cserkészfiúból úttörők? A hárshegyi park eddigre már az úttörőké volt. A képzésben a marxizmus-leninizmus, a mozgalom, sok népdal, és sok mozgalmi dal jelentették a tartalmat. De itt volt a cserkészpróbák könyve is. Nem tudtunk vele mit kezdeni. Hogy a 933-as gróf Károlyi cserkészcsapat hogyan ment át úttörőbe? A csapatunkból hárman mentünk el az új csapatvezetőképzőre, ahol megtudtuk: vége a Cserkészfiúk Szövetségének, a Jánosi-féle csoport is megszűntette működését. Így kapott nagy esélyt az Úttörőszövetség.

De mint fentebb írtam, én 1948-ban már a NÉKOSZ-szal foglalkoztam a minisztériumban, a NÉKOSZ leáldozásával pedig kineveztek Budapesten a fiú- és lánykollégium igazgatójának. Közben Fóton laktam, délután meg vasárnap a gyerekekkel voltam.

Kerekes Gyula református rektor úr lett az első úttörő-csapatvezető Fóton. A vagyon? A zsidócsapatnak nem volt semmije, egy szál gatyában jöttek. Zöld nyakkendőt mi adtunk nekik, ez volt az összes felszerelésük. A csapatnak volt ugyan egy rover-sátra. Nem tudom hová került, ez már 1945-ben, a harcok alatt eltűnt.

A cserkészotthon a Kossuth utca 1. sz. alatti nagy házban volt (ez ma vasbolt), hozzá tartozott a saroképület is, mely a Szociáldemokrata Pártnak lett a székháza, a másik részét a katolikus egyház tartotta fenn. Ebből két szoba minősült cserkészotthonnak. Ebből nem lett úttörőotthon, mert az úttörők beköltöztek az iskolába.

Kik voltak a nyertesek? Kik a győztesek? Ezt ma nehéz megállapítani. Egy olyan egészséges és jó mozgalmat, mint amilyen a cserkészlet volt, csak hosszú évtizedek alatt lehet kialakítani. A vesztes a

magyar ifjúság volt. Vezettem háromhetes úttörőtábor, kipróbálándó: mit lehet átmenteni a cserkészteből. A gyerekek lelkesedtek volna a romantikáért. Kaptunk a honvédségtől tekerhetős tábori telefont. Ez akkor óriási volt.

Mára kiűzetett a romantika a gyerekéletből. A tömegkommunikáció ellovagolta a gyerekek lelkiéletét. Most nem tudom, mivel lehet közösséget formálni. Az iskolák kínlódnak, hogy legalább osztályközösség legyen.

A mai cserkészek folytatják? Úgy vélem, hogy a Sik Sándor nevével, Galambos Iréneusz nevével fémjelzett katolikus ág él. A többi ág ma már nem.

Az én személyes sorsom? Amikor pályám során fegyelmet kaptam, abban három ok mindig volt. Pap voltam, cserkész voltam, nékoszos voltam. Mindez nagy bűnöm volt. 1952-ben azonnali hatállyal felmentettek, s az éj leple alatt kellett elhagynom az igazgatói lakást, hogy a bőröm mentsem. Feketelistássá lettem.

Megemlékezések**20 ÉVES A MAGYAR COMENIUS TÁRSASÁG****Ugrai János**

A jobbára a Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskolai Karához, s annak sárospataki székhelyéhez kötődő, de országos hatókörű Magyar Comenius Társaság 2006 őszén ünnepelte 20 éves jubileumát. A társaság célja, hogy ápolja a névadó emlékét, felhívja az utókor figyelmét szellemi örökségére, s a Comenius-tradíciók alapján alkalmat, fórumot teremtsen a rendszeres neveléstörténeti diskurzusnak.

Ennek jegyében minden évben tudományos ülést szervez az elnökség, s ehhez kapcsolódóan legutóbb immár a tizenkettedik kötetét jelentette meg a Bibliotheca Comeniana című sorozatnak. Az immár tekintélyes kiadványsorozat darabjai rendre tartalmazzák az évente megrendezett tudományos ülésen elhangzott előadások szövegét, valamint több kötetben is hosszú, izgalmas szemelvényeket olvashatunk Comenius műveiből. A Magyar Comenius Társaság díszelnöke az alapítást még miniszterként irányító Köpeczi Béla akadémikus, jelenlegi elnöke Földy Ferenc főiskolai tanár. A társaság közel másfélszáz fős tagságában olyan országosan ismert és elismert tudósok is megtalálhatóak, mint Deme László nyelvész, Kozma Tamás nevelésszociológus, Pukánszky Béla neveléstörténész vagy R. Várkonyi Ágnes történész.

Az egész napos jubileumi ünnepi ülésen gazdag program várta az érdeklődőket. A köszöntő és az elnöki múltidézés után a társaság emlékplakettjeit és emlékérméit adta át Földy Ferenc elnök. Ezt követően tíz rövid előadás következett, melyeknek szerkesztett, bővített változata elolvasható az említett tizenkettedik, Comenius és az utókor című kötetben. Éles Csaba művelődéstörténész (Debrecen) a 14-18. század nagy eszmei irányzatai (reneszánsz, humanizmus, reformáció, racionalizmus, szenzualizmus) között keresett összefüggést, így helyezve el egy tágabb gondolkodástörténeti kontextusba a didaktika 17. századi klasszikusát. Eszmefuttatásához szorosan kapcsolódott Dienes Dénes sárospataki egyháztörténész referátuma, aki két, hazánkban alig ismert 16. század végi protestáns gondolkodó, Szegedi Kis István és Szilvásújfalvi Anderko Imre munkásságán keresztül bizonyította, hogy már Comenius előtt létezett hazánkban európai mércével is színvonalas, eredeti pedagógiai szakirodalom. Noha hiányzott az ülésről Köpeczi Béla díszelnök — igazán megbocsátható okból, hisz az MTA őt ünnepelte a születésnapján —, érdekes írását elolvashatjuk a kötetben. Köpeczi azokat az adatokat ismerteti, amelyek Voltaire-nek a magyar történelemmel, az akkori közelmúlttal kapcsolatos ismereteire, információira derítenek fényt. A szerző kiemeli, hogy mivel a francia filozófus Rákóczi népének, azaz a Habsburgokkal szembeszállóknak tekintette a magyarokat, értetlenséggel vegyes meglepetéssel fogadta annak hírért, hogy a magyar rendek Európában szinte egyetlenként álltak ki a frissen trónra lépő Mária Terézia mellett. Koncz Gábor az aktuális nemzeti kulturális stratégia főbb irányvonalainak ismertetésekor pontokba szedte azokat a történeti és kulturális tradíciókat, amelyekre a jövőben is építeni kell a jövőben is közös identitásunkat.

Előadásokat hallhattunk még a kiváló természettudós, és nem utolsósorban híres nyelvújító Barczafalvi Szabó Dávid életéről, munkásságáról (Sipos István); a sárospataki és a debreceni református kollégium szerepéről a cseh- és a morvaországi protestáns hitélet 1781 utáni újraillesztésében (Győri István) és Klebelsberg Kunó szerepéről a sárospataki főiskola két világháború közötti útkeresésében, az Angol Internátus megalakulásában (Kézi Erzsébet). Érdekes csoportját képezték a referátumoknak azok az előadások, amelyek egy-egy helyi jelentőségű személyiséget kötöttek össze a sárospataki kollégiummal, főiskolával. Az egyébként híres pataki kollégiumi professzor, Erdélyi János nagykaposi gyökereinek jelentősége; a borsodi Felsőnyárád és a pataki kollégium közötti sokrétű kapcsolat; valamint két, a népoktatás II. világháború utáni újjászervezésében jeleskedő mezőkövesdi tanár került terítékre e képzeletbeli helytörténeti szekcióban.

A programot két kitűnő kiadvány ismertetése zárta. Ősz Ferenc, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatója adott hírt munkájáról: lefordította és sajtó alá rendezte Comenius páratlan művelődéstörténeti értékű apológiáját. A világhálón is elérhető szöveg egy torzóban maradt védőbeszéd, amelynek egyetlen példányát Szentpétervárott találta meg a fordító. Comenius ebben az ellenfeleivel szemben védekezik, s miközben átfogó képet ad a XVII. századi Európa kulturális állapotáról, hosszan kitér a Sárospatakon eltöltött esztendőkre is. A másik, most megjelent kötetben a kiváló sárospataki főiskolai tanár, ismert neveléstörténész, a nemrég elhunyt Ködöböcz József önéletírása olvasható. A szöveg gondozója, a Comenius Társaság doyenje, Kováts Dániel kiemelte, az olvasó nemcsak a szerzőt és korát ismeri meg, hanem saját magát is, mivel Ködöböcz József — egész életéhez méltóan — még önéletírásában is tanulságok egész sorával látja el azt, aki figyel rá.

A szervezők hangsúlyozzák, a Magyar Comenius Társaságnak további termékeny évtizedeket szánunk. Ennek érdekében országos és határon túli kapcsolataik erősítésére és gyarapítására törekednek. Ezért természetesen szívesen fogadják minden érdeklődő jelentkezését (például Kiss Ferencnél, a Comenius Tanítóképző Főiskolai Kar tanáránál, a Társaság titkáránál), hiszen mindenki örömmel venné, ha az így is népes ünneplő sereg a jövőben még gyakoribb és még nagyobb rendezvényeken találkozhatna. 20 éves a Magyar Comenius Társaság. Ünnepi tudományos ülés. Sárospatak, 2006. szeptember 25. Kováts Dániel (szerk.): Comenius és az utókor. Sárospatak, 2006. Magyar Comenius Társaság. (Bibliotheca Comeniana 12.)

Megemlékezések**NEVELÉSTÖRTÉNETI ÉVFORDULÓK (2007-2010)****Kelemen Elemér**

Emlékeztető összeállításunkkal a következő évek neveléstörténeti évfordulóihoz kapcsolódó rendezvények, konferenciák szervezőit, illetve a kutatói tájékozódást kívánjuk segíteni.

2007

500 éve (1507) született Sturm, Johannes von.

375 éve (1632) született Locke, John.

nagygymnáziummá alakult a fiumei kisgymnázium.

350 éve (1657) foglalták írásba a debreceni református főiskola törvényeit.

250 éve (1757) megkezdte működését a bajai ferences kisgymnázium.

225 éve (1782) II. József feloszlatta a szerzetesrendeket (az ápolással, oktatással és tudománnyal foglalkozó rendek kivételével); - kiadta a közös iskolák látogatására vonatkozó rendeletet.

Mérnöki Intézet létesült a budai egyetem bölcsészettudományi karán.

született Fröbel, Friedrich Wilhelm August.

200 éve (1807) adták ki Debrecenben a Ratio Institutionist, a tiszántúli református egyházkerület nevelési-oktatási szabályzatát.

született Beély Fidél; Bocsor István; Vandrák András.

175 éve (1832) a lőcsei líceumban szlovák irodalmi egyesület alakult.

Marosvásárhelyen megjelent Bolyai Farkas Tentamen... című matematikai műve.

született Klamarik János; Wundt, Wilhelm Maximilien.

150 éve (1857) előírták a katolikus néptanítók évi rendszeres kerületi értekezleteit.

a hódmezővásárhelyi református iskolában debreceni rektorok oktatták a kis-, illetve nagygymnáziumok tantárgyait.

megkezdte működését az esztergomi, a pécsi és a sümegi városi alreáliskola, valamint a kecskeméti városi főreáliskola.

megnyílt Pesten az Állatorvosi Tanintézet, a sárospataki református és a szarvasi evangélikus tanítóképző, az Országos Izraelita Tanítóképző Intézet, valamint a Pesti Kereskedelmi Akadémia.

született lord Baden-Powell; Nagy László.

125 éve (1882) megépült a budapesti Műegyetem Múzeum körúti épülete.

megnyílt a fiumei Kereskedelmi Akadémia.

jóváhagyták a Zeneakadémia alapszabályait.

született Bartók György; Huszár Károly; Kodály Zoltán; Maritain, Jacques; Quint József; Spranger, Eduard.

100 éve (1907) kiadták az állami tanítók fizetésének rendezéséről szóló 1907. évi

XXVI. és a nem állami iskolák jogviszonyairól, a községi és hitfelekezeti tanítók járandóságáról szóló 1907. évi XXVII. Törvényt.

megalakult az Országos Evangélikus Tanáregylet és a Katolikus Középiskolai Tanáregyesület.

átadták a Zeneakadémia új épületét.

megalakult a Magyar Kémikusok Egyesülete.

megjelent a Gyermekek c. folyóirat.

megnyílt a budapesti X. kerületi állami gimnázium és az „érseki katolikus gimnázium”, a „Miasszonyunk...” apácarend pécsi felsőbb leányiskolája, valamint a karánsebesi állami főgimnázium.

született Bíró Sándor; Cser Andor; Eichler, Liese-Lotte; Kiss Árpád; Párkányi Sándor; Paulinyi Jenő.

80 éve (1927) megjelent a polgári iskoláról szóló 1927. évi XII. törvény, valamint a külföldi magyar intézetekről és a magyar művelődés célját szolgáló ösztöndíjakról szóló 1927. évi XIII. törvény.

miniszteri rendelet szabályozta a nők felvételét a tudományegyetemekre, a műegyetemre, illetve a közgazdaság-tudományi karra.

miniszteri rendelet jelent meg az ifjak kötelező testgyakorlásáról.

75 éve (1932) Hóman Bálint lett a vallás- és közoktatásügyi miniszter.

megnyílt a Szent Szív szerzetesnővérek második budapesti leánygimnáziuma és a mátyásfüldei (Bp. XVI. ker.) – helyi fenntartású – Corvin Mátyás Reálgimnázium.

született Antall József.

60 éve (1947) Ortutay Gyula lett a vallás- és közoktatásügyi miniszter.

viták a fakultatív vallásoktatásról.

megnyílt a budapesti és a szegedi pedagógiai főiskola.

megalakult a Diákszövetség, a középiskolai tanulók egységes szervezete.

50 éve (1957) megjelent a vallásoktatásról szóló 21/1957. sz. kormányrendelet.
 megalakult a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ).
 megjelent a Dörmögő Dömötör című gyermeklap.

40 éve (1967) újjáalakult a Magyar Pedagógiai Társaság.

25 éve (1982) kiadták a szakközépiskolák képzési céljainak átalakításáról szóló 1982. évi 43. sz. törvényt.

2008

850 éve (1258) alakult a Bolognai Egyetem.

525 éve (1483) született Luther Márton.

475 éve (1533) született Montaigne, Michel Eyquem de.

375 éve (1633) megkezdődött a tanítás a zágrábi jezsuita akadémián.

350 éve (1658) Apáczai Csere János javaslata egy új erdélyi egyetem felállítására.

300 éve (1708) megjelent Pápai Páriz Ferenc latin-magyar és magyar-latin szótára;
 megkezdte tanári működését Bél Mátyás.

225 éve (1783) II. József Budáról Pestre telepítette az egyetemet; elrendelte, hogy az egyetemi tanári állásokat a vallási hovatartozás mellőzésével kell betölteni.

- a céhekben tanuló inasoknak előírták a vasárnapi rajziskola látogatását.
- Pozsonyban megnyílt az első zsidó nemzeti iskola.
- született Grundtvig, Nikolaj Federik Severin; Váradi Szabó János.

200 éve (1808) kiadták a Ludovika Akadémia felállítását elrendelő 1808. évi III. törvényt.

- Selmecbányán állami Erdészeti Tanintézet létesült.
- született Horárik János; Horváth Mihály, Karacs Teréz; Szőnyi Pál; Vajda Péter; Wargha István; Wichern, Johann Heinrich; Zimmermann, Jakob.

175 éve (1833) született Bárány Ignác; Dielthey, Wilhelm.

150 éve (1858) a református egyházkerületek egyetemes népiskolai választmánya elfogadta a „népiskolai szervezetet”.

- megnyílt a békéscsabai evangélikus alreáliskola, és a pesti „cs. kir. gymnasium” és a nagyikindai községi reáliskola.
- született Barth, Paul; Békefi Remíg; Durkheim, Émile; Morlin Emil; Simmel, Georg.

125 éve (1883) elfogadták a középiskoláról és a középiskolai tanárok képzéséről szóló 1883. évi XXX. törvényt.

- megjelent az állami felsőbb leányiskolák első tanterve.
- a Szerb Önálló Párt mitrovicai konferenciája szerb nemzeti egyházi iskolai autonómiát, valamint az egyházi és kulturális intézmények állami támogatását követelte.
- született Bognár Cecil Pál; Kemény Gábor; Neil, Alexander Sutherland; Pinkevics, Albert Petrovics; Sulyomi-Schulmann Adolf; Tóth Zoltán.

100 éve (1908) kiadták az elemi népiskolai oktatás ingyenességéről szóló 1908. évi XLVI. törvényt.

- politikai jellegű diákkörök alakultak a budapesti egyetemen.
- megjelent a Magyar Középiskola című szakfolyóirat.
- megnyílt a budapesti „német birodalom iskola”; a IX. kerületi állami főgimnázium; a győri állami felsőbb leányiskola, valamint a gyergyószentmiklósi állami gimnázium.
- született Balassa László; Dénes Magda, Harkai Schiller Pál; Harsányi István; Kerecsi Endre; Maslow, Abraham Harold.

80 éve (1928) Budapesten tartották a III. Egyetemes Tanügyi Kongresszust.

75 éve (1933) Gödöllőn rendezték meg a Cserkész Világtalálkozót („Jamboree”).

- megjelent a Cselekvés Iskolája.
- született Szebenyi Péter.

60 éve (1948) kormányrendelet jelent meg a dolgozók iskoláinak szervezéséről (2730/1948. ME.sz.).

- megalakult a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége (MINSZ), az ifjúság egysége szervezete.
- megjelent az iskolák államosításáról szóló 1948. évi XXX. törvény.
- Budapesten tartották a IV. Nevelésügyi Kongresszust.
- kiadták a szakérettségire előkészítő tanfolyamok megszervezésére vonatkozó VKM-rendeletet.

50 éve (1958) az 1958. évi 26. tvr. felső fokra emelte a tanító- és óvónőképzést.

- kiadták a Parlando című zenei folyóiratot.
- megjelent az MTA Pedagógiai Bizottsága kiadványsorozatának első kötete (Tanulmányok a neveléstudomány köréből).

25 éve (1983) létrejött az ELTE Általános Iskolai Tanárképző Főiskolai Kara.

- rendkívüli ifjúsági parlament tárgyalta a felsőoktatás távlati fejlesztési tervét.

20 éve (1988) megalakult az Országos Rektori Konferencia.

15 éve (1993) megszületett a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993.

évi LXXVII., a szakképzésről szóló LXXVIII., a közoktatásról szóló LXXIX., valamint a felsőoktatásról szóló LXXX. törvény.

- Budapesten ülésezett a VI. Nevelésügyi Kongresszus.

2009

800 éve (1209) alapították a cambridge-i egyetemet.

500 éve (1509) született Kálvin János (Calvin, Jean).

- megnyílt a gyöngyösi jezsuita kisközművelődési iskola.

350 éve (1659) elhunyt Apáczai Csere János.

325 éve (1684) született Bél Mátyás.

300 éve (1709) született Losontzi István.

250 éve (1759) született Kazinczy Ferenc; Schiller, Friedrich von; Swartner Márton.

225 éve (1784) II. József nyelvrendeletei (latin helyett a német a birodalom hivatalos nyelve, valamint a középiskolai tanítás nyelve is).

- megkezdte működését a kiskunfélegyházi kisközművelődési iskola
- született Kerekes Ferenc; Mednyánszky Alajos.

200 éve (1809) született Steinacker Gusztáv Vilmos; Vállas Antal.

175 éve (1834) megalakult Pesten a Szlovák Nyelv- és Irodalom Kedvelőinek Társasága.

- akadémiai pályázatot nyert Hetényi Pál „A lélektudományok nevelési fontossága” című munkája.
- született Gyertyánffy István.

150 éve (1859) megnyílt a pesti református főgimnázium és a sepsiszentgyörgyi

református algimnázium.

született Benedek Elek; Bergson Henri; Böngérffy János; Dewey, Johann; Kőrösi Henrik; Mika Sándor; Molnár Viktor; Pályi Sándor; Sásdy-Schach Béla.

125 éve (1884) elfogadták a tanoncoktatás megszervezését is előíró „második ipartörvényt”, az 1884. évi XVII. tc-t.

született Blonszkij, Pavel Petrovics; Froeschels Emil; Kratofil Dezső; Marcell Mihály; Merész Fülöp; Padányi Frank Antal; Petersen, Peter; Rorschach, Hermann; Tettamanti Béla; Vincze Frigyes.

100 éve (1909) átadták a József Műegyetem új, lágymányosi épületeit.

- megjelent a Magyar Gyógypedagógia című folyóirat.
- megalakult az Ideges Gyermekes Alsó- és Középfokú Állami Intézete.
- született Bayer István; Bihari János; Filla István; Hepp Ferenc; Mérei Ferenc; Sztehlo Gábor; Zimándi Pius István.

80 éve (1929) megjelent a Gyermekvédelem c. lap.

75 éve (1934) elfogadták a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem szervezéséről szóló 1934. évi X., valamint a középiskoláról szóló 1934. évi XI. törvényt.

- megnyílt Szegeden a szegény iskolanővérek apácarendje által fenntartott leánygimnázium.
- született Illyés Sándor, Salamon Zoltán

60 éve (1949) feloszlatták a NÉKOSZ-t.

- megjelent az 1949. évi IV. törvény az ipari tanulók képzéséről.
- az 1949. évi 5. sz. tvr. megszüntette a kötelező iskolai vallásoktatást.

50 éve (1959) a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemet egyesítették a Babes Tudományegyetemmel (→ Babes-Bolyai Tudományegyetem).

- megjelent a továbbképző iskolák létesítéséről szóló kormányrendelet (36/1959. Korm. r.) és a kilencéves tankötelezettséget előíró 1959. évi 29. sz. tvr.
- négy évre emelték a képzési időt a tanárképző főiskolák nappali Tagozatán.
- megjelent a Könyv és Nevelés és a Rajzitanítás című folyóirat, valamint az OPKM Magyar Pedagógiai Irodalom című bibliográfia kiadványa.

25 éve (1984) alternatív tantervvé nyilvánították a Zsolnai József által kidolgozott Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési programot.

20 éve (1989) újjáalakult a Magyar Cserkészszövetség.
 megszűnt az iskolákban az orosz nyelv kötelező oktatása.

2010

600 éve (1410) újraalapították az óbudai egyetemet.

450 éve (1560) a nagyszombati katolikus egyházi zsinat határozatot hozott népiskolák létesítéséről.

375 éve (1635) Pázmány Péter egyetemet alapított Nagyszombatban, amelynek irányítását a jezsuita rendre bízta; az egyetem hittudományi és bölcsészettudományi karral kezdte meg működését (november 13.).

250 éve (1760) Mária Terézia megalakította az államtanácsot és az Udvari Tanügyi Bizottságot.

225 éve (1785) van Swieten kidolgozta a közös községi népiskolák tervét.

megszűnt a jobbágygyermek tanulásának földesúri engedélyhez kötöttsége.

bevezették a gimnáziumi tandíjat.

született Beke Kristóf; Bibanco Gyula; Schmid József; Zákány József.

200 éve (1810) szerb gimnázium létesült Újvidéken.

született Rendek József.

175 éve (1835) megjelent Kiss Pál: A magyar literatúra remek darabokban című kézikönyve – kortárs magyar írók és költők műveivel.

nagygimnáziummá alakult a kisújszállási református iskola.

150 éve (1860) az októberi diploma tanügyi tekintetben is visszaállította a Helytartótanács korábbi hatáskörét.

megnyílt Budán a Vincellér- és Kertészképző Gyakorló Tanintézet.

125 éve (1885) megkezdődött az iskolaorvos-képzés a pesti egyetemen.

megjelentek az első diáksportholók a MAC versenyein.

született Hanselmann, Heinrich; Hóman Bálint; Kisparti János;

Kornis Gyula; Lukács György; Medinszkij, Jevgenyij Nyikolajevics;

Öveges József; Révész Margit; id. Zibolen Endre.

100 éve (1910) Székely Ferenc, majd Zichy János a vallás- és közoktatásügyi Miniszter.

- megnyílt a kisvárdai állami főgimnázium.
- új tanképesítő szabályzatot vezettek be az állami tanító- és tanítónőképző intézetekben.
- önálló intézménnyé vált a Calderoni Műszer és Tanszer Részvénytársaság, az egykorú tanszergyártás legjelentősebb vállalata.
- Ménesi úti épületébe költözött az Eötvös Collegium.
- született Földes Ferenc.

75 éve (1935) jelent meg a közoktatás igazgatásáról szóló 1935. évi VI. törvény.

- megnyílt a mohácsi városi gimnázium.
- született Fábíán Zoltán; Montágh Imre; Porkolábné Balogh Katalin.

60 éve (1950) megalakult a Demokratikus Ifjúsági Szövetség (DISZ).

- megjelent az általános iskolai tanárok képzését szolgáló pedagógiai főiskolákat létrehozó 1950. évi 21. sz. törvényerejű rendelet.
- megállapodás született a kormány és a katolikus egyház között a katolikus egyházi iskolák – 4 hittudományi főiskola és 8 középiskola – fenntartásáról.
- megjelent az 1952. évi 42. sz. tvr. a hároméves, középfokú óvónő, és az 1952. évi 43. sz. tvr., a négyéves, középfokú tanítóképzésről, valamint az 1952. évi 40.sz. tvr. az ipari technikumokról.

50 éve (1960) rendelet jelent meg a tanítók és az óvónők arany és gyémánt okleveléről (1/1960.MM, sz. rendelet).

- a Művelődésügyi Minisztérium irányelvei a magyar oktatási rendszer továbbfejlesztésére.

25 éve (1985) megjelent az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény.

- rendelet a pedagógusok továbbképzéséről (12/1985.MM.sz. rendelet).

20 éve (1991) az országgyűlés módosította az oktatásról szóló 1985. évi I. törvényt (1990. évi XXIII. törvény).

15 éve (1995) országgyűlési határozat született a felsőoktatás fejlesztéséről.

- kormányrendelet a Nemzeti Alaptanterv kidolgozására.

IRODALOM

Kardos József-Kelemen Elemér (1996): 1000 éves a magyar iskola. Bp. Korona Kiadó.

Kardos József-Kelemen Elemér-Szögi László (2000): A magyar felsőoktatás évszázadai. Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó.

Mészáros István (1988): Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 996-1948. Általánosan képző középiskolák. Bp. Akadémiai Kiadó.

Mészáros István (1996): A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 996-1996. Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó

Pedagógiai lexikon (1997): Főszerk.: Báthory Zoltán, Falus Iván. I-III. Bp. Keraban Kiadó.

Események**Események, tájékoztatók****Szerkesztőség**

A martonvásári "Brunszvik Teréz Szellemi Hagyatéka" Alapítvány Őrláng című lapja 2006. évi 1-4. száma több írásban is a kétszáz éve született Teleki Blanka (1806-1862) munkásságának állít emléket. Az évforduló alkalmából In memoriam Teleki Blanka címmel kiállításon mutatták be a nőnevelés jeles személyéhez kapcsolódó relikviákat. A lapban megemlékezés olvasható a 25 éves hódmezővásárhelyi Brunszvik Teréz Óvodáról, a Női arcképcsarnokban pedig Zrínyi Ilonáról. (A lap szerkesztője Hornyák Mária.)

* * *

A Karácsony Sándor Pedagógiai Egyesület (Debrecen) 2006-ban már az 5. kötetet jelentette meg a Pedagógusok arcképcsarnoka című sorozatban. „Azokról szól ez a kötet, akiknek ...emlékét nemcsak a sírhant fejfájának adatkiírása, a rokonok fájó emlékezete, de a pedagógiai tiszteletadás, hódolat és tudományos máltatás is meg fogja őrizni a jövő számára”- olvasható a kötet előlapján Durkó Mátyás recenziójából. A 85 életutat bemutató és a munkásságot is méltató leírások mellett fénykép is felidézi az egykori pedagógusokat. (A sorozatszerkesztő Ungvári János egyesületi elnök, a kötet szerkesztő Nyirkos Tibor.)

* * *

A Magyar Comenius Társaság Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Művelődés- és Neveléstörténeti Kutatócsoportja 2004-ben indította útjára a Művelődés és Pedagógia című évkönyv jellegű periodikáját.

A 2005. évi számban a jeles pedagógusra, művelődés- és neveléstörténészre, Ködöböcz Józsefre, valamint Dala Józsefre, Papp Zoltánra, Mizser Lajosra és Borsod vármegye egykori tanfelügyelőjére, Ballagi Károlyra emlékeznek. A Neveléstörténet című blokk írásai változatos témája sokoldalú kutatómunkáról tanúskodnak. (Demjén István: Az olvasástudás mérése a svéd egyházi meghallgatási jegyzőkönyvekben a XVII-XIX. században; Lénárt Béla: Miskolc népiskoláinak infrastrukturális fejlesztése a dualizmus időszakában; Deák Gábor: A polgári iskola, mint az általános iskola egyik alapintézménye, Mészáros Ilona: Egy település szakképzésének alakulása - a tanoncképzéstől napjaink szakképzéséig Ózdon; Bán József: Gyakorlati - politechnikai - oktatás a mezőkövesdi I. László Gimnáziumban; Petényi László: Cserépváralja tanítót kér.) A további tematikus blokkok: Közoktatás és pedagógia; Közművelődés; Könyv- és folyóiratismertetés. (A felelős szerkesztő Demjén István.)

* * *

A Romániai Magyar Pedagógusok Szövetségének szakmai-módszertani folyóirata, a Magiszter 2006. évi (IV. évfolyama) 3-4. (ünnepi) száma változatos tartalmával sokoldalúan ad hírt az ottani

pedagógusok elméleti és gyakorlati, valamint közösségi munkájáról. A folyóirat rovatai : Műhely, Nézőpont, Örökség (Killyéni András: Edzések és testgyakorlatok Kolozsváron 1868 és 1918 között), Erdélyi iskolák (Vincze Zoltán: A kolozsvári régészeti iskola születése), Portré (Gáspár János, Balázs Ferenc), Bolyai Nyári Akadémia (az előadások szövege), Könyvespolc, Hírek, események. (A folyóirat főszerkesztője Székely Győző.)

* * *

A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottsága Neveléstörténeti Albizottsága június 29-i ülésén új vezetőséget választott. Az albizottság tagjai a leköszönő elnök, Pukánszky Béla ajánlására Németh Andrást, az eddigi titkárt elnöknek, Pornói Imrét titkárnak választották meg.

Németh András előterjesztette az új akadémiai ciklus időszakára szóló munkatervet, amelynek három fő programpontja: a) A neveléstörténet helye és szerepe az MA szintű tanárképzésben és a pedagógia szakon; b) A doktori iskolák neveléstörténeti tevékenysége, c) A külföldi kapcsolatok fejlesztése.

Az albizottság megbízta Pukánszky Bélát, hogy testületi állásfoglalásként képviselje az MA szintű tanárképzésben megjelenítendő neveléstörténet szükségességét.

Az albizottság jóváhagyta és támogatta, valamint részvételre szólított fel a 2006. II. félévi rendezvényekkel kapcsolatban:

- Október 6-7. Az Osztrák-Magyar Monarchia oktatásügye térben és időben c. konferencia (Fürstenfeld, Ausztria).
- November 17. Felolvasó ülés.
- December 8-9. Az MTA PAB-bal közös Neveléstörténeti Konferencia, Pécs. (Az ötvenes évek nevelésügye - új irányzatok a korszak neveléstörténetének értelmezésében.)
- December 16. Karády Viktor-emlékülés.

Az albizottság meghallgatta és támogatásáról biztosította a Magyar Pedagógiai Társaság Neveléstörténeti Szakosztálya középtávú munkatervét, melyről Mikonya György elnök adott tájékoztatást. Ugyanő felhívta a figyelmet a 2007-ben aktuális neveléstörténeti évfordulókra. (Pornói Imre Emlékeztetője alapján)

* * *

A Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Karán az október 12-14 között az Apáczai-napok keretében rendezett Hagyomány és fejlődés című tudományos konferencián a Neveléstörténet-szekció keretében több előadás hangzott el. (Erdész né Molnár Marietta: A középfokú tanítóképzés szinterei; Varga József: Az Oslai Nemzeti Kisiskola igazgatója; Karacs Zsigmond: Kiss Ferenc, a debreceni egyetem első rektora; Illés Ferenc: A zirci Reguly Antal Általános Iskola évkönyve, 1950-2005; Laurenszky Ernő: Adatok a cserkészek és az úttörőmozgalom egyesüléséről; Gróz Andrea: A jutalmazás-büntetés rendszere Kőrösi Henrik XIX. századi nevelési koncepciójában.)

* * *

A Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottsága Neveléstörténeti Munkabizottsága, amelynek gesztora a Kodolányi János Főiskola, az év folyamán több rendezvényt tartott, amelyeken számos, a régió kívüli szakember is részt vett és intézmények, szakmai-tudományos szervezetek is bekapcsolódtak a munkabizottság programjaiba.

Április 20-án Győrben az Apáczai Csere János Karon Az észak-pannon térség kiemelkedő pedagógus személyiségei címmel volt konferencia.

Május 18-án Veszprémben az akadémiai székházban Intézet- és szervezettörténeti kutatások a Veab-térségben című konferencián kilenc kutató számolt be eredményeiről. (Illés Ferenc, Bontó Józsefné, Surányi István, Tatai Zoltán, Lányi Katalin, Molnár Béla, Csiszár Miklós, Huszár János, Mihalovicsné Lengyel Alojzia.) A munkabizottság újjáavasztotta az eddigi vezetőket a 2006-2009 évekre: elnök Szabó Péter, titkár Tölgyesi József lett.

Október 6-7: I. Nemzetközi Neveléstörténeti Konferencia Fürstenfeldben. (Részletesen I. a Konferenciák részben.)

November 25-én Veszprémben a Veab alternatív és neveléseméleti munkabizottságaival volt közös felolvasó ülés (előadók: Mihalovicsné Lengyel Alojzia, Lányi Katalin, Füle Sándor, Laurenszky Ernő, Surányi István), és megvitatták, majd elfogadták a neveléstörténeti munkabizottság 2007. évi programját:

Április: Felolvasó ülés Szombathelyen a főiskolán.

Május: Felsőoktatási konferencia a Veab és a Pab neveléstörténeti munkabizottságai, valamint a Pécsi Egyetem szekszárdi kara szervezésében.

Október: Felolvasó ülés Veszprémben a Veab-székházban

November: A Kodolányi János Főiskola és a Veab Neveléstörténeti Munkabizottsága közös szervezésében Nemzetközi Felsőoktatás-történeti Konferencia magyarországi (dunántúli) székhelyen.

December: Az MTA Pedagógiai Bizottság Neveléstörténeti Albizottsága és a területi akadémiai bizottságok neveléstörténeti munkabizottságainak országos konferenciája Veszprémben a Veab-székházban.

* * *

Emlékezés a balatonfüredi pedagógus konferencia 50. évfordulóján. – 1956. október 1-6. között Balatonfüreden a Pedagógus Üdülőben a Petőfi-kör első pedagógiai vitáját követően több, mint félszáz szakember részvételével tartottak tanácskozást, amelyet a pedagógiai kutatómunka országos tématervének megvitatására a Pedagógus Szakszervezet hívott össze. A tanácskozáson azonban e téma kapcsán számos, az előző tíz év pedagógiai gyakorlatával és a pedagógiaelmélettel, az aktuális feladatokkal, a jövő pedagógiájával összefüggő kérdést tárgyaltak meg, néha igen szenvedélyes viták közepette. Ami a különlegességét adta e tanácskozásnak, az az, hogy együtt voltak az ún. szocialista pedagógia markáns képviselői azokkal, akik az előző években kényszerűségből eltávolodtak a pedagógia és a pszichológia művelésétől. A tanácskozás jegyzőkönyve ma már olyan neveléstörténeti kordokumentum, amelyből számos tudományterület meríthet.

E konferenciára emlékezett szeptember 22-én a Magyar Pedagógiai Társaság, Balatonfüred Önkormányzata és a Veszprém Megyei Neveléstörténeti Társaság. az egykori színhelyen. Először az

emléktábla felavatására került sor, amelyen Trencsényi László idézte fel a fél évszázada történetek. Az emlékülésen Trencsényi László, a társaság ügyvezető elnöke és Kiszely Pál balatonfüredi alpolgármester köszöntötték a résztvevőket. Az emlékülés moderátora Tölgyesi József volt.

Először Szabolcs Éva előadásban emlékezett a fél évszázada történetekre, majd az egykori résztvevő, Berencz János idézte fel emlékeit. Az előadásokat követően számos vélemény, hozzászólás hangzott el, amelyekben a fél évszázada megtartott tanácskozás neveléstörténeti értékeit méltatták, s néhányan párhuzamot is vontak napjaink pedagógiájával, problémáival kapcsolatban.

Az emlékidéző alkalomra emlékfüzet jelent meg, amelyben Trencsényi László előszavát követően Szabolcs Éva, Berencz János és Tölgyesi József írása olvasható.

* * *

Kutor Ferenc (1888-1970) pedagógus, zenetanár és zeneszerző életéről. - A neves pedagógus, Kutor Ferenc életútjára fia így emlékezett: „Azért írom le Apám életét, hogy ezzel is bizonyítsam, ezt az átmeneti világot hittel, akarattal egy tehetséges ember – ha hagyják –, átélheti becsülettel, tisztességgel.” Ezért állította össze a családi hagyatékában fellelt, megőrzött hiteles dokumentumok közlésével az (élet) gyűjteményt. Emléke méltó arra, hogy a neveléstörténet megőrizze, hiszen kevesen ismerik az ízig-vérig pedagógust, akinek Kutor-ágon ükapáig visszamenően tanítók voltak az ősei.

1888. január 11-én Nagyatádon született. Apjától tanult zongorázni. Kisgyermekként hamar megismerte a kottát. Jól és hamar váltotta a hangnemeket és abszolút hallása volt. Kisebb dalokat rögtönzött, s szépen haladt a zongoratanulásban. Apja helyett gyakran orgonálta végig a templomi miséket. De otthon magyar nótákat is zongorázott. Apja tízévesként csodálattal figyelte, hogyan csalja ki az orgonából a gyönyörű hangokat.

A gimnázium befejezése után a pécsi püspöki tanítóképzőben folytatta tanulmányait, majd a csurgói képzőben szerzett tanítói oklevelet. Apja egyetértésével a Zeneakadémiát is elvégezte. Tanított többek között Pécsen, Budapesten. Számos tankönyvet is írt, folyóiratokban publikált. Szerzőként elsősorban egyházi művei érdemesek említésre, de írt zenekari, kamarazenei műveket, mesejátékot és operettet is. Zenetanárként, zeneszerzőként tartalmas, tevékeny életpályája volt.

Javaslom, hogy mind többen ismerjék meg Kutor Ferenc munkásságát, mely a tehetség, az adottság és a tanultság példáját adta tevékenységével. Munkáinak emlékét a családi hagyatékban cd-lemez őrzi. A róla szóló mű: ifj. Kutor Ferenc: Kutor Ferenc zenetanár és zeneszerző élete és munkássága. 66 o. + 22 o. melléklet. (Lányi Katalin)

Konferenciák**AZ ÖTVENES ÉVEK NEVELÉSÜGYE ÚJ IRÁNYZATOK A KORSZAK NEVELÉSTÖRTÉNETÉNEK ÉRTELMEZÉSÉRE****Kovács Zsófia**

Madártávlat békaperspektívából, gyermekarcú szocializmus. Ez nem csupán a 20. század második felét erősen meghatározó közoktatásügyi igazgatás újjászervezésében rejlő kettőséget fejezi ki, de felvillantja azokat a fő momentumokat is, melyek a Pécssett, 2006. december 8-9-én megrendezett neveléstörténeti konferencia irányvonalait adták.

A hagyományteremtés útjára lépve immáron második alkalommal fogott össze az MTA Pedagógiai Bizottság Neveléstörténeti Albizottsága a Pécsi Tudományegyetem Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszékének munkatársaival és a PAB Pedagógiai Munkabizottságával, hogy az elmúlt időszak legfrissebb kutatási eredményeit megoszthassák egymással a szakma nagyjai és az „utánpótlás”. Az összejövétel központi gondolatának körvonalazása Szabolcs Éva ötletén alapul, hiszen a mintegy fél évszázada kibontakozó szocialista oktatási reformkísérletek, jogszabályok és az ezekből eredő problémák iránt az utóbbi években jelentősen megnőtt az érdeklődés.

A konferenciát a Neveléstörténeti Albizottság elnöke, Németh András nyitotta meg. Köszönetet mondott pécsi kollégáinak a helyszín (PAB, MTA-székház) biztosításáért, és tájékoztatta a résztvevőket arról, hogy a tervek szerint 2007 decemberében – Tölgyesi József felajánlásával – Veszprémben kerül majd sor a következő rendezvény megtartására. Míg a 2005. évi neveléstörténeti konferenciát egyfajta módszertani, inkább elméleti megközelítés jellemezte némi „nézőpont-frissítéssel” tarkítva, addig a 2006. évi bizottsági ülés történelemorientáltabb, forráscentrikusabb képet festett. Németh András szavaival élve: „Lassan túllépünk az adatok, a számok világán, és betekinthetünk az adott kor hétköznapijaiba is.”

Kelemen Elemér bevezető előadásában tisztázni kívánta a 20. század második felében hazánkban lezajlott oktatáspolitikai fordulatok jelentőségét és szakaszait. Kitért az 1945-öt követő oktatási reformok, illetve reformkísérletek hátterében meghúzódó problémák okaira, valamint az 1961., az 1972. és az 1985. évi (ál)reformok tényleges szerepére. Felvázolta, hogy a „szőnyeg alá söpört” nehézségek a század végére – az erősödő szakmai és társadalmi nyomás hatására – miként vezettek el a rendszerváltás oktatáspolitikai változásaihoz. Donáth Péter a budai tanítóképző példáján keresztül demonstrálni kívánta a „kettős nevelés” tézisének használhatóságát az 1955/56. tanévben. Összefoglalta a tanítóképzők felé irányuló nagyhatalmi elvárásokat, kiemelve az ideológiai-politikai nevelés előtérbe kerülését. Három forrástípust villantott fel, melyek közül talán a tanítványok (Bábosik István és Kozma Tamás) visszaemlékezései a legértékesebbek. Pornói Imre az ötvenes évek művelődéspolitikai irányváltásairól, az 1945-ös év új fejlődési trendeket kijelölő hatásairól tartott érdekesítő előadást. 1946/47 paradigmaváltást eredményezett a magyar művelődéspolitika

területén, s megkezdődött a múlt kultúrpolitikájának elemzése, illetve bírálata. 1948 és 1958 között a Magyar Dolgozók Pártja művelődéspolitikája arra épült, hogy a munkásosztály a leghaladóbb osztály, és minden olyan elmélet, mely ezt alátámasztja, pozitív. Sáska Géza a szocialista pedagógia magyarországi kialakulásáról tartott izgalmas beszámolót. Felidézte az 1956. október 1-6. között lezajlott Balatonfüredi Pedagógus Konferencia tevékenységét, a résztvevők és távolmaradók érveit a szocialista eszméhez való viszonyulásukban. Előadásában bemutatta, hogyan épült fel a szocialista berendezkedés, és milyen hatással volt a neveléstudomány alakulására. Knausz Imre „Az ötvenes évek iskolája és a forradalom” címmel tartott fejtegetésében foglalta össze a gondolatait e témáról. Hangot adott véleményének, mely szerint az iskola előkészítette a forradalmat azáltal, hogy olyan struktúrákat tanított, melyek beépültek a fiatalok tudatába. Vizsgálódásának kiemelkedő részét képezték a különböző tankönyvek '56 képeinek elemzései. Géczi János a szakmódszertani folyóiratok antropológiájának rejtelmeibe engedett betekintést. Előadásával színes képet festett a korszak folyóirat-állományának helyzetéről. Az ember sokoldalú fejlesztésével kapcsolatban kifejtette, hogy az ötvenes évek elejére kiépült Magyarországon a szovjet mintájú szocialista iskolarendszer. Ettől kezdve a tanulókat fejlesztő értelmi, politechnikai, erkölcsi, hazafias, testi és esztétikai nevelés együttesen képezte a kommunista nevelés főbb alapelveit.

A konferencia második napján a Pécsi Tudományegyetem Neveléstudományi Intézetében folytatódott a központi téma alaposabb körüljárása. A szakma ismert és nagyra becsült reprezentánsai mellett az „új neveléstörténész-generáció” tagjai, a doktoranduszok is bontogathatták szárnyaikat. Pukánszky Béla az MTA Pedagógiai Bizottságának a magyar neveléstudomány irányításában 1950 és 1956 között betöltött szerepéről beszélt. Arra emlékeztette a hallgatóságot, hogy a tárgyalt időszakban a bizottság, mint a legnagyobb szakmai fórum, a politika oktatásügyi akaratát volt hivatott legitimálni. Az előadásból egyaránt világosan kirajzolódtak a Pedagógiai Bizottság politikai és tudományos aspektusai. Nóbik Attila Tettamanti Béla neveléstörténet-írói tevékenységébe engedett betekintést. Elsősorban azt vizsgálta, hogy a 20. századi magyar neveléstörténet egyik legellentmondásosabb alakjának történeti – dialektikus materialista (nevelés)történelem – szemlélete miként formálta neveléstörténeti munkásságát. Tettamanti Béla a második világháború után jelentős szerepet játszott a kommunista neveléstudomány kidolgozásában, és számos olyan témát vett górcső alá, mely korábban nem esett a neveléstörténeti kézikönyvek fő érdeklődési területeibe. Gombos Norbert az ötvenes évek tanítóképzésének helyzetét tárta fel az 1951-es tanterv tükrében. A tartalmi szabályozás alapját jelentő központi tanterv(ek) elemzésén keresztül bemutatta a korszak tanítóképzését, és felvázolta a szervezeti háttér változásait, valamint a tanító(nő)képző céljait és feladatait. Martinkó József a katonai középiskolákban folyó oktatás ügyes-bajos dolgaiba kalauzolta el a hallgatóságot. A kutatás, melyről beszámolt, hiánypótlónak számít, hiszen hazánkban nem igazán foglalkoznak ezzel a témával. Tigyi Zoltánné Pusztafalvi Henriette a pécsi kisdedovónő-képzés elméleti és gyakorlati kereteit számba véve közelebbről is megvizsgálta a magyarországi óvónőképzés körülményeit. Szemléletes képet nyújtott az óvodákban zajló életről, a törvények, a rendeletek, a tantárgyak és a hangsúlyok változásairól. Az előadások sokszínűsége mellett e két napot vidám hangulat, jókedv, hosszas szakmai és személyes beszélgetések jellemezték. A kutatások prezentálásának fényében számos új kérdés merült fel az ötvenes évek pedagógiájával kapcsolatban, melynek megválaszolására még a rendezvényen és azt

követően a közös vacsorán is lehetőségük nyílt a résztvevőknek. A 20. század második felében kibontakozó szocialista oktatásügy tartogat még feltáráásra váró témákat az érdeklődők számára, így a kutatások előrehaladtával egyre alaposabban megismerjük történelmünk e néha mostohagyermekének tekintett időszakát.

Konferenciák**NEMZETKÖZI NEVELÉSTÖRTÉNETI KONFERENCIA
FÜRSTENFELDBEN****Tölgyesi József**

A Kodolányi János Főiskola és fürstenfeldi oktatási központja 2006. október 6-án és 7-én rendezte meg az I. Nemzetközi Neveléstörténeti Konferenciát, amely során Az Osztrák-Magyar Monarchia oktatásügye térben és időben témakörben hangzottak el előadások.

A főiskola tudományos programjaiban fontos szerepet szán a neveléstörténeti kutatások szervezésének és a kutatási eredmények szakmai nyilvánosság elé tárásának. E konferencia célja az volt, hogy a földrajzi értelemben vett Kárpát-medence egykori politikai-állami szerveződéseinek oktatáspolitikai vizsgálatával feltárja a kontinuitásokat, valamint az eltérő sajátosságokat, amelyek ma is hatással vannak a nemzeti keretekben folyó nevelésre és oktatásra. E kutatások és eredményeik közzlése azért is fontosak, mert ezeknek az államoknak egy része már tagja az Európai Uniónak, s e révén az „újra egymásra utaltság és egymásra találás” során ismét vannak és lesznek közös teendőink a tudományos és az alkalmazott pedagógia területén.

A negyven előadás reprezentálta és bizonyította azt a tudományos-szakmai érdeklődést, amely a téma iránt megnyilvánult. Bár elsősorban a hazai résztvevők köréből hangzottak el az előadások, de témáik jelentős részében a monarchiabeli földrajzi térség oktatásügyének – főképpen 19. századi - helyzetéről, változásairól, fejlődési tendenciáiról – és több alkalommal – problémátörténeti megközelítésben kaphattak átfogó képet a résztvevők.

A konferencia biztató volt nem csak a megrendezés tudományos eredményeit illetően, hanem meggyőzőnek bizonyult abban a szándékban is, hogy – változó helyszínnel - kétévenként rendszeresen kerüljön sor ilyen tanácskozásra.

A konferencia megnyitásakor a résztvevőket köszöntötték a fürstenfeldi oktatási központ vezetői, Kovács László és Melitta Becker, valamint Szabó Péter, a főiskola rektora, a szervezőbizottság elnöke és Franz Majcen tartományi és parlamenti képviselő.

A konferencia első napján Szabolcs Éva (Budapest), a másodikon Kelemen Elemér (Budapest) elnökölt. A két nap során két protokoll-előadás hangzott el. Szabó Péter (Székesfehérvár) A felsőoktatás-pedagógia módszertana előtt álló kihívások (Methodisch-didaktische Herausforderungen des Hochschulwesens) címmel tartotta meg értekezését, amely során a történeti aspektusokból kiindulva vizsgálta a bolognai folyamat következtében szükségessé vált felsőoktatáspedagógia-modernizációval összefüggésben a metodikai megújulás indokoltságát és ennek tartalmi elemeit. Erdélyi Margit (Komarno) Új egyetem a felsőoktatási térségben (Die neue Universität im europäischen Hochschulraum) címmel a Selye János Egyetem első éveinek történéseit, pedagógiai fejlődését mutatta be és a megoldásra váró problémákat foglalta össze. Előadásában különösen

figyelemreméltóak voltak azok az adatok, amelyek az egyetem működésének számszerűen is gazdag tudományos eredményeiről, sokszereplős kapcsolatairól szóltak.

A főelőadások sorában Kelemen Elemér (Budapest) Az oktatáspolitikai változások tükröződése a 19-20. századi magyar oktatás törvényeiben (Wiederspiegelung der veränderten von Bildungspolitik in den ungarischen Gesetztexten des 19-20 Jahrhunderts) című értekezésében azt a törvénykezési folyamatot mutatta be, amely meghatározó volt a hazai modern iskolarendszer kialakításában és fejlődésében, különös tekintettel a tanszabadság elvének érvényesülésében, majd a 20. század második felében a szocialista, a rendszerváltást követően pedig a több fenntartós, pluralista iskolarendszer kialakulásában.

Donáth Péter (Budapest) és Kovács Kinga (Budapest) Tanítóképzősök és tanáraik a dualizmus kori Magyarországon (Präparanden und ihre Lehrer zur Zeit der Österreich-Ungarischen Monarchie in Ungarn) című előadásukban statisztikai és geotopográfiai elemzéssel mutatták be az egykori tanítóképzők pedagógusképző kapacitását, szerepét a magyar nép-/elemi iskolai oktatásban. A táblázatos és grafikonos összeállítások szemléletesen bizonyították a képzők kiemelkedő szerepét, a különböző fenntartók által követett intézménystratégiai elképzeléseket.

Szabolcs Éva (Budapest) a Sajtóforrások és gyermekfelfogás a dualizmus korában (Pressequellen und Kindheitsbild zur Zeit der Österreich-Ungarischen Monarchie) című előadásában a korabeli sajtóközleményekben megnyilvánult gyermekfelfogást vizsgálta történeti kontextusban, s rámutatott arra, hogy a társadalom aktuális politikai-oktatásügyi állapota meghatározó volt a gyermekekkel kapcsolatos nézetek alakulásában. Fontos szerepalakítókként értékelte a különböző feminista és gyermekvédő mozgalmakat, valamint a gyermektanulmányozással összefüggő tudományos publikációkat, mint amelyek kisebb-nagyobb, sőt esetenként jelentős mértékben befolyásolták a gyermekek társadalmi, életmódbeli, iskoláztatási helyzetét.

Kovátsné Németh Mária (Győr) Iskolakertek a dualizmus hazai pedagógiai gyakorlatában (Rolle der Schulgarten zur Zeit Österreich-Ungarischen Monarchie in Ungarn) témájú előadásában azoknak a korai, majd egyre gyarapodó iskolakerteknek a történeti-pedagógiai vonatkozásait foglalta össze, amelyek a két világháború közötti időszakon át egészen napjainkig vezetnek el, természetesen a kornak megfelelően modernizált tartalommal, eszközrendszerrel és módszerekkel. Vizsgálatának középpontjában az alsó és az alsó középfokú tanintézményekben végzett gyakorlati oktatás állt, amelyhez jelentős törvényi és más provenienciájú háttérrel vázolt fel.

A további előadások négy szekcióban hangzottak el.

1. Pedagógus személyiségek – a pedagógia gyakorlata. (Szekcióvezető: Tölgyesi József.) Előadók voltak: Karacs Zsigmond (Budapest), Tatai Zoltán (Budapest), Hoffmann Nóra (Budapest), Tölgyesi József (Székesfehérvár), Kéri Katalin (Pécs), Varga József (Győr), Hegedűs Judit (Budapest). E szekcióban elsősorban pedagógus pályaképek bemutatására került sor. Ismertek és csak lokálisan számon tartottak munkásságával ismerkedhettek meg a szekció résztvevői. Mindegyik előadó konklúzióként úgy értékelte az általa bemutatott személyiséget/iskolát/más intézményt, hogy hozzájárultak a hazai pedagógia szakmai színvonalának folyamatos emeléséhez, a nevelésben és az oktatásban, a pedagógiaelméletben időnként szükséges paradigmaváltáshoz.
2. Oktatási intézmények, alternatív iskolák. (Szekcióvezető: Géczi János.) Előadók voltak: Géczi János

(Veszprém), Tigyi Zoltánné (Pécs), Rácz Fodor Sándor (Debrecen), Halabuk József (Budapest), Márfi Attila (Pécs), Langerné Buchwald Judit (Szombathely), Németh Andrásné Farkas Gabriella (Nyírád). Az előadók személyekhez és/vagy intézményekhez köthető alternatív pedagógiai programokat ismertettek, és bemutatták ezek aktuális, valamint a pedagógia fejlődésére kifejtett hatásukat. Utaltak arra is, hogy a mai alternatív pedagógiáknak melyek voltak a történeti előzményei, illetve melyekkel lehet ezeket párhuzamba állítani.

3. Nevelési és oktatási színterek, képzőintézmények. (Szekcióvezető: Mikonya György.) Előadók voltak: Palláné Szénási Magdolna (Jászberény), Czakó Kálmán (Veszprém), Pornói Imre (Debrecen), Pohánka Éva (Pécs), Nagy Beáta (Esztergom), Mikonya György (Budapest), Németh Ildikó (Sopron), Bodosi Béla (Eger), Patyi Gábor (Sopron). A szekcióban változatos témájú előadásokra került sor: többek között a főúri gyermekek magánneveléséről, a szegény gyermekek neveléséről, a tisztii leánynevelő intézetek pedagógiai munkájáról, az óvónőképzésről szóltak a kutatók.

4. A nevelés és oktatás gyakorlata – módszertani alkalmazások. (Szekcióvezető: Munkácsy Katalin.) Előadók voltak: Szabó Béla (Eger), Kristonné Bakos Magdolna (Eger), Széles-Kovács Gyula (Eger), Seres János (Eger), Maár Tiborné (Kaposvár), Füle Sándor (Budapest), Lányi Katalin (Budapest), Munkácsy Katalin (Budapest), Mihalovicsné Lengyel Alojzia (Veszprém). A témák változatosak voltak, de hangsúlyosan szerepeltek az intézményes neveléssel és oktatással összefüggő pedagógiai problémák, az ezekre adható válaszok, s megfogalmazódott, hogy a pedagógusok módszertani kultúrája minden korban jelentős mértékben járult hozzá az eredményességhez. A történeti visszatekintések szorosan kapcsolódtak a más szekciókban elhangzottakhoz. E szekcióban kitüntetett téma volt az iskolai testi nevelés története, hagyományrendszere és a módszertani vonatkozások.

A konferencia bejezéseként tartott plenáris ülésen a négy szekcióvezető értékelte az előadásokat, a több helyütt magas szakmai színvonalú, érdekesítő vitákat, s egyetértettek abban, hogy a konferencia ösztönzője lehet a további neveléstörténet-tudományi kutatásoknak. Ugyanezt erősítette meg Szabolcs Éva, valamint a zárszót mondó, a konferenciát sikeresnek értékelő Kelemen Elemér, aki köszönetet mondott a rendező Kodolányi főiskola vezetésének és a fürstenfeldi házigazdáknak. A konferencia résztvevőinek, közreműködőinek Tölgyesi József mondott köszönetet azzal az utalással, hogy a főiskola szervezésében két év múlva ismét találkozhatnak majd a neveléstörténet-oktatást és -kutatást művelő szakemberek.

Könyvismertetések

Albert B. Gábor: Súlypontok és hangsúlyeltolódások. Középiskolai történelemkönyvek a Horthy-korszakban. Pannon Egyetem Pedagógiai Kutatóközpont, Pápa. 2006. 137.

Czakó Kálmán

A tankönyvíró nagy feladatot vállal: a dolgok valós ismeretének nevelőértékű, hiteles közlését. Saját személyünk, a véleményalkotás folyamata és az érvényes kontextus megtalálása hozhatja meg csupán a várt eredményt: a tankönyvek egymáshoz mérhető hangsúlyainak megállapítását és a hangsúlyeltolódások helyes mérlegelését. Nyilván, mindkettő megköveteli a források összehasonlításának megalapozását.

Minden saját korát bemutató tankönyvíró 'sietős feladatot' lát el, hiszen el akarja mondani a tapasztalatot a maga teljességében, de könnyen válhat részleges észlelései értelmezőjeként mások által hitelességében megkérdőjelezett tanújává egy korszaknak. Sőt, állásfoglalását részrehajlónak minősíthetik azok, akik az eseményekről másként vélekednek. Az idő némiképpen kiegyenlíti a látásmódokban rejlő eltéréseket. Másrészt a tankönyvíró egy befejezhetetlen feltáró munka végzése közben nyilatkozik meg. Amikor a Horthy-korszak történelemkönyveiről beszélünk legalább hatvan év távlatából, törekednünk kell arra, hogy elemzésünk képes legyen a történéseket egy, a korábbiaknál általánosabb, teljesebb körben érvényes rendszer szempontjából vizsgálni. Az 'értékközvetítő és képességfejlesztő' akciókutatásban ezért az egymás mellé tett kijelentések még nem bírálatok, és az elemzés általánosító kijelentései még nem döntést igazoló elvek.

A 'súlypont' a középpontba állítás, a 'hangsúlyeltolódás' a különbség kifejezője. Mindkettő érthető a valóságos események egy meghatározott részeként, vagy pedig értelmezhető a közöltekre, a dokumentáltakra. Amennyiben a történelemkönyvekben megjelenő 'súlypontokról és hangsúlyeltolódásokról' beszélünk, akkor arról szólnunk, amit a valóságról írtak a tankönyvekben. A vizsgált időszak behatárolt időkeretet jelent, melyben a dokumentumok egy meghatározott köre vizsgálható.

Amennyiben a szerző kijelölt súlypontokra irányítja a figyelmünket, mint ahogyan ezt teszi Albert Gábor a könyvében, akkor azt kell elfogadnunk, hogy a lehetséges súlypontok közül azokat emelte ki, amelyeket annak ítélte. Így a 'középkor és az újkor', a 'felvilágosodás, elitképzés, polgárosodás', a 'Széchenyi kép', a 'forradalom és a szabadságharc ábrázolása', a 'Trianon-kép', az 'állampolgárosodás kérdése', az 'antiszemitizmus' tekinthető választott súlypontnak. A „változó erőterben való történetírás” olyan bevezetője ezen választásoknak, amely egyben magyarázata is a kiválasztásnak. A tankönyvírás tényezői közé tartozik a szakmethodika, a történelemszemlélet, a tankönyv legitimációja, a tankönyvíró személye is, azaz, a tanítási folyamatot érintő és a személyes tényezők.

Nem nehéz kiéreznünk a szerző felelősségteljes gondolkozását a történelmi helyzetek megítélésével

kapcsolatosan. Könyvében megtaláljuk a következőket: a középkorral és az újkorral kapcsolatban az enciklopédikus, a sokoldalú, a humanista, polgári modellt (64. o.), a fölvilágosodással kapcsolatban az „elitképzést ideológiamentes bázison” (69. o.), Széchenyivel kapcsolatban a „nemzetnevelést fejlődésben lévő eseményként” (71. o.), Trianonnal kapcsolatban „a jogföladás nélküli időpont kivárásának” nyomatékosítását (89. o.), a forradalommal és a szabadságharccal kapcsolatban a „magyar szabadság első lélekzetét” (77. o.), az antiszemitizmussal kapcsolatban az „egyenlőséget és a viszonyosságot” (116. o.).

Napjainkban máris legalább két kérdés megfogalmazását indíthatja el bennünk e munka a tankönyvvilág jelen eseményeivel kapcsolatban. Van-e – és ha van, mennyi – olyan „tankönyvünk, amelyik a megjelent tankönyv belső értékét méltányló tanítói kar döntése alapján a legjobban elterjedt az egész országban”. Másodikként: Milyen külső körülmények segítik ma a tankönyvírók munkáját? Domanovszky Sándor könyve 1926-tól 1941-ig szerzői honoráriummal jutalmazott, használt tankönyv volt az országban. Klebelsberg Kunó is figyelemmel kísérte a könyv sorsát, melynek honoráriumösszege nem kis mértékben járult hozzá ahhoz, hogy a szerző tudományos munkában mélyülhessen el kutatása eredményeként.

A történelem „tanítómester”, a történelemtől szóló tankönyv a tankönyvíró tanúságtétele. Tudás, bátorság, küzdelem, jóakarát, nevelőszándék munkálja a jó tankönyvet. A jelen alkotás egy készülő nagyobb munka elemző, kritikai arcát vetíti előre. Várjuk, mert elvárható, hogy Albert Gábor tollából az akciókutatás eredményeként fiataljaink fejlődését szolgáló kiérlelt tankönyv jelenik meg majd.

A könyv az olvasót az érdeklődés felkeltésén túl Albert Gábor utóbbi években megjelent publikációinak megismerésére ösztönzi, melyek között helyet kap a Tisza István-kép, a történelempedagógiai szemléletmód, a tankönyvírás korhoz kötött formáinak elemzése.

Minden szakembernek hasznos olvasmányként ajánljuk.

Könyvismertetések

Hornák Mária: Brunszvik Teréz és a Felvidék első óvodái (Besztercebánya, Pozsony, Nagyszombat). Martonvásár. 2005. 88.

Gyetvai Judit

Nemrégiben kaptam kézhez egy könyvet. A címe: Brunszvik Teréz és a Felvidék első óvodái. Meglepett, mivel mint felvidéki (szlovákiai magyar) óvónő, most találkoztam vele először, holott a könyvet 2005-ben adták ki. Az előszóban olvasható, hogy a könyv szerzője, Hornák Mária és munkatársai szeretnék, ha a kiadvány minél több felvidéki óvodába eljutna. Úgy gondolom, ezt még sokan így kívánják.

Lehet, hogy mint könyvajánlóban most arról kellene írnom, mi az, ami megtalálható eme hasznos kis füzetben. (Aki a kezébe veszi, ezt úgyis megtudja.). Én inkább arról szeretnék írni, hogy miért tartanám fontosnak, hogy nemcsak a felvidéki óvónők, hanem sok óvodapedagógus, pedagógus elolvassa.

Miért is olvassuk el tehát ezt a kiadványt?

- Ott kezdeném, hogyan is kellene írni Brunszvik Teréz nevét? Lehet, hogy egy magyarországi óvónő számára ez sosem volt kérdés, de Szlovákiában ahány tanulmány, ahány egyetem, ahány ember... mind-mind másképp írja a „Brunszvik” nevet. Mindenki a saját országa fontos emberének tartja, így a nevét is a saját nyelve, szíve szerint használja. Tehát a szlovákiai magyar óvónő a Brunszvik Teréz nevet szereti, a szlovák óvónő a „Brunsviková, Brunsvyk, Brunswick...” megoldást használja. Őszintén szólva, sokat vitatkoztunk már ezen, s meglepett a könyv lábjegyzete és az azt követő néhány oldal. (A megoldás benne van tehát a füzetben.)

Az első „miért” tehát (miért lenne jó, ha sokan olvasnák el): hogy kiderüljön, melyik névhasználat a helyes. A megoldás egyszerű, meglepő, s talán már nem kell annyit vitatkozni, hogyan írjuk helyesen.

- Úgy gondolom, hogy sokan tisztelik Brunszvik Teréz személyét, és sokan tudják is, mennyit tett azért, hogy az apró gyermekekről gondoskodjon, de talán vagyunk néhányan, akik nem tudjuk, hogyan tette mindezt. Az óvónőképzőkben sokat tanultunk róla, mégis, leegyszerűsítve talán „úri huncutságnak” is gondolhatnánk az óvodák alapítását. Úttörőnek lenni azonban egy új intézmény alapításánál nem volt egyszerű az 1800-as években sem. Brunszvik Teréz, mint jelenleg sok óvónő, elhivatott volt, s nagyon sok embert kellett meggyőznie, hogy amit alapítani szeretne, az helyes és szükséges. Még szerencse, hogy Brunszvik Teréz „Mesterien forgatta a tollat, s arra is jól ráérezett, hogy kit mivel, milyen érvekkel környékezhetsz meg”. Talán az „óvónői rugalmasságot” tőle örökölték az óvodapedagógusok. Ha Brunszvik Teréz levelezését elolvassuk, megtudhatjuk, hogy milyen volt az óvodák megalapításának az útja, s esetleg másképp látjuk majd az intézményünket, munkahelyünket, vagyis az óvodáinkat.

- Azért is érdemes lapozgatni ezt a könyvet, hogy tudjuk, az engedélyek, kérvények ideje nemcsak a

jelenre vonatkozik, ezek bizony régen sem voltak könnyen elintézhetőek.

- Lehet, hogy ez a bekezdés elsősorban rólam szól, de én bizony ebből a könyvből tudtam meg, hogy nem egészen úgy van az, ahogyan tanultuk, hogy Kern Máté (Matthias Kern) volt az első magyarországi „óvó bácsi”.
- „Kezdetben káosz volt, minden összevissza ment, egymást keresztezte. Püfölés, lökdösődés, ordítás, sírás, visítás, fütyülés, trombitálás és micsoda zűrzavar uralkodott. Még ebből is kitűntek a féktelenebb mozgások, kihallatszottak az indulatosabb hangok, mint ahogyan a vihar egészéből kivillan a villámlás és visszhangzik a mennydörgés. Lassanként elült a zűrzavar vihara, elcsendesedtek a vad szenvedélyek, a látvány derűsebbé vált, és egy kisdedóvó intézet szép képét látjuk, amelyben a gyermeksereg az engedelmesség erényét tanulja, ami nélkül minden más hiábavaló.”Milyen jó elolvasni Rehlingen Antal naplójának részleteit, amely, ha 1832 novemberében íródott is, olyan „mainak” tűnik.
- Nem lehetséges, hogy egy óvodákról szóló könyvajánlatkor ne idézzünk egy gyermekről szóló részt, újra Rehlingen Antal naplójegyzetéből. „A kis Grétzy Lajos a rossz nevelés sajátos példája. Szomszédjait és játszótársait ütésekkel, lökdösődéssel bántalmazza. A hibái ellen való erélyes fellépést panaszos üvöltéssel és félelmetes grimaszkodással próbálta kivédeni. Amikor helytelen viselkedése miatt szemrehányást tettem neki, megfenyegettem veréssel is, inkább csak azért, hogy lássam vajon a korrekciónak ezt a módját nem próbálták-e ki már rajta. Erre ő kajánul megjegyezte, hogy ez itt nem történhet meg. A kisleány két éves. (1832. dec.5.)”
Miért olvassuk még el a Brunszvik Teréz első felvidéki óvodáinak alapításáról, s a bennük zajló nevelésről szóló tanulmányt? Azért, mert aki nem tudja, honnan jött, nemigen tudja, merre tart. Illik tudnunk, mit tettek kiváló emberek azért, amit mi természetesnek tartunk, s jó példák nélkül nem biztos, hogy egy pedagógus jó minta lehet.
Szükségünk van a tudásra, s arra is, hogy ilyen gondolatokat olvassunk: „Az iskolának templomnak kell lennie. Egy akarattól vezérelve szabadon élnek itt, amit nem ismernek, de létszükségletükké vált.”
Bízom abban, hogy az érdeklődők megtalálják ezt a könyvet, s lehetőségük lesz egyszer a szlovák óvónőknek szlovák nyelven elolvasni.

Könyvismertetések

A múltat idézve, avagy a mának szólva. Jozef Frarno: A tudós Bél, avagy a Bél Mátyásról és koráról szóló elbeszélés. Bíbor Kiadó, Miskolc. 2006.

Havasi Béla

Viszontagságos évek és nem várt nehézségek leküzdése után kerül a magyar olvasó kezébe a szlovák pedagógus-geográfus által Bél Mátyásról írott könyv.

A könyv címe is sejteti, hogy itt kultúrtörténetről és kiemelkedő személyiségről van szó, amely a magyar és szlovák közös ezredéves múltjának egy szeletét mutatja be. A figyelem középpontjában természetesen mindkét nemzet által a magáénak valló polihisztorunk áll. A bölcsőjétől kísérhetjük figyelemmel, megismerjük életútjának főbb állomásait, alkotása megszületésének körülményeit, szándékát segítő kortársait és gáncsolóit. Azt a viszontagságos utat tárja elénk eleven és színes ecsetvonásokkal, amely a jobbágysorból kiemelkedő ifjút a szlovák szülőfalujából, Zólyom szomszédságából egészen a császári udvarig juttatta, sőt, a „Hungária nagy ékessége” talapzatára emelte. Mindezt korának abba a bonyolult belső rendszerébe ágyazottan, amely között a magyarok és a szlovákok a többi néppel együtt történelmi sorsközösségüket élték, benne a vallási konfliktusokat, a Rákóczi-szabadságharcot... A könyv olvasása közben gyakorta találkozunk illusztrációkkal, amik visszatükröztetik kora felfogásának stílusát, ízlésvilágát.

Nos, ezek az összetevők szolgáltak indítékkal abbéli elhatározásomhoz, hogy e munkát magyar nyelvre átültessem. Ezt annak tudatában tettem, hogy a hazai történészkörök, de az olvasók sorában is bizonyára akadnak majd olyanok, akik nem minden esetben osztoznak a szerző történelemszemléletével, megállapításaival vagy éppen némely felhasznált forrásanyag értelmezésével. Jómagam sem fogllok állást e kérdésekben, de méltányolom a szerző szándékát, azt a funkciót, amelyet a könyv betölt népeink kölcsönös viszonyának alakításában. A kiadvány témájában egyedülálló: főképpen Bél sokat vitatott nemzetiségi hovatartozása következtében válhat érdekes és tanulságos olvasmánnyá, amiből következtethetnénk a magyar-szlovák történelmi együttélés során szerzett „kincseink” újraértékeléséhez, a kétoldalú igazság kompromisszumokkal való lezárásával, mert e tekintetben a társadalom és a történettudomány számára van még elég feltáratlan, sőt, tisztázandó kérdés.

Ha megkérdeznénk Bél Mátyást, milyen tanácsot adna e tekintetben a tudomány művelőinek, valószínűleg segítségül hívná Tacitust, aki szerint, ahogyan ezt Évkönyvek c. munkájának bevezető gondolataiban olvashatjuk a történetírás alapelveiről elmélkedve: Sine ira et studio. (Harag és részrehajlás/elfogultság nélkül kell eljárni.)

Ami még a könyv hazai megjelentetésére ösztönzött, az az a felismerés volt, amit Bél Mátyás iránt Szlovákia népe tanúsít, hogy ti. személyének szomszédunknál kultusza van, terek, utcák viselik nevét, Besztercebányán egyetemet neveztek el e sokoldalú tudósról. Születésének 300. évfordulója

tiszteletére (1984) három könyv kifejezetten személyéről, munkásságáról íródott. Ezzel szemben hazánkban lexikonokban, valamint szaklapokban tényközlésszerűen kerül publikálásra munkássága.* A közvélemény, különösen az ifjúság előtt majdnem ismeretlen Bél Mátyás. Nem történt sok kísérlet más módon sem emberi közelségbe hozni szellemi értékeit. Pedig ebben, ha csak a mozgókép lehetőségét említem, már volna módjuk közös együttműködésre a filmalkotóknak. Reménykedem, hogy a könyv a pedagógusok számára is egyfajta támaszt nyújt a történelmi ismeretek továbbadásában, annak megjegyzése mellett is, hogy a mű nem tiszta és kizárólagos igazságok, kinyilatkoztatásának szándékával íródott, amely a jóhiszemű olvasót esetleg elvezetheti a mélyebben elrejtett „bölcsek kövének” feltárásához. Különösen fontos ezt hangsúlyozni az új évezred elején, amikor az egyesülő Európa kapcsán nap mint nap népeink közös múltjáról beszélünk, mert egyébként enélkül a holnap kérdéseinek megválaszolása sem lenne sikeres. A hidak újjáépítésének korszakát éljük, ezt kívánja Európa hangja és ennek szellemében született a Bél Mátyásról írott könyv is, amelyből mind többre van szükség úgy a népek megbékélése, mint az együttélés szempontjából.

*E szempontból figyelmet érdemelnek a pedagógiai reformtörekvéseiről (Sipos Istvánné, 1962) és az ifjúkoráról (Szalatnai Rezső, 1964) írott munkák.

Könyvismertetések

Zsigmond Anna: Amerika: Társadalom és oktatás. Fordulópontok az amerikai oktatáspolitikában. Gondolat, Budapest. 2005. 266.

Kéri Katalin

Az Amerikai Egyesült Államok oktatásügye a 19. század közepe óta áll a hazai pedagógiai érdeklődés középpontjában. Ennek bemutatása témája volt már a 100-120 évvel ezelőtt kiadott szaklapoknak, kézikönyveknek és pedagógiai lexikonoknak is. Példaként említhetjük többek között Lubrich Ágost neveléstörténeti, az „egyetemesség” igényével írott munkáját (Lubrich Ágost: A nevelés történelme III. k. 1874, Budapest, Hunyadi Mátyás Intézet, 366-373., az „Északamerika” című fejezet) vagy a Verédy által szerkesztett enciklopédiát (Verédy Károly: Paedagogiai encyclopaedia, különös tekintettel a népoktatás állapotára. 1886, Budapest, Athenaeum). A 20. század során is gyakorta találkozhatunk az USA oktatási rendszerének egészét vagy részterületeit bemutató írásokkal, az 1940-es 50-es évek fordulóján az amerikai tanügyre vonatkozó kemény kritikákkal is, például a korabeli Köznevelés hasábjain.

Jóllehet, ha szisztematikusan összegyűjtenénk a napjainkig keletkezett hazai publikációkat, terjedelmes anyagot kapnánk, ám az is nyilvánvaló, hogy a különböző korszakokból, más-más szerzőktől való írások korántsem nyújtanának egybefüggő és hiteles képet az amerikai oktatásügy (oktatáspolitikai) múltjáról.

Zsigmond Anna legújabb könyve éppen ezért hiánypótló és fontos munka, nem csupán az összehasonlító neveléstudomány és az oktatáspolitikai, oktatásszociológiai, hanem a neveléstörténet szempontjából is. A kötet – miként az Előszóban Szabolcs Ottó tollából is olvasható –, George Washington elnökségétől a 21. század elejéig „rendkívüli dinamizmusában” mutatja be az amerikai oktatásügyet. Ezt úgy teszi, hogy áttekinti az USA oktatáspolitikáját meghatározó legfontosabb dokumentumokat, és elvégzi azok rendszerezett, egymással kapcsolatba hozott elemzését, s bemutatja az oktatásüggyel összefüggő gondolatok, törekvések születésének, alakulásának, érvényre jutásának (vagy éppen „bukásának”) történetét.

A könyv első fejezete foglalkozik a 18-19. század oktatásügyével, de már ennek a résznek az utolsó alrészze, „A progresszív oktatás” című is átnyúlik a 20. századba, amely időszak oktatáspolitikája alkotja a mű gerincét. A II-IX. fejezetekben olyan fontos témákról olvashatunk, mint például arról, hogy az amerikai közoktatás történetében milyen szerep jutott az egyes időszakokban a szövetségi kormányoknak; hogy melyek voltak az 1958-as Nemzetvédelmi Oktatási Törvény főbb rendelkezései; hogy milyen problémákat fogalmazott meg az 1983-as „Veszélyben a nemzet” című, az oktatásügyről szóló jelentés; hogy miként alakult a közoktatás és a piac viszonya, és miféle erőfeszítéseket tesznek tengerentúli kortársaink a közoktatásügy minőségi fejlesztéséért.

Zsigmond Anna könyvében részletes bemutatást kapunk az 1950-es évekre jellemző szovjet-amerikai,

majd az 1980-as években tapasztalható japán-amerikai vetélkedés oktatásügyet érintő jellemzőiről, ehelyütt természetesen az USA politikájának szemszögéből. A mű jelentős érdeme, hogy a szerző számos olyan, az Államokban használt angol kifejezés részletes, szemléletes, történelmi példákkal alátámasztott magyarázatát, kifejtését adja, mint például az uniqueness, a manifest destiny vagy a learning society, és mélyrehatóan elemzi a demokraták és republikánusok újabb kori, az egalitarizmussal, (pozitív) diszkriminációval, kiválósággal, standardizálási törekvésekkel kapcsolatos, folyamatosan változó, egymással gyakran viaskodó nézeteit.

A könyv jegyzetapparátusa és imponálóan gazdag irodalomjegyzéke lehetőséget ad az olvasónak a témát illető további ismeretgyarapításra. Ez annál is inkább fontos, mert Zsigmond Anna könyvét elolvasva a neveléstudományok kutatói és a pedagógia kérdéseit tanulmányozó diákok egyaránt minden bizonnyal kedvet kapnak az Amerikai Egyesült Államok oktatáspolitikájának még részletesebb megismerésére, amire napjainkban jelentős szükség is van, hogy még inkább tisztában legyünk a saját oktatásügyünk átalakításához külföldről (az USA-ból) átvett „minták” történelmi alakulásával, valódi jelentésével, igazi tartalmával.

Könyvismertetések

A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és az Úttörőmozgalom egyesülése 1948-ban. Összeállította: Trencsényi László. Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest. 2006. 195.

Kiss András

„A „gyermekmozgalmi hidegháború” okát az egyszerre idősebb és fiatalabb testvér, a cserkészvezetők abban látják, hogy a történelmi emlékezetben nincs megnyugtató válasz arra a bonyolult tényre, hogy 1948-ban formálisan egyesült a Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és a magyar úttörőmozgalom. Megannyi kérdés, melyre különböző válaszokkal különböző eredményre lehet jutni □...] Egyszóval a cserkészmozgalom vezetői a párbeszéd feltételeként szabták: szülessen érvényes történelmi kutatás a '48-as történésekről”. (4. o.) Mint ismeretes, 1948-ban tagadhatatlanul bekövetkezett az, amire sokan nem számítottak, vagy éppen ellenkezőleg, számítottak és „készültek” rá, amit akkor többen kétkedéssel fogadtak, és fenntartással kezelnek napjainkig: a Magyar Cserkészfiúk Szövetsége (MCSFSZ) és az Úttörőmozgalom „egyesült”. A téma kutatói, szakértői valamint az érintettek (P. Miklós Tamás, Murányi Gábor, Bokody József, Ormay József és mások) ezt az aktust többnyire kényszer-formális egyesítésként, vagy éppen „önkéntes” egyesülésként definiálják, ami érthető, ismerve az 1945 utáni, szinte átláthatatlan, de a pluralizmust maximálisan képviselő ifjúságpolitikai törekvéseket, szerveződéseket. A különböző szerveződések, beolvadások és egyesületalapítások az 1945 után elindult, rövid ideig tartó, majd megtorpanó demokratizálódási folyamat szerves részét képezték, mely mindvégig a Magyar Kommunista Párt (MKP), 1948 után pedig a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) kontrollja alatt zajlott. A két gyermekszervezet egyesítésének körülményeiről, folyamatáról, összességében annak tisztázásáról egy alapos, átfogó kutatás sokáig váratott magára. Ezért többszörösen is érdekes könyvet vesz kezébe az, aki a Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és az Úttörőmozgalom egyesítésének története után érdeklődik, legyen az akár egykori – a történeteket személyesen megélt – cserkész, úttörő, vagy a téma iránt érdeklődő olvasó. A könyv a Magyar Pedagógiai Társaság Mozgalompedagógiai Szakosztálya által az Ifjúsági és Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium (ICSSZEM) megbízásából és védnöksége alatt lefolytatott kutatást ismerteti és a 2006. március 24-én, Budapesten (a Fővárosi Pedagógiai Intézetben) lezajlott „A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és az Úttörőmozgalom 'egyesülése' 1948-ban” című konferencia dokumentumait, opponensi véleményeit, háttér tanulmányait, valamint a konferencia összefoglalóját tartalmazza. Az ICSSZEM ugyanis még 2005 őszén határozott arról az irányról, hogy tisztázó, ún. „békéltető” kutatások szükségesek a cserkész-úttörő béke megteremtése érdekében. A Magyar Cserkészszövetség a kutatásban való részvételre 2006 február elején kapott felkérést. A rövid kutatási idő ellenére viszont megállapítható, hogy alapos és kidolgozott tanulmányok születtek, melyek csak tovább ösztönzik a téma kutatóit, hogy 2008-ig, a két mozgalom egyesítésének (egyesülésének) 60.

évfordulójára további szempontok kidolgozásával újabb eredményeiket tárják a szakma képviselői és a közvélemény elé immáron a „végleges” (ha lehet ilyenről egyáltalán beszélni) társadalmi megbékélés érdekében. Érdekes továbbá az is, hogy a nagy múltú Magyar Pedagógiai Társaság kiadványa nem egyszerűen egy szerző egy műve, monográfiája – ez utóbbi esetben a recenzens feladata is könnyebb –, nem is dokumentum vagy tanulmánygyűjtemény, hanem egy átfogó a legújabb kutatási eredményeket prezentáló szintézis.

Mielőtt beleolvassánk a könyvbe, már a cím is érzékenyen utal arra a problémakörre, hogy valójában mi is történt 1948-ban: „egyesülés”, ami a felek „önnön szándékából” történt, vagy „egyesítés”, amit a hatalom (az MKP dominanciája és ifjúságpolitikája) kényszerített ki? A kötet és a téma ismertetése P. Miklós Tamás tanulmányával kezdődik, melyben talán a ma Magyarországon fellelhető legátfogóbb elemzést nyújtja az 1945 utáni magyar cserkészlet és úttörőmozgalom történetéről, kényszerű kapcsolatáról, valamint végig az egyesítés és e kényszeredett kapcsolat szempontjából utal a cserkészlet történetére is. Tanulmánya – mely egyben a kutatási projekt záró tanulmánya is, s melyre szemmel láthatóan a kötet is épül –, hét nagyobb, egymástól elkülöníthető, tárgyalható egységből tevődik össze. A bevezető első rész (5–7. o.) után először a magyarországi cserkészlet 1945. évi új alapokon és elveken történő indulása, polarizálódása, a különböző cserkészirányzatok megalakulása, valamint az MKP cserkészekkel kapcsolatos álláspontja kerül nagyító alá (7–13.o.). A második „fejezet” (amely többnyire pontokba szedett részeket tartalmaz) talán a kelleténél túlságosan tagolt, hiszen mindössze egy év (1945) történéseit vizsgálja. Ugyanis a harmadik részben (13–17.o.) a vizsgált téma továbbra is a cserkészlet története (a Magyar Cserkészszövetség megalakulása és működése, az MKP állásfoglalásai) immáron az 1945–1946 közötti periódusra kiterjesztve. E két fejezet együttes, egy fejezet alatt történő tárgyalása vélhetően célszerűbb lett volna, hiszen vizsgálatának tárgya ugyanaz: a magyar cserkészlet kibontakozási törekvései és a már előre sejthető konfrontációi a kommunista párt hegemon ifjúságpolitikai törekvéseivel. Vitathatatlan előnye viszont, hogy évről évre halad az események ismertetésében, ami az olvasóban kétségkívül alaposítást és megfontoltságot feltételez a szerzőről. A további fejezetek felépítésében hasonló koncepció fedezhető fel mint az előzőekben. A következő fejezetekben is megmarad az a kihagyhatatlan, meghatározó szempont, miszerint az MKP hogyan viszonyult a magyar cserkészmozgalomhoz, milyen – a korszak terminológiája szerint – „ifjúságpolitikai elveket, célkitűzéseket” fektetett le. Elsődleges levéltári forrásokra támaszkodva – melyek egy részét korábbi dokumentumkötetek is közölték –, képet kaphatunk a Magyar Cserkészszövetség feloszlásáról, nagyon röviden megannyi vallási alapon működő egyesület betiltásáról és a cserkészlet „utódszervezete”, a Magyar Cserkészfiúk Szövetségének a megalakításáról (18–21.o.). Az ötödik fejezet ennél fogva a Magyar Cserkészfiúk Szövetségének két éves történetét, a katolikus cserkészirányzat tevékenységét, valamint, első olvasatra némi kronológiai zavart okozva, a szárnyait bontogató úttörőmozgalom szervezeti fejlődésében tett első lépéseket taglalja 1945-től 1947-ig (21–28.o.). A szerző fent bemutatott tagolása viszont érthető és célszerű, hiszen alapos előismeretek nélkül az ifjúságpolitikában lezajlott fordulat, valamint az ezt kiváltó cserkész–úttörő egyesítés nem lenne megérthető. Fontos, hogy a téma kutatóinak rendkívül mély előismeretek szükségesek ahhoz, hogy képet kaphassanak az 1945 utáni ifjúságpolitikáról és nem utolsósorban annak egy kis szegmenséről, a cserkész–úttörő egyesítésről. Tartalmánál és küldetésénél fogva a

könyv nem a téma iránt érdeklődést tanúsító nagyközönségnek készült, hanem a szűkebben vett szakmai gárdának, valamint azon generáció képviselőinek, akiket közvetlenül érintett az 1948-as átrendeződés. A tanulmány hatodik fejezetében (28–46.o.) a szerző az elérhető legteljesebb levéltári források és korabeli irodalom felhasználásával immáron kifejezetten a cserkész–úttörő egyesítéssel foglalkozik. Mint köztudott, a fordulat éveinek (1947–1948) politikája, valamint a nemzetközi politikában bekövetkezett változások nem hagyták (nem hagyhatták) érintetlenül az ifjúságpolitikai viszonyokat, elrendeződéseket sem. A kommunista párt által koordinált társadalmi átalakulás felgyorsítása párhuzamosan haladt az ifjúság- és társadalompolitikai irányelvek felülvizsgálatával, átdolgozásával. Ennek szellemében foglalkozott már 1947. december 12-i ülésén is az MKP KV Ifjúsági Bizottsága a Magyar Cserkészfiúk Szövetségének átszervezésének kérdésével. Tény, hogy a „kezelhetőbb” utódszervezet átalakítása és a totális térnyerés sem bizonyult könnyű feladatnak a kommunista párt számára, amire P. Miklós Tamás is rávilágít munkájában, mint például a klérus szervezkedése, a kommunista befolyás alatt álló új cserkészcsapatok tovább szervezésének elmaradása, a cserkészcsapatok igazolása. Ez utóbbiról a hetedik fejezetben (47–52. o.) ad rövid kitekintést egy külön érdekességgel fűszerezve: ahol is a cserkészszövetségben tevékenykedő egyes kommunistákra derül fény. A témáról és kommunista személyek cserkészmozgalomba történő „behatolásáról” Murányi Gábor közölt érdekes cikket (HVG 2006. június 3. 83–85. o.) Ami további adalékul szolgálhat az egyesítés kérdésének megértéséhez, az, hogy a kommunisták már 1945-től kezdődően – egészen a Dolgozó Ifjúság Szövetségének (DISZ) megalakulásáig – erőteljes hangsúlyt fektettek a minden területen megvalósítandó egység gondolatnak. Ennek jól látható megnyilvánulásai közé tartozott – ez a recenzens véleménye –, a Magyar Ifjúság Népi Szövetségének (MINSZ) létrehozása, mely tömöríteni kívánta a különböző rétegszervezeteket, a cserkész–úttörő egyesítés, valamint az MKP és a Szociáldemokrata Párt (SZDP) fúziója is. Külön érdekesség, hogy az előbb említett aktusokra kivétel nélkül 1948 folyamán került sor. P. Miklós Tamás tanulmányában sikerrel próbált meg választ adni arra a kérdésre, hogy miért és hogyan következett be a sokak számára elképzelhetetlennek tűnő egyesítés, valamint mi vezetett oda, hogy a cserkészmozgalom hosszú időre eltűnjön az ifjúságpolitikai palettáról. A kérdésre messzemenően megkapjuk a választ, ha a részletekbe bepillantva átolvassuk a kutatási záró tanulmányt.

Ahogy már utaltunk rá, a Magyar Cserkészszövetség a kutatásban való részvételre csak 2006 február elején kapott felkérést a Magyar Pedagógiai Társaságtól. A Szövetség elnöksége Ormay József főtítkárt és Bokody Józsefet, a Cserkészgyűjtemény egykori vezetőjét bízta meg a kutatási munkálatok lebonyolítására. E könyv formájában megjelent kutatási beszámoló sokkal részletesebb annál, minthogy most egészében lehetne ismertetni. Ezért sajnos el kell tekintenünk a P. Miklós Tamás munkáját követő szerzők (Bokody József, Ormay József, valamint Gergely Ferenc) tanulmányainak ismertetésétől, annak ellenére, hogy azok is rendkívül magas színvonalat képviselnek. A Magyar Cserkészszövetség rendelkezésére álló rövid idő ellenére – amit joggal nehezményeztek –, a megbízottak részletes tanulmánnyal képviseltették magukat a konferencián és így a kötetben is. A Bokody József és Ormay József által összeállított tanulmány azért is nagy jelentőségű, mert a cserkészélet és a szövetség szempontjából vizsgálja a történeteket, beleágyazva azt annak nemzetközi kontextusába, ismertetve a magyar cserkészlet megalakulását a kezdetektől a szövetség megszűntéig.

A szerzők mindezt jól tagolt, kronológiaszerűen teszik. A könyvet a 2006. március 24-i konferencián felszólalók, hozzászólók (Laurenszky Ernő, Trencsényi László, Rácz Péter, Nádházi Lajos, Széchy András és mások) rezüméje mellett az egyesítés kutatásához nélkülözhetetlen vázlatok, tézisek és feltevések teszik színesebbé, még hasznosabbá. A kötetet továbbá jól válogatott dokumentumok (belügyminisztériumi iratok, személyes visszaemlékezések) egészítik ki, melyek további adalékul szolgálnak a cserkészlet és az úttörőmozgalom történetének mélyrehatóbb elemzéséhez.

A Magyar Pedagógiai Társaság által kiadott kutatási beszámoló véleményem szerint azon alap kutatás összegzése közé tartozik, mely nemcsak jól hasznosítható, hanem amelyet kutatók, monográfiák szerzői is haszonnal forgathatnak.

Könyvismertetések

Utak és történések. Adalékok a magyar úttörőmozgalom történetéhez. Új Helikon Bt. Bp. 2006. 244.

Nagy Andor József

Úttörő nem lehettem, de cserkész voltam 1948-ig. Mind máig emlékszem a sok ismeretet és élményt adó rajgyűlésekre, őrsi összejövetelekre, a pilismaróti táborozásra, a különböző képességfejlesztő próbákra, számháborúkra.

Az egri főiskolán kezdettől jelentős szerepet kapott a pedagógiai, majd a neveléstudományi tanszéken a gyermekmozgalom mint nevelési színtér megismertetése a hallgatókkal, illetve korábban az úttörővezető-képzés.

Átélttem a rendszerváltozás után a gyermekmozgalmak megújulását és élem azt a sajátos világot, amelyben a gyermekeink tömegei nem részesülhetnek azokban a javakban, amik a gyermekmozgalmakból adódhatnak. A csellengők, a kulcsos gyermekek, a rossz társaságba kerülők, a családokból kivetettek, a gyermekbűnözőkké válók mentsvára lehetne a gyermek- és ifjúságmozgalom. 60 éve történt, hogy hazánkban a minden gyermeket megszólító, minden gyermeknek programot, élményt adó úttörőmozgalom zászlót bontott. Erre emlékeztet 16 évvel a rendszerváltoztatás kezdete után a Trencsényi László összeállításában megjelent Utak és történések című tartalmas és terjedelmes kötet, amely adalékokat tartalmaz a magyar úttörőmozgalom történetéhez.

A kerek évfordulót köszöntő kötet nem ünnepeltet, sokkal inkább emlékeztet. Emlékeket, tanulmányokat empirikus kutatási beszámolókat tartalmaz e kötet. Felidézi a hat évtized sokszor pozitív, de számos esetben negatív hangvételű megnyilvánulásait.

A kötetet bevezető kritikus, de rendkívül tartalmas előszóból kiemelésre kívánczik, hogy az úttörőmozgalom történetének monografikus feldolgozása még mindig várat magára, jöllehet „az úttörőtörténelem része a modern Magyarország történetének”.

Az első tanulmány szerzője Trencsényi Waldapfel Imre, aki 1946-ban és 1957-ben is „nevét és arcát adta az úttörőmozgalomnak”, aki 1948-ban „Az Úttörő Mozgalom eszményéről” írva történelmi keretbe ágyazva fejtette ki klasszikussá váló mondanivalóját, ami a későbbiekben hivatkozási alapul szolgált. Az úttörőmozgalommal is foglalkozó ókortudós apát a kötetben a fiak: Trencsényi Imre és László követik.

Trencsényi Imre emlékiratai közül az első 1946-os, amíg az utolsó 60 évvel később íródott. Valóságos kordokumentum, saját készítésű fotók gyűjteményeként jelenik meg a kötetben.

Az összeállítást is végző Trencsényi László írásai jelentik a nagyobb terjedelmet és érzékelhetően a mozgalommal való mind máig együttélést, az elkötelezettséget.

A kötetet olvasva az 1890-es években alapított amerikai pionír-mozgalomtól eljutunk a rendszerváltás folyamatában is mind máig a legtöbb gyermeket vonzó, születésének 60. évfordulójához érkezett

magyar úttörőmozgalomhoz.

Mindez a kötet összeállítójának, szerzőinek és az Új Helikon Bt. Kiadónak köszönhető.

Könyvismertetések

A közösségi nevelésről. (Tanulmányok, interjúk, emlékezések)

Réthey-Prikkel Lajos

című könyv Tatai Zoltán műve, amelyet a Magyar Pedagógia Társaság, a Veszprém Megyei Önkormányzat és helyi hagyományörző szervezetek, valamint a Pécsi Tudományegyetem támogatásával az Okker Kiadó adott ki 2005-ben, a NÉKOSZ megalakulásának hatvanadik éve alkalmából.

A 2006-os naptári év bővelkedik a történelmi, tudományos és művészeti jelentőségű jubileumi eseményekben. Ez az év Bartók Béla születésének 125., népzenevel való foglalkozásának 100. évfordulója. A világtörténelem számára is jelentős 1956-os magyar nemzeti függetlenségi forradalom ötvenedik évfordulója, továbbá a pedagógiai és az ifjúsági mozgalmak történetében kiemelkedő jelentőségű népi kollégiumokat létrehozó mozgalom, a legendás hírű NÉKOSZ megalakulásnak hatvanadik éve.

A NÉKOSZ-ról, illetve az egykori népi kollégiumokról Lukács György professzor, a jeles filozófus így vélekedett: „A népi kollégiumi mozgalom a magyar népi demokrácia egyik legnagyobb büszkesége és reménye: egyike azoknak az alapításoknak, amelyekkel Magyarország az új átalakulásban nemzetközileg is élen jár.” Pedig a mozgalom nem is a második világháborút követő társadalmi rendszerváltás és történelmi újjászerveződés vívmánya volt, hanem az 1500-as években, nyugati példák nyomán létrejött, demokratikus szemléletű ősi magyar kollégiumok utóda, a hagyományos magyar kollégiumi nevelés újabb, korszerű változata.

A mezőtúri, pápai, sárospataki, debreceni, nagyenyedi stb. protestáns magyar kollégiumok hagyományai és példájuk nyomán 1939-ben Györffy István professzor segítségével a budapesti Parasztfőiskolások Közossége hozta létre Zsindelyné Tüdős Klára támogatásával a később Györffy István nevét viselő Bolyai Kollégiumot. Ennek a kollégiumnak a fiatalsága a második világháború éveiben a budapesti egyetemi ifjúság antifasiszta mozgalmainak keretei között maga teremtette meg azt a demokratikus közösségi nevelési formát, amelyre leginkább Györffy István és Karácsony Sándor magyar népi hagyományokra épülő pedagógiai nézetei voltak jellemzőek. Ezt a közösségi nevelésen alapuló pedagógia gyakorlatot vették át az 1946-tól alakult népi kollégiumok.

1946-ban a Györffy István kollégium ifjúsága felismerte az országszerte jelentkező igényeket és kezdeményezéseket. Az alakulóban lévő új kollégiumokat is támogatva felhívással fordult az ország lakosságához és a közvéleményhez, s kezdeményezte a népi kollégiumokat építő országos mozgalom indítását. A mozgalom keretében a nép legjobbjainak segítségével és támogatásával – nagyrészt maguknak a kollégista fiataloknak a munkájával – országszerte mintegy 150 népi kollégium létesült. Ezekben akkoriban nagyjából tízezer hátrányos helyzetű diák talált népi kollégistaként otthon és továbbtanulási lehetőséget. Az ifjúság lelkes mozgalmát a népi baloldal leghaladóbb szemléletű magyar politikusai, Tildy Zoltán, Nagy Ferenc, Erdei Ferenc, Rajk László, Veres Péter, Darvas József

stb. támogatták. A magyar hagyományokra épült és világszerte elismert közösségi nevelési mozgalmat azonban 1949-ben – a Rajk-pert követően – a Rákosi Mátyás vezette pártállam hamis, koholt vádak alapján felszámolta. A kollégiumi mozgalom megújítását az 1950-es években a Petőfi Kör és a közvélemény követelte ugyan, de hiába, mert a megújítási törekvések az 1956-os forradalommal együtt elbuktak. A népi kollégiumok emléke azonban NÉKOSZ-legendaként azóta is él.

A mozgalom megindításának hatvanadik évfordulóján több kitűnő mű jelent meg, emlékeztetve erre a legendás hírű pedagógiai mozgalomra. Ezeknek a könyveknek az egyike Tatai Zoltánnak A közösségi nevelésről című kitűnő munkája, amely tanulmányokat, interjúkat és emlékezéseket tartalmaz. Az olvasmányos és közérthető könyvet a közelmúltban megjelent, és ugyancsak a népi kollégiumokról szóló értékes pedagógiatörténeti tanulmányoktól – igen helyesen – az különbözteti meg, hogy noha ugyanarról a témáról és ugyanarról a pedagógiai mozgalomról szól, annak eseményeiről úgy ad számot, hogy az a nem szakmabeliek számára is élvezetes olvasmány. A szerző a valós történelmi eseményeket közérthető módon ábrázolja. Könyve a népi kollégiumi mozgalmat és annak pedagógiai módszerét a valóságnak megfelelő, azt hitelesen bemutató személyes emlékezések, riportok, interjúk, tanulmányok gyűjteményének közzélése útján mutatja be.

A legendás hírű magyar népi kollégiumi mozgalom történetének eseményeiben és szellemiségének megítélésében ugyanis koruk közönsége meglehetősen tájékozatlan vagy félretájékoztató. Jól mutatta ezt a közelmúltban bemutatott jó szándékú televíziós riportfilm is, amely a mozgalmat kívánta méltatni. A beszélgetésben résztvevő fiatalok megnyilatkozásai azonban inkább a mozgalom félreértéséről, mint megértéséről tanúskodtak. A mai közvélemény ugyanis a népi kollégiumi mozgalmat hol valami szélsőbalos, rákosista szellemű, avantgard mozgalomként, hol a – a rákosista klikk koholt vádjainak megfelelően – valami narodnyik, nacionalista mozgalomként tartja számon. Tatai Zoltán könyvének legfőbb értéke, hogy a népi kollégiumokat és a magát a mozgalmat a valóságnak megfelelően hagyományos magyar pedagógiai mozgalomként mutatja be. A riportok, emlékezések és tanulmányok az egykori népi kollégisták személyes élményeit, emlékeit idézik. Az egykori kollégisták élettörténetét, közéleti szerepét valósan bemutató írások, riportok és visszaemlékezések a hagyományos magyar kollégiumi pedagógiai legjobb hagyományainak jó szándékú követését és sikeres alkalmazásának gyakorlatát, valamint annak eredményeit tárják elénk. Tatai Zoltán, mint a volt veszprémi Batsányi János Középiszkolás Népi Kollégium egykori választott titkára, emlékei és tanulmányai alapján beszámol a maga kollégiumának és más népi kollégiumok eseményeiről, belső életéről. Emlékei és kutatásai alapján méltatja egykori kollégiumi pedagógusoknak, mint Kardos Lászlónak, a Györfly Kollégium volt igazgatójának és a NÉKOSZ főtitkárának, Szokolszky Istvánnak, a NÉKOSZ volt alelnökének, Nagy Erzsébetnek és több más kollégiumi igazgatónak, nevelőnek a pedagógiai munkásságát. Bemutatja az egykori népi kollégiumokban nevelkedett olyan kiemelkedő személyiségek, mint Pataki Ferenc akadémikus, Dudás Gyula docens és mások tudományos és közéleti szereplését. Közli olyan közéleti személyiségekről írott tanulmányait, mint például Zsindelyné Tüdős Klára, a Györfly Kollégium volt patrónusa, Kónya Lajos költő, az Írószövetség volt főtitkára, akik munkásságuk során támogató tevékenységükkel segítették a népi kollégiumokat. Végül bemutatja a népi kollégiumokról készült szakirodalom utóbbi években megjelent alkotásait.

A könyvet a népi kollégiumi mozgalom valós történetének megismerése és tanulságainak korszerű alkalmazása érdekében nem csupán pedagógusoknak, hanem szülőknek, fiataloknak és a kor valós történelmi eseményei iránt érdeklődőknek egyaránt érdemes tanulmányozni.

Könyvismertetések

Karády Viktor: A Francia Egyetem Napóleontól Vichyig. Felsőoktatási Kutatóintézet, Új Mandátum Könyvkiadó, Bp. 2005. 212.

Szente Viktória

Magyarország európai uniós tagsága révén hangsúlyozott figyelmet kell, hogy fordítsunk a tagállamok oktatási rendszerei hasonlóságának, különbségének felfedezésére, hiszen ezek adott esetben az intézmények közötti átjárhatóságnak, a felsőoktatás-beli együttműködésnek lehetnek kulcsai.

Noha Karády Viktor elsődlegesen a 19. századi francia felsőfokú képzési rendszert vizsgálja, mely 1806-tól, a Napóleon által alapított Császári Egyetem (Université Impériale) születésétől eredeztethető, a felsorolt jellemzők egy része a mai oktatási rendszerben is meghatározó jelentőségű. Ide sorolhatjuk a szoros állami felügyelet alatt működést, mint létezési kritériumot, mely 1896-tól, az egyetemek testületi megjelenésével lazult ugyan, de az állami intézmények által kiállított nemzeti diplomák ma is presztízs, illetve piaci érték szempontjából felülmúlják a többi iskolai minősítést. A szerző főképpen a Francia Egyetem „professzionális” (orvosi és jogi), valamint a „tudományos” (humán és reálbölcsész) fakultásainak mibenlétét taglalja, szót ejt az egyetemhez tartozó, de részét nem képező versenyvizsgás szakfőiskolák (grandes écoles) különleges intézményeiről is, vázolva a francia felsőoktatási berendezkedés duális jellegét. A humán, illetve reálbölcsészeti fakultásokat kezdetben jórészt a középiskolai oktatás kiegészítésére vagy annak helyettesítésére hozták létre, így jellegükben nagyban különböztek jelenkori megfelelőiktől.

A második nagy gondolati egységben a Napóleon utáni egyetem finanszírozásának kérdéseit méltatja Karády, statisztikai adatokat felsorakoztatva tér ki a különféle karok beiratkozási, illetve vizsgadíjaira, valamint az oktatók bérezésének kérdéseire.

Szintén e korszakra vonatkozóan mutatja be a különféle fakultások átalakulásának folyamatát. A jogi karok esetében ez az egyetem társadalmi funkcióinak kiszélesítésére irányuló törekvéseket jelentett, értve ezalatt, hogy nem kizárólag jogászokat, hanem köztisztviselőket, diplomatákat, a politikai élet szereplőit, esetlegesen közigazdászokat is képezni igyekezett az intézmény. Az orvostudomány terén bekövetkezett átformálódás, a jogi karok ideológiai alapú változásaival szemben szakmai természetű volt. A tudományos oktatás fejlődésében a párizsi, illetve a vidéki karok funkcionális, valamint minőségbeli differenciálódása volt meghatározó, miközben mindkettejük tudományági szakbeosztása továbbra is rendkívül szűk maradt.

A történelmi áttekintés utolsó állomásaként, hangsúlyozva az 1876 utáni köztársasági reformok jelentőségét, a századvégi intézményi újításokat elemzi a könyv szerzője. Az átalakítás eredményeként egy új felsőoktatási rendszer létrejöttéről beszélhetünk, amely a 1960-as évekig többé-kevésbé változatlan formában megőrizte eredeti szerkezetét. Az orvosi oktatásban az elméleti képzést rendszeres klinikai gyakorlattal egészítették ki, s a tantervek korszerűsítése révén az intézmények

hatékony kutatóintézményekként is funkcionálhattak. A jogi karok leginkább ellenállva a reformtörekvéseknek, továbbra is a jogászai alapvizsgára való elsődlegesen elméleti képzést tekintették legfőbb céljuknak. A természettudományi fakultások munkájuk haszonelvű értékesítésében látták az előrelépés lehetőségét, így esetükben az alkalmazott tudományos oktatásra beállított intézetek megjelenése hozhatott legtartósabban radikális változást. A hallgatói létszám jelentős megnövekedésével a humán bölcsész karok a fentiekől eltérő kihívások elé néztek, melyet újszerű szakoktatás megszervezésével oldottak meg, mindamellett, hogy az oktatott tudományterületek, a középfokú oktatást irányító szakok változatlan hegemóniája miatt, összességében kevésbé bővíthettek. A könyv külön érdekessége, hogy egy magyar szervezet, az Eötvös-kollégium (1895-1950) példáját elemezve mutatja be, hogy egy idegen oktatási struktúra mennyiben volt integrálható a nemzeti oktatási rendszerbe, lévén, hogy az említett intézményt a nála 100 évvel idősebb párizsi École Normale Supérieure mintájára építették át.

A leírtakból kitűnik, hogy bár a Francia Egyetem a korabeli társadalmi elvárásokhoz, hatalmi berendezkedések igényeihez igazodva folytonos megújulásra volt kénytelen, mégis, számtalan vonást megőrzött eredeti jellegéből, s a francia felsőoktatás fejlődésében betöltött meghatározó jelentőségénél fogva alkalmas arra, hogy bemutatásából kiindulva tárgyaljuk a oktatási rendszer a 19. századi és a 20. század első felének intézménytörténetét.

Könyvismertetések

Popély Gyula: Búcsú a főiskoláktól. A felsőoktatás és a felvidéki magyarság (1918-1945). A fiatal magyar értelmiség útkeresése. Pozsony. 2005. 224.

Szente Viktória

A dolgozat kettős célt tűz ki maga elé: historikus áttekintés keretében mutatja be egyrészt a felvidéki magyarság, elsősorban a felsőoktatásban tanulók, tanítók nehézségekkel teli küzdelmét, melyet tanintézeteik megóvása, fenntartása érdekében voltak kénytelenek megvívni az őket végül önfeladásra kényszerítő csehszlovák államhatalommal szemben az első világháború utáni történelmi Magyarországon, a második nagy gondolati egységben a szerző azon felvidéki értelmiségiek válaszreakcióit elemzi, akik az alma materből való kikényszerítettségük ellenére, azon felülemelkedve meghatározó tényezőivé váltak a felvidéki magyarság politikai, társadalmi és kulturális életének a két világháború közötti Csehszlovákiában.

A múltidézés első állomásaként azt a négy iskolavárost említi Popély, melyek felsőfokú tanítási intézményt mondhattak magukénak az 1918-at megelőző időkben, nevezetesen Pozsonyt, Kassát, Eperjest, illetve Selmecebányát. E két utóbbi tantestülete, diákságának nagy része az 1918-19. évi katonai birtokbavétellel, mely az intézményeket cseh fennhatóság alá vonta, – összes tanintézeti vagyonát, könyvtárát, laboratóriumait, gyűjteményét hátrahagyva – a maradék Magyarország területére kényszerült menekülni.

A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem, illetve a Kassai Állami Gazdasági, illetve Jogakadémia helyben maradván próbált berendezkedni a túlélésre. Előbbiek kétségbeesett törekvéseik részeként engedményeket fogalmaztak, melyek betartatását kérelmezték az oktatásügyi illetékesektől. Az egyetem fenntartásának elsőrendű igénye mellett leszögezték, amennyiben az egyetem átszervezése mindenképp szükségessé válna, az az intézet meghallgatásával és semmiképp se hirtelen, hanem fokozatosan történjék. Javaslatot tettek, hogy a többféle nemzetiség egyidejű oktatását olyan módon tegyék lehetővé, hogy a magyar fakultások mellett szlovák, illetve német tanszékeket állítsanak fel. A kooperatív kísérletek ellenére a cseh államhatalom az orvostudományi fakultás bezárását követően 1921-re a jog- és államtudományi kar működésének beszüntetését is törvényileg előírta a tanintézet nevét Komenský Egyetemre változtatva. A trianoni békeszerződés hivatalossá válásakor a Magyarországra menekült és rövid ideig Budapesten működő magyar utódintézmény ideiglenesen Pécsen kapott elhelyezést.

A Kassai Jogakadémia az események viszonylagos szerencsésen alakulása eredményeképpen az 1921/22-es tanév végéig eredeti funkciójában működhetett, két évvel túlélve a szintén kassai Gazdasági Akadémiát, viszont a végleges bezárást júliusban e tanintézet sem kerülhette el. Magyar egyetem és egyéb felsőfokú tanintézetek hiányában a felvidéki magyar fiatalok egyetemi és főiskolai tanulmányaikat kénytelenek voltak a hazai „csehszlovák” vagy német tannyelvű felsőfokú

tanintézetekben, illetve Magyarországon folytatni. Az 1928-as év drasztikus intézkedései nyomán a pécsi képzés lehetőségét is ellehetetlenítette az államvezetés, megtiltva az általuk menekültnek minősített magyar egyetemek diplomáinak honosítását. Mindezen intézkedések következményeként a húszas-harmincas évek fordulóján a felsőoktatásban tanuló felvidéki magyarok többsége már a honi csehszlovák tannyelvű intézeteket részesítette előnyben.

Az asszimilációt szorgalmazó intézkedések sorában némi kiugrást jelenthetett volna, ha a felvidéki egyetemeken fennmaradó vagy újonnan létrejövő magyar szemináriumokat sikerül magyar nyelvi és irodalmi tanszékké kiépíteni, letéve ezzel a középiskolai tanárképzés alapköveit; a pedagógus szaktekintélyek, politikusok, tudósok és a sajtó azonban hiába érvelt, rendes magyar nyelvi tanszék nem jöhetett létre.

A tanulmány szerzője a továbbiakban két külön fejezetet szentel a felvidéki református lelkészképzés megszervezése bemutatásának, egyrészt a losonci Református Teológiai Szeminárium létrehozásának feltételeit jellemezve, másrészt működését tárgyalva 1925-től 1939-ig, mely időszak alatt az állami akkreditáció hiányában jogilag főiskolának nem minősülő, de teljes értékű felsőfokú képzést nyújtó intézmény 120 végzett teológust nevelt ki falai között.

A felsőoktatás helyzetének bemutatásával foglalkozó egység záró fejezetében a felvidéki területsáv 1938. évi novemberi visszacsatolását említi Popély, mely számos előnyhöz juttatta a felvidéki főiskolai és egyetemi hallgatókat; a Horthy Miklós Ösztöndíj, illetve egyéb segélyek, kedvezmények révén csaknem zavartalanra válhatott a magyarországi tanintézetekben való képzésük. A történelmi események alakulásának volt köszönhető az is, hogy Kassa újból jelentős magyar iskolavárossá fejlődhetett.

A könyv második részében, ahogy bevezetőmben említettem, a fiatal magyar értelmiség útkeresését taglalja a szerző a felsőoktatás szempontjából már érintett időszakokban, s az iskolamentő akcióktól kiindulva vázolja fel a felvidéki magyar ifjúság kibontakozásának lehetőségeit a „sarló és kalapács jegyében”.

A kötetet, mely a múlt bemutatására koncentrál, okulásra ajánlja a szerző. A múlt tanulmányozása hozzájárulhat a napjainkban is közbeszéd tárgyát képező „magyariskola”, illetve az „élhetőbb szülőföld” programok szakszerűbb kidolgozásához.

Könyvismertetések

Mann Miklós: Magyar oktatási miniszterek 1848-2002. Önkonet, Bp. 2005. 206.

Tölgyesi József

„A kötet szerzője arra a feladatra vállalkozott, hogy időrendi sorrendben haladva, bemutassa azokat a magyar politikusokat, akik hazánkban az elmúlt másfél évszázadban rövidebb-hosszabb ideig az oktatásügyet irányító minisztérium élén álltak” - olvasható a kötet bevezetőjében.

A szerző, aki a dualizmus kori pedagógia kutatója, már több tudományos értékű művében foglalkozott a magyar történelem e kiemelkedő, a progresszív, polgári fejlődési szakaszának tanügyével. E munkája azokat a történelmi személyiségeket veszi sorra, akik a művelődés- és (de elsősorban) az oktatásügy irányítói voltak. Különböző időszakok különböző politikai és felkészültségű, valamint családi provenienciájú személyiségeiről van szó, akik (működésük időtartamától is függően) kisebb vagy nagyobb mértékben hatással voltak az oktatásügy aktuális állapotára és fejlődésére. Működésük megítélésében azonban nem hagyható figyelmen kívül az a mindenkori társadalmi-politikai és gazdasági kontextus, amely munkájuk során korlátozó, esetleg megengedő volt, vagy éppen szabad döntési jogosultságot biztosított számukra. Ugyanígy nem hagyható figyelmen kívül - de ez már túlmutat a szerző által vállalt, e kötetben prezentált anyagon -, hogy a minisztereknek - bármennyire is érvényesítették személyi kiválasztási jogukat -, olyan politikai, szakmai apparátussal kellett együtt dolgozniuk, amelyek segítők, de számos esetben fékezők vagy éppenséggel kiegyenlítő hatással voltak a döntések (törvények, rendeletek, utasítások stb.) végrehajtásában.

A miniszterek tevékenységének megítélésében a társadalmi meghatározottság mellett fontos szempontként kell értékelnünk - és Mann Miklós következetesen érvényesíti is - azt, hogy a személyes kvalitás és ambíció mellett a mindenkori kormányban politikailag mennyire voltak/lehettek érdekérvényesítők. Számos más történelmi műből tudható, hogy a miniszterek mozgástere (akár szakmailag vagy politikailag, sőt, néha emberileg is) számos körülmény által befolyásolt volt. (Csak néhány egyéni momentumot felidézve: korai halál, betegség stb., vagy éppenséggel a tőlük relatíve független körülmény: a kormány rövid időn belüli lemondása, rendszerváltozás, a politikai erőviszonyok megváltozása stb.) Voltak azonban olyan miniszterek is, akiknek megadatott az újraműködés lehetősége. De közülük csak azok maradtak meg közismerteknek még a tudományos-szakmai közgondolkodásban is, akik teljesítményükkel emlékezeteset, az oktatásügyet előbbre vivőt alkottak.

A szerző időperiódusokra osztva mutatja be a minisztereket, s ez a csoportosítás megfelel azoknak a nagy történelmi változások időpont-határainak, amelyek új társadalmi (politikai, gazdasági, művelődési) tartalmakat hordoztak. (S hozzátehetjük: az országhatárok többszöri módosulása, az ország politikai és más függőségi viszonyai is közrejátszottak abban, hogyan alakult a mindenkori oktatásügy.)

A miniszterek bemutatása három szempontot követ: a szorosan vett személyes életrajzokkal

párthuzamosan oktatáspolitikusi tevékenységük felvázolása és munkásságuk neveléstörténeti értékelése.

Az első periódus 1848-1849: Eötvös József és Horváth Mihály minisztersége, amely bár mindkettőjükénél torzóban maradt, azonban új lehetőséget vetettek fel a közoktatás kötelezővé tétele és állami felügyelete tekintetében. Ezek a későbbiekben már mint megkerülhetetlen axiómák lehettek jelen a köz- és politikai gondolkodásban, az oktatásügy újjászervezése során.

Az 1867-es kiegyezés fél évszázadra meghatározóan új alapokra helyezte az oktatásügy lehetőségeit, fejlődésének tartalmi elemeit és ütemét. Ebben az időszakban a szerző az újra miniszter lett Eötvös, valamint Trefort Ágoston és Wlassics Gyula működését tartja koncepcionálisan is meghatározónak.

Mann Miklós a két világháború közötti két és fél évtizedben Klebelsberg Kunót tartja meghatározónak, aki törvényeivel, építkezéseivel alkotott jelentőset, s ezekkel még miniszterségét követően is hatni tudott a magyar társadalomra. A második világháború alatti zaklatott állapotok közepette a gyors miniszterváltások nem tettek lehetővé olyan szakmai teljesítményt, amely emlékezetes lehetne. 1945 után a viszonylagos - bár rövid ideig tartó - stabilitást, az új szakmai építkezés kezdetét Keresztury Dezső minisztersége jelentette. A szerző az 1990-ig tartó időszakot Pozsgai Imre, Köpeczi Béla és Glatz Ferenc működésével reprezentálja, majd a rendszerváltást követő miniszterek közül - törvényalkotói tevékenysége okán - Mádl Ferencet emeli ki

Mann Miklós így vélekedik és összegez: „Áttekintve a magyar oktatáspolitikusok másfél évszázados, sikerekben és kudarcokban egyaránt bővelkedő tevékenységét, a neveléstörténész megpróbál néhány szempontot kiemelni abban a reményben, hogy a szükséges tanulságokat a jövő oktatáspolitikusai megszívlelik. Hiszen a hagyomány, a folytonosság tiszteletet parancsol még akkor is, ha egyes miniszterek nézetei, tettei ma már elfogadhatatlanok számunkra”. De ez már az utókor megítélése, a múlt története megváltoztathatatlan. Marad a tanulság: a mindenkori miniszter egyben politikus és oktatásügyi szakember, aki az egész nemzet kulturális állapotáért, jövőjéért felelős. De a másfél évszázad alatt ezt a felelősséget nem mindegyik miniszterünk vállalta fel úgy, hogy progresszív irányba vitte volna az ország szellemi-morális létét. Ebből tanulni sohasem lesz későn.

A kötet olvasóját, felhasználóját néhány oldalas fényképösszeállítás, valamint Forrás- és irodalomjegyzék, majd a Függelékben nagyon hasznos, a minisztériumok aktuális osztály- és ügybeosztása táblázatai segítik.

Könyvismertetések

Farkas István: Tanügyi rendszerek Erdélyben a XVIII. század végéig. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda. 2006. 271. (Bibliotheca Transsylvanica 44.)

Tölgyesi József

„Az is való, hogy egy országnak a boldogsága az iffiakot való jó neveltetésekből áll...” - olvasható Mikes Kelemen 1725-ben írott sora az ajánlásoldalon. Apáczai és más jeles erdélyi tudós pedagógusai gondolatai visszhangja is feidéződhet az olvasóban e szavak nyomán. Sokat, de mégis oly keveset tudunk Erdély sok évszázados iskolaügyéről, tanítóikról, iskoláikról, azokról a nyomtatott és kéziratos pedagógiai dokumentumokról, amelyek oly szórványosan jutottak/jutnak el az anyaországi olvasókhoz, oktatókhoz, kutatókhoz.

A hazai neveléstörténet-tudomány is adós még egy olyan szintézissel, amely komplex módon mutatja be a magyarnyelvűség (nemzetiségi nyelvekkel átszótt) földrajzi területének oktatásügyét, annak különböző, a történelmi sorsfordulók által meghatározott változásait.

Maga a szerző is érzékelteti, hogy Erdély neveléstörténete több annál, mint amit egy kötetben az olvasók elé lehet tárni. „...csak arra vállalkozom, hogy bemutassam azokat a tanügyi módszereket, amelyek évtizedeken-évszázadokon át meghatározták, illetve nagymértékben befolyásolták az erdélyi magyar nevelés-oktatás fejlődését” - írja az Előszóban. Munkájában elsősorban a legnagyobb számú tanuló- és pedagógusréteggel rendelkező nevelési-oktatási intézményekkel kapcsolatos tananyag- és módszerbeli változásokat követi nyomon, s kevésbé hangsúlyosan - de összefüggést keresve - tér ki a főiskolai/akadémiai és egyetemi rendszerek bemutatására. Érinti - a kapcsolódások megértését biztosító - szász és román vonatkozásokat is.

A kötet első fejezetében a (magyar) középkor tanügyi előzményeinek néhány karakteres, a kort jellemző iskoláinak ismertetése olvasható: az egyetlen erdélyi káptalani iskoláról, a gyulafehérváriáról, valamint általános ismertetéssel a plébániai, a kolostori és a székesegyházi (káptalani) iskolákról.

Az erdélyi vallásváltást követően a protestáns tanügyi rendszer a 16. századtól érezhető dominanciája évszázadokon át meghatározó lett az iskolaügy alakulásában, annak ellenére, hogy nem csak az ellenreformáció, hanem számos más vallásfelekezet is hatott e térség művelődéstörténetére, iskolakultúrájára. Feladat bőséggel volt. Az 1556-ban Gyulafehérváron tartott országgyűlés szükségesnek tartotta, hogy felemelje szavát „...az ifjúság nevelésének elhanyagolása miatt..”, mert ennek következményeként „...a műveletlenség napról napra terebélyesedik és növekszik...”. Az uralkodói intézkedések (iskolaalapítások) szerencsésen találkoztak azzal az Erdélyben különösen fogékony lutheri felfogással, hogy a minden gyermekre kiterjedő oktatás állami kötelezettség. (A katolikus plébániák helyett létrejött protestáns parókiák lelkeszei mellett - többnyire - külön személy, az iskolamester oktatta a gyermekeket.)

A szerző részletesen bemutatja a protestantizmus kiemelkedő (nyugati) tanító személyiségeinek munkásságát, s hatását az erdélyi protestáns iskolahálózat kialakulására, fejlődésére, s vele párhuzamosan a jelesebb helyi iskolaszervező, tudós tanítókat is. (A kolozsvári, a brassói és a nagyszebeni iskolákról olvashatunk e részben.)

Az ellenreformáció során a jezsuiták tanügyi törekvéseinek eredményeit is felvillantja a szerző: a gyulafehérvári kollégiumot és az 1599-ben kiadott, hosszú időn át hatást gyakorló Ratio Studiorumot. A katolikusok tanügyi reformjaiban a 18. században a piaristák játszottak szerepet, főképpen az 1753-as tanügyi tervezetükkel, s természetesen, iskoláikkal.

Az erdélyi protestáns iskoláztatás fejlődésének kronologikus bemutatása a 17. századi történések: a Collegium Bethlenianum, a Collegium Aulicum, valamint Comenius hatásának és Apáczai tevékenységének ismertetésével folytatódik. (A szerző különösen nagy figyelmet szentel az ún. Apáczai-jelenségnek.)

Az egységes református tanügyi rendszer kialakulásának időszaka a 18. század. A kollégiumok belső autonómiája bármennyire is kedvezett a sokszínűségnek, azonban ez később akadályozója lett az egységes oktatási-nevelési rend bevezetésének. Ez utóbbiak között tartható számon (amelyek részletes bemutatást is kaptak), a Methodus Docendi (1769) és Methodus Studiorum. (Ez utóbbi melléklete volt az előzőnek: s részletes útmutatásokat tartalmazott.) Ezek a bécsi kormányzat tervezett rendelkezései ellenhatására jöttek létre, amit Fazakas István nyomatékosít is: „Kidolgozásában az a felismerés játszott döntő szerepet, hogy csak a kor színvonalán álló egységes tanügyi rendszerrel lehet kivédeni a bécsi kormányzat kezdődő tanügyi reformjának fenyegető következményeit.” (Utalás a később, 1777-ben kiadott Ratio Educationis munkálatainak megkezdésére.) A Ratió reformátusok általi negligálása tette szükségessé, hogy saját felfogásuknak megfelelő rendeletet alkottassanak az uralkodóval, II. Józseffel. Az erdélyi tanügyet szabályozó törvény, a Norma Regia 1781-ben jelent meg, s ez valamennyi felekezet iskolájára vonatkozott. (A törvény két részből állt: az első az iskolák igazgatását, a második az iskolai szabályzatot és a tanterveket tartalmazta.)

Végül - e fejezetben - a szerző iskolafokozatonként összegzi a tanügyi reformok eredményét, hatását a következő évtizedek oktatási-nevelési gyakorlatára, amely elvezetett a 19. században megvalósult, s főképpen a monarchia időszakában kiteljesedő, az európai színvonalhoz közelítő, s ezt számos vonatkozásban elérő változásaihoz.

Fazakas István az Utószóban összegzi és értékeli az erdélyi tanügyváltozás több évszázados történéseit, amelyek hol a birodalmival, esetleg az anyaországgal együtt, hol pedig az önálló Erdélyi Fejedelemség keretében valósultak meg. Kétségtelen, az európai iskoláztatás történetében különleges helyet foglal el az erdélyi, amely számos vonatkozásban illeszkedett a kontinentális folyamatokhoz, de ugyanakkor magán viselte azt a sajátos egyediséget is, amely egy jellegzetes történelmi kontextusban és földrajzi, nemzeti-nemzetségi, vallási környezetben valósult meg.

A kötet tartalmazza a szerző által felhasznált forrásokat, a vonatkozó irodalmat, s ez utóbbiban az iskolamonográfiák bibliográfiai adatait is. A kötet használatát név- és helynévmutató segíti.

A könyv Függelékében az 1030 és 1784 közötti dokumentumokból olvashatunk részleteket. Ez különösen hasznos lehet az összehasonlító neveléstörténetet művelők, valamint a főiskolákon,

egyetemeken neveléstörténetet oktatók számára.

Reméljük, hogy e kitűnő könyv anyaga beépül majd az újabb, a magyar iskoláztatást komplexen tárgyaló neveléstörténeti munkákba.

Könyvismertetések

Kovács Mihály: Öveges József. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest. 2006. 127.

Varga József

Akkor, amikor az IAU (International Astronomical Union) a 67 308-as sorszámú kisbolygót Övegesnek nevezte el, nagyon időszerű volt, hogy az Öveges professzorról szóló alapos, őt piaristaként, tanárként, emberként egyaránt hitelesen bemutató könyv ismételten megjelenjen. Először 1993-ban olvashattuk az OPKM Magyar Pedagógusok elnevezésű sorozatában Kovács Mihály e figyelemreméltó munkáját, melyet mind a fizikát tanítók, mind pedig a fizika és/vagy a neveléstörténet kiemelkedő alakjai iránt érdeklődők nagy lelkesedéssel fogadtak. Az ilyen könyvet nem elég egyszer elolvasni, ehhez újra és újra vissza kell térnie az olvasónak, ismételten merítenie kell belőle egy-egy biztató gondolatot. Az első kiadás azonban nem bírta a rendszeres lapozást (könnyen lapjaira hullott a könyv), s Öveges népszerűsége is úgy kívánta, egy év elteltével már a második kiadást forgathattuk. A jelenlegi (2006), bővített, harmadik kiadás a Tudós tanárok – tanár tudósok sorozat részeként izléses és igényes formában, megváltozott képanyaggal, Nádasdi András ajánlásával, továbbá Öveges-tanítványok visszaemlékezéseivel kiegészítve (e részt összeállította: Balázs László) jelent meg az olvasók öröme. Ki is volt Öveges József? „Tudós, a tudomány leghétköznapibb arisztokratája ...” – fogalmazta meg róla Zágonyi Ferenc. A történelmi viharok ellenére is élete végéig istenfélő piarista szerzetes, aki életét a tanításnak szentelte. Szerény, talán kissé félénk természetű, szereplési vágya ellenére is zárkózott, egyszerű, barna munkaköpenyes, szertárban rakosgató „kis” ember, aki ősei génjeinek méltó hordozójaként a maga egyszerűségében is nagyszerűt alkotott, „óriás” lett! S mi kellett ehhez? Hit, szeretet, szorgalom, elhivatottság és kitartás. Ő mindig tisztán látta a célt, tudta miért is van e világon, nem térítették el pályájáról hamisan csillogó talmi fények. A szó szoros értelmében „kisbolygó” ő! Mindezt nagyon korrekten és mértéktartóan, ugyanakkor nagy meggyőző erővel mutatja be könyvében az őt közelről ismerő szerző.

Ősök génjei? Öveges József többször is említette, hogy felmenői apai ágon mintegy kétszáz év óta néptanítók voltak. Érdeemes e megállapítást kiegészíteni és pontosítani. A neves Öveges tanítódinasztia első tagja Öveges László, a professzor úr dédapja, aki a Sopron megyei Szergényben született 1789-ben. Szülei (Öveges Péter szabómester és Maschler Katalin) elsőszülött gyermeküket áldozatok árán is taníttatták és a közeli Süttör jó hírben álló tanítójához adták. A kitűnő mester keze alatt László kitanulta a tanítósághoz szükséges legfontosabb tudnivalókat, s először 1807-től Czenken lett segédtanító, majd 1811-től tanító Veszvényben. Később a Győr megyei Csanakfaluba, majd Győr-Révfaluba került tanítónak. Megbecsült, köztisztviselőként álló jeles tanítóként vonult nyugállományba 83 éves korában! Egy 1875-ben megjelent írás többek között ezt jegyezte róla: „Nemes férfiú, ki életét oly önzetlenül pályájának ... minden idejét, minden erejét hivatásának szentelvé, ... nem egy jeles buzgó lelkésznek, tudósnak, bátor harczfi vagy más kitűnő állampolgárnak szívébe ő ülteté az isteni félelem és hazaszeretetet csíráit...” Gyermekai közül öt fiúgyermekét nevelte, képezte néptanítóvá, köztük

Öveges József nagyapját, Alajost is, aki kezdetben Téten, majd élete végéig Péren tanított. A pedagógusi elhivatottságáról közismert, népszerű tanító rendszeresen tartott ismeretterjesztő előadásokat, s írt cikkeket a tanítóságot érdeklő aktuális kérdésekről. Családi hagyomány őrzi a repüléssel kapcsolatos személyes vonzalmát, sőt, repülési kísérleteit (érdekes egybeesés, hogy ma Péren repülőtér van), vagy éppen az egészséges életmód terén vallott, a mai természetgyógyászatához közelálló felfogását. Ő 1900-ban adta át a katedrát egyik fiának, Józsefnek, a professzor úr korán elhunyt édesapjának.

Említenünk kell a professzor nagybátyját, Öveges Kálmán tanítót, számtalan tankönyv íróját, a győri tanítóképző gyakorlóiskolájának vezetőjét, a Katolikus Tanítók Országos Szövetségének elnökét, tanügyi lapalapítót és lapszerkesztőt, a ,katolikus tanítók tanítóját'. Olvasókönyvei voltak ugyan a legsikeresebbek, de témánk szempontjából ki kell emelnünk azt, amit maga Öveges professzor is feljegyzett róla: „Érdekes és népszerű fizika könyvet is írt ... 1930 körül meg is kaptam a Szt. István Társ. Igazgatójától, amikor én is jelentkeztem hasonló könyveimmel.” Új kistükör sorozatcím alatt megjelent népszerű könyvei az alábbiak voltak: Földünkről és környezetéről, Tudnivalók a természettan köréből, A gőzről és egyébekről, Az egészség könyve a magyar nép számára, A mi hazánk. Ezek az anekdotázó stílusban, párbeszédes formában íródott, képekkel gazdagon illusztrált könyvek egyszerű szavakkal, gyermekek és felnőttek számára egyaránt könnyen érthető módon írják le a fizika, a földrajz és az egészségtan legfontosabb alapjelenségeit, törvényszerűségeit. S mint ilyenek, Öveges József népszerű fizikakönyveinek családi előfutáraiként is tekinthetők.

Öveges József egy megállapítása szerint: „Sokat kell olvasni rossz könyveket is ...” Ehhez csak annyit tehetünk, hogy különösen a jó könyveket kell sokat olvasnunk. S ma, amikor már magától értetődő természetességgel lépünk be a Csodák Palotájába, az Öveges által megálmodott tudományos játékszobába, jó szívvel ajánlom e célra Kovács Mihálynak egy ízig-vérig eredeti tudós tanár életútját, küldetésteljesítését, igaz emberlétét bemutató könyvét.

Rezümék**Angol rezümék****Szerkesztőség**

1. Mária Hornyák: The Education of Count Imre Teleki at the End of the 18th Century. Imre Teleki, descendant of a Hungarian aristocratic family, received aristocratic private education whose preceptor and later mentor was István Konnerth. Their relationship lasted for several decades owing to careful advice from Imre Teleki Senior. The study introduces the development of the young count's personality, which is an illustrative example of the aristocratic education in the 18th century Transylvania. The author presents the later career of the count and the evolution of his personality that changed unfavourably in the subsequent decades. The study is based on important sources that were unknown for researchers up to the present. This study reports on the author's research results on personalities.

2. Zoltán Tatai: Veronika Tikos, a Confident Country School-Mistress in the Early 20th Century. In the history of Hungarian education women emerged relatively late in the field of pedagogy compared with Europe. It was particularly the situation in villages where teachers were traditionally men who also performed their ecclesiastic duties by the side of priests and clergymen. The author shows the walk of life and the professional career of a woman who confidently accepted the conflicts due to her femininity not only with secular but also with ecclesiastical authorities. Her school-mistress work inevitably broke, which is typical of the period and the author blames the society for men predominance.

3. Imre Lipcsei: The History of Békés County Higher Elementary Schools in the 1920-30s. The existence of the Hungarian higher elementary school education can be defined as follows: they were secondary schools that usually functioned for four year periods from 1868-1948. The study introduces the network of higher elementary schools, their operation and changes in a south-eastern, mainly agrarian, county. These territories, where the population was low, were fighting for decades to provide children with the possibility of education by establishing higher elementary schools. These establishments did not train rural students for intellectual occupations but aimed at giving opportunity for education. On the basis of this study we can be factually acquainted with the development of higher elementary school education in settlements remote from the central regions.

4. József Martinkó: Chapters from the History of Hungarian Talent Scouting. The pedagogical practice of talent scouting has medieval roots but became comprehensively accomplished in the 20th century. The author considers those exploring and experimental teachers who played significant roles in some fields of Hungarian talent scouting. The study introduces the characteristics of the six stages of talent scouting that are linked to the different historical periods of Hungarian society. The author briefly touches upon the institutions and organizations which are responsible for talent scouting at the

present time.

5. László Harangi: Japanese Education in the Tokugawa Time (1603-1867). In the introductory part of the study the author shows the present conditions of Japan and reports on this country as one which is uninterruptedly significant in the environment of global economy. Some of its historical sources can be found in the 17-19th century Japanese society. The reader gets to know the public education of a particular historical era. A distinct part deals with the education of the samurais and nobles, and the sogunates, domanial, sankin quote and shiyuka schools are introduced as well. The education of common people's children were held in different institutions as well. At the end of the study the reader can find a passage from The Way of Contentment by Kaibara Ekken.

6. András Szécsényi: The Parliamentary and Press Reaction of the Bill on the Foundation of the Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem. In the first part of the 1930s a significant recession took place in Hungary and as a consequence the system of higher education had to be reorganized. The author demonstrates the reorganizations and centralisations of the universities and faculties in Budapest through parliamentary debates and the basis of the contemporary press. Sympathizers of the government party supported but others opposed the fusion of the separately operating institutions. Finally, the government's intention was carried out: a centralized university came into existence.

7. Ilona Mészáros: The Development of Secondary School Training in a north Hungarian City. Ózd was a significant industrial centre which is rooted back into the 18th century. Several industrial and vocational schools were established for the growing industrial workmen from the nearby villages. In the 20th century these schools became supplemented and some of them were altered into institutes specialized in Humanities. The author indicates the problems and tensions in the field of education owing to the high level of unemployment in the city.

8. Zoltán Miklós: The Methodology and Content of Education at Ludovika Academy. In the 19th century and until the first decades of the 1940s Ludovika Academy was the institution of Hungarian army officer training. The author analyzes and shows this school's educational work based on contemporary documents. He engrosses several pedagogical methods that took into consideration not only the military subjects but also the students as well. Nearing World War II the standard of education provided by the establishment decreased, as rapid training became more important.

9. Ottó Derzsi: Two 60-Year Anniversaries and their Background. Between the two world wars the boy scout movement was the most significant child organization. After 1945 functional disorders were recognized, which was mainly due to the establishment of the pioneer movement supported by the new political regime. The author outlines the last years of the events of the Boy Scout Association and describes how the two children movements were forced to unite. Finally, he calls upon reconciliation for the sake of the boy scout movement newly formed at the beginning of the 1990s.

10. Lajos Székely: Political Struggles for the Youth 60 Years Ago. The article is the personal

remembrance of the author about the boy scout movement and its struggle for staying alive after 1945. In the course of the struggle several mainly religious scout movements continuously ceased to exist and only the pioneer movement could work as a children's movement. The hardships of his own life are also presented, which is the consequence of his personal past not tolerated by the new political elite.

11. János Ugrai: The 20-Year-Old Hungarian Comenius Society. The society is linked with Sárospatak, where Comenius worked, and the scene of the local Teachers' Training College which takes care of the life-work of the denominator with various programmes and conferences. The author presents the reader a summary of the work done during the past two decades.

12. Elemér Kelemen: Anniversaries in the History of Education. (2007-2010). This collection examines prominent events of the Hungarian and the international history of pedagogy as a reminder to help the work of programmes organizers and researchers.

13. Zsófia Kovács: Public Education of the 1950s. New Trends to Interpret the Educational History of the Era. The lectures presented on the conference organised by The Educational History Subcommittee of the Pedagogical Committee of The Hungarian Academy of Science and the Pécs Committee of the History of Education threw a new light upon the educational policy of the 1950s.

14. József Tölgyesi: Kodolányi János University College, Székesfehérvár, organized the First International Conference on the History of Education in its educational center in Fürstenfeld, Austria. The conference was titled Public Education in the Austro-Hungarian Monarchy in Time and Space. The article reports on the conference with qualitative summaries of the lectures.

15. László Trencsényi. The Association of Hungarian Boy Scout and the 'Union' of the Pioneer Movement in 1948. (Reviewed by András Kiss)

16. László Trencsényi. Paths and Events. Contributions to the History of the Hungarian Pioneer Movement. (Reviewed by Andor József Nagy)

17. Zoltán Tatai. About Communal Education. (Essays, Interviews And Memoirs) (Reviewed by Lajos Réthey Prikkel)

18. Mihály Kovács. József Öveges (Reviewed by József Varga)

19. Gábor B. Albert. Focal Points and Shifting of Stress. Secondary School History Books in the Horthy Era. (Reviewed by Kálmán Czakó)

20. Miklós Mann. Hungarian Ministers of Education 1848-2002 (Reviewed by József Tölgyesi)

21. Anna Zsigmond. Amerika. Society and Education. Turning Points in the American Educational Policy. (Reviewed by Katalin Kéri)

22. Mária Hornyák. Teréz Brunszvik and the first Kindergartens in Upper Hungary (Besztercebánya,

Pozsony, Nagyszombat). (Reviewed by Judit Gyetvai)

23. Gyula Popély. Farewell from College. Higher Education and the People in Upper Hungary (1918-1945). Investigating Solutions of the Young Hungarian Intellectuals. (Reviewed by Viktória Szente)

24. Viktor Karády. French University from Napoleon to Vichy. (Reviewed by Viktória Szente)

25. Jozef Frarno. Bél the Scientist, or a Narrative about Bél Mátyás and his Era.. (Reviewed by Béla Havasi)

26. István Farkas. Educational Systems in Transylvania till the End of the 18th Century. (Reviewed by József Tölgyesi)

Rezümék**Német rezümék****Szerkesztőség**

1. Hornyák Mária: Die Erziehung vom Grafen Imre Teleki am Ende des 18. Jahrhunderts. – Imre Teleki wurde als Nachwuchs einer aristokratischen Familie dementsprechend sorgfältig erzogen. Sein Erzieher und später auch sein Berater war István Konnert. Die beiden blieben jahrzehntelang in Kontakt, wie der Vater Imre Teleki der ältere auch wünschte. Die vorliegende Arbeit stellt den Prozess dar, in dem sich die Persönlichkeit des jungen Grafen entwickelte. Dieser Vorgang ist ein charakteristisches Beispiel für die Erziehung in Siebenbürgen im 18. Jahrhundert. Die Autorin beachtet die weitere Laufbahn des Grafen, und auch seine später leider unangenehm veränderte Persönlichkeit. Die Autorin stellte die vorliegende Arbeit aufgrund bisher unbekannter Quellen zusammen. Diese Studie ist eines der Forschungsergebnisse der Autorin, in denen sie verschiedene Persönlichkeiten vorstellt.

2. Tatai Zoltán: Tikos Veronika, eine selbstbewusste Lehrerin am Anfang des 20. Jahrhunderts. In der ungarischen Erziehungsgeschichte erschienen - im Vergleich zu der europäischen - die Frauen verhältnismäßig spät im pädagogischen Beruf. Dies galt besonders in den Dörfern, wo in den Schulen traditionell Männer unterrichteten. Sie nahmen neben dem Pfarrer auch am kirchlichen Leben teil. Der Autor stellt die Laufbahn einer Lehrerin dar, die selbstbewusst den Konflikten entgegenschau sowohl vor den weltlichen als auch vor den kirchlichen Behörden. Diese Konflikte waren einfach darauf zurückzuführen, dass sie als Frau in einer Dorfschule unterrichtete. Dass ihre Karriere als Lehrerin abbrach, charakterisiert jene Epoche, in der die Gesellschaft mit Männerdominanz einer Frau starke Vorurteile entgegenbrachte, auch wenn sie auf ihre Überzeugung um jeden Preis, auch nach ihrem existenziellen Unmöglichmachen beharrte.

3. Lipcsei Imre: Die Geschichte der Schulen im Komitat Békés in den Jahren 1920-30. Der bürgerliche Unterricht in Ungarn ist zeitlich genau zu bestimmen: Zwischen 1868 und 1948 bestanden diese Schulen, im Allgemeinen mit vier Jahrgängen. Die vorliegende Arbeit stellt das Schulnetz und dessen Veränderungen dar in einem südungarischen Komitat mit landwirtschaftlichem Charakter. Kleine Siedlungen nur mit paar tausend Einwohnern kämpften jahrzehntelang dafür, dass in den Bürgerschulen auch diejenigen Kinder von der Ortschaft und Umgebung eine Chance zu lernen bekommen, die später nicht an Universitäten studierten. Aus dieser Arbeit erfahren wir sachlich, mit Daten unterschützt, wie sich Lage der Bürgerschulen in den nicht zentralen Regionen veränderte.

4. Martinkó József: Kapitel aus der Geschichte der ungarischen Begabtenförderung. Die pädagogischen Methoden der ungarischen Begabtenförderung gehen bis in das Mittelalter zurück, aber in weiten Kreisen wurde sie erst im 20. Jahrhundert verwirklicht. Der Autor stellt diejenigen Forscher und Pädagogen dar, die auf dem Gebiet der ungarischen Begabtenförderung das Beste getan haben. In der vorliegenden Arbeit werden die sechs Phasen der Begabtenförderung charakterisiert, die mit den

historischen Epochen der ungarischen Gesellschaft verbunden sind. Der Autor stellt kurz die heutigen Einrichtungen, Organisationen für Begabtenförderung dar.

5. Harangi László: Japanische Erziehung in der Tokugawa Epoche (1603-1867). In der Einleitung der Arbeit können wir über das heutige Japan als weltwirtschaftlich immer wichtigeres Land lesen. Die wirtschaftlichen Erfolge sind historisch auf die Gesellschaft der 17-19. Jahrhunderte zurückzuführen. Die Leser können die Erziehung in den verschiedenen Epochen einer historischen Periode kennen lernen. Die Erziehung der Samurai und Adligen wird in einem Kapitel beschrieben. Die Schulen in Sogunat, bei den Herrschaften, in Sankin Kota und Shikujia werden vorgestellt. Die Kinder vom niedrigeren Stand wurden in verschiedenen Institutionen erzogen und unterrichtet. Zum Schluss kann man einen Teil aus dem Werk von Kaibara Ekken: Der Weg zum Zufriedensein lesen.

6. Szécsényi András: Reaktionen im Landestag und in der Presse auf den Gründungsvorschlag der Ungarischen Königlichen Joseph Palatin Technischen und Ökonomischen Universität. Ein starker wirtschaftlicher Rückfall erfolgte in der ersten Hälfte der 1930er Jahre auch in Ungarn, infolgedessen waren Reformen in der Struktur der Hochschulbildung nötig. Der Autor stellt den Vorgang dar, in dem die Universitäten und Fakultäten in Budapest umstrukturiert und zentralisiert wurden. Als Quelle hat er die zeitgenössische Presse und die Parlamentsdebatten benutzt. Diejenigen, die zur Regierungspartei gehörten, unterstützten die Reformen, andere aber waren dagegen, dass die früher selbstständigen Hochschulen zusammengezogen wurden. Die Regierung hat endlich die Entscheidung getroffen: es entstand eine zentralisierte Universität.

7. Mészáros Ilona: Die Entwicklung der Mittelschulbildung in einer nordungarischen Stadt.. Ózd war in den 1990er Jahren ein wichtiges industrielles Zentrum, das wirtschaftshistorisch im 18. Jahrhundert entwickelt wurde. Im Konglomerat, das damals noch aus mehreren kleinen Dörfern bestand, siedelten sich Arbeiter an, für deren Kinder Fachschulen gegründet wurden. Diese hat man später im 20. Jahrhundert zu Humanschulen ergänzt. Die Autorin weist darauf hin, dass heutzutage auch im Unterrichtswesen starke Probleme, Spannungen entstanden sind, nachdem es im letzten Jahrzehnt in der Stadt an Arbeitsmöglichkeiten mangelt.

8. Miklós Zoltán: Methodische und inhaltliche Charakterzüge des Unterrichts an der Akademie Ludovika. Die Bildungseinrichtung für Berufsoffiziere war in Ungarn im 19. Jahrhundert und in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts die Akademie Ludovika. Der Autor stellt die pädagogische Arbeit, sowie die Didaktik und Methodik dieser Institution dar, als Quelle wurden zeitgenössische Dokumente benutzt. Der Autor weist darauf hin, dass die Lehrer zahlreiche pädagogische Verfahren angewendet haben, die nicht nur die Unterrichtsfächer sondern auch selbst die Studenten berücksichtigten. Vor dem 2. Weltkrieg war das Niveau der Hochschule nicht mehr sehr hoch. Die schnelle Ausbildung war wichtiger als der qualitative Unterricht.

9. Derzsi Ottó: Zwei 60 jährige Jubiläen, und was dahinter steckt. Zwischen den zwei Weltkriegen war die bedeutendste Kinderorganisation die der Pfadfinderschaft. Nach 1945 entstanden Probleme, weil in der neuen gesellschaftlichen Formation eine linke Kinderorganisation gegründet wurde, nämlich die

Pionierbewegung. Der Autor stellt die Geschehnisse der letzten Jahre vom Pfadfinderverband und die gezwungene Vereinigung der beiden Kinderorganisationen dar. Er fordert als ehemaliger Pfadfinderleiter zur Versöhnung auf im Interesse der in den 1990er Jahren neu organisierten Pfadfinderbewegung.

10. Székely Lajos: Politische Kämpfe um die Jugend vor 60 Jahren. Die persönlichen Erinnerungen des Autors an die Kämpfe um die Pfadfinderbewegung nach 1945. Die Pfadfinderbewegung mit religiösem Charakter wurde langsam eingestellt, und als Kinderorganisation durfte nur die Pionierbewegung weiterleben. Auch der bewegte persönliche Schicksaal des Autors erscheint in der vorliegenden Arbeit, als Folge der Intoleranz der neuen politischen Macht.

11. Ugrai János: Die Ungarische Comenius Gesellschaft ist 60 Jahre alt. In Sárospatak, in der Stadt von Comenius, arbeitet an der Pädagogischen Hochschule eine Gesellschaft, die das Lebenswerk des Namensgebers mit Veranstaltungen, wissenschaftlichen Konferenzen und Publikationen pflegt. Der Autor stellt diese 20 Jahre lange Arbeit dar.

12. Kelemen Elemér: Jubiläen der Erziehungsgeschichte (2007 – 2010) Die Zusammenstellung der Jubiläen enthält die wichtigsten Ereignisse der ungarischen und ausländischen Erziehungsgeschichte. Diese Sammlung soll für die Organisatoren der Veranstaltungen als Promemoria, und für die Forscher als Orientierung dienen.

13. Kovács Zsófia: Das Erziehungswesen der 50er Jahre. Neue Richtungen zur Erklärung der Erziehung in den 50er Jahren. Die Unterkommission für Erziehungsgeschichte der Pädagogischen Arbeitsgruppe der Ungarischen Wissenschaftlichen Akademie und die Arbeitsgruppe für Erziehungsgeschichte der Akademie in Pécs veranstaltete eine Konferenz im Thema Unterrichtspolitik und Schulunterricht in den 50er Jahren. Die Vorträge lassen die früheren Meinungen über diese Epoche aus neuen Aspekten erscheinen.

14. Tölgyesi József: Die Kodolányi János Hochschule Székesfehérvár veranstaltete in Fürstenfeld (Österreich) die I. Internationale Konferenz für Erziehungsgeschichte mit dem Titel „Das Unterrichtswesen in der Österreichischen-Ungarischen Monarchie in Raum und Zeit“. Der vorliegende Bericht fasst die Vorträge der Konferenz qualitativ zusammen.

15. Trencsényi László: Die Vereinigung vom Verband Ungarischer Pfadfinder und Pionierbewegung im Jahre 1948 (rezensiert von Kiss András).

16. Trencsényi László: Wege und Geschehnisse. Beiträge zur Geschichte der ungarischen Pionierbewegung (rezensiert von Nagy Andor József).

17. Tatai Zoltán: Die Kollektiverziehung (Studien, Interviews, Memoiren) (rezensiert von Réthey Prikkel Lajos).

18. Kovács Mihály: Öveges József (rezensiert von Varga József).

19. Albert B. Gábor: Schwerpunkte und Verschiebungen der Betonung. Mittelschulische Lehrbücher in der Horthy Epoche. (rezensiert von Czakó Kálmán).
20. Mann Miklós: Ungarische Minister im Unterrichtswesen 1848-2002 (rezensiert von Tölgyesi József).
21. Zsigmond Anna: Amerika: Gesellschaft und Unterricht. Wendepunkte in der amerikanischen Unterrichtspolitik. (rezensiert von Kéri Katalin)
22. Hornyák Mária: Brunszvik Teréz und die ersten Kindergärten des ungarischen Oberlandes (Besztercebánya, Pozsony, Nagyszombat) (rezensiert von Gyetvai Judit).
23. Popély Gyula: Abschied von den Hochschulen. Der Hochschulunterricht und die Ungarn auf dem slowakischen Oberland. (1918-1945) Ungarische Akademiker suchen ihren Weg. (rezensiert von Szenté Viktória).
24. Karády Viktor: Die französische Universität von Napoleon bis Vichy (rezensiert von: Szenté Viktória).
25. Jozef Frano: Der Wissenschaftler Bél, d.h. eine Erzählung über Bél Mátyás und seine Zeit. (rezensiert von: Havasi Béla)
26. Farkas István: Unterrichtssysteme in Siebenbürgen bis zum Ende des 18. Jahrhunderts. (rezensiert von Tölgyesi József)

Rezümék**Francia rezümék****Szerkesztőség**

1. Mária Hornyák : L'éducation du Comte Teleki à la fin du XVIIIe siècle. Un enfant né dans une famille de la haute noblesse hongroise, Imre Teleki reçoit l'éducation particulière de l'aristocratie. A base des conseils soignés d'Imre Teleki père, le jeune comte maintient des rapports excellents avec István Konnerth, d'abord son précepteur, ensuite son conseiller. L'étude démontre le développement de la personnalité du jeune Teleki, processus caractéristique de l'éducation dans le milieu aristocratique de la Transylvanie du XVIIIe siècle. Par la suite, l'auteur présente la carrière postérieure du comte, ainsi que les changements négatifs dans sa personnalité au cours des dernières décennies de sa vie. L'ouvrage est basé sur des sources remarquables, récemment découvertes, et jusqu'à présent partiellement inconnues aux chercheurs. L'étude est l'un des écrits démontrant les résultats des recherches de personnalité de Mária Hornyák.

2. Zoltán Tatai : Veronika Tikos, une jeune institutrice consciente au début du XXe siècle. Par rapport à l'histoire de l'éducation européenne, c'est relativement tard que les femmes hongroises font leur entrée dans la carrière pédagogique. Il est bien ainsi dans les villages, où la tradition exige que les instituteurs ne puissent être que des hommes, car leur tâche consiste en des devoirs ecclésiastiques aussi pour soutenir le travail du prêtre ou du pasteur. L'auteur présente la vie et la carrière d'une institutrice, qui est consciente de se charger des conflits provenant de sa qualité de femme en opposition et des autorités mondaines et celles de l'Eglise. Cependant, les préjugés de la société (micro et macro) d'une domination masculine forcent la protagoniste principale d'abandonner sa carrière sa carrière d'institutrice, cas typique de son temps d'après l'auteur, mais elle ne renoncera jamais à sa profonde conviction.

3. Imre Lipcsei : L'histoire « des écoles primaires supérieures » de la région de Békés dans les années 1920-30. Il est possible de donner une définition chronologique de l'existence « des écoles primaires supérieures » hongroises : ces écoles, consacrées à l'éducation secondaire, fonctionnent en Hongrie entre 1868 et 1948. L'étude présente le réseau d'« écoles primaires supérieures », ainsi que le fonctionnement et les changements de ces écoles, dans une région principalement agricole au sud-est du pays. C'est une lutte constante des agglomérations de quelques milliers d'habitants de créer et de maintenir « des écoles primaires supérieures », assurant l'enseignement des élèves qui ne se préparent pas de carrières intellectuelles. Le fonctionnement de ces écoles garantit aux enfants de la région la possibilité de poursuivre des études supérieures dans les villes. Grâce aux données statistiques de cette étude, nous comprenons mieux la situation et l'enseignement « des écoles primaires supérieures », qui se situent loin des régions centrales de la Hongrie.

4. József Martinkó : Des chapitres de l'histoire du soin du talent en Hongrie. Bien que la pratique

pédagogique du soin du talent ait des racines médiévales en Hongrie, il faut attendre le XXe siècle pour son emploi étendu. L'auteur présente les pédagogues chercheurs et les pédagogues pratiquants, qui sont considérés comme les figures les plus marquantes des domaines nationaux du soin du talent. L'étude éclaire les traits caractéristiques des six phases (périodes) du mouvement, se rattachant à des périodes différentes de l'histoire de la Hongrie. A la fin de l'ouvrage, l'auteur démontre brièvement les associations et les institutions qui soutiennent par profession le soin du talent ces jours-ci.

5. László Harangi : L'éducation au Japon pendant la période Tokugawa (1603-1867). Dans un premier temps, l'auteur de l'étude présente la situation actuelle du Japon, soulignant le rôle croissant du pays d'un point de vue économique dont les causes historiques sont à chercher dans la structure sociale du Japon aux 17e-19e siècles. Dans un deuxième temps, il nous fait connaître l'éducation des diverses périodes de cette époque historique bien caractéristique. Un chapitre entier est consacré à l'éducation des samouraïs et des classes de la noblesse, avec un accent particulier sur les écoles de shogun, celles de diverses seigneuries et celles des systèmes sankin-kôtai et shijuka. La formation et l'éducation des enfants d'origine des classes moyennes ont également eu lieu dans des écoles. A la fin de la présente étude, l'auteur nous offre à lire un extrait d'une de ses sources, du Chemin menant à la satisfaction de Kaibara Ekken.

6. András Szécsényi : Les retentissements au parlement et dans la presse contemporaine de la proposition de loi sur la fondation de l'Université Royale des Sciences Polytechniques et Economiques de Hongrie « József Nádor ». Pendant la première moitié des années 1930, la Hongrie, en proie à un effondrement économique, s'est vu contrainte de restructurer son système de formation supérieure. L'auteur de l'étude présente le processus de la réorganisation et de la centralisation des universités et facultés universitaires de Budapest, en s'appuyant sur les textes des débats parlementaires et des articles parus dans certains journaux contemporains. Tandis que le gouvernement favorisa, l'opposition contraria la fusion des institutions ayant jusque-là fonctionné séparément. Finalement, la volonté du gouvernement en prit le dessus, ce qui eut pour conséquence la création d'une université centralisée.

7. Ilona Mészáros : La naissance de la formation secondaire dans une ville du Nord de la Hongrie. Avant les années 1990, Ózd fut un centre industriel important grâce à sa situation dans l'histoire de l'économie du 18e siècle. A cette époque-là, pour servir la classe ouvrière, de plus en plus nombreuse, vivant dans ce conglomérat constitué de plusieurs petits villages, de nombreuses écoles de formation spécialisée ont été créées qui, durant le 20e siècle, ont intégré d'autres domaines de connaissances ou changé entièrement de profil et sont devenus ainsi des institutions de formation en sciences humaines. L'auteur de la présente étude rappelle que parallèlement à la perte du potentiel en demande de main-d'œuvre de la ville d'Ózd ressentie depuis une dizaine d'années, de graves problèmes et une forte tension se présentent au niveau des questions concernant l'éducation.

8. Zoltán Miklós : Les spécificités du contenu et de la méthode de la formation à l'Académie Ludovika. Durant le 19e siècle et jusqu'à la première moitié des années 40 du 20e siècle, l'Académie Ludovika fut le haut lieu de la formation des officiers en Hongrie. L'auteur de l'étude se propose de présenter et d'analyser, en s'appuyant sur des documents contemporains à la période examinée, le travail éducatif,

ainsi que la culture des méthodes de formation et d'éducation en vigueur dans l'institution en question. Il conclue que les enseignants ont mis en œuvre de nombreux procédés pédagogiques qui prenaient en considération non seulement les matières militaires enseignées, mais aussi les étudiants. Avec l'approche de la Seconde guerre mondiale, la qualité de l'éducation offerte par l'institution a baissé en faveur de la rapidité de la formation.

9. Ottó Derzsi : Deux anniversaires de 60 ans – et tout ce qui est derrière. Pendant la période de l'entre-deux-guerres, le mouvement de jeunesse le plus important fut celui du scoutisme. Après 1945, son fonctionnement est devenu perturbé ayant pour cause première la naissance d'un autre mouvement de jeunesse, celui des pionniers, répondant aux aspirations des nouvelles autorités au pouvoir et, par conséquent, à la nouvelle structure sociale. L'auteur de l'étude, ancien animateur au sein du mouvement de scoutisme, esquisse une sorte de chronique des dernières années de l'existence de l'Alliance des scouts et de la fusion contrainte des deux mouvements, en nous invitant en même temps à une harmonisation des points de vue en faveur du mouvement de scoutisme existant de nouveau depuis le début des années 1990.

10. Székely Lajos: Les luttes politiques pour la jeunesse, il y a 60 ans. L'auteur retrace ses souvenirs personnels se référant à la lutte pour la survie du scoutisme après 1945 qui voyait disparaître au fur et à mesure les différents mouvements de scoutisme, surtout ceux à caractère religieux, pour laisser le terrain à l'organisation des pionniers qui fonctionnait comme mouvement pour enfants. Il s'étale aussi sur les péripéties qu'il a dûes rencontrer dans sa vie dont les conséquences n'étaient pas tolérées du tout par le nouveau pouvoir.

11. Ugrai János: L'association Hongroise Comenius a 20 ans. L'association est liée à l'ancien lieu d'activité de Comenius, à Sárospatak où se trouve le corps enseignant de l'École Normale Supérieure. Ces membres entretiennent et approfondissent, à travers des éditions, le culte de l'œuvre de l'éponyme en assistant et participant régulièrement aux différentes rencontres et conférences scientifiques.

L'auteur met à la disposition du lecteur le résumé d'un travail d'une décennie.

12. Kelemen Elemér: Célébration de l'anniversaire de l'histoire de la pédagogie (2007-2010). La célébration de cet anniversaire met particulièrement en relief les événements remarquables de l'histoire de la pédagogie universelle, pour mémoire et en tant que support au profit des organisateurs et participants ainsi que pour sensibiliser les chercheurs.

13. Kovács Zsófia: L'enseignement dans les années cinquante. Nouvelles tendances pour l'interprétation de l'histoire de la pédagogie de cette époque. Les pensées scientifiques apparues précédemment sur l'époque des années 50 ont été présentées dans un nouveau visage lors de la conférence traitant de la politique de l'enseignement dans les années 50 et de sa pratique dans les écoles, organisée communément par la Sous-commission chargée de l'Histoire de la pédagogie et attachée au Conseil Pédagogique de l'Académie des Sciences de Hongrie et la commission de travail de l'histoire de la pédagogie de Pécs relevant aussi de la même Académie.

14. Tölgyesi József: L'école Supérieure Kodolányi János de Székesfehérvár a eu l'opportunité d'organiser au niveau de la direction de la formation de Fürstenfeld, en Autriche, la première Conférence Internatinala sur l'Histoire de la Pédagogie, intitulé: « L'enseignement de la Monarchie Austro-Hongroise dans l'espace et dans le temps ».
15. Trencsényi László: „l'union entre l'association des scouts Hongrois et le mouvement des pionniers” en 1948. (Présenté par Kiss András)
16. Trencsényi László: « Voies et actions ». Apports à l'histoire du mouvement scoutisme Hongrois. (Présenté par Nagy Andor József)
17. Tatai Zoltán: L'éducation de la communauté. (Études, interviews, mémoires) (Présenté par Réthey Prikkel Lajos)
18. Kovács Mihály: Öveges József. (Présenté par Varga József)
19. Albert B. Gábor: Points cruciaux et et déplacement de l'accent. Les livres d'histoire du cycle de l'enseignement moyen au temps de Horthy. (Présenté par Czakó Kálámán)
20. Mann Miklós: Les ministères hongrois de l'enseignement, 1848-2002. (Présenté par Tölgyesi József)
21. Zsigmond Anna: L'Amérique : Société et enseignement. Moments marquants dans la politique américaine de l'enseignement. (Présenté par Kéri Katalin)
22. Hornyák Mária: Brunszvik Teréz et les premières écoles maternelles dans le nord de la Hongrie (La Hongrie septentrionale, Besztercbánya, Pozsony, Nagyszombat). (Présenté par Gyetvai Judit).
23. Popély Gyula: Les adieux dans les écoles supérieures. L'enseignement supérieur et le peuple hongrois dans le nord de la Hongrie (1978-1945). La classe intellectuelle des jeunes hongrois et la recherche de sa voie. (Présenté par Szenté Viktória)
24. Karády Viktor: L'université française de Napoléon à Vichy. (Présenté par Szenté Viktória).
25. Jozef Frarno: Bél le savant, récit sur Mátyás Bél et son époque. (Présenté par Havasi Béla).
26. Farkas István: Les systèmes scolaires à Erdély jusqu'à la fin du XVIIIe siècle. (Présenté par Tölgyesi József)

